

Egyetemi doktori (Ph.D.) értekezés

**A beszolgáltatás végrehajtásának eszköztára
és alkalmazása Pest megyében**

Tóth Judit

DEBRECENI EGYETEM

Bölcsészettudományi Kar

Debrecen, 2011.

A beszolgáltatás végrehajtásának eszköztára és alkalmazása Pest megyében

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a *történelem* tudományágban

Írta: *Tóth Judit* okleveles történelem szakos bölcsész és tanár

Készült a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolája
(Történelem Programja) keretében

.....
Témavezető: Dr. Püski Levente
(olvasható aláírás)

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.

A doktori szigorlat időpontja: 20.....

Az értekezés bírálói:

Dr.
Dr.
Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.
Dr.
Dr.

A nyilvános vita időpontja: 20.....

Nyilatkozat

Én, *Tóth Judit*, teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.

Budapest, 2011. június 14.

.....
Tóth Judit

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	6
A FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM ÉS LEVÉLTÁRI FORRÁSOK ÁTTEKINTÉSE	9
A BESZOLGÁLTATÁSI RENDSZER KIALAKULÁSA ÉS MŰKÖDÉSE	17
Közellátás és beszolgáltatás a háborút követő években	17
A beszolgáltatási rendszer a fordulat éveiben	23
Az MDP agrárpolitikájának irányváltása	25
A beszolgáltatás alakulása 1950–1953 között	27
A júniusi határozat és az azt követő változások	30
Az 1955-ös visszarendeződés	35
A begyűjtési rendszer megszüntetése	38
A BESZOLGÁLTATÁS INTÉZMÉNYRENDSZERE	40
A közellátási-beszolgáltatási apparátus működése	40
Az 1947. évi politikai átrendeződés. A pártirányítás megjelenése a megyei beszolgáltatási igazgatásban	44
A beszolgáltatás intézményrendszere 1950–1956	46
<i>A begyűjtést irányító legfelsőbb szervek</i>	47
<i>A tanácsok begyűjtési feladatai</i>	49
1. <i>A begyűjtési osztály és csoportok</i>	50
2. <i>A „társosztályok”</i>	52
3. <i>A végrehajtó bizottság titkársága</i>	56
4. <i>Az állandó bizottságok</i>	58
A beszolgáltatási apparátus „racionalizálása”	61
Az MDP és tömegszervezetei	63
A begyűjtési operatív bizottságok létrejötte és működése	65
A pártállam helyi begyűjtési megbízottjainak működése	71
A begyűjtési káderek nevelése és utánpótlása	76
A MEZŐGAZDASÁGI VERSENYEK	85
A munkaverseny-mozgalom eredete, kibontakozása Magyarországon	85
A szocialista munkaverseny kezdete Magyarországon	88
A szocialista munkaverseny alapjainak megteremtése a mezőgazdaságban	91
A mezőgazdasági versenyek szerepe, célja, feladata	93
A verseny szakaszai	96
Kiemelkedő munkaversenyek	99

A verseny menete	101
<i>A kihívás</i>	101
<i>A felajánlás</i>	103
<i>Agitáció és propaganda</i>	107
<i>A jelentőszolgálat</i>	109
<i>Értékelés, jutalmazás</i>	111
A mezőgazdasági versenyek „hozadéka”	115
A BESZOLGÁLTATÁS TERÜLETÉN ALKALMAZOTT KÉNYSZERHATALMI ESZKÖZÖK	117
A beszolgáltatás nem teljesítésének szankcionálása 1945–1947 között	117
A cséplési, beszolgáltatási rendeletek betartatásának módjai 1948 nyarán	122
Szankciók alkalmazása a begyűjtés „klasszikus” formájának időszakában	129
Enyhülés és visszarendeződés	136
A BÍRÓSÁGI ÍTÉLKEZÉS	140
A bíróságok a szocialista törvényesség szolgálatában	140
Az igazságügyi szervek kapcsolata a tanácsokkal és a pártszervekkel	146
Hogyan, milyen módon szolgálták a bíróságok a beszolgáltatás végrehajtását?	148
Az osztályszempontú ítélkezés	150
A „megrendelés”	153
A „megfelelő súlyú ítélkezés”	159
ÖSSZEGZÉS	164
SZAKIRODALOM	173
LEVÉLTÁRI FORRÁSOK	177
EGYÉB FORRÁSOK ÉS FORRÁSKIADVÁNYOK	178
RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK	180
A KÖZELLÁTÁST ÉS A BESZOLGÁLTATÁST IRÁNYÍTÓ MINISZTERIUMOK ÉS VEZETŐIK	181
MELLÉKLETEK	182

„...kényszeríteni kell a parasztot, hogy többet áldozzon a szocializmus építéséért.”¹

BEVEZETÉS

Magyarország vezetői a II. világháborút követően egy, az ország sajátosságait, hagyományait figyelmen kívül hagyó, idegen hatalom akaratának alárendelt berendezkedés megvalósítására törekedtek Sztálin legjobb tanítványának irányítása alatt. A torz elképzeléseken alapuló, kényszerhatalmi eszközökkel fenntartott rendszer egyik leggyűlöltebb intézményévé a beszolgáltatás vált, amely 1956-os megszüntetéséig gazdák sokaságának életét lehetetlenítette el.

A mezőgazdaság ebben az időben csak az ipar „szolgálóleánya” lehetett, hiszen legfőbb cél az ország szovjet mintát követő iparosítása volt, aminek fundamentumát jórészt a mezőgazdaságból elvont jövedelmek képezték. Az elvonás egyik legfőbb eszközévé pedig a kötelező beszolgáltatás vált. Az embert, a természeti környezetet figyelmen kívül hagyó beadási kötelezettséget a mindenkor érvényben lévő terv teljesítésének szolgálatába állították.

A termelésnek ez a túlszabályozott volta teljes ellentétben állt a magyar parasztember évszázados tapasztalatokon nyugvó hagyományaival. Irracionális elképzeléseken nyugvó, gyakorlatiatlan, s a legtöbbször a meghatározott időre kivitelezhetetlen elvárások sorát támasztotta a rendszer a gazdákkal szemben, amely azokat teljesen gúzsba kötötte, s egyúttal a hagyományos paraszti társadalom felbomlásának katalizátorává vált.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a kötelező beszolgáltatás az állami begyűjtési rendszernek csak az egyik – bár legfőbb – pillére volt. Az ún. összbegyűjtés, azaz az állami készletgyűjtés további forrásait jelentették a föld- és egyéb adókból, az állami szektorból befolyt termények, termékek, valamint a természetben fizetett gépállomási munkadíjak, a cséplési, őrlési díjak, illetve a szerződéses termeltetésből és a szabad felvásárlásból eredő készletek.

A begyűjtés összetett folyamat volt, amely a kereteket aprólékosan megszabó rendeletek, utasítások megalkotásától a tervezés bonyolult rendszerén át a termelőnként vezetett nyilvántartások kezelésén túl a termények, termékek átvételéig, illetve azoknak raktározásáig tartott. Mindennek végrehajtása és ellenőrzése egy több tízezresre duzzadt apparátust hívott életre. Munkám során épp ezért a beszolgáltatásról nyújtott általános történeti áttekintést követő-

¹ Magyar Országos Levéltár (MOL) M-KS 276. f. 53. cs. MDP KV Politikai Bizottságának iratai. 1948–1956. 63. ő.e. 1950. november 10. Rákosi Mátyás ezen sokat idézett mondata a Politikai Bizottság jelzett ülésén, egy, a termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztéséről hozott határozat kapcsán elmondott beszédében hangzott el.

en egy nagyobb fejezetet szenteltem a bürokratizmus egyik fellegvárának is nevezhető begyűjtési apparátus bemutatására, különös tekintettel annak megyei vonatkozásaira.

A tervgazdálkodás kereteibe illesztett beszolgáltatási rendszer azonban több volt, mint készletgyűjtés és elvonási kényszer, hiszen erősen áthatotta a politikum. Értendő ez alatt, hogy az állam a parasztság terheinek növelésével az egyéni gazdálkodás ellehetetlenítését célozta, s ezáltal igyekezett a gazdákat a szocialista szektorba terelni. A beszolgáltatás azonban, amellett, hogy nagy mértékben segítette a kollektivizálást, az „osztályharc megvívásának” is igen fontos eszközévé vált. A pártállam a kizsákmányoló, kapitalista rendszer utolsó maradványként tekintett voltaképp az egyéni gazdálkodást folytató paraszti rétegekre, így a kommunista rendszer mellőzhetetlen vonásának, vagyis az állandó ellenségkeresésnek egyik fő bázisává, egyúttal áldozatává vált ezen társadalmi csoport.

A hatalom szándéka tehát egyértelmű volt, hiszen jól kirajzolódik az a hármas cél, aminek érdekében a beszolgáltatást felhasználni kívánták. Amellett ugyanis, hogy az állami készletek jelentős része az elvonás ezen módjából származott, alkalmas volt a párt agrárpolitikai céljainak megvalósítására, vagyis a kollektivizálás előmozdítására, illetve a kuláknak, s ezáltal ellenségnek minősített társadalmi csoporttal való leszámolásra.

A dolgozat további részében ezért azt a pártállami eszköztárat – illetve annak Pest megyében történő alkalmazását – mutatom be, amellyel a hatalom eme hármas célrendszert megvalósítani igyekezett. Így számba kívánom venni, hogy az osztályszempontokat is érvényre juttató ráhatás bizonyos módjaiban milyen ösztönző, motiváló tényezők beiktatására került sor, valamint az egyes szankciók, kényszerítő eszközök különböző fokozatiban hogyan jelenik meg a példastatuálás, a félelemkeltés, az elrettentés, a megtorlás, a teljes ellehetetlenítés szándéka, s ez a szándék hogyan és mennyiben realizálódik.

Elsőként – mint a begyűjtés legfőbb ösztönzőjeként is számon tartott – munkaversenyeket, pontosabban azok szovjet mintát követő magyarországi meghonosítását, az azzal elérni kívánt célokat, magának a versenynek a menetét, s végül annak hozadékát vázolom. Mivel a szakirodalom eddig ezzel a témával – vagy legalábbis annak agrárszektorban történő megjelenésével – nem igazán foglalkozott, ezért viszonylag részletesebben kerül kibontásra e kérdéskör.²

A következő fejezetben azokat az osztályszempontokat is igen erősen figyelembe vevő szankciókat tekintem át, amelyek révén valójában az állam azt igyekezett biztosítani, hogy a hátralékos gazda minden lehetséges készletére rátegye a kezét, alkalmazásuk során nem mellőzve természetesen a fent említett szándékok megvalósítását sem. Így szó lesz itt elsősorban a beszolgáltatási kötelezettség felemeléséről, a kártérítések kiszabásáról, valamint az elszá-

² Megjegyzendő, hogy az osztályszempontokat már itt is érvényre juttatták, hiszen a „kulákok” nem vehettek részt a versenyekben, nehogy ez is esetleg gazdaságuk gyarapodásához vezessen.

moltatások módjairól. Végül a beszoigáltatási köztelezettség nem teljesítése miatt indított, vagyis a közellátási bűncselekménynek minősülő perek során alkalmazott bírósági eljárás bemutatására kerül sor, amely az osztályszempontú ítélkezésben öltött testet.

A beszoigáltatás végrehajtása érdekében élt tehát az elv, miszerint „*kényszeríteni kell a parasztot*” – az erre szolgáló eszközöknek pedig gazdag tárházát vonultatta fel az e téren igen leleményesnek bizonyuló hatalom. A magyar parasztember áldozott is ennek következtében jócskán a „szocializmus építéséért”, és nemcsak anyagi értelemben, hanem az évszázadok során meggyökeresedett, mély hagyományokon nyugvó, azok által erősen meghatározott életvitelének teljes feláldozásával.

Ezúton szeretnék köszönetet mondani elsősorban két témavezetőmnek Dr. Varga Zsuzsannának és Dr. Püski Leventének iránymutatásukért, segítségükért és bölcs meglátásaikért, amelyekkel a munkám segítették, és hogy bármikor fordulhattam hozzájuk akkor is, ha csak egy bátorító szóra volt szükségem. Köszönettel tartozom munkatársaimnak, akik akár csak egy érdekesnek vélt forrással is hozzájárultak a dolgozat elkészítéséhez, de főként Rőcsei Líviának, aki a disszertáció egyes fejezeteinek elkészültekor annak mindig első lelkes, de alapos és kritikus olvasója volt, ezen kívül Beri Győzőné Mőninak, Balázs Gábornak és Somogyi Lászlónak.

A FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM ÉS LEVÉLTÁRI FORRÁSOK ÁTTEKINTÉSE

A II. világháború utáni évek agrártörténetével foglalkozó szakemberek kutatásait az 1960-as és az 1970-es években alapvetően két téma határozta meg: a földosztás és következményeinek, valamint a kollektivizálás folyamatának vizsgálata.³ A korszak mezőgazdaságáról rajzolt kép azonban nem lehet teljes a beszolgáltatás, illetve annak a parasztság sorsára gyakorolt hatásának elemzése nélkül. Ilyen jellegű publikációk azonban csak az 1980-as években születtek.

Ezek közül először az 1984-ben, a *Medvetánc* című folyóiratban Szabó Károly és Virágh László tollából megjelent *A begyűjtés „klasszikus” formája Magyarországon (1950–1953)* című tanulmányt kell megemlíteni.⁴ A szerzők döntően a Csongrád és a Hajdú-Bihar Megyei Levéltárak vonatkozó forrásanyagát használták fel munkájuk elkészítése során. A tanulmánnyal kapcsolatban mindenképp ki kell emelni, hogy olyan, máshol kevésbé taglalt anomáliákat boncolgat, amelyek jól rávilágítanak az intézményrendszer működésében és a kor agrárpolitikájának egyes elemei között meglévő ellentmondásokra. Az első ilyen ellentmondás mindjárt a kötelezettség kiszabásakor jelentkezett. Ez valójában abból eredt, hogy a terv egyénekegig történő lebontásával kiszabott beadási kötelezettség nem feltétlen egyezett meg a gazda birtokában lévő földterület alapján kivethető kötelezettséggel, vagyis a felülről jövő utasítás nem volt összhangban a rendelkezésre álló földterületek nagyságával. Egy másik ilyen kiemelésre érdemes megállapítás – amit a szerzők szavaira utalva talán bumeráng-effektusnak is nevezhetnénk –, hogy az egyes agrárpolitikai célok csak egymás rovására voltak megvalósíthatók. A tanulmány írói ezzel kapcsolatban arra hívják fel például a figyelmet, hogy milyen ellentét húzódott a kollektivizálás és a begyűjtés között. Köztudomású, hogy a tsz-ekre kiszabott beadási kötelezettség mindvégig az egyéni gazdák terhei alatt maradt. Már-

³ Fontosabb vonatkozó szakirodalom: Donáth Ferenc: *Demokratikus földreform Magyarországon 1945–1947*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969.; Donáth Ferenc: *Reform és forradalom*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.; Orbán Sándor: *Két agrárforradalom Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.; Szakács Sándor: *A népi demokratikus agrárfejlődés kezdetei Magyarországon 1945–1948*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971. A témára vonatkozó történeti munkák megszaporodásához nagyban hozzájárult az MTA Agrártörténeti Bizottsága által 1969-ben hozott döntés, miszerint elő kell készíteni és meg kell írni a mezőgazdaság szocialista átszervezésének történetét. Varga Zsuzsanna: *Hatalom és agrárkérdés Magyarországon a Kádár-korszakban*. In: Gergely Jenő (szerk.): *Fejezetek az új- és jelenkori magyar történelemből*. L'Harmattan Kiadó, ELTE Történettudományok Doktori Iskola, Budapest, 2006. 261. o. Itt érdemes még megjegyezni, hogy a korszakra vonatkozó historiográfiát részletekbe menően tárgyalja Balogh Sándor *A felszabadulás utáni agrárpolitika és agrárátalakulás kérdései történeti irodalmunkban* című tanulmányában. In: Balogh Sándor – Pölöskei Ferenc (szerk.): *Agrárpolitika és agrárátalakulás Magyarországon (1944–1962)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.

⁴ Szabó Károly – Virágh László: *A begyűjtés klasszikus formája Magyarországon (1950–1953)*. In: *Medvetánc*, 1984/2–3. szám. A tanulmány a magyarországi beszolgáltatás történetét tárgyaló egyetemi szakdolgozat azonos című fejezete.

pedig, amint a kollektivizálás eredményként csökkent az egyéni gazdák földterülete, úgy azzal egyenes arányban kevesebb lett a begyűjthető termények potenciális mértéke. A kulákoknak minősített paraszti rétegeket illetően szintén hasonló anomália áll fenn, hiszen az ő kötelezettségeik voltak a legmagasabbak, ám földterületük rohamos csökkenésével a hatalomnak itt is a begyűjthető készletek apadásával kellett számolnia. Nemcsak az itt ismertetett problémakörök, hanem a tanulmány egészét tekintve is kijelenthető, hogy a beszolgáltatással foglalkozó szakirodalmi munkák között, a későbbiket illetően is, meghatározó alkotás született.

Néhány évvel később a szerzőpáros egyik tagjának, Virágh Lászlónak, egy önálló tanulmánya is napvilágot látott e tárgykörben a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyvében a *Kötelező beszolgáltatás Hajdú-Biharban 1950 és 1956 között* címmel, ami röviden, ám lényegre törően rajzol hiteles képet a beszolgáltatás elsősorban megyei vonatkozásairól.⁵

Végezetül az 1980-as években megjelent tanulmányok közül Erdmann Gyulának az Agrártörténeti Szemlében közreadott munkáját kell még megemlíteni: *A beszolgáltatási rendszer Magyarországon 1949–1953*.⁶ A szerző azonban a témával ettől sokkal mélyrehatóbban foglalkozik az 1992-ben megjelent, közel négyszáz oldalas monográfiájában – *Begyűjtés, beszolgáltatás Magyarországon 1945–1956* –, ami nemcsak a beszolgáltatásra, hanem természetesen a korszak egész agrártörténetére nézve alaplúnak tekinthető.⁷

Már magának a könyvnek a címe is felvet egy fontos problémát. Érdeemes tehát a szóhasználatra kitérni egy gondolat erejéig, hiszen olykor találkozhatunk a begyűjtés és a beszolgáltatás fogalmának nem megfelelő használatával, esetleg egybemosásával. Ez azonban nem helytálló, hiszen a begyűjtés jóval tágabb fogalom, mint a beszolgáltatás, mivel ez utóbbi az előbbinek valójában csak egy szegmense, amint arra Erdmann Gyula is felhívja a figyelmet munkájában. Az ún. összbegyűjtésből származó állami készleteknek tehát csak egy részét, bár legnagyobb részét tette ki a kötelező beszolgáltatás során befolyt termék-, illetve terménymennyiség, ahogyan arról már a bevezetőben is szó volt.⁸ Meg kell ugyanakkor jegyezni – a korbéli szóhasználatra utalva –, hogy a kiadott rendeletek a beszolgáltatás szót szinte nem is alkalmazzák, helyette ugyanis többnyire a beadás kifejezéssel élnek.⁹

A beszolgáltatási rendszert a korszakot a bevett mód szerint három részre tagolva (1945–1948, 1948–1953. június, 1953. június–1956. október) mutatja be a szerző, amely egyúttal a könyvet is három fejezetre osztja. A fejezetek felépítése azonos szisztéma szerint törté-

⁵ Virágh László: *Kötelező beszolgáltatás Hajdú-Biharban 1950 és 1956 között*. In: Gazdag István (szerk.): *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve*. 14. kötet. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen, 1987.

⁶ Erdmann Gyula: *A beszolgáltatási rendszer Magyarországon 1949–1953*. In: *Agrártörténeti Szemle*, 1987/3–4. szám.

⁷ Erdmann Gyula: *Begyűjtés, beszolgáltatás Magyarországon 1945–1956*. Tevan Kiadó, Békéscsaba, 1992.

⁸ Erdmann, 1992. 119. o.

⁹ A begyűjtést szabályozó rendeletek átnézése alapján.

nik, vagyis a vizsgált időszak agrárpolitikai helyzetének elemzését a beszolgáltatási rendszer részletes taglalása követi, végül pedig a begyűjtési szakigazgatási szervezetnek a felvázolására kerül sor.

Erdmann Gyula könyve megírásakor igen széles forrásbázisra támaszkodhatott. A Magyar Országos Levéltár¹⁰ munkatársaként meglehetősen nagy rálátással bírt a gazdasági szervek iratanyagára, ő rendezte például a Begyűjtési Minisztérium dokumentumait is. A levéltári források széles skáláján túl (Nemzetgyűlési Napló, Gazdasági Főtanács és az Országos Közellátási Hivatal iratai, a begyűjtést felügyelő minisztériumok iratai) nagyban merített a korabeli sajtóból, így elsősorban természetesen a Szabad Népből, de a Kis Újságból is. Mindemellett a lábjegyzeteket tanulmányozva láthatjuk, hogy a beszolgáltatást szabályozó rendeletek sokaságát dolgozta fel a szerző. A beszolgáltatás bonyolult rendszerében, az egyes társadalmi csoportokra kivetett eltérő beadási kötelezettség, illetve annak szinte évenként változó mennyiségének nyomon követésében hasznos segítséget nyújtanak a könyvben nagy számban lévő táblázatok. A szerző ezen kívül – immár mint a Békés Megyei Levéltár vezetője – a vonatkozó megyei iratanyagot is felhasználta, amelyekkel főként a mellékletekként csatolt dokumentumok között találkozhatunk.

A magyar mezőgazdaság történetét 1848-tól napjainkig tekinti át az a 2008-ban neves agrártörténészek tollából megjelent könyv, amely a mai agrártörténet-írás kiemelkedő szintézisének tekinthető.¹¹ Az 1950-es évekre vonatkozó részben a begyűjtést mint „*politikai-gazdasági feladatot*” jellemzik a szerzők, érzékeltetve ezzel is annak önmagán, azaz a készletgyűjtésre irányuló funkcióján túlmutató jelentőségére. Az alkotók bemutatják ezen kívül, hogy a beszolgáltatási kötelezettség állandó növelése, illetve a kulákoknak bélyegzettekre kivetett „*büntetőadó*”, a mezőgazdasági fejlesztési járulék, miként járultak hozzá a gazdák megtöréséhez. A begyűjtés intézményi hátterének számbavételére is sor kerül, utalva természetesen arra, hogy mint minden kérdésben itt is a pártvezetés, főként a Titkárság mondta ki a végső szót, míg a „*a Rákosi korszak legjellegzetesebb kreációjának*” tekinthető Begyűjtési Minisztériumra jobbra csak a végrehajtás maradt. A kötet hasznos kiegészítője az áttekintést nagyban segítő kronológia, valamint a fontosabb törvényeket felsoroló adattár és a miniszteri pályaképek bemutatása. Mindezen felül számos forrásrészlet és kép teszi még színesebbé a kiadványt.

Az előző munkában foglaltaknál is nagyobb időintervallum feldolgozására vállalkoztak azok a szakemberek, akik *A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadulásától*

¹⁰ Akkor még Új Magyar Központi Levéltár.

¹¹ Estók János – Fehér György – Gunst Péter – Varga Zsuzsanna (szerk.): *Agrárvilág Magyarországon 1848–2004*. Argumentum Kiadó, Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest, 2008. (A továbbiakban: *Agrárvilág Magyarországon*.)

napjainkig című tanulmánykötetben vizsgálták a hazai mezőgazdaság történetét, s annak társadalmi vonatkozásait. A dolgozat témájához kapcsolódón Szakács Sándor tanulmányát¹² kell megemlíteni, aki a beszolgáltatásnak elsősorban termelésszabályozó hatását emeli ki. Mivel a beszolgáltatást az egyes terményekből előre meghatározott mennyiségben kellett teljesíteni, ezzel valójában megszabták azt is, hogy a gazda mit vessen, így egyes növények termesztését kötelezővé tették, ami által a termelői szabadság teljesen korlátozottá vált.

A korszak gazdaságtörténete iránt érdeklődők kiskátéjának is tekinthető a Pető Iván és Szakács Sándor szerzőpáros által jegyzett, 1985-ben kiadott, ám mind a mai napig meghatározó, sokszor hivatkozott monográfia: *A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985*.¹³ A négy évtizedből azonban csak az 1968-ig terjedő rész készült el *Az újjáépítés és a tervutasításos irányítás időszaka 1945–1968* címmel, amelyben az írók komplex képet festenek a magyar gazdaságról, annak mind ipari, mind mezőgazdasági vonatkozásairól. Az agrárium kérdését tárgyaló részek Szakács Sándor nevéhez fűződnek. A szerző a mezőgazdaság strukturális átalakulását a nemzetközi és hazai politikai változások közepette tekinti át, valamint a termelőeszközök és a termelési viszonyok kapcsolatának függvényében követi nyomon.¹⁴

Bár természetesen a témát kutató legtöbb történész foglalkozik munkájában a beszolgáltatásnak a parasztság sorsára gyakorolt hatásával, ám Nagy József *A paraszti társadalom felbomlásának kezdetei 1945–1956* című könyvében kimondottan erre fókuszál.¹⁵ Pontosabban a beszolgáltatáson kívül számba veszi a Rákosi-korszak agráriumot sújtó intézkedéseit, illetve, hogy azok hogyan és mennyiben járultak hozzá, idézték elő a hagyományos paraszti társadalom felbomlását. A szerző nagy hangsúllyal szól az állami tartalékföldekkel kapcsolatos problémákról is. A pártállami rendelkezések sora, így többek között a beszolgáltatási kötelezettségek állandó emelkedése következtében a parasztság jelentős része kényszerült földje elhagyására. A felhalmozódó tartalékföldek megművelésére egy idő után sem az állami gazdaságoknak, sem és a tsz-eknek nem volt kapacitásuk. Így sok százezer hold föld parlagon feküdt, miközben az ország élelemmel való ellátása nem volt biztosított.

A szerző a monográfia kiadását megelőzően számos tanulmányában foglalkozott már ezekkel a kérdésekkel, amelyek szakfolyóiratokon kívül pályatársak, kollégák tiszteltére ki-

¹² Szakács Sándor: A földreformtól a kollektivizálásig 1945–1956. In: Gunst Péter (szerk.): A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998.

¹³ Pető Iván – Szakács Sándor: A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985. I. Az újjáépítés és a tervutasításos irányítás időszaka 1945–1968. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985.

¹⁴ Varga, Hatalom és agrárkérdés Magyarországon a Kádár-korszakban. 264. o.

¹⁵ Nagy József: A paraszti társadalom felbomlásának kezdetei 1945–1956. Politikatörténeti Füzetek. XXX. Napvilág Kiadó, Budapest, 2009.

adott emlékkönyvekben, gyűjteményes kötetekben jelentek meg.¹⁶ Itt elemzett művében azt a megközelítést igyekszik cáfolni, miszerint a parasztság felszámolását eredményező gazdasági és politikai intézkedések 1948–1949-ben kezdődtek. Az ebbe az irányba mutató tendenciák ugyanis már 1945-től jelen voltak, „és 1948 után alapját képezték mind a mezőgazdaságot, mind a parasztságot tönkretévő rendeleteknek”.¹⁷ Jóllehet a hagyományos paraszti társadalom felbomlása ekkor még teljes egészében az állami erőszak ellenére sem következett be, de a családi és a közösségi kapcsolatok fellazultak, s a megindult folyamat a XX. század második felére befejeződött.

Valuch Tibor *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében* című könyvében a második világháborút követő fél évszázadot a paraszti sors alakulásának szempontjából három szakaszra osztja. Az első időszak a kollektivizálás 1961-es befejezéséig tartott, amelyet ő is a „hagyományos világ alkonya”-ként jellemez.¹⁸

A beszolgáltatás általános bemutatásához felhasznált fontosabb szakirodalmak után az egyes fejezetekhez kapcsolódó munkákat szeretném megemlíteni, a teljesség igénye nélkül. A begyűjtési apparátus felvázolása elképzelhetetlen lett volna a jó néhány szerzőt felvonultató, majd Boreczky Beatrix¹⁹ és Müller Veronika²⁰ szerkesztésében megjelenő kötetek nélkül, amelyek a magyar állam szerveit, országos, azaz központi, illetve a közigazgatás alsóbb szintjein életre hívott hivatalokat veszik számba. A begyűjtést szabályozó legfelsőbb államigazgatási és pártszervek azonban az *Agrárvilág Magyarországon 1848–2004* című kiadványban is szerepelnek, illetve az intézményrendszer változásait Erdmann Gyula is nyomon követi monográfiájában, igaz kevésébe érintve annak megyei vonatkozásait.

A munkaversenyekkel, különösen annak agrárszektorban történő megjelenésével a szakirodalom eddig nem, vagy jobbra csak említés szintjén foglalkozott. Épp ezért itt a levéltári források mellett főleg az adott korban keletkezett cikkeket, tanulmányokat kellett felhasználni, amelyek többnyire a munkaverseny hatékonyságát fokozó, annak minél szélesebb „tömegmozgalommá” való kiszélesítésére ösztönző fejtegetéseket, valamint a munkaversenyek szervezésében mutatkozó hibák ostromozását tartalmazzák.

¹⁶ Pl.: Kényszergazdálkodás a mezőgazdaságban a II. világháború után. In: *Agrártörténet Szemle*, 2002/3–4. szám; A szántóföldi művelés állami irányítása és a paraszti gazdálkodás feltételei az 1950-es években, 1949–1956. In: *Századok*, 2001/5. szám; A kulákkérdés és megoldása az 1948–1953 közötti években. In: *Múltunk*, 1999/3. szám.

¹⁷ Nagy, 2009. 8. o.

¹⁸ Valuch Tibor: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Osiris, Budapest, 2001. 188. o.

¹⁹ Boreczky Beatrix (főszerk.): *A magyar állam szervei 1944–1950. I–II. kötet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985.* (A továbbiakban: *A magyar állam szervei. 1944–1950.*) Boreczky Beatrix (főszerk.): *A magyar állam szervei 1950–1970. Központi szervek. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1993.* (A továbbiakban: *A magyar államszervei. 1950–1970.*)

²⁰ Müller Veronika (főszerk.): *A magyar állam szervei. A tanácsigazgatás szervei 1950–1970. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1988.* (A továbbiakban: *A tanácsigazgatás szervei.*)

A beszolgáltatás nem teljesítése miatt alkalmazott különféle szankciókról érintőlegesen a témával foglalkozó legtöbb irodalom említést tesz. Rendszerint szólnak a kártérítések kivetéséről, az elszámoltatásokról, ám ezek egymásra épülő számbavételére még nem került sor, amelyre jelen munka egy fejezete kísérletet tesz. Bár természetesen ezen szankciók pusztán felsorakoztatása nem adhatja vissza, hogy azok konkrét megvalósulása miként hatott a parasztságra, de a hatalom eszközei közti eligazodási pontként talán szolgálhat. Závada Pál neves szociológiai munkájában,²¹ viszont épp az ellenkező oldalról közelítette meg a témát, vagyis mint írja: „*eltekintettem a rendeletekkel, utasításokkal szabályozott hatalmi működés technikájának részletezésétől.*”²² Ezt a vezérelvet következetesen mindvégig szem előtt is tartotta. Ennek köszönhetően azt hiszem, kijelenthetjük, hogy egy olyan mű született, ami igen érzékletesen festi meg a hatalmi gépezet működésének lecsapódását.

A bírósági ítélezéshez kapcsolódón sem sok szakirodalmi munka áll rendelkezésünkre, ám a meglévők igen mélyreható összegzését adják a Rákosi-éra jogszolgáltatási gyakorlatának. Ezek sorában elsőként mindenképp a Tényfeltáró Bizottság működése nyomán a *Törvénytelen szocializmus*²³ címmel megjelent kiadványt kell megemlíteni, amely a Minisztertanács 1989 februárjában hozott döntése értelmében született. Az anyag titkossága miatt azonban először csak 1991 kora nyarán láthatott napvilágot az Új Magyarországon. A jogászokból és a történészekből álló munkacsoport elsődleges célja az volt, hogy feltárják azt a joggyakorlatot, pontosabban szólva azokat a jogtiprásokat, törvénytérteket, az alapvető szabadságjogok semmibe vételét, amely az ötvenes éveket jellemezte.

A témát érintően megkerülhetetlen Kahler Frigyes jogtörténész munkásságának ismerete, aki több tanulmányában²⁴ és a *Joghalál Magyarországon* című kötetében adja hű képét a Rákosi-rendszert jellemző igazságszolgáltatás visszáságainak.

Elsősorban a beszolgáltatás témáját részleteiben feldolgozó Erdmann Gyula mélyrehatóan alapos munkáját olvasván felmerül a kérdés: mi újat lehet még e tárgykörben mondani. Először is azt gondolom, hogy új forrásbázis bevonása mindenképp hozhat novumot, talán adhat az eddigiekhez képest bizonyos vonatkozásokban egy árnyaltabb képet. Ez pedig jelen dolgozat elkészítése során adott volt, hiszen munkám során nagyban támaszkodtam a nevezett szerző által még nem vizsgált pártiratokra, azok országos és megyei archívumaira egyaránt.

²¹ Závada Pál: Kulákprés. Magvető, Budapest, 2006.

²² Závada, 8. o.

²³ Zinner Tibor – Szakács Sándor – Habuda Miklós – Svéd László – Szomszéd Imre – Markó György – Balogh Margit: Törvénytelen szocializmus. A Tényfeltáró Bizottság jelentése. Zrínyi Kiadó és Új Magyarország, 1991. (A továbbiakban: Törvénytelen szocializmus.)

²⁴ Ezen tanulmányok egy része jelent meg: Kahler Frigyes: Szemtől szembe a múlttal. Válogatott írások. Kairosz Kiadó, Budapest, 1999.

Az országos vonatkozású iratok közül a pártiratokon kívül természetesen a Begyűjtési Minisztérium egyes állagait tanulmányoztam. Itt érdemes megjegyezni, hogy az irattükröződés következtében számos országos vonatkozású irat a megyei levéltárakban is megtalálható, hiszen, az egyes tárcák rengeteg leiratot, körlevelet küldtek a megyékhez, amelyet azok aztán, az alsóbb tanácsi szervekhez továbbítottak. Az irattükröződés az államigazgatási mellett természetesen a pártvonalon ugyanúgy tapasztalható. A jelenség azonban nemcsak országos és megyei viszonylatot tekintve áll fenn, hanem például a megyei pártiratok között is rendre megtalálhatók az egyes tanácsi osztályok jelentései, amelyek ugyanúgy ott vannak a tanács- vagy vb-ülési jegyzőkönyvhöz csatolva, mint ahogyan az adott osztály iratanyagában is.

Végezetül feltétlenül meg kell említeni a kutatás során átnézett megyei dokumentumokat. Bár a vizsgált korszak viszonylag rövidnek mondható, az ez idő alatt végbement közigazgatási változások miatt azonban a téma bemutatásához szükséges iratanyag több fond között oszlik meg. Gondolok itt először is arra, hogy a tanácsrendszer létrejöttéig az egyes feladatokat külön szakigazgatási szervek látták el, így az 1945–1950 közötti időszakra vonatkozóan át kellett nézni az Észak-Pest Megyei Közellátási Felügyelőség iratait. Emellett, mivel a közellátás irányításában, szervezésében a főispánnak és az alispánnak is meghatározó szerep jutott, ezért ezen tisztségviselők fondjai közül a megfelelő állagok áttanulmányozása szintén nélkülözhetetlen volt.

A tanácsok megalakulását követően az egyik legfontosabb rendelkezésünkre álló forráscsoport a tanács- és vb-ülési jegyzőkönyvek, valamint 1952-től, vagyis megszervezésétől kezdve, a megyei begyűjtési osztály iratanyaga. Az 1954-es átszervezések, a közigazgatás „racionalizálása” miatt végbement újabb változások eredményeképp a beszolgáltatást újra különálló szakigazgatási szervek, a begyűjtési hivatalok irányították. Megjegyzendő, hogy mind a korábban említett Észak-Pest Megyei Közellátási Felügyelőség, mind pedig a Pest Megyei Begyűjtési Hivatal iratanyaga meglehetősen hiányos.

A Rákosi-éra bíráskodási rendszerének ismertetéséhez a megyei bíróság bizalmas iratai szolgáltak alapul, illetve a példaként hozott egyes eseteket a büntető perek közül merítettem. Itt is érdemes megemlíteni, hogy azoknak a dokumentumoknak a nagy része, amelyeket a jogszolgáltatással kapcsolatban ismertetett szakirodalmi munkákban a szerzők felhasználtak, szintén megtalálhatók a megyei iratok között is.

A dolgozat végén összegyűjtöttem, hogy az begyűjtést felügyelő minisztériumok, illetve miniszterek hogyan követték egymást, életrajzi összefoglalóik pedig megtalálhatók a lábjegyzetekben.²⁵ A megyei vezetés hasonló módú bemutatására ugyanakkor nem került sor,

²⁵ Az életrajzi összefoglalók a Magyar életrajzi lexikon 1000–1990. (www.mek.niif.hu), illetve a Nemzetgyűlési almanach és az Országgyűlési almanach (www.ogyk.hu) felhasználásával készültek.

bár utalásszerűen megyei vezetők nevei is fel-fel tűnnek a dolgozatban. Munkahelyemen, a Pest Megyei Levéltárban archontológiai kutatások kezdődtek, amelynek keretében az '50-es évek vizsgálata az én kutatási területem, így a közeljövő egyik nagy feladata a megyei vezetők életútjának feltárása.

A disszertáció elkészítése során számos fondot átnéztem, ám természetesen ez korántsem jelenti a témához kapcsolódó dokumentumok teljességét. Mivel a beszolgáltatás a Rákosi-korszak elválaszthatatlan velejárója volt, ezért súlyának megfelelően, vagy még inkább azon túlmenően, rengeteg helyen rengeteg irat képződött. A kutatást a későbbiekben is folytatni szándékozom, és annak kiterjesztését mindenképp a községi anyagok átvizsgálásával kívánom bővíteni. Úgy gondolom, hogy a most elkészített disszertáció alapját képezheti annak, hogy további források bevonásával a beszolgáltatást már ne csak az államhatalom, hanem a paraszti társadalom, vagyis az azt elszenvedő egyes ember szempontjából is láttassam.

Közellátás és beszolgáltatás a háborút követő években

A második világháború időszakában a közellátás és a hadsereg ellátásának biztosítása megkívánta, hogy a kormányzat keményebb kézzel nyúljon a termelés, a készletgazdálkodás, illetve a terményforgalom szabályozásához. Egymást követték tehát a korlátozó rendelkezések. A termények háztartási-gazdasági szükségleten felüli részét zárolták,²⁶ a termelőkre és a fogyasztókra vonatkozóan egyaránt készletbejelentési kötelezettséget léptettek életbe. Egyre több alapélelmiszert 1940-től csak jegyre, fejadag szerint lehetett megkapni. A hús- és zsírelátás érdekében elrendelték a 100 kg alatti zsírsertések és a 60 kg alatti hússertések vágási tilalmát. Az igénybe vehető termények számbavételét és az ellenőrzést összeíró biztosok végezték. A közellátást veszélyeztetőkkel szemben pedig akár börtönbüntetés foganatosítását is engedélyezte a törvény.²⁷

Az intézkedések ellenére 1942-re közellátási mélypontra jutott az ország, aminek kialakulásában közrejátszott az is, hogy Németországba egyre nagyobb mennyiségű élelmet kellett exportálni. A helyzeten javítandó életbe lépett a Jurcsek Béla²⁸ – a közellátási ügyekkel megbízott államtitkár – nevével fémjelzett beszolgáltatási rendszer. A köztudatban csak Jurcsek-rendszerként élő beszolgáltatás értelmében a szántóföld kataszteri tisztajövedelmének minden aranykoronája után 10 kg kenyérgabona, illetve azzal egyenértékű egyéb termény beadásával terhelték a gazdákat.

A második világháború hatalmas károkat okozott Magyarországon, a nemzeti vagyon 40%-a semmisült meg, ami megközelítőleg 22 milliárd pengőt jelentett. Ezen belül tetemesre rúgott a mezőgazdaságot ért veszteség, mivel az egésznek mintegy 17%-át, azaz kb. 3,7 milliárd pengőt tett ki, s ennek mintegy háromnegyede a termény- és állatkár volt. A terménykiadás miatt nem volt biztosított a megfelelő mennyiségű és minőségű vetőmagkészlet, míg az

²⁶ 1940-től a gabonát, a kukoricát, a cukrot, a zsírt; 1941-től a burgonyát.

²⁷ Erdmann, 1992. 8–10. o.

²⁸ Jurcsek Béla (1893–1945): 1924-től Fejér vármegyei birtokán gazdálkodott. Imrédy Béla híve volt. A mezőgazdasági termelés és értékesítés kormánybiztosa (1940. június–1941. január). A Közellátási Hivatal államtitkáráként (1942. július–1944. március) új beszolgáltatási rendszert dolgozott ki. A német megszállás után földművelésügyi miniszter és közellátásügyi (tárca nélküli) miniszter (1944. márciusától októberig) volt. Posztját német kívánságra a Lakatos-kormányban is megőrizte. Szálasi hatalomátvétele után közellátásügyi miniszter lett (1944. október–1945. március). 1945. március végén elhagyta az országot, a magyar kormány háborús bűnősként kiadátását kérte, de felelősségre vonása elől öngyilkosságba menekült.

állatállomány megtizedelődése, illetve a megmaradt állatok gyenge kondíciója nehezítette az állattenyésztés regenerálódását. Ez utóbbi együtt járt az igaerő²⁹, valamint a megfelelő talajerő utánpótlás hiányával is. Az országban zajló hadicselekmények a termelés menetére szintén hatással voltak. A keleti és az észak-keleti részeken 1944 őszén emiatt nem lehetett betakarítani a termést, illetve nem lehetett elvégezni az őszi talajmunkákat, a szántást és a vetést. A Dunántúlon ekkor még a megszokott menetben zajlottak a mezőgazdasági munkálatok, azonban mivel itt a hadműveletek március, ápriliséig eltartottak, a tavaszi munkavégzés csak késve kezdődhetett meg. Így tehát amellet, hogy sok helyütt parlagon heverték a földek, a megművelhető területek megfelelő termőképességét sem lehetett biztosítani. Ugyancsak nagyban hátráltatta a mezőgazdasági termelést az a tény, hogy az igaerő mintegy kétharmados pusztulása mellett megsemmisült a géppark közel egyharmada is.³⁰

Ilyen körülmények között a lakosság élelmezése, a közellátás biztosítása önmagában is erőt próbáló feladatot jelentett. Ám ezen kívül további súlyos teherként nehezedett az országra a fegyverszüneti egyezményben foglaltaknak megfelelő jóvátétel fizetése, valamint az országban állomásozó – 1945-ben még mintegy másfélmillió, majd 1946 nyarára félmillióra apadó – szovjet hadsereg ellátása. Mindemellett a fegyverszüneti előírások végrehajtásának felügyeletére létrehozott Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) missziójának igényei is jelentős készleteket vettek igénybe. Az eddig említett tényezőkön kívül a szovjet tulajdonba kerülő magyar vagyont is ideértve az országra nehezülő teher megközelítette az ötszáz millió dollárt, amelynek fizetése a háború utáni első években az állami költségvetési kiadás több mint harmadát vitte el.³¹

Elkerülhetetlen volt tehát a világháború alatt kibontakozó kötött gazdálkodás fenntartása, hiszen mindezt csak szigorú elvonások árán lehetett teljesíteni. Ennek egyik alapvető eszköze pedig a háború alatt is már meglévő kötelező beszolgáltatás volt. A jóvátétel és a segellátási kötelezettség tulajdonképpen a parasztság vállára egy újabb adóterhet rakott, hiszen az e címeiken hivatalosan és nyugta ellenében igénybe vett cikkek értékének jelentős hányadáért a gazda nem kapott semmilyen juttatást.³²

A közellátási kormánybiztosnak kellett a jóvátételre szolgáló, a megyére kirótt mezőgazdasági termény- és élőállat mennyiséget a törvényhatósági jogú városokra és járásokra leosztani. Az egyes településekre háruló kötelezettségeket ezt követően állapította meg a járási főjegyző. A községi előljáróságokon kötelesek voltak a begyűjtött terményekről nyilvántar-

²⁹ Az igaerő ilyen mérvű pusztulása azért jelentett kimondottan nagy hátrányt, mivel a háború előtt a szántóföldnek csupán 6%-át művelték meg gépi erővel. Honvári János (szerk.): Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig. Aula Kiadó, Budapest, 1996. 463. o.

³⁰ Agrárvilág Magyarország. 261–262. o.

³¹ Honvári, 1996. 465. o.

³² Erdmann, 1992. 29. o.

tásokat vezetni, amit aztán a vármegyén összesítettek. Az így elkészült jelentések egyik példányát a Jóvátételi Hivatalba,³³ másikat pedig a Közellátási Minisztériumba kellett küldeni.

A községek, városok előljáróságai sokszor meglehetősen túlzónak találták a követeléseket, hisz a háborús pusztítás miatt a termelés csak nehezen állt helyre, sőt a már megtermelt javakat, olykor az igaerőt is, az orosz katonák vették igénybe. Isaszegen például – ahol jelentős számú orosz katona állomásozott – arról panaszkodtak, hogy „*a termények nagy része ismeretlen tettesek által [!!!] megdézsmáltatott, így a lakosságtól begyűjteni a szükséges mennyiséget nem tudják*”.³⁴ Sistika József,³⁵ nemzetgyűlési képviselő Kalocsa város panaszát fogalmazta meg a főispánhoz írott levelében, miszerint maga a város és a Kalocsai járás is sérelmesnek találja a jóvátétel miatt kivetett aránytalanul nagy terheket. A főispán válaszában megfogalmazta, hogy a Pest vármegyére jóvátétel céljából kiszabott sertésmennyiséget csak úgy lehet biztosítani, „*ha az egyes városok és községek teljesítő képességüknek úgyszólván a legvégső határáig elmennek*”. A hadműveletek során a vármegye északi részén az állatállomány szinte teljesen elpusztult, ezért Dél-Pest vármegyének kellett a nagyobb terhet vállalnia. Így a főispán végül nem hogy csökkentette, hanem növelte Kalocsa és a járás községeinek kivetését.³⁶ Nagykőrös-ről is hasonló panaszok érkeztek. Itt már 1944. december 20-a óta működött egy orosz katonai kórház, ahol több ezer sérültet ápoltak, de szintén több ezer főt kitevő megszálló katonaság „*a város csekély élelmiszerkészletét csaknem teljes egészében felemésztette*”.³⁷ Kimondottan súlyos volt a helyzet a Monori járásban. Üllőről például a község lakosságát 1944 őszén az ott folyó hadműveletek miatt három hónapra kilakoltatták. Ez idő alatt a termelés szünetelt, az ottmaradt javak teljesen megsemmisültek, sőt a falu lakosaiból 750-en a háború áldozatául estek. A tavasz beköszöntével nemcsak a gazdasági felszerelések és az igaerő hiányában nem tudták megkezdeni a munkát, hanem azért sem, mert a község szinte minden munkára fogható lakosa két és fél hónapig az orosz hadsereg részére dolgozott.³⁸

Nagy Imre – aki ekkor a földművelésügyi miniszteri posztot töltötte be – 1945 első felében számos levelet, beadványt küldött a SZEB-hez, amelyekben tiltakozott a megszálló ka-

³³ Az 1500/1946. ME. sz. r. hívta életre. Feladata a fegyverszüneti egyezmény alapján a Magyarországra háruló jóvátételi és egyéb természetű gazdasági kötelezettségek teljesítésével kapcsolatos tennivalók ellátása volt. Felügyeletét a miniszterelnök látta el. A magyar állam szervei. 1944–1950. I. kötet. 319. o.

³⁴ Pest Megyei Levéltár (PML) XXI. 1-c. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye főispánjának iratai. 1945–1950. Közellátási kormánybiztos iratai. 1945–1949. 827/1946.

³⁵ Sistika József (1894–1980): 1946-tól az Független Kisgazdapárt (FKGP) kalocsai társelnöke, valamint 1945–1947-ben a járási szervezet elnöke. 1945–1949 a városi képviselőtestület és a Pest-Pilis-Solt-Kiskun (PPSK) vármegyei törvényhatósági bizottság tagja. 1945. november 4-én nemzetgyűlési képviselővé választották. Mandátuma lejártá után visszavonult a politikai élettől.

³⁶ PML XXI. 1-c. 2550/1946. A Vörös Hadsereg ellátására évi 160 000 szarvasmarhát kellett szállítani, így annak húsellátása, illetve a jóvátételi szállítás csak a törzsellomány, valamint a magyar lakosság ellátásának a rovására történhetett. D. Molnár Erzsébet: A jóvátétel hatása a magyar mezőgazdaságra. In: Századok, 1996/6. szám, 1511. o.

³⁷ PML XXI. 1-c. 6871/1945.

³⁸ PML XXI. 1-c. 483/1946.

tonák önkényes fellépései ellen. Mindezért a Politikai Bizottság – amely következetesen a szovjet politikai érdek primátusát tartotta szem előtt – szigorú megrovásban részesítette.³⁹

Az imént vázolt helyzet következtében 1945 decemberében Pest-Pilis-Solt-Kiskun (PPSK) vármegyében az 1 000 044⁴⁰ lakosból közel 400 000 fő volt ellátatlan (hatósági ellátásra szoruló), és ez a helyzet 1947 decemberéig jelentősen nem változott, hiszen még akkor is 320 000 körül mozgott ez a szám.⁴¹

A különböző nemzetközi segélyszervezetek – elsősorban az ENSZ segélyszervezete, az UNRRA⁴² és az amerikai zsidó segélyszervezet, a JOINT⁴³ – igyekeztek a nélkülözők gondjain enyhíteni. A kialakult válságos helyzet jelzi az, hogy a viszonylag csekély mennyiségű külföldi segélyek is fontos szerepet játszottak az ellátásban. A legnagyobb segítséget a JOINT nyújtotta, amely másfél év alatt 1946–47 folyamán mintegy 657 vagon élelmiszert adományozott az országnak. Az UNRA pedig közel 81 millió forint értékű élelmiszer-, eszköz-, gyógyszer-, és ruhaküldeményt juttatott Magyarországra. Az így beérkező források azonban minden fontosságuk mellett is csak töredékét tették ki az országból ugyanakkor nemzetközi kötelezettség fejében kikerülő élelmiszermennyiségnek.⁴⁴

A Pest vármegye raktáraiba érkező UNRRA-adományokat a községek között osztották szét, mivel a városok a segélyszervezettől közvetlenül kapták azokat. Így például csak 1947 első félévében 19 234 pár lábbelit osztottak szét a falvak lakosainak, ruhaadományban pedig 19 547 férfi, 54 038 nő, 7066 gyermek részesült. Emellett más nyugat-európai országok is segítséget nyújtottak. Írországból három hónapra elegendő cukormennyiséget küldtek, amit a megye szociális és közegészségügyi intézményei között osztottak szét. A svédek rendszeresen iskolaátkeztetési akciókat szerveztek, amelynek keretében gyermekek ezrei kaptak ebédet több hónapon keresztül, de jelentős adományok érkeztek Svájcból is. Szintén a svájciaknak köszönhetően, az ún. keresztszülő-mozgalom keretében, mintegy 1000 Pest vármegyei gyermek kapott különféle adományokat.⁴⁵

Fontos feladat volt a hazatérő hadifoglyok és a még távollévők hozzátartozóinak megsegítése. Ebben próbált segíteni az 1946 decemberében elindított „*Siess, Adj, Segíts!*” orszá-

³⁹ Agrárvilág Magyarországon. 268. o.

⁴⁰ A mostani peremkerületeket képező, akkor még önálló ún. övezeti községek, városok lakosságával együtt értendő. Budapestnek külön közellátási kormánybiztosa volt Vas Zoltán személyében, aki egyben a főváros polgármesteri tisztét is betöltötte.

⁴¹ PML XXI. 4-1. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának iratai. (1943–)1945–1950. Alispáni évnegyedes jelentések. 1945–1949. 1946. 1. negyedéves jelentés, 1947. 4. negyedéves jelentés.

⁴² United Nations Relief and Rehabilitation Administration (Egyesült Nemzetek Segítő és Újjáépítő Szervezete)

⁴³ American Joint Distribution Committee

⁴⁴ Pető – Szakács, 47– 48. o. Lásd még: Honvári, 1996. 465–466. o., Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris, Budapest, 2000. 304. o.

⁴⁵ PML XXI. 4-1. 1947. 1., 2. negyedéves jelentés.

gos gyűjtési mozgalom, amelynek eredményeként PPSK vármegyében 140 000 Ft gyűlt össze 1947 augusztusára.⁴⁶

Bár nem elhanyagolhatók a különféle szervezetektől, országoktól érkezett segélyek, de a közellátás biztosítása érdekében minél hamarabb hatékony állami beavatkozásra volt szükség. Mivel 1944 végén és 1945 első hónapjaiban a kormány hatásköre még nem terjedt ki az ország egészére, ezért ekkor csak a törekvés volt meg arra, hogy a hiányok fedezésére szükséges termény-, illetve termékmennyiségeket az állami beavatkozás növelésével biztosítsák. Ez ténylegesen 1945–46 fordulójától valósulhatott meg.⁴⁷

A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programjában – amely kisebb változtatásokkal ugyan, de a Magyar Kommunista Párt (MKP) Központi Vezetőségének (KV) programtervezete⁴⁸ alapján készült el – külön fejezet foglalkozott a mezőgazdaságban kívánatosnak tartott változtatásokkal. A földreform meghirdetése mellett a másik lényeges pont a parasztságot kiszípolozó Jurcsek-rendszer eltörlése volt.

A Jurcsek-rendszer hatályon kívül helyezésével egy időben – 1945. május 4-én – azonban már megjelent egy, a beszolgáltatást radikálisan szabályozó rendelet.⁴⁹ Ennek értelmében május 31-éig a gazdáknak a háztartási és gazdasági szükségletükön felüli összes terményüket be kellett szolgáltatniuk, amelyet hatósági áron vettek át. Ez tehát nem csupán beszolgáltatásnak tekinthető, hanem egyenlő volt a termelő szükségleteit meghaladó termény teljes igénybevételével.⁵⁰

Az új termés betakarításának közeledtével szükségessé vált egy átgondoltabb beszolgáltatási rendszer kialakítása. Mivel a háború folyamán sok helyen megsemmisültek a kataszteri nyilvántartások, ezért a fent említett rendeletben a bevetett földterület termése alapján határozták meg a beadást. Ez kenyérgabona esetén azt jelentette, hogy, aki 2 kh-nál (kataszteri hold) kisebb területről aratott, az csak 25 kg-ot, a 15 holdas gazda viszont már 120 kg-ot kellett, hogy beadjon holdanként. Hamarosan sorra jelentek meg az újabb és újabb termények (árpa, köles zab, olajosmagvak, burgonya stb.) beadását szabályozó rendeletek. Míg az 1945 első felében megjelenő rendeletek a növényi termények beadását szabályozták, addig szeptemberben ezt már az állati termékekre is kiterjesztették.⁵¹

⁴⁶ PML XXI. 4-1. 1947. 1., 3. negyedéves jelentés.

⁴⁷ Erdmann, 1992. 15–16. o.

⁴⁸ A programjavaslat előmunkálatai még Moszkvában megkezdődtek 1944 szeptemberének végén, októberének elején. A végleges szöveget Gerő Ernő és Révai József fogalmazta, majd a Néplapban jelent meg november 30-án. In: A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944–1948. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979. 39. o. (A továbbiakban: Az MKP és az SZDP határozatai.)

⁴⁹ 11 850/1945. K.M. sz. r.

⁵⁰ Nagy, 2002. 356. o.

⁵¹ Agrárvilág Magyarországon. 266–267. o., Erdmann, 1992. 17–18. o., Nagy, 2002. 357–358. o.

A beszolgáltatáshoz szorosan kapcsolódó paraszti terhet jelentett a földadó, amelynek címén 1945. január 1-jétől kezdve a kataszteri tisztajövedelem minden aranykoronája után 1 kg búza megfizetésére kötelezték a gazdákat.⁵²

Az 1945–46-os gazdasági évben az infláció teremtette súlyos helyzet mellett jelentős készlethiánnyal kellett szembenézni. Az 1945. évi termés nem fedezte a lakosság szükségleteit sem, ráadásul annak számottevő részét elnyelték a jóvátételi szállítások, valamint a SZEB és a Magyarországon állomásozó megszálló hadsereg. Így 1945–46 fordulóján főleg a városokban alakult ki válságos helyzet, ahol a lakosság kénytelen volt értékeit, ingóságait élelmiszerekre cserélni. Fellendült a feketekereskedelem, a csere, a „batyuzás”. A hatalom a közellátás biztosítása érdekében szankciók alkalmazását helyezte kilátásba, és elszámoltató bizottságok felállítását rendelték el. Az 1946-os évre érvényes beszolgáltatást szabályozó rendelet a stabilizáció előkészítésével összefüggésben már az év elején elkészült. Eszerint már nem a bevetett terület, hanem a tulajdonos birtokában lévő szántóterület alapján kellett – a progresszivitást figyelembe véve – a beadást teljesíteni. Ekkor elvben még senki nem vitatta, hogy a termésből elsőként a fejadagot, a háztartási és vetőmag szükségletet kell elkülöníteni, de a már 1946 januárjában felállított elszámoltató bizottságok által megkezdett rekvirálások ezt felülírták.⁵³

A magyar mezőgazdaságot nemcsak a háború alatt, hanem az azt követő években is milliárdos veszteségek érték. Csupán a Vörös Hadsereg ellátására igénybe vett eszközök (állatok, termények, gyümölcs, bor stb.) értéke több milliárd forintba rúgott. Fokozta a gondokat, hogy a rendkívül kedvezőtlen időjárási viszonyok következtében az 1945 és 1947 közötti három évben, a több mint fél évszázada példa nélkül álló rendkívüli szárazság mintegy 5 milliárd forinttal károsította meg az agrárszektor, és vele együtt az egész országot.⁵⁴

Aligha volt kétségbe vonható, hogy a súlyos háborús pusztítás, a részben ennek nyomán elszabaduló infláció, majd a stabilizáció védelme, a rendkívül nagy terhet jelentő szovjet jóvátétel, kiegészítve a fegyverszüneti megállapodás egyéb követelményeivel, illetve a közellátás biztosítása rendkívüli megoldásokat igényelnek. Épp ezért a beszolgáltatási rendszert – mint a gazdaság egyéb területein is megjelenő állami kényszerintézkedéseket – tulajdonképpen mind-mind konkrét racionális elv legitimálta. Megalapozottnak tűnt ugyanakkor sokak reménye, miszerint e megoldások a kényszerhelyzet megszűnte után felszámolhatók.⁵⁵

A háborús helyzet elmúltával egy romokban heverő gazdaság újjászervezése önmagában is erőt próbáló feladat lett volna, amit a fent ismertetett tényezők tovább nehezítettek. Mindenek tudatában a gazdák a hatalom által rajuk rótt intézkedéseket, ha nem is örömmel, de az or-

⁵² 4300/1945. ME. sz. r.

⁵³ Agrárvilág Magyarországon. 274–275. o.

⁵⁴ Szakács, 1998. 307–309. o.

⁵⁵ Pető Iván: A gazdaság „átpolitizálása”, a politika hatalma. In: Standeisky Éva – Kozák Gyula – Pataki Gábor – Rainer M. János (szerk.): A fordulat évei 1947–1949. 1956-os Intézet, Budapest, 1998. 103. o.

szágban kialakult körülményeket ismerve elfogadták. Élt azonban az a feltételezés, hogy erre csupán a szorult helyzet miatt van szükség, és hitték, az akkor még rövid hatályúnak vélt beavatkozások, a gazdasági helyzet javulását követően majd megszűnnek.⁵⁶ Ezt látszottak alátámasztani a koalíciós pártok elképzelései is, hiszen azok mindegyike csak „*világháborús maradványnak, ideiglenes, szükséges rossznak tartotta*” a beszolgáltatást.⁵⁷ Kezdetben úgy vélték, hogy a kényszerintézkedések csak átmenetiek lesznek addig, amíg a gazdasági helyzet nem stabilizálódik, illetve amíg a lakosság ellátása nem válik biztosítottá. Még 1946 őszén az MKP III. kongresszusán is megfogalmazták, hogy a népi demokrácia kénytelen átmenetileg fenntartani a kötelező beszolgáltatást, „*de minden törekvés arra irányul, hogy minél előbb megszüntesse és megszabadítsa a parasztságot a háború eme súlyos maradványától*”.⁵⁸

Nem így történt.

A beszolgáltatási rendszer a fordulat éveiben

Az előzetes becslések alapján a kormányzat az 1947–48-as gazdasági évben jó termésre számított. A beszolgáltatással kapcsolatos tervek is ennek megfelelően alakultak. Eröss János⁵⁹ közellátásügyi miniszter és Nagy Ferenc miniszterelnök ígéretet tett arra vonatkozóan, hogy hat q-ás átlagtermés esetén megszűnik a beszolgáltatás.⁶⁰ Nem csak a Független Kisgazdapárt (FKGP) volt ilyen derűlátó, hiszen az MKP álláspontját előterjesztő Nagy Imre is hasonló elképzeléseket vázolt, amelyet Házi Árpád a Pest vármegyei törvényhatósági bizottság előtt ismertetett: „*Jó közepes termés esetén meg lehetne szüntetni a beszolgáltatási kötelezettséget. Ha a termés gyengébb lenne, a 8 holdon aluli gazdákat csak az adógabona benyújtása terheli. Tehát beszolgáltatásra kizárólag az ennél nagyobb termelőket kötelezik.*”⁶¹ A szociáldemokraták viszont más véleményen voltak. Szerintük „*az elsőrendű élelmiszerekre mindaddig, amíg a háború utáni állapot szükségessé teszi, a teljes kötöttség rendszerét fenn kell tartani. A*

⁵⁶ Nagy, 2002. 347. o.

⁵⁷ Erdmann, 1992. 31. o.

⁵⁸ A Magyar Kommunista Párt III. kongresszusán elfogadott programtervezet a mezőgazdasági termelés fejlesztésére és a dolgozó parasztság helyzetének megjavítására. Az MKP és az SZDP határozatai. 286. o.

⁵⁹ Eröss János (1889–1962): 1945. augusztus 11-től az FKGP Szabolcs vármegyei szervezetének elnöke. Az FKGP centrumához tartozott. 1945. november 4-én nemzetgyűlési képviselővé választották. 1945 decemberétől 1946 márciusáig pártigazgatóként működött. 1946. február 23.–1946. november 20-ig a Jóváértélti Hivatal elnöke. 1946. november 20.–1947. november 24-ig közellátásügyi miniszter a Nagy Ferenc-, illetve a Dinnyés-kormányban. Nagy Ferenc lemondásakor, a kisgazda párt vezetésében bekövetkezett baloldali fordulat után szembekerült a Dobi-Gyöngyösi-féle irányzattal, s a jobbszárny egyik vezetője lett. 1947. augusztus 31-én képviselővé választották. 1948. február végén visszavonult a politikai élettől, majd illegálisan elhagyta az országot, amiért az FKGP Politikai Bizottsága 1948. április 15-ei ülésén kizárta a pártból. Az USA-ban telepedett le.

⁶⁰ Erdmann, 1992. 67. o.

⁶¹ PML XXI. 4-1. 1947. 2. negyedéves jelentés.

beszolgáltatási rendszert, mihelyt a viszonyok lehetővé teszik, meg kell szüntetni”.⁶² Addig is az igazságos arányosítás elvét megvalósítva a földbirtok nagyságával és teljesítőképességével arányban álló beszolgáltatási kötelezettséget tartottak megfelelőnek.⁶³

Végül 1947 áprilisában elfogadták, hogy a 8 hold alatti szántófölddel rendelkezők mentesülnek a beszolgáltatás alól, majd júniusban 15 holdra emelték a határt. Az ebből származó kiesést ugyanakkor nem terhelték rá a 15 hold felettiekre, így mindenképp jelentős hiánnyal lehetett számolni. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy az ENSZ is előre jelezte, hogy a világháború utáni válság mélypontja 1947–48-ban lesz. A korábbi évekhez hasonlóan az aszály sem maradt el, így a bizakodó kezdet után ismét az elszámoltató bizottságoké⁶⁴ lett a főszerep.

Az FKGP és a Szociáldemokrata Párt (SZDP) mellett egészen 1947-ig még a kommunisták is azt mondták – vagy legalábbis a nyilvánosság előtt azt hangoztatták –, hogy a beszolgáltatás voltaképp csak a közellátás biztosítása érdekében fenntartott szükséges, ideiglenes rossz. A politikai helyzet változásával, 1948 nyarától, még inkább 1949-től, már fel sem merült a rendszer felszámolása, hiszen az éleződő hidegháborús helyzetben a kommunista vezetés azt a gazdasági élet evidens velejárójának minősítette. A hatalom szempontjából érthető volt ez az álláspont, mivel a begyűjtés nem csak készletek felhalmozására szolgált. A sokszor még az önköltséget sem fedező begyűjtési árak révén ugyanis az állam olyan jövedelmekhez jutott, amit aztán a hadi- és a nehézipari beruházásokba tudott investálni.⁶⁵

Az 1948-as év végre kedvező időjárást hozott, így az előző évekhez képest lényegesen több termést tudtak betakarítani, valamint 1948–49-re egyébként is mértéktartóbb és teljesíthetőbb beszolgáltatási kötelezettséget róttak ki a kis- és középparaszti termelőkre. Mindezek következtében a gazdák teljesíteni tudták a rájuk háruló terheket, ámbár ez sem minősült jelentéktelennek.⁶⁶

Ettől az időtől kezdve az osztályszempontokat is érvényre juttató beadási rendszer a kulákoknak nyilvánított módos paraszti rétegeket azonban egyre súlyosabb kötelezettségekkel sújtotta. Ennek háttérében pedig az munkált, hogy ez a társadalmi csoport a mezőgazdaság állampárti elképzeléseknek megfelelő, szocialista alapokon történő átszervezésének, azaz a kollektivizálásnak, akadályát képezte. A hatalom épp ezért igyekezett ezeket a gazdákat minden lehetséges eszközzel korlátozni, mozgásterüket szűkíteni. A korlátozásokkal a nagygaz-

⁶²Az MKP és az SZDP határozatai. 457. o.

⁶³Az MKP és az SZDP határozatai. 449. o.

⁶⁴ Az elszámoltató bizottságok felállításáról, működéséről, szerepéről lásd a Szankciók alkalmazása a begyűjtés „klasszikus” formájának időszakában című fejezetben.

⁶⁵ Agrárvilág Magyarországon. 283. o., Erdmann, 1992. 87. o.

⁶⁶ Bővebben lásd: Erdmann, 1992. 87–93. o.

dákat nemcsak földjük elhagyására készítették, de egyúttal azt is demonstrálni kívánták a többi paraszti réteg felé, hogy az egyéni gazdálkodásnak nincs perspektívája.⁶⁷

Az 1948. június 27-én megjelent 7090/1948. számú kormányrendelettel újabb teher nehezedett a parasztságra. Azokat a gazdákat, akiknek 15 kh-nál nagyobb olyan birtoka volt, amelynek kataszteri tiszta jövedelme meghaladta a 150 aranykoronát, mezőgazdasági fejlesztési járulék fizetésére kötelezték. Bár 1949-ben úgy módosították a rendeletet, hogy azt már csak olyan birtok után kellett fizetni, amelynek területe a 25 kh-at vagy kataszteri tiszta jövedelme a 350 aranykoronát elérte, illetve meghaladta. Az engedmény ellenére mindez olyan terhet jelentett, amely a mezőgazdasági újratermelést veszélyeztette.⁶⁸

A beszolgáltatás és vele együtt a mezőgazdasági fejlesztési járulék kivetése a kollektivizálás előmozdítása mellett a „kulákság” korlátozásának, illetve teljes ellehetetlenítésének is eszközévé vált.

Az MDP agrárpolitikájának irányváltása

A Magyar Kommunista Párt 1947 januárjában hirdette meg az ország újjáépítését célzó hároméves tervet, amelyet augusztus 1-jén indított útjára.⁶⁹ A tervezet agrárszektorra vonatkozó előirányzata azt tűzte ki célul, hogy a mezőgazdasági termelés közelítse meg az utolsó békeév szintjét. Konkrétan: 1949/1950-re az 1938-as termelési szintnek növénytermesztésben 93, állattenyésztésben 86%-ának elérését irányozta elő. Az agrárszektor azonban a terv végrehajtása során fokozatosan háttérbe szorult, hiszen – amint arról már korábban is szó volt – a Szovjetunió és az Egyesült Államok közti egyre feszültebbé váló viszony, egy esetleges háború veszélye miatt az ipar, s ezen belül a nehézipar fejlesztésére helyeződött a fő hangsúly. Mivel a mezőgazdaság szovjet mintát követő átalakítása csak a kommunisták távlati céljai között szerepelt, ezért a terv végrehajtását kezdetben nagyrészt a kisüzemi gazdaságokra alapozva képzelték el.⁷⁰

A nemzetgyűlés 1947 áprilisában elfogadta a szövetkezeti törvényt,⁷¹ amely a nemzetközi tapasztalatokat a hazai viszonyokra alkalmazva a szövetkezés klasszikus törvényi feltételeit teremtette meg Magyarországon. Mindezt ekkor még a kommunista párt is magáévá tette, ahogy az az 1948 áprilisában nyilvánosságra hozott szövetkezetpolitikai irányelvekből is kiderült. Az MKP Politikai Bizottsága (PB) ebben az időszakban még a mezőgazdaságban

⁶⁷ Agrárvilág Magyarországon. 283. o.

⁶⁸ Nagy, 2009. 68–69. o.

⁶⁹ A nemzetgyűlés július 1-jén iktatta törvénybe: 1947. évi XVII. tc.

⁷⁰ Romsics, 309. o.

⁷¹ 1947. évi XI. tc. (1947. április 10.)

hosszú és fokozatos átmenettel számolt, amelynek során a fejlesztés bázisát eleinte a földműves-szövetkezetek, majd pedig az egységes falusi szövetkezetek képezték. Ez az álláspont azonban nem sokáig maradt érvényben. A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának (Kominform) 1947. szeptemberi megalakulása, valamint a Jugoszláv Kommunista Pártot – többek között „liberális parasztpolitikája” miatt – elítélő 1948. júniusi Kominformhatározat gyökeres fordulatot eredményezett az MKP agrárpolitikájában. Ez nemcsak az 1947-es szövetkezeti törvénnyel jelentett szakítást, hanem az 1948 áprilisában közzé tett szövetkezetpolitikai irányelveikkel is.⁷²

A megváltozott helyzethez alkalmazkodó politikai elképzelésekről a közvélemény először Rákosi Mátyás 1948. augusztus 20-án Kecskeméten elmondott beszédéből értesült, ahol a pártvezér közölte, hogy a „*régi, a megszokott, a túlzásba vitt egyéni gazdálkodás*” helyett „*a dolgozó parasztság a szövetkezés, a kölcsönös segítség és közös munka útját választja*”.⁷³ Az MDP (Magyar Dolgozók Pártja) Központi Vezetőségének november 27-ei ülésén pedig már azt is hangsúlyozta, hogy 3-4 éven belül a parasztság 90%-ának kell rendes szocialista közös társas művelésben földjét művelnie.⁷⁴

1948 decemberében megjelent a termelőszövetkezetek működési szabályzata, amely a termelési társulások három típusát határozta meg a munkaszervezetek fejlettsége és a közösen végzett munka alapján. Az I. és a II. típus inkább még az egyéni gazdasághoz állott közelebb, egyfajta átmenetet képezve az egyéni és a közös munka között. A III. „legfejlettebb” kategóriába tartozó tsz-ekben viszont már a közösen végzett munka dominált.⁷⁵

Az első ötéves terv (1950–54) legfontosabb agrárpolitikai célkitűzése a kollektivizálás végrehajtása volt. Az MDP PB 1949 márciusában hozott határozatában leszögezte, hogy az első ötéves terv során véghez kell vinni a kisparaszti gazdálkodásról a nagyüzemi gazdálkodásra való áttérést. Így a tömeges szervezés már 1949-től egyre gyorsabb ütemben zajlott, a párt vezetőinek elképzelése ugyanis az volt, hogy 1954-re a földterület 60%-át a termelőszövetkezetek, 6%-át pedig az állami gazdaságok műveljék.⁷⁶

A földjéhez ragaszkodó parasztság megtörésének, tsz-ekbe kényszerítésének a tagosítás⁷⁷ mellett a leghatásosabb eszköze a kötelező beszolgáltatás volt. Sorra jelentek meg a rendeletek, amelyek egyre növelték a beadásra kötelezett termények körét és mennyiségét. Így a

⁷² Agrárvilág Magyarországon. 280. o. Lásd még Szakács, 1998. 328–331. o.

⁷³ Rákosi Mátyás: Válogatott beszédek és cikkek. Budapest, 1950. Szikra, 331. o., 333. o. (Idézi: Romsics, 311. o.)

⁷⁴ Agrárvilág Magyarországon. 280. o.

⁷⁵ Részletesebben lásd: Agrárvilág Magyarországon. 290–291. o.

⁷⁶ Agrárvilág Magyarországon. 283. o.

⁷⁷ A gazdaságos nagyüzemi termelés érdekeire hivatkozva a gazdáktól elvett földekből egybefüggő nagytáblákat alakítottak ki. Az elvett földekért cserébe azonban a legtöbbször rosszabb minőségű, távolabb fekvő földet adtak. Épp ezért többször előfordult, hogy a felkínált csereingatlanokat a gazdák nem is akarták elfogadni. Részletesebben lásd: Agrárvilág Magyarországon. 292. o.; Varga Zsuzsanna: A falusi társadalom feszültséggócái az 1950-es évek közepén. In: Múltunk, 2006/4. szám, 231. o.; Romsics, 349. o.

termény- és állatbeszolgáltatás mellett döntöttek többek között a széna, burgonya, bor, zsír, tej, tojás és baromfi beadásáról.⁷⁸

Mindezekkel olyan terheket raktak a gazdák vállára, amelyek teljesítése szinte már lehetetlen volt, ezért egyre többen akartak földjüktől szabadulni, amelynek eredményeként megindult a hagyományos paraszti társadalom felbomlása.

A besolgáltatás alakulása 1950–1953 között

Az 1950–51-es gazdasági évre szóló besolgáltatási kötelezettséget megállapító rendelet (142/1950. MT. sz. r.) az 5 kh alatti területtel rendelkező gazdákat még mentesítette a beadás alól (nekik csak a földadót kellett fizetniük). Az e fölötti birtokkategóriáknál azonban jelentősen emelték a kötelezettségeket, ami ezúttal már a kis- és középparasztságot is sújtotta. A parasztságétól eltérő külön kulcsok vonatkoztak a tsz-ekre, a tszcs-kre, valamint a „kulákok” birtokaira.⁷⁹

Bár a birtokkategóriába sorolás alapja a szántóföld volt, ám a besolgáltatást szabályozó rendelet értelmében egy 25 kh alatti szántóval, illetve 350 ak alatti jövedelemmel rendelkező gazda is „kulákká” válhatott, mivel a kertet és a gyümölcsöst négyszeres, a szőlőt ötszörös területként számították. Az ún. felszorzás⁸⁰ által lényegében a középparasztság egyes rétegeit is kulákosították, s ezáltal magasabb kötelezettséggel sújtották. Ekkor azonban még mód nyílt arra, hogy a gazda földjétől megválva – azt hasznobérbe adva, vagy az államnak, illetve szövetkezetnek felajánlva –, csak a megmaradt szántóterület után adózva, mentesüljön az ún. kulákteher alól.⁸¹

Ebben a gazdasági évben két terménycsoportban, kenyérgabonában és takarmányfélékben rendelték el a besolgáltatást, de mivel 1950-ben meglehetősen rossz burgonyatermés volt ezért a felmerülő hiányt augusztus végén egy „egyszeri” burgonyabeadással kívánták pótolni. Ezt egy egyszeri hagymabeszolgáltatás követte, de növelték a tejbeadást is. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy ebben az évben még csak a tehének után kellett a tejbeszolgáltatást leróni.⁸²

⁷⁸ Lásd 142/1950. MT. sz. r.; 15 310/1950. (IX. 3.) Bk.M. sz. r. ; 15 320/1950. (IX.3.) Bk.M. sz. r.; 1951. évi 10. sz. tvr.; 253 400/1951. (VI. 30.) Élm.M. sz. r.

⁷⁹ Szabó – Virágh, 159. o.

⁸⁰ A felszorzásról l.: Erdmann, 1992. 106. o.; Nagy, 2009. 177. o. Megjegyzendő, hogy a felszorzást már a mezőgazdasági fejlesztési járulék 1949. évi kivetésénél is alkalmazták, amikor is a kertet és a szőlőt háromszoros területként kellett számba venni. Agrárvilág Magyarországon. 288. o.

⁸¹ Erdmann, 1992. 106–107. o.

⁸² Erdmann, 1992. 107–108. o. Lásd még: Szabó – Virágh, 160. o.

Az 1951-es év meghatározó eseménye volt az MDP februárban megtartott II. pártkongresszusa, ahol az ötéves terv előirányzatait jelentősen megemelték. Mindez természetesen az agrárszektorban dolgozók jövőbeni kötelezettségeire is nagymértékben kihatott. Az 1951–52-es gazdasági évre szóló beszolgáltatási rendeletervezetet, amelyet Nagy Imre – aki ekkor élelmezési miniszter volt – terjesztett az MDP Titkársága elé, a Minisztertanács március 16-án fogadta el. Az így megszületett 1951. évi 10. számú törvényerejű rendelet emelte meg a Rákosi-korszakban a legnagyobb mértékben a paraszti terheket.⁸³

1951 elején elrendelték a gazdaságok országos számbavételét (4/1951. B.M. sz. r.), és az állami begyűjtésről szóló törvényerejű rendeletben már az új gazdalajstromoknak megfelelően szabták meg a beszolgáltatási kötelezettségeket. A gazdálkodók pedig a gazdalajstrom adatai alapján kiadott beadási könyvet kaptak. Három termékcsoportha terjesztették ki a beszolgáltatást: 1. termény- és állatbeadás; 2. baromfi- és tojásbeadás; 3. tejbeadás. A beadást a szántó, rét, legelő, kert és szőlőterület után – a „kulákoknak” még a nádas és az erdőterület után – kellett teljesíteni. Az állami kötelezettségek lerovása a kenyérgabonán kívül minden termény esetében megelőzte a háztartási és gazdasági szükségletet.⁸⁴

Míg korábban elsősorban csak a kuláknak minősített gazdák terheit emelték, addig az 1951–52-es gazdasági évtől ugrásszerűen megnőtt valamennyi gazdaság terhe, ezen belül is legmeredekebben a közép- és kisparasztságé, amely összességében több mint a duplájára szökkent fel. Súlyosbította a termelők helyzetét, hogy a 8 kh feletti birtokkal rendelkező gazdák mindegyikét általános tejbeszolgáltatásra kötelezték, függetlenül attól, tartottak-e tehenet vagy sem. Így nem egy esetben megtörtént, hogy a gazda megvásárolta a tejet, azért hogy a beadást teljesíteni tudja. A beszolgáltatás alól mentesülők birtokhatárát is csökkentették, a korábbi 5 kh-ról 1 kh-ra, sőt az 1 kh alatti termelőket is terhelte az általános tejbeadási kötelezettség, illetve a 800 négyszögöl felettieket a baromfi- és tojásbeadás. Az előzőleg csak „kulákokra” kirótt borbeszolgáltatást szintén általánosan kötelezővé tették 400 négyszögöl szőlőterülettől. Az egyéni parasztság majdnem egészét párhuzamosan magasabb birtokkategóriába sorolták azáltal, hogy a felszorzást már nemcsak a „kulákoknál”, hanem minden gazdaságnál alkalmazták. Az egyre növekvő terhek, az azok behajtása érdekében alkalmazott adminisztratív eszközök és az erőszak együttesen megtették a hatásukat, 1951–52 folyamán ugyanis fokozatosan kezdett megtörni a paraszti társadalom ellenállása. Ezúttal a „kulákság” már földje egy részének felajánlása vagy bérbeadása esetén sem menekülhetett a „kulák” státustól, mivel „kulákként” bántak mindazokkal, akiket 1949-ben mezőgazdaság-fejlesztési járulék fizetésére

⁸³ Agrárvilág Magyarországon. 286. o.

⁸⁴ Szabó – Virágh, 161. o.

köteleztek. Egyre többen választották a faluból való menekülés útját, s kerestek megélhetést az iparban.⁸⁵

1951-ben a háború utáni időszak legjobb termését takarították be, amin felbuzdulva az 1952–53-as gazdasági évre vonatkozó begyűjtési előirányzatot tovább növelték. (1952. évi 2. sz. tvr.) Az új rendelet értelmében minden szőlőtulajdonos gazdára kiterjesztették a borbeadási, minden szántóterülettel rendelkező gazdára a vágómarha beadási kötelezettséget.⁸⁶

A korábban oly fennen hangoztatott progresszivitás elve már az 1951–52-es gazdasági év során sem érvényesült, de még inkább háttérbe szorult azt követően. Erre az időszakra ugyanis a beszolgáltatás – mint a módos paraszti réteg ellehetetlenítését szolgáló egyik meghatározó politikai fegyver – küldetését jól teljesítette. A másik oldalról nézve viszont a beszolgáltatásról, mint az állami készletgyűjtés nélkülözhetetlen forrásáról, a hatalom nem mondhatott le. A túlfeszített tervek teljesítése érdekében – mivel a gazdatársadalom legfelsőbb rétegeit már kiszipolyozták – 1952–53-ban a középparasztság, de még inkább a szegényparasztság terheit növelték. Itt kell megemlíteni azt is, hogy a tsz-ek kötelezettségeit bár már az 1951. évi 10. tvr. is növelte, de jelentősen, átlagosan mintegy 30%-kal, 1952-ben emelték meg, amely azonban még így is az egyéni gazdák terhei alatt maradt. Megjegyzendő, hogy a tsz-ekre eső kötelezettségek mindvégig az egyéni gazdák terhei alatt voltak, ezzel is igyekeztek vonzóbbá tenni a belépést.

Az 1952-es év azonban a megelőzővel szemben nagy szárazságot hozott, így a felmelt tervek teljesítése lehetetlen volt. A parasztság 1952/53 telére válságos helyzetbe került. A nagy padlássöprés időszakában mintegy 800 ezer gazdának a beszolgáltatás után a termelői és a háztartási szükséglet, vagy a vetőmag, sőt nemegyszer egyik sem állt rendelkezésre megfelelő mennyiségben.⁸⁷

1949 és 1953 között a parasztság terhei több mint háromszorosára nőttek, ezért a földtől való menekülés egyre nagyobb mértéket öltött. Ennek következtében a gazdák 1953-ig mintegy másfél millió hold szántót hagytak el, vagy adtak át az államnak, illetve a mezőgazdaságból elvándorlók száma megközelítette a 300 ezret.⁸⁸

⁸⁵ Agrárvilág Magyarországon. 292. o.; Erdmann, 1992. 108–109. o.

⁸⁶ Szabó – Virágh, 169. o.

⁸⁷ Erdmann, 1992. 114. o.

⁸⁸ Pető – Szakács, 182. o.

A júniusi határozat és az azt követő változások

Sztálin 1953. március 5-én bekövetkezett halála nemcsak a Szovjetunióban, hanem a csatlós országokban, így Magyarországon is jelentős változásokat eredményezett. Ennek az irányváltásnak a szellemében született meg az MDP Központi Vezetőségének 1953. június 27–28-i ülésén az a határozat, amellyel kezdetét vette a Nagy Imre nevével fémjelzett „új szakasz” politikája.

A határozatban felsorolták az elmúlt időkben elkövetett hibákat, illetve ismertették az ezek kijavítására irányuló feladatokat. A legfontosabb hibák között szerepelt, hogy a párt által addig folytatott szektaszellemű kalandorpolitika öncélnak tekintette az iparosítást, valamint, hogy a túlzásba vitt iparosítás, a helytelen gazdaságpolitika következményeként csökkent az emberek életszínvonala. A határozat mindemellett természetesen szólt a mezőgazdaság terén elkövetett hibákról is. Ezek között elsőként elítélte a gyors ütemű téveszesítést, és az annak megvalósítása érdekében alkalmazott erőszakos módszereket. A beszolgáltatást illetően kimondták, hogy a kivetett büntetések és kártérítések⁸⁹ túlzott mértékűek voltak, azokat sokszor önkényesen alkalmazták, továbbá, hogy a „kulákokkal” szemben gyakran törvénytelen eszközökkel léptek fel, amelynek eredményeként a „kulákság” korlátozásának politikáját „*gyakorlatilag mindinkább a felszámolás politikája váltotta fel*”. A beszolgáltatással kapcsolatban leszögezték azt is, hogy annak „*bonyolult és állandóan változó rendszere bizonytalanságot teremtett a dolgozó parasztok között*”.⁹⁰

A hibák orvoslása érdekében kimondták, hogy gyökeresen meg kell változtatni a párt gazdaságpolitikáját, ennek jegyében visszafogni az iparosítás ütemét. A beszolgáltatással kapcsolatban a határozat a következő intézkedések fogantatásáról döntött: „*A termelőszövetkezeteknél, valamint az egyénileg gazdálkodóknál is teljes mértékben el kell törölni a begyűjtés nem teljesítése miatt kivetett mintegy 400 millió forint összegű kártérítést. Azok begyűjtési hátralékát pedig, akik ez évi [1953. évi] beadási kötelezettségüket pontosan teljesítik, el kell engedni. [...] 1954-től kezdve új, a jelenleginél egyszerűbb beszolgáltatási rendszert kell megállapítani oly módon, hogy a begyűjtés rendszere és az egyes termelők által beadandó mennyiségek több évre változatlanok maradjanak.*” A kulákságot illetően a KV-határozat leszögezte, hogy fenn kell tartani a korlátozás és az elszigetelés politikáját, a kulákok zaklatását ugyanakkor – és ennek érdekében a kuláklistánkat – meg kell szüntetni.⁹¹

Az MDP június 27-ei ülésén Nagy Imre is felszólalt. Beszédében kritikát és önkritikát gyakorolt a begyűjtési rendszer fölött. Elmondta, hogy a parasztságra olyan mértékű terhek

⁸⁹ Részletesebben lásd: A beszolgáltatás területén alkalmazott kényszerhatalmi eszközök című fejezetben.

⁹⁰ Izsák Lajos (főszerk.): A Magyar Dolgozók Pártjának határozatai 1948–1956. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998. 188–193. o. (A továbbiakban: Az MDP határozatai.)

⁹¹ Az MDP határozatai. 197–200. o.

nehezdedtek, amelyek nemcsak hogy akadályozták a termelést, hanem az attól való kedvet is elvették. Mindezt fokozták a feszített tervek végrehajtása során elkövetett túlkapások, a tömeges bírságolások, a kivetett kártérítések. Nagy Imre beismerte, hogy ezért felelősség terheli őt magát is, mert biztosítania kellett volna a törvények feltétlen betartását, de az általa megfogalmazott bírálatára azonban „*a párt vezető szerveiben, elsősorban Rákosi és Gerő elvtársak részéről a ledorongolás volt a válasz*”.⁹²

Az „új szakasz” politikájának meghirdetését követően a kormányzat azonnal a tettek mezejére lépett, hiszen 1953 második felében mintegy félszáz agrárpolitikáról szóló határozat született. Az intézkedések azon a felismerésen alapultak, hogy a termelésben jelentős előrelépés csak úgy képzelhető el, „*ha a hatalom képviselői a tervutasításos rendszer fenntartása mellett minél szélesebb körben alkalmaznak gazdasági ösztönzőket, szabályozókat*”.⁹³ Az ennek szellemében megalkotott határozatok három témakörbe sorolhatók. Egy részük a mezőgazdasági termelés fejlesztését elősegítő, más részük a termelészövetkezeti gazdálkodás megszilárdítását célzó intézkedés volt, harmadrészt pedig a begyűjtés terén elkövetett hibák kijavítására irányult.⁹⁴

Az első jelentős rendelet már 1953. július elején napvilágot látott. Ennek értelmében az addig kivetett összes kártérítést – minden feltétel nélkül – azonnali hatállyal eltörölték. Azok számára, akik az 1953/54. évi gabonabeszolgáltatási kötelezettségüknek eleget tettek, valamennyi cikkből elengedték az előző évi hátralékokat is. A termelészövetkezetek beadási kötelezettségét pedig 10%-kal csökkentették.⁹⁵ Két héttel később megjelent az a közkegyelmi rendelet, amely szerint kegyelemben részesültek a még be nem fizetett összeg erejéig azok, akiket a bíróság főbüntetésként pénzbüntetésre ítélt.⁹⁶

A továbbiakban a téeszek után az egyéni gazdák terheit is mérsékeltek. Így, aki 1953. évi gabonabeszolgáltatási kötelezettségét teljesítette, annak az 1953. évre előírt kukorica, napraforgó és burgonya beadási kötelezettségét 10%-kal csökkentették. A rendelet a gabonafélék és az őszi termésű kapásnövények forgalmi korlátozását megszüntette.⁹⁷

A beszolgáltatási rendszer átfogó szabályozásra azonban decemberig nem került sor.⁹⁸ *(Az új begyűjtési rendeletet népszerűsítő szórólap. 1. számú melléklet)* A rendelet megalkotásakor a vezérelv az volt, hogy az új szabályozás a gazdákat az eddiginél jóval nagyobb mértékben tegye érdekeltté a termelésben, valamint, hogy a termelők mezőgazdasági termékeik

⁹² Tóbiás Áron (szerk.): In memoriam Nagy Imre. Emlékezés egy miniszterelnökre. Budapest, Szabad Tér Kiadó, 1989. 17. o. Idézi: Nagy József: A parasztság helyzetének változása az első Nagy Imre-kormány idején (1953–1955). In: Acta Academiae Paedagogicae Agriensis, Sectio Historiae XXXIII. Eger, 2006. 242. o.

⁹³ Agrárvilág Magyarországon. 294. o.

⁹⁴ Barla Szabó Ödön: Gazdaságpolitika és gazdasági fejlődés az MDP KV 1953. júniusi ülése után. In: Párttörténet Közlemények, 1981/2. szám, 20. o.

⁹⁵ 1953. évi 10. tvr. (1953. július 12.)

⁹⁶ 1953. évi 11. tvr. (1953. július 26.)

⁹⁷ 1953. évi 18. tvr. (1953. szeptember 1.)

⁹⁸ 1953. évi 27. tvr. (1953. december 13.)

mind nagyobb részét a szabadpiacon értékesíthessék. A rendelet 1954. január 1-jétől 1956. december 31-éig terjedő három évre állapította meg a gazdák kötelezettségeit. A legfontosabb viszont természetesen az volt, hogy a beszolgáltatás mértéke jelentősen csökkent az előző évihez képest, illetve a rendelet biztosította azt is, hogy gabonából az igazolt vetőmagszükséglet megelőzi a beadási kötelezettséget.

	tsz	tszcs	egyéni gazda
terménybeadási kötelezettség	25%	15–20%	10–15%
sertés-és marhabeadási kötelezettség	30%	30%	25–30%
baromfi-és tojásbeadási kötelezettség	50%	40%	40%
tejbeadási kötelezettség	30%	20–25%	15–20%
borbeadási kötelezettség	50%	30%	25%

Az 1953. évi 27. tvr. értelmében az egyes szektorokban a beszolgáltatásban bekövetkezett csökkentések

Bár az egyéni gazdák a tsz-ekhez és a tszcs-khez viszonyítva kisebb arányú mérséklésben részesültek, de főleg a 10 holdon aluli termelők számára már maga a rendelet nyújtotta kiszámíthatóság, vagyis a beszolgáltatás több évre meghatározott mértéke is kedvezményt jelentett, hiszen számukra a beszolgáltatási kötelezettséget 1952-ben annyira megemelték, hogy az a mostani csökkentéssel is fölötte maradt az 1951-ben megszabott szintnek.⁹⁹

A begyűjtésről szóló új rendelet a beadandó mennyiség megállapításának módját is új alapokra helyezte, mivel kimondta, hogy a beadási kötelezettséget a gazda meghallgatásával, egyénienkénti tárgyalásokat követően kell megállapítani. Sőt, ha valaki önhibáján kívül nem tudott eleget tenni kötelezettségének, akkor arra is lehetőség volt, hogy a hátralékát más termékkel pótolja. Így már 1953 őszén, a kapás növények betakarítása előtt 48 órával meg kellett jelenni a tanácsnál egyeztetés céljából. Itt a korábban említett 10%-os mérséklésen túl, ha a gazda termésében 25%-ot elérő jégkár keletkezett, további engedményeket kaphatott.¹⁰⁰

⁹⁹ Nagy József: A parasztság elleni megtorló intézkedések az 1950-es években (1948–1956) Agrártörténet – agrárpolitika. Tanulmányok Szuhay Miklós emeritus professzor tiszteletére. Budapest, 2006. 241–242. o.

¹⁰⁰ PML XXIII. 727-a. Dány Község Tanácsának iratai. Tanácsulési jegyzőkönyvek. (1949–)1950–1970. 3. kötet. 1953. szeptember 13.

A szervezés és irányítás továbbra is a községi tanács vb elnökének feladata volt, de a begyűjtési állandó bizottság tagjaival szemben támasztott elvárás volt, hogy a beadási kötelezettség egyéenkénti megtárgyalását megelőzően, illetve annak során fejtsenek kis széles körű felvilágosító munkát.¹⁰¹

A nem teljesítőkkel szemben természetesen ez a rendelet is szankciók alkalmazását írta elő, ám azok a korábbi gyakorlathoz képest lényegesen méltányosabb bánásmódot biztosítottak. A júniusi határozat szellemében fogant rendelkezések bár továbbra is fontosnak tartották az ellenőrzést és az agitációt, de alapvetően a törvényesség feltétlen betartására helyezték a hangsúlyt. Összességében elmondható, hogy olyan intézkedések sokasága született tehát, amelyekben a gazdák korábban hinni is alig mertek. Végre emberi hangon szólították meg a paraszti társadalmat, figyelembe vették a termelői érdekeket. Mindezzel reményt ébresztettek az egyéni gazdálkodás lehetőségében, aminek eredményeként kétszázézer magángazdaságban indult újra a termelés.¹⁰²

A kialakult helyzetet értékelve Tisza József¹⁰³ begyűjtési miniszter 1953. augusztus 10-én a PB részére készített jelentését így kezdte: „*A bő termés és a kormányprogram alapján biztosított különféle kedvezmények serkentőleg hatottak a parasztság munkakedvére.*”¹⁰⁴ Bár a begyűjtési miniszter ezen állítása nem minden alap nélküli, a helyzet azonban ettől jóval összetettebb volt. A határozatok meghozatalát követően ugyanis azok gyakorlati megvalósítását – így a kártérítések és a hátralékok törlését – nem hajtották végre maradéktalanul, de a kedvezményeket is sokszor csak késéssel vezették be a termelők beadási könyvébe. Mindez bizonytalanságot, és részben kapkodást eredményezett.¹⁰⁵

Az új irányvonal bizonyos fokú értetlenséget váltott úgy országos, mint megyei szinten.¹⁰⁶ Az igénybe vehető kényszerítő intézkedések központi korlátozása után nem találták a

¹⁰¹ 1077/1953. MT. sz. hat.

¹⁰² Nagy, 2006. 243. o.; Agrárvilág Magyarországon. 294–295. o.

¹⁰³ Tisza József (1914–1980): Kezdetben fámunkás volt, majd 1932-ben tagja lett az illegálisan létrejött Kommunista Magyarországi Pártjának. Vezető szerepet játszott az Alföld kommunista és földmunkás mozgalmának szervezésében. Politikai tevékenységéért többször letartóztatták és bebörtönözték. A II. világháború idején a keleti frontra vitték, ahol átszökött a szovjet hadsereghez. 1944-ben Orosházán aktívan részt vett a helyi kommunista pártszervezet és az új államapparátus létrehozásában. 1945–1950-ben az Magyar Kommunista Párt, majd az MDP Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei Bizottságának első titkára, 1950–52-ben az MDP Központi Vezetősége Mezőgazdasági és Szövetkezeti Osztályának helyettes vezetője lett, de 1952-ben rövid ideig az Országos Tervhivatal elnökhelyettese is volt. A begyűjtési miniszteri posztot 1952. november 14.–1954. július 6-ig töltötte be. 1954-től nyugalomba vonulásáig (1967) a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa Titkárságának vezetője volt.

¹⁰⁴ MOL M-KS 276. f. 53. cs. 131. ö.e. 1953. augusztus 12.

¹⁰⁵ Barla, 20. o.

¹⁰⁶ A kialakult helyzetet jól jellemzi Apró Antalnak Farkas Mihályhoz írt feljegyzése: „*Egy kicsit úgy néz ki a gazdasági élet, mintha kiesett volna a gyeplő a kezünkől. [...] Azok, akik azelőtt keményen büntettek, bíróság elé állították a munkásokat, még saját hibájukért is másokat vontak felelősségre, azok ma úgy érzik, mintha le lennének fegyverezve, mintha az új kormányprogram megfosztotta volna őket a fegyvelmezés eszközétől és ma nincs a kezükben semmi, amivel a fegyelmet tartásák.*” MOL MK-S 276. f. 65. cs. Rákosi Titkárság iratai. 1948–1956. 65. ö.e. R/2201. 1953. október 17.

beszolgáltatás végrehajtásának megfelelő módját, és általában „*tanácstalanok voltak a falusi osztályharc további feladataival*” kapcsolatban. A beadási árak továbbra is rendkívül alacsonyak voltak, így a termelőknek alig fűződött érdeke a beadás teljesítéséhez. A beadások ezért lassabban haladtak az előző évihez képest és a mennyisége is jelentősen csökkent. Ezért újra és újra jelentkeztek határozottabb fellépést sürgető nézetek. Előbb a begyűjtési miniszter, majd Nagy Imre kormányfő fordult levélben a megyei tanácsok elnökeihez, hogy kényszerintézkedések nélkül ériék el a beadások teljesítését, mert azok elmaradása a meghirdetett élet-színvonal-emelést lehetetlenné teszi.¹⁰⁷

Ezek után nem csoda, hogy az MDP Pest Megyei Bizottságának ülésén is a kormányprogram hatását értékelve egyes hozzászólók úgy vélték, hogy az „*hozzájárult az állami feyelem lazulásához*”.¹⁰⁸ Bizonyos helyeken a gazdák a kormány által nyújtott kedvezményeket csak a kezdetnek tekintették. A Monori járásban például az a nézet terjedt, hogy nem kell a szolgáltatást teljesíteni, mert újabb rendelet fog megjelenni, „*melynek értelmében 50%-kal csökkentik a beadás mennyiségét*”.¹⁰⁹ Máshol Nagy Imre újabb beszédétől várták a szolgáltatás eltörlését.¹¹⁰ A Nagykátai járásban pedig „*olyan hangulat volt, hogy mindegy, hogy mit írnak be [a beadási könyvbe], úgyis jönnek az angolok*”.¹¹¹ Ezek a híresztelések azért is kaphattak szárnyra, mert maguk a párt- és tanácsvezetők között is általános volt a bizonytalanság.

Újabb kedvezmények várása, esetleg követelése, néhol egész községek szervezett ellenállásává vált. Ilyen eseményekre került sor Pest megyében például Szentlőrinc-kátán, Tóalmáson, illetve Dányban.¹¹² A legnagyobb horderejűnek ez utóbbi helységben történt események bizonyultak, aminek országos visszhangja is lett. Dányban ugyanis a kormányprogram megjelenése után röpcédulák terjedtek, amelyek a szolgáltatás megtagadására szólítottak fel, a kommunistákat pedig egyenesen felakasztással fenyegették. 1953 augusztusában itt is az angolok beérkezésétől várták a helyzet javulását. A szolgáltatás teljesítését egyre többen szégyennek tartották, és senki nem vette jó néven, ha miután kötelezettségét teljesítette, a szokásos módon, például hangosbeszélőn nyilvánosan megdicsérték.¹¹³ A faluban először a meggyőzés finomabb eszközeit próbálták alkalmazni, vagyis utcagyűlések, kisgyűlések tartásával és népnevelő munkával igyekeztek helyreállítani a rendet. „*Miután a szép szó nem használt, és a felsőbb szervek*

¹⁰⁷ Virágh, 142. o.

¹⁰⁸ PML XXXV. 1. MDP Pest Megyei Bizottságának iratai. 1948–1956. 1/33. ö.e. 1953. augusztus 11.

¹⁰⁹ PML XXXV. 1. 1/33. ö.e. 1953. július 28.

¹¹⁰ Erdmann, 1992. 197. o.

¹¹¹ PML XXXV. 1. 1/39-e. ö.e. 1954. június 28.

¹¹² MOL M-KS 276. f. 53. cs. 131. ö.e. Tisza József beszámolója a cséplés és a begyűjtés állásáról. 1953. augusztus 12.

¹¹³ Erdmann, 1992. 197. o.

*úgy látták, hogy egyes dolgozó parasztok lábbal tiporják az állam törvényeit, [ezért] kénytelenek voltak a törvényesség betartását más úton biztosítani.*¹¹⁴

Az ilyen és ehhez hasonló megnyilvánulásokat leszámítva a bekövetkezett változásokat örömmel fogadta a parasztság. A Begyűjtési Minisztérium a kormányprogram nyilvánosságra hozatalát követően nyolc megyében vizsgálta meg a kialakult hangulatot, amelyről jelentés is készült. Az ebben foglaltak szerint mindenhol felgyorsultak a mezőgazdasági munkák, nőtt a parasztság hite az egyéni gazdálkodás lehetőségében, és ez a termelőkedvet is fokozta, bár – jegyzik meg a jelentést készítő – a „régí szakasz” okozta bajokat, persze lehetetlen napok alatt korrigálni.¹¹⁵

Az 1955-ös visszarendeződés

Rákosi Mátyás közel két hónapos moszkvai tartózkodását követően hazatérve november 30-án az MDP vezetőit tájékoztatta az Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) Elnökségének üzenetéről, amelynek lényege az volt, hogy Magyarországon erősen növekedőben van a jobboldali veszély. Másnap Rákosi a PB előtt kifejtette, hogy *„a hibákért Nagy Imre igen komolyan felelős, mivel továbbra is helytelen nézeteket képvisel a mezőgazdaság szocialista átszervezését illetően”*.¹¹⁶

Nagy Imre 1954 végére, 1955 elejére elveszítette tehát a szovjet vezetés által belévetett bizalmat, bírálták a megindult reformok radikalizmusáért, és a „hibák” kijavítására szólították fel. A Kreml képviselte elképzelések megvalósítására újból Rákosit látták alkalmasnak, így egyértelműen az ő személye mellett foglaltak állást.

A KV 1955-ös márciusi határozata kimondta, hogy bár a júniusi határozatban foglaltak helyesnek bizonyultak, *„a végrehajtásban hibák és fogyatékok is voltak, [...] ami káros jobboldali hibákhoz, jobboldali elhajláshoz vezetett”*.¹¹⁷ Mindezért természetesen Nagy Imrét tették felelőssé. A határozat alapján április 14-én ezért először megfosztották PB-tagságától, majd 18-án a miniszterelnöki tisztség alól is felmentették. Utóda Hegedűs András lett.

Az ekkor végbement személycseréket követően resztalinizációs folyamatok kezdődtek.¹¹⁸ Ez természetesen a beszolgáltatásban is jelentős változásokat eredményezett. A „jobb-

¹¹⁴ PML XXIII. 727-a. 3. kötet 1953. augusztus 16. Az iratokból sajnos az nem derül ki, hogy milyen eszközöket vetettek be a helyzet helyreállítása érdekében, annyi azonban bizonyosnak tűnik, hogy az ÁVH megjelent a faluban. Erdmann, 1992. 197. o.

¹¹⁵ Erdmann, 1992. 196. o.

¹¹⁶ Balogh Sándor: Politikai reformpróbálkozások és kudarcaik 1953 és 1956 között. In: Társadalmi Szemle, 1989/8–9. szám, 27. o.

¹¹⁷ Az MDP határozatai. 332. o.

¹¹⁸ Romsics, 380. o.

oldali elhajlást” orvosolandó sorra jelentek meg a Nagy Imre-kormány által biztosított kedvezmények visszavonásáról szóló rendeletek. Ez a gyakorlatban egyet jelentett azzal, hogy mindent ott folytattak, ahol 1952–53-ban abbahagyták, sőt néhány esetben még azon is sikerült túllépni. A kemény kéz politikájának folytatásához jó ürügyül szolgált, hogy az 1954. évi begyűjtési tervet nem sikerült az előírt módon teljesíteni. Ennek egyik oka lehetett az, hogy az újonnan megszervezett begyűjtési apparátus „nem volt képes alkalmazni az új módszereket, bizonytalankodott”. Így az egyik helyen a kedvezményeket nem adták meg, máshol a törvényes keretek biztosította szankciókat nem alkalmazták. Ennek következtében megnőtt a hátralelékosok száma.¹¹⁹

Szobek András¹²⁰ begyűjtési miniszter szerint a kialakult helyzet előidézésében nagy szerepe volt a végrehajtó apparátusnak. Úgy vélte, hogy az egyrészt politikai és szakmai felkészületlensége miatt sem tudta teljesíteni a rá háruló feladatokat, másrészt pedig „opportunistá” magatartása miatt, amibe belefért a „kulákokkal” való összejátszás is. A minisztérium épp ezért egy tisztogatási akcióba kezdett, melynek keretén belül a megyék begyűjtési apparátusának 7318 alkalmazottja közül 1003 ellen fegyelmi, 125 fő ellen pedig bírósági eljárás indult. Ezt követően igyekeztek a megüresedett helyeket a megfelelő káderekkel feltölteni.¹²¹

¹¹⁹ Erdmann, 1992. 198–199. o.

¹²⁰ Szobek András (1894–1986): Ácsnak tanult, majd belépett az Magyarországi Szociáldemokrata Pártba (MSZDP) és az építőmunkások szakszervezetébe. 1914–1918-ban katonaként szolgált. 1918-ban a munkástanács tagja lett, az 1919. évi proletárdiktatúra idején pedig vöröskatona és vörösörparancsnok volt. A kommün bukása után internálták. 1921-ben szabadult ki a nyíregyházi gyűjtőtáborból, ezt követően pedig az MSZDP, majd az SZDP békéscsabai titkára volt. 1944-ben, az ország német megszállása után internálták. 1944-től az MKP tagja, 1944–1945-ben Békés vármegyei titkára, majd 1945-ben Békés vármegye főispánja is lett. 1945–1948-ban az MKP, 1948–1956-ban az MDP Központi Vezetőségének tagja, 1946–1948-ban a Politikai Bizottság póttagja. 1945 nyarán áttelepítési kormánybiztos, majd 1947-ig a Közellátásügyi Minisztérium politikai államtitkára, 1947–1949-ben földművelésügyi miniszteri politikai államtitkár és az Országos Közellátási Hivatal főtitkára volt. 1949–1950-ben Magyarország moszkvai nagykövetévé nevezték ki. 1950-től 1953. július 4-éig külkereskedelmi miniszterhelyettes. A begyűjtési miniszteri posztot 1954. július 6.–1956. október 24-ig töltötte be. 1957–1967 között az Elnöki Tanács tagja volt.

¹²¹ MK-S 276. f. 93. cs. 524. ö.e. 1955. december 13. K/8/a/1198. Lásd még: PML XXIV. 613-a. Szentendrei Járási Begyűjtési Hivatal iratai. Titkos és szigorúan titkos iratok. 1954–1956. A mezőgazdasági termények állami begyűjtése. A begyűjtés időszzerű elvi és gyakorlati kérdései című kiadvány, amely Szobek András pártfőiskolai előadása alapján készült.

	Országos	Pest megye
Dolgozók összlétszáma	7318	552
Összes fegyelmi eljárás ¹²²	1003	63
Fegyelmi büntetés		
▪ elbocsájtással	364	21
▪ alacsonyabb munkakörbe sorolással	102	7
▪ írásbeli megrovás	434	25
▪ szóbeli megrovás	103	10
Ezekből:		
▪ megyei	17	–
▪ járási	190	19
▪ községi	796	44
Összes bírósági eljárások száma ¹²³	125	8
Ezekből:		
▪ megyei		
▪ járási	18	2
▪ községi	107	6

A megyei begyűjtési apparátus ellen lefolytatott fegyelmi és bírósági eljárások száma 1955. január 1.–november 30.¹²⁴

A beszolgáltatást érintő első jelentős érvágás az a minisztertanácsi rendelet¹²⁵ volt, amely az egyéni termelők és a téeszek kenyérgabona feleslegének begyűjtését rendelte el központilag meghatározott mennyiségben, „*kedvezményes feltételek mellett*”, úgynevezett állami szabadfelvásárlási áron. A Begyűjtési Minisztérium a felvásárolandó mennyiséget megyénként állapította meg, majd az arra vonatkozó tervszámokat megküldte a megyei tanács vb elnökének. Itt a tervet járásokra, majd a járásokban községekre bontották. Az egyes gazdákra eső kötelezettség megállapítását a községi tanács vb végezte az előre megszabott vetőmag- és háztartási szükségletet figyelembe véve. Ezt követően a termelővel értékesítési szerződést írtak alá, amelyben „*az állam iránti kötelezettség teljesítésére*” szólították fel. Lényegében a gazda azt akár aláírta, akár nem – elmulasztotta vagy megtagadta – mindenképpen köteles volt a ráeső terménymennyiség átadására, amit természetesen a cséplőgéptől azonnal az átvevőhelyre kel-

¹²² A fegyelmi vétségek megoszlásának okai:

1. Rendeletet végre nem hajtása, hanyag munka, a terv nem teljesítése, helyszíni behajtás végre nem hajtása, hátralékok felszámolásánál történt mulasztások: 754
2. Munkafegyelem megsértése (ittasság, verekedés, erkölcstelenség, botrányokozás, engedély nélküli hiányzás): 156
3. Jogtalan anyagi előny, sikkasztás, korrupció: 93

MK-S 276. f. 93. cs. 524. ö.e. K/8/a/1198. 1955. december 13.

¹²³ A bűnvádi eljárást igénylő vétségek megoszlása:

1. Sikkasztás, korrupció: 90
2. Törvénysértés: 34
3. Közbotrányokozás: 1

MK-S 276. f. 93. cs. 524. ö.e. K/8/a/1198. 1955. december 13.

¹²⁴ MK-S 276. f. 93. cs. 524. ö.e. K/8/a/1198. 1955. december 13.

¹²⁵ 38/1955. MT. sz. r.

lett szállítani. Ez tulajdonképpen azt jelentette, hogy a gazdák és a téészek egyaránt kénytelenek voltak feleslegeiket az állam számára megvételre ajánlani. Erdmann Gyula épp ezért az 1955 márciusával kezdődő időszakot a „kötelező szabadfelvásárlás” korának nevezte.¹²⁶

Így a földadó és a kötelező beszolgáltatás mellett már volt egy harmadik beadás jellegű kötelezettsége is a gazdáknak. A Pető – Szakács szerzőpáros felhívja a figyelmet arra, hogy ezzel a megoldással elkerülték ugyan az 1954 elejétől három évre rögzített beszolgáltatási előírások megváltoztatását, a gyakorlatban azonban ez történt, s a parasztságra is ennek megfelelően hatott az intézkedés.¹²⁷

A begyűjtési rendszer megszüntetése

Csakúgy, mint 1953 tavaszán, 1956-ban is a moszkvai események hatására kezdődtek változások a magyar politikai életben, az SZKP XX. kongresszusa¹²⁸ ugyanis a desztalinizáció politikáját szentesítette. Ennek jegyében 1956 késő tavaszán napirendre tűzték a begyűjtési rendszer módosítása, bár annak eltörlése még nem merült fel, sőt 1956 júliusában még a terhek növelése is szóba került.

1956 júliusában az egyre feszültebb helyzetben a szovjet vezetés Rákosi menesztéséről döntött, amelynek következményeként a KV 1956. július 18–21-i ülésén felmentették első titkári és politikai bizottsági tisztsége alól. Rákosi másnap feleségével együtt a Szovjetunióba ment, ahonnan többé nem is tért vissza.¹²⁹

A parasztság körében a begyűjtéssel szembeni ellenállás nemcsak a politikai hangulat változásával volt magyarázható. 1956-ban nagyon rossz termés volt, így mintegy 350-400 ezer termelőnél a beszolgáltatás teljesítése után, illetve a vetőmagszükségleten túl hiányzott a háztartási szükséglet. A minisztérium ezt látva utasítást¹³⁰ adott ki az elemi károk miatt nehéz helyzetbe jutott termelők megsegítésére. Így, akik emiatt nem tudták kötelezettségüket teljesíteni, azt akár a jövő évre is átütemezhették. Az utasítás lehetőséget biztosított arra, hogy kenyérgabona-kölcsönt nyújtsanak az állami készletből azok számára, akiknek a háztartási szükségletük nem volt biztosítva.

¹²⁶ Erdmann, 1992. 211. o.

¹²⁷ Pető – Szakács, 278. o.

¹²⁸ 1956. február 14–25.

¹²⁹ Romsics, 382. o.

¹³⁰ PML XXIV. 613-a. 40/1956. utasítás

A beszolgáltatási rendszer fenntartása mindennek ellenére a forradalomig nem kérdőjeleződött meg. Nagy Imre második kormányában a begyűjtési miniszter Gyenes Antal lett,¹³¹ aki nem csupán politikai, hanem gazdasági szempontból is úgy ítélte, hogy nincs értelme a beszolgáltatási rendszert fenntartani, mivel már e nélkül sem voltak ellátási gondok.¹³² 1956. október 31-én kora reggel hangzott el a rádióban a begyűjtést megszüntető rendelet miszerint: „A nemzeti kormány 1956. október 30-án megszüntette a kötelező beszolgáltatási rendszert. A munkásság és a parasztság egyetemes érdeke nem egyeztethető össze a kötelező beadás fenntartásával...”¹³³

Ezzel a lépéssel tulajdonképpen csak legalizálták azt a helyzetet, ami vidéken erre az időszakra kialakult, a parasztság ugyanis már hónapok óta szabotálta a beszolgáltatást, a forradalmi események hatására pedig a legtöbb helyen megsemmisítették a begyűjtési iratokat: a tanácsi nyilvántartásokat, a gazdajelképeket és a begyűjtési könyveket.¹³⁴

A Kádár-kormány nem vonta vissza ezt a rendelkezést, hanem az 1956. november 12-én kihirdetett 21. – „a mezőgazdasági termények és termékek kötelező beadásának megszüntetéséről” szóló – törvényerejű rendelettel szentesítette azt.

¹³¹ Gyenes Antal (1920–1986): 1939-ben beiratkozott a József Nádor Műszaki- és Közgazdaságtudományi Egyetemre, ahol a gazdasági tárgyak mellett szociológiát és néprajzot is tanult. 1941-től volt tagja a kommunista pártnak, két évi tagság után letartóztatták, de három hónap után szabadon engedték. Később részt vett az antifasiszta ellenállásban. 1945-ben nemzetgyűlési képviselővé választották. Jelentős szerepet játszott a földreform megvalósításában. 1945-ben, 25 évesen, megalapította és szerkesztette a Szabad Föld című hetilapot. Egy évvel később a Népi Kollégiumok Országos Szövetségének elnöke, majd főtáncos lett. Rövid ideig osztálytanácsos a Vallás- és Közoktatási Minisztériumban. 1949-ben a Rajk-perrel összefüggésben elvesztette állását, és marósként dolgozott közel két évig a Láng Gépgyárban. 1954-től a Társadalmi Szemle rovatvezetője volt. 1956. október 24-e és 31-e között a második Nagy Imre-kormány begyűjtési minisztere.

¹³² Papp István: A Begyűjtési Minisztérium az 1956-os forradalom idején és a begyűjtési rendszer felszámolása 1956–57-ben. In: Századok, 2002/1. szám, 38. o.

¹³³ Papp, 43. o.

¹³⁴ Honvári János: A klasszikus begyűjtési rendszer változása az „új szakasz” meghirdetésétől a beadás megszüntetéséig (1953–1956). In: Agrártörténet – agrárpolitika. Tanulmányok Szuhay Miklós emeritus professzor tiszteletére. Gazdaság és társadalomtörténeti kötetek 4. Budapest, 2006. 421–422. o.

A közellátási-beszolgáltatási apparátus működése

Amint arról már korábban szó esett, a II. világháború alatt a közellátás csak szigorú kényszerintézkedések bevezetésével volt biztosítható. Ezen rendelkezések, illetve az azokból eredő feladatok végrehajtására, irányítására és ellenőrzésére külön apparátusrendszert hoztak létre.

A közellátási tennivalók ellátása, a közélémezés biztosítása érdekében, valamint a kötelező beszerzés irányítására és szervezésére állították fel a Közellátásügyi Minisztériumot.¹³⁵ Az egyes feladatok megvalósításában azonban a közellátásügyi miniszter¹³⁶ mellett egyéb tárca vezetői is részt vettek, mint például a földművelésügyi, a kereskedelmi és szövetkezeti, valamint a pénzügyminiszter. Az 1947. évi XXXV. tc., valamint az annak végrehajtására kiadott 13 769/1947. F.M. sz. rendelet értelmében a Közellátásügyi Minisztérium 1948. január 1-jei hatállyal megszűnt, egyúttal felállították a földművelésügyi miniszternek alárendelt Országos Közellátási Hivatalt. A következő évben újabb szabályozás lépett életbe, így a feladatok 1949. október 1-jével a belkereskedelmi miniszter ügykörébe kerültek át.¹³⁷

A közellátás megyei igazgatásának hatékonyságát biztosítandó a közellátási miniszter¹³⁸ már 1941-ben felhatalmazást kapott arra, hogy szükség esetén kormánybiztosokat rendeljen ki a megyékbe. Ezt a posztot 1943-tól a főispánok töltötték be, tehát minden főispán egyben közellátási kormánybiztos is volt.¹³⁹

A háborút követően a közigazgatás helyreállításával¹⁴⁰ sor került a főispánok megyéenként történő újra kinevezésére.¹⁴¹ Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispáni székébe Pongrácz Aladárt helyezték.¹⁴² Tekintettel azonban a megye területének nagyságára, 1946 januárjától Kecskemét törvényhatósági jogú városnak külön főispánja, egyben közellátási kormánybiztos lett dr. Szádeczky-Kardoss László személyében. Ezt a lépést, és ezzel együtt az illetékeségből adódó ügyek szétválasztását a vármegyei főispán is szükségesnek ítélte, ugyanakkor

¹³⁵ A magyar állam szervei. 1944–1950. I. kötet. 370–372. o.

¹³⁶ Miniszterek: Faragho Gábor (1944. december 22.–1945. június 21.), Bárányos Károly (1945. november 15.–1946. november 20.), Erőss János (1946. november 20.–1947. szeptember 24.), Szabó Árpád (1947. szeptember 24.–1947. december 31.)

¹³⁷ A magyar állam szervei. 1944–1950. I. kötet. 63–64. o.; 180. o.; 368–372. o.

¹³⁸ A közellátási ügyekért felelős tárca nélküli miniszter látta el ezen feladatokat. Erdmann, 1992. 12. o.

¹³⁹ Erdmann, 1992. 12. o.

¹⁴⁰ 14/1945. ME. sz. r.

¹⁴¹ 43/1945. ME. sz. r.

¹⁴² Pongrácz Aladár (1899–1973): 1945. december 18.–1946. augusztus 12-ig PPSK vármegye főispánja, egyben közellátási kormánybiztos. 1945. november 4-én a PPSK vármegyei kisgazdapárti listán nemzetgyűlési képviselővé választották. A Dinnyés Lajos vezette Pest megyei csoporthoz tartozott. 1946. szeptember 7-én beválasztották az FKGP Országos Intézőbizottságába. 1947. június 14.–szeptember 27-ig a miniszterelnökség politikai államtitkára, illetve az FKGP 1947-es választási kampányának a vezetője volt. Augusztus 31-én ismét parlamenti képviselő lett, majd 1948. április 13-án visszaadta a mandátumát, és visszavonult a politikai élettől.

Pongrácz Aladár kérésére kivételt képezett ez alól a Vörös Hadsereg ellátásával kapcsolatos „ügykomplexum”.¹⁴³

A főispán feladata volt a közellátási jogszabályok és a kormányzati intézkedések végrehajtásának biztosítása, így megyei szinten utasítást adhatott a közellátási hatóságoknak és szervezeteknek. Alsóbb szinten a járási jegyző, a városokban a polgármester, illetve az előljáróságok vezetői voltak felelősek ezen rendelkezések végrehajtásáért. A feladat súlyát jelzi az MKP vezetőinek azon vélekedése, miszerint a beszolgáltatásért személyesen felelőssé kell tenni a vármegye főispánját, a járási főjegyzőt és a polgármestert, illetve azokat, akik nem teljesítik a rájuk háruló feladatokat, le kell tartóztatni és népbíróság elé állítani.¹⁴⁴

A beszolgáltatási és közellátási szakigazgatásban a főispán mellett igen fontos feladatok hárultak az alispánra is, mint a törvényhatóság első tisztviselőjére. Így például ellenőrizte, hogy az ellátatlanok nyilvántartását a városok és a községek megfelelő módon vezetik-e, megállapította a fejadagokat, valamint részt vett a közszükségleti cikkek szétosztásában. Ez utóbbit csak a közellátási felügyelőséggel egyetértésben tehette meg.¹⁴⁵

Az alispánoknak, így PPSK vármegye alispánjának, Házi Árpádnak¹⁴⁶ is negyedévente be kellett számolnia a vármegyei törvényhatósági bizottság előtt a megyében történekről, azok gazdasági, szociális, kulturális, közigazgatási vonatkozásairól ún. évnegyedes jelentések¹⁴⁷ formájában. A gazdaságról szóló fejezet állandó részét képezte a vármegye közellátási helyzetének bemutatása, valamint a beszolgáltatás menetéről szóló tájékoztatás.

Az eddig említett tisztviselőkön kívül fontos szerep jutott a közellátási felügyelőségeknek is, amelyek egyébként már a háború idején megkezdték működésüket. A felügyelőségeket megyénként szervezték meg, ám PPSK vármegye kivételt képezett. A vármegye északi részén az Észak-Pest Vármegyei Közellátási Felügyelőség működött Budapest központtal, míg a megye déli területén a Dél-Pest Vármegyei Közellátási Felügyelőség Kecskemét központtal.

¹⁴³ „Magam részéről is kívánatosnak, sőt szükségesnek tartom, hogy Pest vármegye és Kecskemét törvényhatósági jogú város közellátási kormánybiztosi hatásköre szétválasszassék.” PML XXI. 1-c. Közellátási kormánybiztos iratai. 1945–1949. 913/1946.

¹⁴⁴ Agrárvilág Magyarországon. 274. o.

¹⁴⁵ 3420/1946. ME. sz. r.

¹⁴⁶ Házi Árpád (1908–1970): 1945 után Pestszentlőrincen részt vett az MKP létrehozásában, és a helyi szervezet titkára lett, egyben a Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegyei Nemzeti Bizottság elnökségének tagja volt. Az MKP III. kongresszusán bekerült a Központi Vezetőségbe. 1945 áprilisától Pest megye alispáni tisztét is betöltötte, amiért 1948-ban Kossuth-díjat kapott. 1945-ben, majd 1949-től 1958-ig országgyűlési képviselő volt. Az Állami Ellenőrzési Központ elnöki tisztét két ízben is betöltötte (1949–51, 1952–55), illetve 1951. április 20.–1952. november 14. között a belügyi tárca élén állt, később (1955. augusztus 7.–1956. október 27.) pedig az állami ellenőrzés minisztere lett. 1956-tól az MSZMP Pest Megyei Bizottságának tagja volt.

¹⁴⁷ A megyei városok polgármestereinek és a járási főjegyzőknek kéthetente rövid, tömör jelentést kellett írni. Ezek alapján az alispán elkészítette a havi jelentését a vármegye közállapotára vonatkozóan, melyet a belügyminiszterhez kellett továbbítani. Ezek szolgáltak aztán alapul az alispáni évnegyedes jelentések elkészítéséhez. PML XXI. 4-1. Alispáni évnegyedes jelentések. 1945–1949.

Ahogyan a főispán-közellátási kormánybiztosok, úgy a felügyelőségek felett is a közellátási miniszter bírt közvetlen ellenőrzési jogkörrel. Ezen szakigazgatási szervek feladata volt a közellátásügyre vonatkozó jogszabályok és kormányhatósági intézkedések végrehajtásának szorgalmazása, irányítása és ellenőrzése. A közellátást érintő kérdésekben a felügyelőség javaslatot tehetett a közellátási kormánybiztosnak és az alispánnak; felhívást intézhetett a községi elöljáróságokhoz és a városok polgármestereihez, akik ezt kötelesek voltak teljesíteni, ellenkező esetben ugyanis pénzbírságot róhatott a mulasztó tisztségviselőre.¹⁴⁸

A felügyelőség vezetője hivatalból tagja volt a törvényhatósági bizottságnak és a közigazgatási bizottságnak. Munkájáról, működési területének közellátási viszonyairól hetente jelentést kellett írnia a miniszternek.¹⁴⁹ A vármegye alispánjának közellátási feladatait 1948-ban a területileg illetékes közellátási felügyelőségek vették át. Két évvel később a felügyelőségek is megszűntek, így az ügykörükbe utalt teendőket, ideértve természetesen a terménybe gyűjtést is, 1950-ben egy rövid időre, a tanácsok megalakulásáig, a megyei kereskedelmi igazgatóságok vették át.¹⁵⁰

Néhány mondatban említést kell még tenni a közellátási, illetve a termelési bizottságról. A közellátási bizottság tagjait a főispán nevezte ki, a bizottság elnöke a közellátási kormánybiztos, helyettese pedig az alispán volt. A bizottságban helyet kapott továbbá az illetékes közellátási felügyelőség vezetője, a vármegyei gazdasági felügyelőség vezetője, az államrendőrség megyei főkapitányságának vezetője, valamint a vármegyei termelési bizottság elnöke. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba (MNFF) tömörült pártok is delegáltak egy-egy tagot, akiket a közellátási kormánybiztos nevezett ki a pártok javaslata alapján. A közellátási kormánybiztos nevezte továbbá ki azt a két kereskedőt is, akiket a közellátási felügyelőség vezetője ajánlott bizottsági tagnak.¹⁵¹

Közellátási bizottságok alakultak a városokban és a községekben is. Tagjai a polgármester, a jegyző, az elöljáróság közellátási ügyeket intéző tisztségviselője, a gazdasági elöljáró, a helyi termelési bizottság elnöke, a rendőrbizottság vezetője, a MNFF-ba tömörült politikai

¹⁴⁸ 3420/1946. ME. sz. r.

¹⁴⁹ PML XXIV. 602. Észak-Pest Megyei Közellátási Felügyelőség iratai. 1945–1950. (Az iratanyag meglehetősen hiányos.)

¹⁵⁰ A magyar állam szervei. 1944–1950. I. kötet. 367–368. o. A kereskedelmi igazgatóságok megalakulását a 311/16/1949 NT. sz. hat. és a 3/1950 MT. sz. r. mondta ki, amelyeket a belkereskedelmi igazgatás feladatainak intézésére hozták létre minden megyében és a fővárosban. A magyar állam szervei. 1944–1950. I. kötet. 336–337. o. A községi elöljáróságokat és a városi polgármestereket a 25. sz. közellátási körrendelet értesítette a kereskedelmi igazgatóságok megalakulásáról, illetve a közellátási felügyelőség e szervbe való beolvasztásáról. „Egyidejűleg értesítem, hogy a közellátási felügyelőség beolvasztása folytán a jövőben minden közellátási ügyben a kereskedelmi igazgatóság illetékes.” A Pest Megyei Kereskedelmi Igazgatóság vezetésével Rékai Gábort bízta meg a belkereskedelmi miniszter. PML XXIV. 451. Pest Megyei Kereskedelmi Igazgatóság iratai. 1950–1955. 5700/1950. 1950. március 16. (A fond iratanyaga nagyon hiányos.)

¹⁵¹ 3420/1946. ME. sz. r. Lásd még: PML XXIV. 602. 2400/1946.

pártok egy-egy képviselője, valamint a település területén működő és ott állandó lakhellyel rendelkező egy-egy felvásárló és elosztó kereskedő voltak.¹⁵²

Az 1944 végén, illetve az 1945 első hónapjaiban megalakult néphatalmi szerveknek a közigazgatás helyreállításáig, de sokszor azon túlmenően is meghatározó szerepük volt a helyi élet újjáindításában. Ezek egyike volt a termelési bizottság, amelyek vármegyei, járási szinten, valamint minden városban és községben megalakultak. Felügyeletükre és irányításukra vármegyei termelési miniszteri biztosokat neveztek ki.¹⁵³ A termelési miniszteri biztosok és a termelési bizottságok a mezőgazdasági termelés zavartalanságának biztosítása mellett közellátási feladatokat is kaptak. Elsődlegesen a termények szállításának megszervezésében kellett közreműködniük oly módon, hogy az ehhez szükséges iga- és munkaerőt biztosítsák. Mindezek ellenőrzésére az egész ország területére kiterjedő hatáskörrel közellátásügyi miniszteri biztost neveztek ki.¹⁵⁴ A termelési bizottságokat a MNFF-ba tömörült politikai pártok, a helyi nemzeti bizottság, illetve a Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetsége (FÉKOSZ)¹⁵⁵ tagjaiból választották. A bizottság maximum hét főből állhatott, elnököt maguk közül választottak. A községi termelési bizottságok tagjai tulajdonképpen egyszerű parasztemberek voltak, akik feladatukat társadalmi munkában végezték.¹⁵⁶ A termelési bizottságok – akár a munkafegyelem lazulása vagy megszegése, akár az egyes kormányrendeletekben megállapított kötelezettségek nem teljesítése esetén – feljelentést tehettek az illetékes hatóságokhoz.¹⁵⁷ A helyi nemzeti bizottságok és a FÉKOSZ egy tagjának bevonása jórészt baloldali többséget biztosított a testületben, azonban a koalíciós korszak végén még így is túlságosan demokratikusnak és megbízhatatlannak találtattak.¹⁵⁸ 1948 januárjától a termelési bizottságok feladatát az alsó fokú földművelésügyi igazgatási teendők ellátására létrehozott gazdasági hálózat vette át.

A közellátás és beszolgáltatás irányításában részt vevő személyek és szervek feladat- és jogkörét a közellátásügyi igazgatás tárgyában kiadott 3420/1946. ME. sz. r. határozta meg. A közellátási-beszolgáltatási szakigazgatási rendszerben jelentősebb változás az 1947. évi választások után következett be, de ez leginkább csak a felső vezetést érintette. Az igazgatás alsóbb szervei a fent vázolt módon működtek egészen a tanácsrendszer kiépüléséig.

¹⁵² A magyar állam szervei. 1944–1950. I. kötet. 366–367. o.

¹⁵³ 22 500/1945. F.M. sz. r.

¹⁵⁴ 111 150/1945. K.M. sz. r.

¹⁵⁵ Az MKP irányításával 1945 májusában alakult meg a paraszti rétegek érdekvédelmi szervezeteként. 1948 decemberében szűnt meg, amikor létrejött a Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége.

¹⁵⁶ Nagy, 2006. 350–351. o.

¹⁵⁷ 22 500/1945. F.M. sz. r.

¹⁵⁸ Nagy, 2006. 352. o.

Az 1947. évi politikai átrendeződés. A pártirányítás megjelenése a megyei beszolgáltatási igazgatásban

A választásokat követően elterjedt az a hír, hogy takarékosági szempontokra hivatkozva a Közellátásügyi Minisztérium meg fog szűnni. Ez sokakban azt a gondolatot ébresztette, hogy a közellátási igazgatás felszámolásával a termelési és beszolgáltatási kötelezettséggel kapcsolatos jogszabályok is hatályukat veszítik. Szabó Árpád miniszter a közellátási kormánybiztosokhoz és az alispánokhoz címzett közleményében azonban cáfolta ezt „*a teljesen téves és az ország ellátásának zavartalan biztosítását is veszélyeztető*” felfogást.¹⁵⁹

Az 1947-es választás után kialakult politikai és kormányzati válság idején az ország sorsát érintő legfontosabb kérdésekről a pártközi értekezleteken döntöttek.¹⁶⁰ Ezeken az értekezleteken a közellátási-beszolgáltatási igazgatás rendszerének megváltoztatásáról tárgyaltak ugyan, de csak a felső vezetést érintően. Ennek keretében – amint arról már korábban szó esett – a Közellátásügyi Minisztériumot megszüntették,¹⁶¹ de az ügyek továbbvitelére felállították az Országos Közellátási Hivatalt (OKH), amely a Földművelésügyi Minisztérium¹⁶² közvetlen alárendeltségébe került. Többek között Veres Péter¹⁶³ is felhívta a figyelmet arra, hogy komolyan kell venni a Közellátási Hivatal megszervezését, mert „*Európa és benne Magyarország ellátása [...] problematikus a jövő esztendőre ipari nyersanyag, fűtőanyag és élelmezés szempontjából*”.¹⁶⁴ A hivatal élére a korábbi államtitkárt, a kiskisgyártó Mátéffy Gézát¹⁶⁵ nevezték ki elnöknek, míg a főtitkári posztot Szobek András kapta. Mátéffy Géza kinevezése kapcsán ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy az MKP nem is akarta ekkor erre a posztra saját emberét ültetni. Amellett ugyanis, hogy a koalíciós egyensúly látszatának fenntartása megkívánta ezt a fajta szereposztást, a kommunistákat az is motiválta, hogy a népszerűtlennek tartott közellátási rendeleteket ne munkáspárti személy adja ki. Egy

¹⁵⁹ PML XXIV. 602. 210 999/1947.

¹⁶⁰ Izsák Lajos: Az ellenzéki pártok a fordulat évében. In: Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor (szerk.): Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000. 231. o.

¹⁶¹ 1947. évi XXXV. tc., valamint a végrehajtására kiadott 13 796/1947. F.M. sz. r. 1948. január 1-jei hatállyal megszüntette a közellátási miniszteri posztot.

¹⁶² A földművelésügyi miniszter az FKGP balszárnyához tartozó Szabó Árpád lett.

¹⁶³ Veres Péter (1897–1970): A Nemzeti Parasztpárt elnöke, a párt centrumához tartozott, s mindvégig próbált egyensúlyt teremteni a párt egymással szemben álló két platformjának vezetői között. 1945. november 4-től parlamenti képviselő volt. 1947. március 14.–szeptember 24-ig építés- és közmunkaügyi miniszter, majd 1947. szeptember 24.–1948. szeptember 9-ig a honvédelmi tárca élén állt.

¹⁶⁴ Horváth Julianna – Szabó Éva – Szűcs Lajos – Zalai Katalin (szerk.): Pártközi értekezletek 1944–1948. Napvilág Kiadó, Budapest, 2003. 1947. november 8. 973. o. (A továbbiakban: Pártközi értekezletek.)

¹⁶⁵ Mátéffy Géza (1900–1980): 1932-től Eckhardt Tibornak, a Független Kisgazdapárt pártvezérének személyi titkára, 1945. június 24-től az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja, november 4-től nemzetgyűlési, 1947. augusztus 31-től országgyűlési képviselő. 1945. március 5-től Vas Zoltánnak, Budapest közellátási kormánybiztosának helyettese, május 1-jétől a Közellátásügyi Minisztérium adminisztratív államtitkára, 1947. december 31-től pedig a Közellátási Hivatal elnöke. 1948 decemberében megvált képviselői mandátumától és visszavonult a politikai életből.

Rákosi számára készült feljegyzésből az is kiderül, hogy Mátéffy az akkor készült gabonaforgalmi, cséplési és egyéb rendeleteket „nem helyesli, azokat parasztnyúzonak tartja” – áll a jelentésben. Épp ezért 1948. július első felében kísérletet tettek a hivatal éléről való eltávolítására.¹⁶⁶

A pártközi értekezleteken vita tárgyát képezte az is, hogy a hivatal felügyeletét ellátó tárca vezetőjét milyen névvel illessék: földművelésügyi, vagy földművelésügyi és közellátási miniszter.¹⁶⁷ Ekkor még Gerő Ernő is amellet érvelt, hogy maradjon csak földművelésügyi, mondván, „*hogy a Közellátási Hivatal, még ha hosszú ideig meg is lesz, lényegileg mégis átmeneti*”.¹⁶⁸

A pártközi értekezleteken döntöttek a közellátási-beszolgáltatási igazgatás szempontjából sem mellékes főispáni helyek szétosztásáról. Pest vármegyéért nagy harc folyt, hiszen az ország legnagyobb vármegyéje volt. Maguknak akarták a kommunisták, mert mint Révai megjegyezte „*Pest környékén mi vagyunk többségben*”.¹⁶⁹ Szélig Imre¹⁷⁰ az SZDP nevében kijelentette, ha ők csak hét vármegyét kapnak, de abba benne van Pest is, akkor nem bánják azt sem, ha a kisgazdáknak nyolc főispáni poszt jut.¹⁷¹ Révai József később átengedte volna Pest vármegyét a SZDP-nek, csak hogy az ne a kisgazdáké legyen, miután azok már megkapták az ország második legnagyobb megyéjét, Somogyot.¹⁷² Azért is vált olyan fontossá az FKGP számára a főispáni hely megszerzése, mert Pest megyében az alispán és a főjegyző is kommunista volt. Bár a Pest megyei főispáni posztot sikerült ugyan a kisgazdáknak megszerezniük,¹⁷³ de a kecskeméti főispánság a kommunisták kezébe került, Somogy pedig végül az SZDP-nek jutott.¹⁷⁴

Pest megyében a kommunista befolyás az alispán és a főjegyző által tehát már 1947 őszén is biztosított volt. Közülük pedig különösen az alispán, azaz Házi Árpád – aki később

¹⁶⁶ MOL MK-S 276. f. 65. cs. 279. ő. e. 1948. július 9.

¹⁶⁷ Szabó Árpád a második Dinnyés-kormányban mint földművelési miniszter látta el a közellátásügyi miniszteri feladatokat is. Míg ez utóbbi tisztsége 1947. december 31-ével megszűnt, addig a földművelési miniszteri posztot 1948 áprilisáig betöltötte.

¹⁶⁸ Pártközi értekezletek. 1947. november 14. 981. o.

¹⁶⁹ Pártközi értekezletek. 1947. október 20. 877. o.

¹⁷⁰ Szélig Imre (1903–1968): 1945-ben az SZDP Pest környéki és a Pest megyei titkárságának a vezetője. A párt delegálta PPSK vármegye törvényhatósági bizottságába. 1945 elejétől a Pest Megyei és a Kispesti Nemzeti Bizottság tagja volt. 1945. november 4-től nemzetgyűlési, majd 1947. augusztus 31-től országgyűlési képviselő. Ellenezte az MKP és az SZDP egyesítését, ezért 1948. február 18-án le kellett mondania a tisztségeiről, és az SZDP-ből is kizárták. 1948. április 26-án képviselői mandátumától is megfosztották. Még abban az évben elhagyta az országot. Előbb Svájcban, majd Angliában telepedett le. Közel 20 évig a BBC munkatársa volt.

¹⁷¹ Pártközi értekezletek. 1947. október 20. 877. o.

¹⁷² Pártközi értekezletek. 1947. október 24. 914. o.

¹⁷³ PPSK vármegye új főispánja Pető Lajos lett.

¹⁷⁴ A főispánságok számát végül 28-ban határozták meg úgy, hogy az MKP 10 (Abaúj, Baranya, Békés, Borsod, Csongrád, Szolnok, Sopron, Vas, Zemplén megyék és Kecskemét város); az FKGP 7 (Bihar, Heves, Komárom-Esztergom, Pest, Szatmár, Tolna és Veszprém megyék); az SZDP szintén 7 (Csanád, Fejér, Győr, Nógrád, Somogy, Szabolcs megyék, illetve Miskolc város); az NPP pedig 4 (Bács, Hajdú, Zala megyék, valamint Szeged város) helyet mondhatott magáénak. Pártközi értekezletek. 1947. október 28. 927–931. o.

az MDP Pest Megyei Bizottságának tagja lett – személye és befolyása volt a garancia arra nézve, hogy a pártérdek és a pártpolitika érvényre jusson a megyei igazgatásban, érteve ez alatt természetesen a beszolgáltatást érintő döntéshozatalt is. Nem sokkal a pártegyesülés után tartott egyik pártbizottsági ülésen az alispán ennek hangot is adott, mondván, a beszolgáltatás – külön kiemelve a cséplés jelentőségét – igen komoly kérdés, és ezért mindenképpen össze kell hangolni a párt és a közigazgatás munkáját.¹⁷⁵ Ez nem jelentett mást, minthogy jóllehet az egyes szakigazgatási szervek voltak a feladatok végrehajtói, de az ellenőrzést egyértelműen már a pártszervek gyakorolták.

Az 1945 és 1950 közötti éveket tekintve mindenképpen szólni kell arról a folyamatról, amikor is lényegében annak lehetünk tanúi, hogy bár a meglévő szakigazgatási szervek az egyes feladatok végrehajtói (a kommunista befolyás növekvő térnyerése természetesen a hivatalokon belül is tetten érhető), de az ellenőrzést igyekeznek a kommunisták, kezdetben még a látszatot fenntartva a koalíciós pártokkal együtt, majd kizárólagosan gyakorolni.

A beszolgáltatás intézményrendszere 1950–1956

Amint arra már utalás történt, 1947-ig – legalábbis szavak szintjén – még az MKP is elképzelhetőnek tartotta a beszolgáltatás megszüntetését. Ezt követően felszámolása azonban már szóba sem került, hiszen nemcsak a párt agrárpolitikai célkitűzéseinek megvalósításához bizonyult nélkülözhetetlen eszköznek, hanem magasabb rendű politikai érdekek szolgálatába állítva a rendszer szerves velejárójává vált.

A kivitelezést, a megvalósítást jellemző bürokratizmus egy egyre duzzadó apparátus létrejöttét eredményezte, és a tervezéstől a végrehajtásig egy lépcsőzetesen lefelé kiépített hivatali szervezetet hívott életre, amely több tízezer embert foglalkoztatott a minisztériumoktól kezdve le egészen a községi nyilvántartókig. A hierarchia rendszerét betartva szólni kell a legfelső irányítást ellátó párt- és államigazgatási szervekről, ugyanakkor részletesebben első sorban a – talán kevésbé ismert – megyei, illetve alsóbb szinteken megszervezett beszolgáltatási apparátus működésének bemutatására kerül sor.

Ebben az apparátusrendszerben elsőként természetesen a munka oroszlánrészét végző tanácsokat kell megemlítenünk, amelyek az országosan meghatározott keretszámok egyénekeig történő lebontásán, a nyilvántartások vezetésén túl az elszámoltatásokban is részt vettek. A felülről érkező törvények, rendeletek, utasítások szövevényében az illetékes tanácsi szerveknek meglehetősen nehéz volt eligazodniuk, azokat betartani, illetve betartatni, ezért sokszor

¹⁷⁵ PML XXXV. 1. 1/5. ö.e. 75. f. 1948. július 7.

őket okolták, ha a begyűjtés menete nem a kívánt ütemben haladt. Munkájukért nemcsak a felettes tanácsi szervnek tartoztak elszámolással, hanem a korszakban az élet minden területén jellemző kettős irányítás megléte miatt természetesen a megfelelő pártszerveknek is.

A begyűjtés végrehajtása a hangzatos szlogenek mögé bújtatott agitációs és propagandaeszközök igénybevételén túl azonban legtöbbször csak kényszerhatalmi eszközök igénybevételével volt megvalósítható. Így a begyűjtés intézményrendszerének tárgyalása során ki kell térni az illetékes igazságügyi szervek, elsősorban a bíróságok és az ügyészségek munkájára is.¹⁷⁶

A termékek, a termények átvételét bonyolító földműves-szövetkezetek, illetve a nemzeti vállalatok, valamint a különféle kereskedelmi egyesülések is a több tízezresre duzzadt begyűjtési gépezethez tartoztak, és annak korántsem elhanyagolható részét tették ki az ott dolgozók. Ennek ellenére itt most ezek bemutatására nem kerül sor, mivel a működésükben, szerveztükben bekövetkezett változások áttekintése részletekbe menő kutatást igényelne, amelyre jelen dolgozat nem vállalkozik, hiszen az akár egy önálló munka alapját is képezheti.

A begyűjtést irányító legfelsőbb szervek

Az államosításokkal egy időben megkezdődött a szovjet tervgazdálkodásnak megfelelő szervezeti forma kiépítése. Ennek egyik legfontosabb intézménye az 1947. június 17-én felállított Országos Tervhivatal (OT) lett, a másik pedig a Gerő Ernő irányítása alatt álló – egyfajta gazdasági csúcsminisztériumként működő – Népgazdasági Tanács.¹⁷⁷

A gazdaság irányításának alapját az érvényben lévő terv képezte, amely nem egyszerűen célkitűzés volt, hanem szigorú utasítás. Az Országos Tervhivatal által meghatározott tervszámokat ugyanis a hierarchiában lefelé haladva egyre részletesebben bontották, és a felettes szervek továbbították azt utasítás formájában az alárendeltjeiknek. Ez egyben azt is jelentette, hogy az irányító szervek feleltek az alájuk tartozók tervteljesítéséért.¹⁷⁸

A terv végrehajtásában fontos szerephez jutottak a hierarchia felső szintjén (de természetesen nem a csúcán) helyet foglaló minisztériumok, bár sokszor miniszteriális feladatokat, magát a közvetlen termelésirányítást is, az OT saját hatáskörébe vonta.

¹⁷⁶ Erről részletesebben azonban majd Bírói ítékezés című fejezetben lesz szó.

¹⁷⁷ A fentiekhez hasonló fontos intézmény volt a Gazdasági Főtanács (GF), amelyet már 1945 decemberében felállítottak. Elnöke a kisgazda miniszterelnök, Nagy Ferenc lett, a tényleges irányítás viszont a kommunista Vas Zoltán – a Főtanács főtitkára – kezében összpontosult. 1949-re már semmi nem indokolta, hogy a koalíciós időszak feltételeire épített GF az új elveknek megfelelő tervhivatallal párhuzamosan végezze munkáját, ezért 1949 közepén megszüntették. A tervhivatal új elnöke pedig a GF addigi főtitkára, Vas Zoltán lett. Pető – Szakács, 110. o.

¹⁷⁸ Pető – Szakács, 110. o.

A beszolgáltatás minisztériumi felügyelete – az előző évekhez hasonlóan – 1950 és 1956 között többször is változott. Amint szó volt róla, 1949 októberétől valamivel több, mint egy évig a belkereskedelmi miniszter ügykörébe kerültek mindazon teendők, amelyeket korábban a földművelésügyi miniszter az Országos Közellátási Hivatal útján látott el.¹⁷⁹

Az 1950. évi IV. tv. értelmében 1950. december 10-ei hatállyal bonyolult átszervezéssel és nagy apparátussal felállították az Élelmezési Minisztériumot.¹⁸⁰ A begyűjtésért a Begyűjtési és Termeltetési Főosztály lett a felelős. Ügykörébe tartozott a begyűjtés, termeltetés, hizlaltatás rendszerének és módszerének kidolgozása, illetve szabályozása; a főosztályok ilyen irányú munkájának egybehangolása, és a végrehajtás eredményének rendszeres kiértékelése; ezen felül a begyűjtési, termeltetési és hizlaltatási akciók szervezése, valamint propagandája. A begyűjtés alá eső terményekkel, termékekkel kapcsolatos konkrét intézkedések az egyes főosztályok feladatkörébe tartoztak, így például létezett Gabona- és Raktáripari Főosztály, Gyümölcs-, Zöldség- és Burgonyaforgalmi Főosztály, Állat és Állati Termékek Főosztálya, de külön volt Baromfi, Tojás, Hal, Vad Főosztály, Tejipari Főosztály, Borosztály stb. A miniszter mellett tanácsadó és véleményező testületként miniszteri kollégium működött, mely 1951 áprilisában jóváhagyta a Tájékoztatási Osztály létrehozását is azzal a céllal, hogy a begyűjtéssel kapcsolatos sajtó- és propagandamunka megszervezését, az élelmezési iparhoz tartozó lapok munkájának irányítását és ellenőrzését ellássa.¹⁸¹

Ez a helyzet sem állt fenn azonban sokáig, hiszen az 1952. évi 1. tvr. értelmében a begyűjtés irányítására önálló minisztériumot hoztak létre Nagy Imre vezetése alatt, amely „a Rákosi-korszak legjellegzetesebb kreációjának” tekinthető.¹⁸² Emellett az élelmiszeripar is külön felügyelet alatt maradt. A Begyűjtési Minisztérium 1952. január 1-jei hatállyal kezdte meg működését. Feladata a mezőgazdasági és kertészeti termékek, termények, élőállatok és állati termékek begyűjtésének felügyelete; a borbegyűjtés, a borászat; az ipari állathizlalás; a baromfi-, a tojás-, a tejbegyűjtés, valamint e feladatkörökben a szakminiszttert megillető anyaggyártási és árhatósági feladatok ellátása volt. Ezen kívül elkészítette a tervek meggyékre történő lebontását, ellenőrizte az alárendelt tanácsi szakigazgatási szervek munkáját, részt vett továbbá az intézkedési tervek kidolgozásában és a végrehajtás szabályozásában. Bár a minisztérium ügykörébe tartozott a beszolgáltatás elvi irányítása, a végrehajtás ellenőrzése és operatív lebonyolítása, valójában azonban csak a végrehajtásért felelt, hiszen az országos begyűjtési terv sarokszámait a Népgazdasági Tanács javaslatára a Minisztertanács hagyta jóvá. A legfelsőbb döntéshozatal joga természetesen a pártvezetés kezében összpontosult, ezen

¹⁷⁹ A magyar állam szervei. 1944–1950. I. kötet. 63–64. o.; 180. o.; 368–372. o.

¹⁸⁰ Jogelődje a Könnyűipari Minisztérium és a Belkereskedelmi Minisztérium.

¹⁸¹ A magyar államszervei. 1950–1970. 93–95. o. Lásd még: Agrárvilág Magyarországon. 286. o.

¹⁸² Agrárvilág Magyarországon. 286. o.

belül is a legnagyobb hatalmat összpontosító Titkárság volt az, amely véleményezés után jóváhagyhatta az adott évre vonatkozó begyűjtési koncepciót. A begyűjtési terv részleteit az OT dolgozta ki, ám ebbe a munkába a Begyűjtési Minisztérium illetékesei is bekapcsolódtak.¹⁸³

Szót kell még ejteni az Élelmezési, majd a Begyűjtési Minisztérium mellett létrehozott kollégiumról. A Begyűjtési Minisztérium Kollégiuma a miniszter munkáját segítő, véleményező és tanácsadó testületként működött, a fontosabb elvi kérdésekben a kollégiumi ülések után hozott döntést a tárcavezető. Az elvi ügyeken túl – ide tartozott például a tanácsok begyűjtési osztályai feletti szakfelügyelet, a munkaverseny – a testület megtárgyalta a párt- és kormányhatározatok végrehajtásából eredő feladatokat, foglalkozott szervezeti kérdésekkel, megvitatták a mérlegbeszámolókat, a kollégium munkatervét, valamint a különböző területeken alkalmazandó legfontosabb káderek kiválasztását. A grémium tagjai voltak a miniszter mellett annak helyettesei, az egyes főosztályok vezetői, az ún. társmisztériumok¹⁸⁴ küldöttei, valamint az egyes napirendekkel kapcsolatban illetékes begyűjtési szervek meghívottjai. A kollégium elnöke a miniszter volt, távollétében pedig annak első helyettese vezette az ülést, amelyet rendszerint kéthetente hívtak össze.¹⁸⁵

Az első Nagy Imre-kormány idején, 1954-ben az államigazgatás „racionalizálásának” keretében a begyűjtési hivatalszervezetet is átalakították.¹⁸⁶ Az 1956-os forradalom vívmányaként megszűnt a beszolgáltatás, majd ezt követően az 1956. évi 33. tvr. 1956. december 31-ei hatállyal felszámolta a Begyűjtési Minisztériumot is.¹⁸⁷

A tanácsok begyűjtési feladatai

A fentiekből is látható tehát, hogy a kialakított politikai, gazdasági berendezkedés többnyire már életre hívta és szolgálatába állította a neki megfelelő államhatalmi és államigazgatási intézményrendszert, amelyet az 1949 augusztusában kihirdetett alkotmány is rögzített. Néhány fontos lépés megtétele azonban a következő évre húzódott át, így például az elnevezésé-

¹⁸³ A magyar állam szervei. 1950–1970. 48–49. o., Agrárvilág Magyarországon. 286–287. o.

¹⁸⁴ A begyűjtés végrehajtásába más minisztériumok is bekapcsolódtak. A tsz-ek beszolgáltatását például a Földművelésügyi Minisztérium irányította, de ez a tárca felügyelte a cséplést is. Az adók, így a földadó, továbbá a kivetett hátralékok és kártérítések behajtásában a Pénzügyminisztérium is közreműködött. Nagyon fontos szerepet töltött be az Igazságügyi Minisztérium, hiszen innen érkeztek a bíróságokra, ügyészségekre a közellátási büntett címén perbe fogottakra vonatkozó különböző utasítások.

¹⁸⁵ MOL XIX-K-7-a. Begyűjtési Minisztérium Kollégiumának ülései. A Begyűjtési Minisztérium Kollégiumának SZMSZ-e. 1953. június 10.

¹⁸⁶ 1954. évi 6. tvr., valamint a végrehajtás tárgyában kiadott 19/1954. MT. sz. rendelet módosította az állami begyűjtés szervezetét. A magyar állam szervei. 1950–1970. 49. o. Részletesebben lásd: A beszolgáltatási apparátus „racionalizálása” című fejezetben.

¹⁸⁷ A magyar állam szervei. 1950–1970. 49. o.

ben is a szovjet gyakorlathoz igazodó közigazgatási rendszer, az államhatalom helyi szerveinek megszervezése, vagyis a tanácsrendszer kiépítése csak 1950-ben zajlott le.¹⁸⁸

A begyűjtés végrehajtásának irányító szervei helyi szinten a tanácsok lettek, a begyűjtési terv maradéktalan végrehajtásáért – az egyes közigazgatási egységeknek megfelelően – a megyei, járási, községi tanács elnöke felelt. A tanácsok munkája azonban nem merülhetett ki a pusztá végrehajtásban, hanem a terv megvalósítása érdekében a parasztság széles tömegeinek mozgósításával és komoly politikai feladatokkal társult. Egy korabeli megfogalmazás szerint „*a tanácsszervezet az a biztos kéz, amelyik irányítani tudja a begyűjtési tervek végrehajtását úgy, hogy dolgozó népünk szükségletei rendelkezésünkre álljanak, és egyúttal lépésről lépésre szorítsuk ki a falu kapitalista elemit, megnyerve a szocialista építés számára a dolgozó parasztságot*”.¹⁸⁹

1. A begyűjtési osztály és csoportok

A tanácsok megalakulását követően először a kereskedelmi osztályokhoz tartoztak a begyűjtéssel kapcsolatos feladatok, azoknak is a közellátási és mezőgazdasági csoportjához. A 24/1951. (I. 23.) MT. sz. r. azonban törölte a kereskedelmi osztályok ügyköréből a begyűjtéssel és felvásárlással kapcsolatos teendőket, s egyúttal meg is szüntette a közellátási és mezőgazdasági csoportot, a munka ellátására pedig önálló begyűjtési osztály szervezését írta elő.¹⁹⁰

A begyűjtés bonyolult rendszerének irányítására, felügyeletére, ellenőrzésére (s talán egyúttal jelezve a beszolgáltatásnak önmagán túlmutató jelentőségét is) tehát önálló osztályt hoztak létre a megyei tanács végrehajtó bizottsága (vb) szakigazgatási szervei között. A Pest Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága a BM 5200-1/1951. II. 8. sz. rendelet értelmében határozatot fogadott el, amely alapján a kereskedelmi osztályból kivált a három csoporttal felálló begyűjtési osztály, ami január 18-ával kezdte meg működését. A begyűjtési osztály kezdetben ideiglenes, majd állandó vezetőjévé Rékai Gábort nevezték ki.¹⁹¹

Az osztály csoportjai közül az első a terv- és szervezési csoport volt, amelynek feladatai közé tartozott a megyei begyűjtési terv elkészítése, és annak járásokra, illetve a megye közvetlen irányítása alá tartozó városokra való lebontása; a megyei, járási, városi és községi

¹⁸⁸ Pető – Szakács, 120. o. A tanácsokról részletesebben lásd: 1950. évi I. törvény a helyi tanácsokról, majd 1954. évi X. törvény a tanácsokról.

¹⁸⁹ Szabó Berény (összeáll.): [A] Tanácsok begyűjtési feladatai. Élelmiszeripari és Begyűjtési Könyv- és Lapkiadó Vállalat, é. n. 3–4. o.

¹⁹⁰ A tanácsigazgatás szervei. 66. o.

¹⁹¹ PML XXIII. 2. Pest Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága (VB) ülési jegyzőkönyvei. 1950–1990. 5. kötet. 1951. január 17.

begyűjtési tervek teljesítésének ellenőrzése; a megye területén a begyűjtés irányítása. A terménybeadási csoport volt a felelős a megye területén a terménybegyűjtési tervek teljesítéséért; gondoskodott a felvásárlások és a terménybeszállítások zavartalanságáról, valamint a raktározás biztosításáról. Végül az állat és állati termékek begyűjtési csoportja az élőállat felvásárlási, továbbá a zsiradék és az állati termékek begyűjtési tervének teljesítése felett őrködött.¹⁹²

A Pest Megyei Tanács VB újabb határozatában felhívta „*a járási tanácsok végrehajtó bizottságait, hogy a hivatali apparátus keretében működő begyűjtési csoportot 3 napon belül szervezzék meg és annak megtörténtéről a megszervezés után azonnal tegyenek jelentést a VI. Begyűjtési Osztály vezetőjének a beosztottak névszerinti felsorolásával*”.¹⁹³ Járási szinten tehát begyűjtési csoportok¹⁹⁴ jöttek létre, amelyek szakirányítását és felügyeletét a megyei begyűjtési osztályok látták el. Feladatuk a járás alá tartozó városok és községek begyűjtési terveinek megállapítása, a tervteljesítés kiértékelése, a begyűjtés irányítása volt, továbbá felelőséggel tartoztak a begyűjtési tervek teljesítéséért.¹⁹⁵

A községekben nem alakultak önálló begyűjtési csoportok, hanem a mezőgazdasági szakigazgatási szervek látták el az ezzel kapcsolatos teendőket. Ezek közül a legfontosabbak a következők voltak: a terménybeadási kötelezettségek megállapítása és nyilvántartása; a cséplés ellenőrzése és a cséplési eredmények nyilvántartása; a terménybeadási kötelezettséggel és a csépléssel kapcsolatos jelentőszolgálat megszervezése és ellátása; gabonalapok (örlési engedélyek) kiadása; állatvágások engedélyezése; és végül a forgalmi korlátozás alá eső árukra vonatkozó szállítási igazolványok kiadása.¹⁹⁶

A tervteljesítés, a beszolgáltatás alakulását illetően a községek a járások, azok pedig a megyék felé tartoztak elszámolással rendszeres – heti, olykor napi – jelentések formájában.

A begyűjtés kiemelkedő fontosságát az is jól mutatja, hogy a vb-üléseken rendszerint az első napirendi pontként kellett e kérdéskört megtárgyalni.¹⁹⁷ Itt meghallgatták a begyűjtési osztály vezetőjének beszámolóját, illetve előterjesztéseit, majd a vb-tagok kérdéseket intézhettek hozzá. Az üléseken a beszolgáltatás előmozdítása érdekében hozott határozatok végrehajtásába a begyűjtési osztályon kívül más illetékes, ún. „társosztályokat” is bevontak.¹⁹⁸

A begyűjtés fő időszakában, vagyis a gabona-betakarítás alatt, a „társosztályok” mellett más osztályokról is csoportosították át embereket a begyűjtési osztályok megerősítésére. 1952-ben minisztertanácsi határozat¹⁹⁹ keretében intézkedtek arról, hogy a július 1-jétől au-

¹⁹² A tanácsigazgatás szervei. 53. o.

¹⁹³ PML XXIII. 2. 5. kötet. 1951. január 24.

¹⁹⁴ A forrásokban nagyon sok helyen azonban járási begyűjtési osztály megnevezéssel találkozhatunk.

¹⁹⁵ A tanácsigazgatás szervei. 121. o.

¹⁹⁶ A tanácsigazgatás szervei. 189–190. o.

¹⁹⁷ PML XXIII. 24. 13-82/1952.

¹⁹⁸ PML XXIII. 2. A Pest Megyei Tanács VB jegyzőkönyvei alapján.

¹⁹⁹ 1017/1952. (VI. 15.) MT. sz. hat.

gusztus 31-ig a „*begyűjtési munkálatok zavartalan ellátása érdekében*” a begyűjtési osztály létszámát hány fővel, milyen módon kell kiegészíteni.²⁰⁰

Osztály neve	Megyei szinten átadandó	Járási szinten átadandó
Pénzügyi	6 fő	11 fő
Közlekedési (útmester)	1 fő	–
Népművelési	1 fő	–
Tervosztály	–	–
Igazgatási	2 fő	11 fő
Összesen	10 fő	22 fő

A begyűjtési osztályok létszám-kiegészítése²⁰¹

Ezen kívül nagyobb munkálatok elvégzéséhez, mint például a gazdalajstromok elkészítése, rendszerint engedélyezték a begyűjtési osztály vezetőjének, hogy meghatározott időre kiegészítő munkaerőt vegyen igénybe.²⁰²

2. A „társosztályok”

Ezen – a korban használt – elnevezés alatt elsődlegesen a pénzügyi, a mezőgazdasági, a terv- és statisztikai, a népművelési és az oktatási osztályok begyűjtéssel kapcsolatos tevékenységéről kell néhány szót szólni.²⁰³

A begyűjtésnek volt egyfajta termelésszabályozó volta is, hiszen azáltal, hogy előírták, mely terményből mennyit kell beszolgáltatni, ezzel tulajdonképpen az adott növény vetésterületét is behatárolták. Az ennek megfelelően elkészített vetéstervek szigorú betartatása felett a mezőgazdasági osztály örködött.²⁰⁴ A tavaszi, a nyári és az őszi mezőgazdasági munkálatok – vagyis a vetésen kívül a betakarításon át a mélyszántás elvégzéséig – ellenőrzésén túl a tsz-ek, tszcs-k beadási kötelezettségének behajtása is a mezőgazdasági osztályhoz tartozott. Ez az osztály felügyelte továbbá a begyűjtés szempontjából szintén különös jelentőséggel bíró csép-

²⁰⁰ PML XXIII. 24. 14-59/1952. 1952. július 4.

²⁰¹ PML XXIII. 24. 14-59/1952. 1952. július 4.

²⁰² PML XXIII. 24. 14-83/1952. 1952. november 28.

²⁰³ Az egyes osztályok hatás- és feladatköre ettől természetesen sokkal szélesebb volt, itt kizárólag azok szerepelnek, amelyek révén azok a begyűjtés munkálataiba valamilyen módon bekapcsolódtak.

²⁰⁴ A gabonavetéstervet nem teljesítőkkel szemben szigorúan felléptek. Egy szigetszentmiklósi nagygazdát például 2500 Ft-ra büntettek azért, mert 3 hold helyett 1 hold búzát vetett, 4 hold rizs helyett pedig csak kettőt. A büntetést a járás területén és a községben hangoshíradón és „*más megfelelő módon, több ízben is*” nyilvánosságra kellett hozni azzal a figyelmeztetéssel, „*hogy a dolgozó nép állama lesújt azokra, akik a népgazdasági tervet nem teljesítik*”. PML XXIII. 203-a. Aszódi Járási Tanács VB Titkárságának és Igazgatási Osztályának együttesen kezelt iratai. 56/2/1951.

lést.²⁰⁵ Ez azért kapott kimondottan nagy hangsúlyt, mert a cséplést követően a gabonát közvetlenül az átvevőhelyekre kellett szállítani minden esetlegesen felmerülő „visszaélés” elkerülése végett, ahogyan azt a korban oly sokszor emlegetett szlogenek is hirdették: „*Cséplőgéptől a begyűjtőhelyre a gabonát!*”²⁰⁶ A másik fontos momentum, amire nagy figyelmet fordítottak, s amit szintén állandó jelszóként hallhattak a gazdák, hogy minél kisebb szemvesztéssel („*Harc minden szem gabonáért!*”²⁰⁷) végezzék az aratási, cséplési munkálatokat. Amennyiben az itt felsorolt munkálatokat a gazdák nem hajtották végre az előre megszabott időre, vagy esetleg nem a megfelelő módon történt a kivitelezés, az természetesen szigorú megtorló intézkedéseket vont maga után, így a gazdákat közellátási vétség címén könnyen perbe foghatták.

A pénzügyi osztály feladatai között elsőként említendő a földadó és a mezőgazdasági fejlesztési járulék beszedése. Amennyiben a termelő a beadási kötelezettség teljesítésére alkalmas mezőgazdasági termékekkel nem rendelkezett, akkor az annak megfelelő értékű pénzösszeg közadók módjára történő behajtása is a pénzügyi osztályra hárult. Fontos még megemlíteni, hogy a beszolgáltatás nem teljesítése miatt kivetett kártérítések beszedése szintén a pénzügyi osztály hatáskörébe tartozott.

A betakarítást követően az állam a gazdákra háruló mindennemű kötelezettség mielőbbi behajtására törekedett, ezért ezt a periódust emlegették az ún. fokozottabb adóbehajtás időszakaként.²⁰⁸ Az adóbehajtás sikerét oly módon is igyekeztek biztosítani, hogy azon hivatalnokokkal szemben, akik teendőiket nem látták el megfelelően, vagyis akik nem kielégítő mértékben „fokozták” az adóbevételeket, azoknál „*az adóhátralék százalék arányában illetménylevonást*” kellett foganatosítani.²⁰⁹ Az eredményesség biztosítása érdekében a helyi párt-szervekkel és a tanácsokkal szembeni elvárás volt, hogy a pénzügyi osztályt mindenben meszszenően támogassák.²¹⁰

A statisztikának a tervgazdálkodás idejében játszott kiemelkedő szerepéhez nem férhet kétség, amire jól rávilágít a Pest Megyei Tanács VB elnökének, Fekete Mihálynak néhány mondata is: „*A statisztikai munkánk terén van fejlődés. De a hiba az, hogy egyrészt nem megbízhatók az adatok, másrészt hiányos [hiányosak]. És itt nem megyünk előre eddig [addig], amíg nem tudunk tervezni. Tudni kell, hogy mink van. Sztálin elvtárs megmondotta, hogy a*

²⁰⁵ Ebből kifolyólag nagy hangsúlyt fektettek a cséplési ellenőrök kiválasztására. A cséplés jelentőségéről és ellenőrzéséről lásd részletesebben A cséplési, beszolgáltatási rendeletek betartatásának módjai 1948 nyarán című fejezetben.

²⁰⁶ PML XXIII. 24. Pest Megyei Tanács Végrehajtó Bizottság Begyűjtési Osztályának iratai. 26. sz. körrendelet 1952. július 28. 13-3/26/1952.

²⁰⁷ PML XXXV. 1. 1/2. ö.e. 1951. június 7.

²⁰⁸ PML XXIII. 2. 7. kötet. Beszámoló a fokozottabb adóbehajtásról. 1951. április 5-ei jegyzőkönyvhöz csatolva.

²⁰⁹ PML XXIII. 203-a. Kivonat a Pest Megyei Begyűjtési Operatív Bizottság 1951. december 5-ei jegyzőkönyvéből. ikt.sz.n.

²¹⁰ PML XXIII. 203-a. Jegyzőkönyv a Pest Megyei Begyűjtési Operatív Bizottság 1951. október 17-ei üléséről.

szocializmus számvitel. Szocializmust akarunk építeni, a statisztika felé fordulunk [...].²¹¹ Jelentőségének megfelelően önálló terv- és statisztikai osztályt hoztak létre, amelynek szakirányítását az Országos Tervhivatal és a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) látta el. Feladata egyrészt a tanács felügyelete alá tartozó tervezőegységek – többek között a begyűjtési osztály terv- és szervezési csoportja – tervekészítésének irányítása, összehangolása, felülbírálása; másrészt a KSH adatainak megyei szempontból való értékelése, továbbá a KSH által irányított országos adatgyűjtésnek a megye területén való megszervezése volt. 1952-től a statisztikai feladatok a KSH megyei igazgatóságához kerültek át, így jött létre az önálló tervosztály.²¹² A terv- és statisztikai osztály feladata volt így többek között az is, hogy az Országos Tervhivaltól kapott szempontok alapján elkészítse az ötéves megyei mezőgazdasági tervjavaslatot. A munkálatokat azonban nem önállóan végezte, hanem bevonták abba a megyei pártbizottságnak, illetve a megyei tanács végrehajtó bizottságának mezőgazdasági osztályát.²¹³

A Pest megyei terv- és statisztikai osztálynál állandó jelleggel sérelmezték, hogy a járási tanácsok és a községek elhanyagolják a statisztikai munkát, ami véleményük szerint abból adódott, hogy azok „nem látják a szocialista statisztika jelentőségét és feladatát”.²¹⁴ Nagyon sokszor azonban nemcsak a hiányosságok miatt volt pontatlan egy-egy kimutatás, hanem azért is, mert megrendelésre készültek. Nagyon jól példázza ezt – egyúttal alátámasztja a korból származó adatok sokszor vitatható hitelességét – egy az MDP Titkárságának egyik határozatában olvasható mondat, miszerint „*adatokkal kell kimutatni, hogy a döntő élelmezési cikkekben az ellátás biztosítva van*”.²¹⁵

A „társosztályok” között kell még megemlíteni az oktatási és népművelési osztályt, ami ilyen formában nem sokáig állt fenn, hiszen 1951-ben az osztály kettévált, s így külön népművelési és külön oktatási osztály alakult.²¹⁶ Az MDP II. kongresszusán Révai József²¹⁷ beszédében megfogalmazta, „*hogy a kultúrforradalom feladatai nem öncélú feladatok, hanem alá vannak rendelve gazdasági és politikai főfeladatainknak és kölcsönhatásban vannak velük*”.²¹⁸ Ennek jegyében a mezőgazdaság terén a legfontosabb feladat a szövetkezeti mozga-

²¹¹ PML XXIII. 2. 7. kötet. 1951. április 18.

²¹² A tanácsigazgatás szervei. 85. o.

²¹³ PML XXIII. 2. 7. kötet. A Terv- és Statisztikai Osztály 1951. II. negyedévi munkaterve. 1951. április 18-ai jegyzőkönyvhöz csatolva.

²¹⁴ PML XXIII. 2. 7. kötet. A Terv- és Statisztikai Osztály osztályvezetőjének beszámolója. 1951. április 11-ei jegyzőkönyvhöz csatolva.

²¹⁵ Az MDP határozatai. 116. o.

²¹⁶ A tanácsigazgatás szervei. 79–80. o.

²¹⁷ 1945 ősztől országgyűlési képviselő, a Központi Vezetőség és a Politikai Bizottság tagja. 1949. június 11-étől 1953. július 2-ig népművelési miniszter. 1953 júliusában felmentették a Politikai Bizottságban és a kormányban viselt tisztsége alól, s az Elnöki Tanács elnökhelyettese lett.

²¹⁸ PML XXIII. 2. 7. kötet. A népművelési alosztály 1951. II. negyedévi munkaterve. 1951. április 25-ei jegyzőkönyvhöz csatolva.

lom népszerűsítése lett, de jelentős kultúragitációs tevékenység folyt természetesen a szolgáltatás előmozdítása érdekében is.

Úgy vélték a megfelelő teljesítéshez először is a begyűjtéssel kapcsolatos rendeletek sokaságában kell eligazodnia a falu népének. Erre adtak lehetőséget többek között az ún. Szabad Föld Téli Esték.²¹⁹ A népművelési alosztály az 1951. II. félévi munkatervében célul tűzte ki továbbá, hogy legalább a megye 100 községében ún. Szabad Föld Tavasz Vasárnapokat is szervezzenek, valamint havonta 150 vetítést vállalnak „*a hangos filmszolgálat keretén belül*”.²²⁰ A begyűjtéssel kapcsolatos problémák „megvitatására” szolgáltak elvileg az ún. Kérdés-felelet esték, amelybe a begyűjtési osztályt is bevonták, mivel a népművelési osztály felkérésére az ő feladatuk volt „*a kérdések megválaszolására megfelelő képzettségű dolgozó*” kiküldése.²²¹

A begyűjtés fő időszakában, a cséplés idején a megye és a járások legjobb kultúrbrigádjai szindarabok előadásával mozgósították a „*dolgozó parasztságot az »Első gabonát a hazának« jelszó megvalósítására*”. A községi kultúrbrigádoknak – különösen az ifjúsági brigádoknak – pedig csasztuskában kellett, hogy „*dicsérjék meg a beadásban élenjáró dolgozó parasztokat és pirongassák meg a lemaradókat, pellengérezzék ki a kulákokat*”.²²² A népművelési osztály feladata volt továbbá, hogy a mozi-, színi- és kultúrelőadásokon, illetve hangoshíradón keresztül is népszerűsítsék a beadásban élenjárókat, köszöntsék fel őket, ajánljanak fel nekik egy-egy műsorszámot, küldjenek nekik egy-egy tiszteletjegyet. Moziban, az előadások szünetében, ajándéknótát is lehetett küldeni a jól teljesítőknek.²²³

A Pest Megyei Tanács VB határozatának eleget téve az oktatási osztály utasította a pedagógusokat, hogy azok írassanak a gyerekekkel rövid fogalmazást a begyűjtés kérdéséről az alábbi címmel: „*Hogyan segítik szüleim a begyűjtésen keresztül a békeharcot.*” A dolgozatokat a tanítóknak kellett kiértékelni, majd ezt továbbküldeni a járási tanács oktatási osztályára, onnan pedig a megyére.²²⁴ Emellett leveleket is írtak a diákokkal, amelyeket később a jól és rosszul teljesítőknek küldtek el, vagy adott falun belül vagy esetleg egy szomszédos községbe.²²⁵ Szintén a tanárokkal szemben támasztott elvárás volt, hogy ismerjék a begyűjtéssel kapcsolatos rendelkezéseket, és a családlátogatások alkalmával beszéljenek arról a szülőkkel, tehát lényegében egyfajta népnevelői munkát is elvártak tőlük.²²⁶

²¹⁹ PML XXIII. 2. 12. kötet. 1952. január 2.

²²⁰ PML XXIII. 2. 7. kötet. A népművelési alosztály 1951. II. negyedévi munkaterve. 1951. április 25-ei jegyzőkönyvhöz csatolva.

²²¹ PML XXIII. 24. 791-20/1953.

²²² PML XXIII. 24. 791-132/1/1952.

²²³ PML XXIII. 24. 22-19/1953.

²²⁴ PML XXIII. 2. 5. kötet. 1951. január 24.

²²⁵ PML XXIII. 24. 22-19/1953.

²²⁶ PML XXIII. 2. 7. kötet. 1951. április 11.

A propaganda terén a kereskedelmi osztályoknak is akadtak teendőik. A kereskedelmi szervezet dolgozói számára előírták ugyanis, járuljanak hozzá a begyűjtési verseny fellendítéséhez oly módon, hogy a boltok kirakataiban népszerűsítsék a beadásban élenjárókat. Arra is akadt ugyanakkor példa, hogy ezt a módszert épp ellenkező előjellel, azaz inkább a megfélemlítésre használták. Nagykőrösön elrettentésképp ugyanis például „kuláktól” elkobzott cikkeket tettek ki egy bolt kirakatába a gazda fényképével együtt.²²⁷

3. A végrehajtó bizottság titkársága

A tanács végrehajtó bizottsága mellett – a községek kivételével – titkárságot kellett szervezni, amely közvetlenül a vb-elnök utasításai szerint működött. A begyűjtés szempontjából három kulcsfontosságú szál futott itt össze.

Elsőként említendő, hogy a járásek titkárságai az internáltak számáról szóló adatokat a megyei tanács vb titkárságára küldték meg.²²⁸ Ily jellegű dokumentumok ugyanakkor csak elvétve találhatók a szóban forgó fondok állagai között. A Ráckevei Járási Tanács Titkárságának anyagában van azonban néhány szál irat, amelyből megállapítható, hogy az internálandó személyek nevét a községi tanácsok terjesztették a járási tanácsok titkárságai elé. Az internálási javaslatban tájékoztatatták a felettes szervet az adott gazda által elkövetett, sokszor természetesen mondvacsinált vétségéről. Egy áporikai lakost azért akartak például internálni, mert „elrejtette”²²⁹ a cséplőgépszíjat, s így „szándékosan szabotálta” a cséplési munkák menetét.²³⁰ A járáson, amennyiben a felterjesztéssel egyetértettek, akkor a titkárságról továbbították az ügyet a járási rendőrkapitányságra.

A vb titkárságának szervezetében működött, közvetlen a vb-elnöknek alárendelve, az ún. ellenőrzési (instruktori) csoport.²³¹ A megyei, illetve járási instruktorok feladata volt az alsóbb fokú tanácsok munkájának, valamint a tanácsstagokra és a lakosságra támaszkodó vezetési módszerek kialakításának segítése. Így például közreműködtek a gazdaggyűlések megszervezésében, illetve segítették az állandó bizottságok megalakítását vagy épp azok munkáját.

²²⁷ PML XXIII. 2. 5. kötet. 1951. február 14.

²²⁸ PML XXIII. 2. 5. kötet. 1951. február 14.

²²⁹ Minden bizonnyal nem elrejtette, hanem csupán nem hagyta a gépen, mert különben nagy valószínűséggel ellopták volna. A nagy idénymunkák megkezdése előtt egyébként a mezőgazdasági gépek állapotát felülvizsgáló bizottságok ellenőrizték. A kijavítatlan vagy annak minősített gépeket elkobozták, így egészítve ki az állami gazdaságok és géppálmások gépparkját. Honvári János (szerk.): Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig. Aula Kiadó, Budapest, 1996. 550. o.

²³⁰ PML XXIII. 378-b. Ráckevei Járási Tanács Titkárságának iratai. ikt.sz.n. 1951. június 29.

²³¹ A tanácsigazgatás szervei. 210–211. o., 215. o. Lásd még: PML XXIII. 24. A Pest Megyei Tanács VB Begyűjtési Osztálya vezetőjének az Igazgatási Osztályhoz megküldött jelentése. 77-1/9/1953. 1953. március 6.

Ügyeltek továbbá a törvényesség betartására, valamint szorgalmazták az egyes vállalások teljesítését, és figyelemmel kísérték a lakosság körében szervezett versenymozgalmat.²³²

A Váci Járási Tanács instruktorai meglehetősen furcsa eszközhöz nyúltak a begyűjtésben lemaradt községekben. Gazdaggyűléseket szerveztek, ahol a tanács kiértesítése alapján húsz jól, illetve húsz rosszul teljesítő gazdának kellett megjelennie. Itt őket egymással szembe fordítva a jól teljesítőktől azt várták, hogy azok szólítsák fel a rosszul teljesítőket kintlévőségeik mielőbbi beszolgáltatására.²³³

A titkárság, pontosabban annak sajtó- és propaganda csoportja, a begyűjtési propagandamunkából is kivette a részét. A begyűjtési osztály mellett ugyanis a vb utasítására ennek a csoportnak kellett állandó híryanaggal ellátnia a Pest Megyei Népújságot,²³⁴ olykor pedig magát a begyűjtési osztály vezetőjét kötelezték arra, hogy írjon cikket a begyűjtés elvi és gyakorlati módszereiről a helyi sajtóban.²³⁵

A megyei pártlap híryanaggal való ellátásához a járásoknak is hozzá kellett járulniuk. Egy 1952-es jelentés a járások ezen a téren végzett munkáját értékelte, ahol is dicséretben részesítették az Aszódi és a Nagykátai járást, mivel tudósításaik bőségesen tartalmaztak konkrétumokat, és beszámoltak az újabb vállalásokról, kezdeményezésekről. A Váci, Ráckevei, Dabasi, valamint a Szentendrei járással viszont elégedetlenek voltak, mert azok csak általánosságokat közöltek, a Ceglédi és a Szobi járások pedig még azt sem. Ez utóbbi kettőről feltételezték – meglehetősen optimistán, vagy talán némi iróniával élve –, hogy azért nem írnak semmit, mert „*a begyűjtés nagy munkája úgy lefoglalja a tanács apparátusát, hogy senki nem ér rá jelentést írni*”.²³⁶

A sajtó- és propaganda csoport feladata volt az is, hogy a beadásra vonatkozó újabb és újabb rendeleteket megismertessék a parasztsággal oly módon, hogy azok „népszerűsítésére” színes plakátokat készítettek, amelyeket aztán a hivatali helyiségekben, valamint a községekben kellett elhelyezni.²³⁷ Azt viszont, hogy azok a lehető legfeltűnőbb helyre legyenek kifüggesztve, a begyűjtési osztálynak kellett ellenőriznie.²³⁸

²³² PML XXIII. 24. 79/15-96/1/1953.

²³³ PML XXIII. 24. Jegyzőkönyv a megyei begyűjtési osztály értekezletéről 1952. október 19.

²³⁴ PML XXIII. 2. 12. kötet. 1952. január 12.

²³⁵ PML XXIII. 2. 5. kötet. 1951. január 24.

²³⁶ PML XXIII. 24. 13-3/39/1952.

²³⁷ PML XXIII. 2. 7. kötet. 1951. május 2.

²³⁸ PML XXIII. 24. 7917/26/1952. 1952. június 29.

4. Az állandó bizottságok

Az állandó bizottságok (áb), bár szervezetileg a tanácshoz köthetők, annak „segítő szerveiként” jöttek létre, de a begyűjtésben játszott – vagy mondhatjuk inkább, a nekik szánt – szerepük miatt érdemes róluk külön is szólni. Az állandó bizottságok munkájukért a tanácsnak tartoztak elszámolással. A vb-nek nem voltak ugyan alárendelve, ám a községekben megalakult állandó bizottságok munkáját a vb elnöke fogta össze. Az állandó bizottságok nem ügyintéző szervekként működtek, hanem a tanácsadás, véleményezés, kezdeményezés, javaslatétel és ellenőrzés volt a feladatuk. Tagjaikat a tanács tagjai közül, a tanácsülésen választották meg, munkájukat a köz érdekében, társadalmi munkaként végezték mindenféle juttatás nélkül. A különböző fokú tanácsok mellett szervezett azonos feladatkörű állandó bizottságok alá-fölérendeltségi viszonyban nem álltak egymással.²³⁹

A begyűjtési állandó bizottságok a megyei begyűjtési osztályok, illetve a járási csoportok megalakulása után szerveződtek meg. 1951 elejére Pest megyében is megalakultak a begyűjtést felügyelő állandó bizottságok, ám munkájuk – amint az egy vb-tag hozzászólásából kiderül – az eredményekben ekkor még nem mutatkozott meg, s hozzátehetjük, a későbbikben sem igazán. Ténykedésük leginkább a bizottság összehívásában és a feladatok kiosztásában merült ki.²⁴⁰

Sok helyen meg sem alakultak a bizottságok, vagy épp a tagok nem vettek részt az üléseken. 1952-re elvileg minden járásban működnie kellett volna a járási bizottságnak, ám Pest megye két járásban (Aszódi, Nagykátai) mégsem jöttek létre. A Pest megye településein lévő áb-okról az alábbi táblázat ad áttekintést:

²³⁹ PML XXIII. 24. Tájékoztató az állandó bizottságok tagjai részére. d.n., ikt.sz.n.

²⁴⁰ PML XXIII. 2. 6. kötet. 1951. február 21.

Járások	Felállítandó áb-k száma	Működő áb-k száma	Aktívák száma
Aszódi	16	12	47
Budai	24	24	247
Ceglédi	10	8	–
Dabasi	17	16	151
Gödöllői	13	8	64
Monori	17	14	118
Nagykátai	15	14	121
Ráckevei	19	15	56
Szentendrei	13	13	40
Szobi	17	17	34
Váci	18	18	283
Összesen	179	159	1161

*Kimutatás a Pest megye településein működő begyűjtési állandó bizottságokról*²⁴¹

Létrehozásukat mégis nagyon fontosnak tartották, mondván, hogy „*a dolgozó parasztság a begyűjtés végrehajtásába a begyűjtési bizottságokon keresztül kapcsolódik be*”.²⁴² Az állandó bizottságok ugyanis a lakosság köréből aktívákat (munkatársakat) szervezhettek be. Így nemcsak a bizottságok munkájára, hanem az aktívahálózat kiépítésére nézve is konkrét elképzelések születtek. Ezek alapján elvárásként fogalmazódott meg, hogy az aktívák a bizottsági tagok mellett dolgozzanak, s az adott tag feleljen a mellette dolgozók munkájáért. A legjobb aktívák kiválasztása érdekében pedig az áb tagjai osszák fel egymás között az adott község területét, oly módon, hogy mindenki vállaljon a faluból egy-egy részt (egy utcát, egy dűlőt stb.), így minden egyes háznak legyen felelőse, majd a kijelölt területen a legjobban teljesítő „dolgozó parasztokból” alakítsák ki az aktívahálózatot. Egy beszámoló szerint Budakalászon például állítólag 10-15 termelőre jutott egy aktíva, akiktől elvárták, hogy „*jó felvilágosító munkával, kezdeményezésekkel és a kulákok támadásaival, szabotálásaiknak leleplezésével ők a területükön a begyűjtés élharcosai*” legyenek.²⁴³ Elvárásokban tehát nem volt hiány, de mint ahogyan maguk az állandó bizottságok sem működtek rendszeresen, így nyilvánvalónak tűnik, hogy az aktívák is jobbára csupán nevükben léteztek.

Arra, hogy az állandó bizottságok milyen módon segítsék a begyűjtést, különféle ötletek akadtak. Az egyik elgondolás lényege például az volt, hogy az áb-tagok osszák fel egymás

²⁴¹ PML XXIII. 3-a. Pest Megyei Tanács VB Titkárságának iratai. Általános iratok. Iktatatlan iratok. 1952. d.n. Ezen kívül működött a megye négy városában (Cegléd, Nagykőrös, Szentendre, Vác) is egy-egy begyűjtési állandó bizottság.

²⁴² PML XXIII. 24. Beszámoló a begyűjtési állandó bizottságok működéséről. ikt.sz.n.

²⁴³ PML XXIII. 24. Beszámoló a begyűjtési állandó bizottságok működéséről. ikt.sz.n.

között a település utcáit, majd azokat versenyeztessék egymással, hogy melyik lesz előbb ún. „Béke utca”, vagyis olyan utca, ahol nincs egyetlen hátralékos sem.²⁴⁴

A „hatékonyabb munka érdekében” az állandó bizottságon belül lehetőség volt albizottság létrehozására is „*az állandó bizottság feladatköre egy-egy részének vitelére, vagy egy nagyobb munkát adó konkrét feladat elvégzésére a bizottság egy tagjának irányítása alatt*”.²⁴⁵ Követendő példának állították a többi község elé Kismarost, ahol mivel az állandó bizottság öt tagja kevésnek bizonyult a feladatok ellátására, ezért „*széles aktívahálózatot építettek ki és tojásbegyűjtési albizottságot szerveztek*”.²⁴⁶

A bizottságoknak elvben legalább havonta egyszer kellett ülésezniük, de a begyűjtés fő szezonjában, a cséplés és a gabonabegyűjtés ideje alatt erre heti rendszerességgel lett volna szükség. A bizottság az elnökén keresztül tartotta a kapcsolatot a vb-vel. A hatékony munka érdekében a vb elnökének feladati közé tartozott, hogy a begyűjtésről szóló rendeleteket megismertesse a begyűjtési bizottság tagjaival.²⁴⁷

Az állandó bizottságok általában, így a begyűjtési is, 5-9 főből állhattak. A Pest megyei begyűjtési állandó bizottság 1951 tavaszán öt női és négy férfi tagból állt. Egy ekkor tartott ülésen (ahol négy férfi tag, köztük az elnök sem, csak az öt női tag jelent meg) a tagok megállapodtak abban, hogy a megye területét felosztják egymás között „*ellenőrzés, híradás és javaslat szempontjából*”. Határozatot hoztak arra vonatkozóan, hogy az egyes tagokhoz beosztott járások és községek területén az állandó bizottságokat ellenőrizni és aktivizálni fogják. Megegyeztek abban is, hogy a járási székhelyeken havonta tartandó értekezletek keretében a korábban szerzett tapasztalatokat „*kiértékelik és egymásnak átadják*”.²⁴⁸

Az ülés-látogatottságát illetően máshol sem volt jobb a helyzet, ezért gyakorta előfordult, hogy a távolmaradó bizottsági tagok helyett a beadásban élenjáró „dolgozó parasztokat” hívtak meg, akiket aztán aktívának igyekeztek beszervezni.²⁴⁹

Az állandó bizottságokat tulajdonképpen a tömegkapcsolatok építésének egyik meghatározó pillérének tekintették, mondván, hogy a „*tömegmozgalom kiszélesítése az állandó bizottságokon nyugszik, minél jobb munkát végeznek az egyes állandó bizottságok, minél széle-*

²⁴⁴ PML XXIII. 3-a. A Pest Megyei Tanács VB Begyűjtési Osztálya vezetőjének levele a járási tanácsok vb-titkáraihoz. 1952. június 6. 22-49/1952.

²⁴⁵ PML XXIII. 24. Tájékoztató az állandó bizottságok tagjai részére. ikt.sz.n.

²⁴⁶ PML XXIII. 24. Beszámoló a begyűjtési állandó bizottságok működéséről. ikt.sz.n.

²⁴⁷ PML XXIII. 24. Beszámoló a begyűjtési állandó bizottságok működéséről. ikt.sz.n.

²⁴⁸ PML XXIII. 2. 7. kötet. 1951. április 27.

²⁴⁹ „*A jelenlévő élenjáró aktíváink elítélték az állandó bizottság azon tagjait, akik távolmaradtak az értekezletről és javasolták, hogy az állandó bizottsági ülésen meg nem jelent tagoknak felelősségre-vonó levelet írnak, amelyben megkérdezik őket, hogy miért nem jelentek meg az értekezleten, és figyelmeztetik őket, hogy a nép által, választóik által beléjük helyezett bizalommal ne éljenek vissza, s a megyei tanácstagok és a begyűjtési állandó bizottsági kötelezettségüknek egész népünk javára maradéktalanul tegyenek eleget.*” PML XXIII. 3-a. A Pest Megyei Tanács VB Begyűjtési Osztálya vezetőjének jelentése az Igazgatási Osztály vezetője részére. 1953. február 7. 77-1/5/1953.

*sebb az aktívahálózatuk, annál sikeresebben tudjuk megvalósítani a szocializmus építésében az apparátusra háruló feladatokat”.*²⁵⁰

Az állandó bizottságokról tehát összességében megállapíthatjuk, hogy hatalom által tőlük elvárt feladatoknak nem tudtak eleget tenni, a megalakításuknak tulajdonított elvi jelentőségen túl gyakorlati hasznuk nem igen mutatkozott meg.

A beszolgáltatási apparátus „racionalizálása”

A Nagy Imre-kormány tervei között szerepelt a közigazgatás átszervezése, amit korabeli szóhasználatnál élve racionalizálásként emlegettek. Ezzel valójában egy kisebb létszámból álló, és ezáltal olcsóbb, hatékonyabban működő apparátusrendszert kívántak létrehozni. A PB 1953. december 12-i határozata ezért kimondta, hogy *„racionalizálni kell a központi állami és gazdasági apparátust, valamint a tanácsok apparátusát”,* s mindezt szigorúan bizalmasan kell kezelni.²⁵¹

Ennek jegyében került sor a beszolgáltatási apparátus átszervezésére is. Tisza József 1954 februárjában a PB-hez intézett előterjesztésében²⁵² – a kritika hangján szólva – megfogalmazta, hogy a Begyűjtési Minisztérium munkájában eddig *„túlsúlyban voltak az adminisztratív intézkedések, melyek nagyon gyakran túlkapaszkodásokat vontak maguk után”.* A fő hibát abban látta, hogy az évek során a központi és a megyei szervek nagymértékben felduzzadtak. Ám – véleménye szerint – a jelenlegi begyűjtési szervezetet nemcsak annak túlméretezett volta, hanem *„bürokratikus ügyintézés, szakmai és politikai felkészültsége”* sem teszi alkalmassá arra, *„hogy a több éves begyűjtési rendszernek megfelelően betöltse feladatát, és biztosítsa a begyűjtési tervek hiánytalan teljesítését”.* Tisza ezért olyan szervezet kialakítását tűzte ki célul, amely kiküszöböli az addigi hiányosságokat, biztosítja a törvényességet, valamint a *„begyűjtésen keresztül elősegíti a párt és kormány politikájának megvalósulást”* is. Az átszervezés határidejét 1954. április 15-i dátumban jelölték meg.

A fentiek szellemében és az 1954. évi 6. sz. tvr., illetve a végrehajtására kiadott 19/1954. (III. 24.) MT sz. r. alapján az állami begyűjtéssel kapcsolatos feladatokat a megyékben, valamint a járásokban a begyűjtési miniszter irányítása és felügyelete alatt létesített me-

²⁵⁰ PML XXIII. 3-a. A Pest Megyei Tanács VB Begyűjtési Osztálya vezetőjének levele a járási tanácsok vezetőihez. 1952. június 6. 22-49/1952.

²⁵¹ Az MDP határozatai. 236. o.

²⁵² MOL M-KS 276. f. 53. cs. 163. ö.e. 1954. március 3.

gyei és járási begyűjtési hivatalok látták el. Ezek nem tartoztak a tanácsi szervezetbe, hanem önálló szakigazgatási szervként működtek.²⁵³

A községekben és a városokban a begyűjtés helyi feladatait ellátó hatóságként kiépítették a begyűjtési megbízotti hálózatot, de mellettük mindenhol egy begyűjtési előadó is működött. Az ő feladatuk volt, hogy a gazdák személyes meghallgatása után megállapítsák a beadási kötelezettség mértékét, majd a termelők kötelezettségének összesítését követően továbbbítsák azt a járási hivatalhoz. Ők vezették a termelők nyilvántartási lapját és a beadási könyveket, valamint a tervek teljesítése érdekében politikai felvilágosító munkát is végeztek.²⁵⁴

A megyei begyűjtési hivatalok feladata volt a megye területén működő járási begyűjtési hivatalok és községi begyűjtési megbízottak munkájának irányítása és ellenőrzése, továbbá a jogszabályok végrehajtása, valamint a végrehajtás ellenőrzése. Itt bontották le a megyére vonatkozó begyűjtési terveket járásokra, amit a járási hivatalokban tovább bontottak községekre.²⁵⁵

Az így kiépített apparátus ugyan közvetlenül a begyűjtési miniszternek lett alárendelve, de a tanácsoknak a begyűjtési hivatalok felett irányítási és ellenőrzési jogkörük volt. A tanács által a nem teljesítő gazdákra kiszabott szankciókat az illetékes hivataloknak, illetve községi megbízottaknak kellett foganatosítaniuk. A tanácsnak ugyanakkor kötelessége volt a begyűjtési tervek teljesítését elősegíteni, amiért a vb elnöke a minisztertanácsnak tartozott felelősséggel.²⁵⁶

A szervezet kiépítésével egyidejűleg természetesen megszűntek a megyei begyűjtési osztályok és a járási begyűjtési csoportok, valamint a községi nyilvántartói státuszok, továbbá felszámolták a járási és megyei miniszteri meghatalmazotti hálózatot is.²⁵⁷ Az újonnan létrejött apparátus alapját a 19 megyei és a Budapest Fővárosi Begyűjtési Hivatal jelentette. Létezett 4 megyei jogú városi begyűjtési hivatal (Debrecen, Miskolc, Pécs, Szeged), valamint 136 járási és 48 városi hivatal is, az alsó szintet pedig a 2353 községi begyűjtési megbízott alkotta.²⁵⁸ Az átalakulástól jelentős létszám- és beralapcsökkenést reméltek, de az elképzelés nem teljesült, ugyanis csak a beralap az 1953-as 520 millióról 1954-re 610 millióra emelkedett. Egyéb költségek is növekedtek, aminek következtében összességében egy mázsa begyűjtött terményre, illetve minden hektoliter tejre és borra, átlagosan eső költség 32 Ft-ról (1953) 41

²⁵³ A tanácsigazgatás szervei. 121. o.

²⁵⁴ A magyar állam szervei. 1950–1970. 48. o.

²⁵⁵ A magyar állam szervei. 1950–1970. 49. o.

²⁵⁶ MOL M-KS 276. f. 53. cs. 163. ő.e. 1954. március 3.

²⁵⁷ MOL M-KS 276. f. 53. cs. 163. ő.e. 1954. március 3.

²⁵⁸ Papp, 35. o.

Ft-ra (1954) emelkedett. A költségnövekedés azonban nem az átszervezés, hanem az új gazdaságpolitikával együtt járó beszolgáltatás-mérséklés miatt következett be.²⁵⁹

Az, hogy a pártpolitikában továbbra is milyen kiemelt szerep jutott a begyűjtésnek, mi sem példázza jobban, minthogy a megyei begyűjtési hivatalok vezetőit fel kellett venni a Titkárság nomenklatúrájába.²⁶⁰ Korábban a megyében a begyűjtés terén a pártérdeket a miniszteri meghatalmazott képviselte. Bár ezt a tisztséget megszüntették, azzal, hogy a megyei begyűjtési hivatalok vezetői az MDP egyik vezető testületének közvetlen vonzásába kerültek, a párt és állam összefonódása továbbra is biztosított volt. Ez a szoros politikai függés is egyértelműen jelezte azt, hogy a begyűjtés több volt, mint az ország érdekét szolgáló közellátás biztosítása, mögötte ugyanis komoly politikai érdek húzódott.

Az MDP és tömegszervezetei

A begyűjtés menetét természetesen pártvonalon is szigorúan felügyelték. A megyei, járási pártbizottságok, illetve a községi pártszervezetek akár napi rendszerességgel is követelhatték a tanácsoktól, hogy számoljanak be a begyűjtési eredményekről, a „kulákok” helyszíni elszámoltatásáról és a „dolgozó parasztok” irodai elszámoltatásáról.²⁶¹ A begyűjtés végrehajtása érdekében fontos cél volt, hogy mind szélesebb rétegeket tudjanak mozgósítani, ezért igénybe vették a mezőgazdasági munkások, a nők és a fiatalok részére létrehozott tömegszervezeteket is.

A többpártrendszer felszámolásával párhuzamosan, az MDP vezetői igyekeztek az agrárpártok tagságát megnyerni, és őket egy egységes falusi tömegszervezetbe tömöríteni. Ennek jegyében jött létre a többnyire csak mezőgazdasági munkásokból és szegényparasztokból álló Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége (DÉFOSZ).²⁶²

Hasonló sorsra jutottak a civil szerveződések is. A szociáldemokrata és kiskgazdapárti nőszervezeteket 1948 áprilisában beolvasztották a Magyar Nők Demokratikus Szövetségébe (MNDSZ), amely így a hazai nőmozgalom egyetlen szervezetévé vált. Elnöke Rajk Lászlóné lett.²⁶³ Ugyanígy jártak el az egyes pártok ifjúsági szervezeteivel is. A munkás- és parasztfjúsági szövetségek, a különböző rétegszervezetek, valamint a középfokú iskolák szövetségének

²⁵⁹ Erdmann, 1992. 273–274. o.

²⁶⁰ MOL M-KS 276. f. 53. cs. 163. ö.e. 1954. március 3.

²⁶¹ PML XXIII. 24. Jelentés az MDP Pest Megyei Bizottsága 1951. november 19-ei ülésére. ikt.sz.n.

²⁶² Gergely Jenő – Izsák Lajos: A huszadik század története. Magyar századok sorozat. Pannonica Kiadó, Budapest, 2000. 315. o.

²⁶³ Gergely – Izsák, 310. o.

összevonásával létrehozták a Magyar Ifjúság Népi Szövetségét (MINSZ), amelyből 1950 júniusában megalakult a Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ).

A pártállam igyekezett ezen szervezetek mindegyikét minden lehetséges formában bevonni a helyi irányítás különböző szintjeibe. A tömegszervezetek vezetőinek részt kellett venniük a járási, megyei begyűjtési operatív bizottságok²⁶⁴ ülésein. Hiányzásait szankcionálták. Enyhébb esetben írásbeli megrovást kaptak, míg súlyosabb esetben – mint ahogyan történt az a dabasi DISZ-titkár kétszeri hiányzása után – fegyelmi eljárást indítottak.²⁶⁵

A tömegszervezetek vezetőik vagy valamely tagjuk révén a vb-ben is képviseltették magukat. A begyűjtéssel kapcsolatos feladatok elvégzésére a vb határozatok formájában szólította fel az egyes szerveket, amelyek végrehajtásáért az adott tömegszervezeti vb-tag tartozott felelősséggel. Így többek között kérte a Pest Megye Tanács VB az MNDSZ, a DISZ és a DÉFOSZ vezetőit, hogy a beszolgáltatás tárgyában megjelenő rendeleteket saját területükön „*tervszerűen tudatosítsák, lehetőleg értekezleteken, gyűléseken, szemináriumokon, olvasóköri körön*”.²⁶⁶ Egy másik alkalommal az MNDSZ-t képviselő vb-tag be is számolt arról, hogy brosúrákat készítettek a terménybeadásról, amelyek lényegét szemináriumokon beszél meg az asszonyokkal. A DÉFOSZ képviselője elmondta, hogy ők a járási titkároknak a Magyar Közlönyt vették meg, hogy azok abból tájékozódhassanak.²⁶⁷ Politikai felvilágosító munkát is kellett végezniük, és tömeggyűléseken tárgyalni a begyűjtés népgazdasági jelentőségét.²⁶⁸ Máskor arra kérte a vb a szóban forgó tömegszervezetek Pest megyei csoportjait, hogy a begyűjtési munkálatokban való segítség mellett fordítsanak gondot a tsz-mozgalom kiszélesítésére, valamint a „*feketézés miatt teljesíteni nem tudó középparasztok feljelentésére*”.²⁶⁹

Az egyes szervezeteknek külön, testre szabott munkát is adtak. A községi DISZ tagjainak feladata volt például, hogy vezessék a begyűjtési versenytáblát, egy-egy helyi fiatal legyen felelős a naponkénti friss adatok kiírásáért.²⁷⁰ Az MNDSZ-től pedig elsősorban a parasztasszonyok mozgósítását várták a baromfi-, tojás- és tejbeadás kötelezettségének teljesítése érdekében, mondván, ez inkább a nőkhöz áll közelebb.²⁷¹

A vb rendszeresen kérte tehát a szóban forgó szervezeteket, hogy minden tőlük telhetőt tegyenek meg a begyűjtés előmozdítása érdekében. Munkájukkal azonban a legtöbbször nem voltak elégedettek, sokszor a kritika hangján illették őket. Nagy jelentőséget tulajdonítottak ugyanakkor a tömegszervezeti funkcionáriusok, csakúgy mint a tanácstagok részéről tör-

²⁶⁴ Részletesebben lásd: A begyűjtési operatív bizottságok létrejötte és működése című részben.

²⁶⁵ PML XXIII. 24. A párt- és kormány megbízottak értekezleteinek jegyzőkönyvei. 1951. december 4.

²⁶⁶ PML XXIII. 2. 7. kötet. 1951. április 11.

²⁶⁷ PML XXIII. 2. 7. kötet. 1951. április 25.

²⁶⁸ PML XXIII. 2. 5. kötet. 1951. január 24.

²⁶⁹ PML XXIII. 2. 5. kötet. 1951. február 14.

²⁷⁰ PML XXIII. 24. 22-19/1953.

²⁷¹ PML XXIII. 24. 791-132/1/1952. 1952. június 26.

tendő személyes példamutatásnak. Ez elsődlegesen abban állt, hogy beszolgáltatási kötelezettségeiket illetően semmiféle hátralékuk ne legyen. A Pest Megyei Tanács VB 1951 telén tartott vizsgálata után azonban megállapították, hogy a megyében lévő 1812 tanácstagnak több mint 50 vagon hátraléka halmozódott fel. A helyzet a tömegszervezeti vezetőknél és tagoknál is hasonló képet festett, ezért a vb kérte, hogy „*világosítsák fel a hátralékban lévő tagokat a rossz példamutatás következményeiről*”.²⁷²

Itt említendő, hogy az MDP és tömegszervezeteinek tagjai között, illetve az ő irányításuk alatt sok népnevelő is tevékenykedett. A falusi népnevelő munka egyik központi kérdésként kezelték a begyűjtés előmozdítását. Munkájukhoz segítségül a minisztérium brosúrárt adott ki, az ún. népnevelő füzetet. A népnevelőknek ismertetniük kellett a gazdákkal a megjelenő rendeleteket, a feketézők és azok büntetéseinek állandó hangoztatásával tudatosítani, hogy a nem teljesítőkkel szemben milyen szankciók alkalmazására kerülhet sor. Ebből kifolyólag sokszor küldték ki őket az irodai, illetve a helyszíni elszámoltatás előtt, hogy így bírják jobb belátásra a hátralékban lévőket.²⁷³ A megyei tanács végrehajtó bizottsági ülésén az egyik tag a Pilis községbeli népnevelők munkájáról számot adva elmondta, hogy ott nótaküldéssel próbálják a gazdákat a kötelezettségek teljesítésre motiválni. Ennek hatása a vb-tag elbeszélése szerint abban nyilvánult meg, hogy naponta 2-3 gazda bement a tanácshoz megkérdezni, „*hogyan neki mit kell beadni, hogy nótát küldjenek részére*”.²⁷⁴

A népnevelőgárda megerősítése és a munka eredményesebbé tétele érdekében állandóan újabb és újabb tagokat próbáltak bevonni a jól teljesítő középparasztok közül, akik előbb a régi tagokkal, majd egyénileg folytathattak agitációt.²⁷⁵

A begyűjtési operatív bizottságok létrejötte és működése

A pártállami rendszer sajátosságainak megfelelően a különböző ágazatok irányítására létrehozott szaktárcák – így a Begyűjtési Minisztérium is – csak névleges hatalommal bírtak, és többnyire a legfelsőbb pártszervek, a begyűjtést érintően elsősorban a Titkárság és a Szervező Bizottság, által hozott határozatok végrehajtó szerveiként funkcionáltak. Az MDP központi szervei mellett azonban voltak olyan időlegesen létrehozott pártszervek, ún. operatív bizottságok, amelyeket kimondottan egy-egy ügycsoport hatékony megoldása érdekében hívtak életre. Olyan – az '50-es évek szocialista berendezkedésének szerves velejárójaként számon tar-

²⁷² PML XXIII. 2. 5. kötet. 1951. január 24.

²⁷³ PML XXIII. 203-a. Pest Megyei Begyűjtési Operatív Bizottság 1951. október 24-ei jegyzőkönyve.

²⁷⁴ PML XXIII. 2. 5. kötet. 1951. február 7.

²⁷⁵ PML XXIII. 203-a. Pest Megyei Begyűjtési Operatív Bizottság 1951. október 24-ei jegyzőkönyve.

tott, mára a Rákosi-korszaktól szinte elválaszthatatlan – ügyekre kell gondolnunk, mint a békekölcsönjegyzés, a feketevágások elleni küzdelem és természetesen a begyűjtés.

A begyűjtési miniszter felelősségének meghagyása mellett a begyűjtés országos irányítására és ellenőrzésére, a különböző párt- és állami szervek összefogására már 1949-től²⁷⁶ egészen 1956-ig néhány hónapos időtartamra Országos Begyűjtési Operatív Bizottságot hoztak létre. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a begyűjtési apparátus átszervezésének évében, azaz 1954-ben, nem került sor a bizottság felállítására. Ekkor a munkálatokat a begyűjtési miniszter fogta össze, aki a miniszterhelyettesek, illetve a főosztályvezetők, továbbá a Földművelésügyi Minisztériumból a Gépállomások Főigazgatósága vezetőjének részvételével heti rendszerességgel (szükség esetén gyakrabban is) megtartott értekezletek keretében irányította a begyűjtést.²⁷⁷

A testület megnevezésével több formában is találkozhatunk. A leggyakrabban az Országos Operatív Bizottság (OOB)²⁷⁸ alakot használták. Nagyon érdekes azonban a Donáth Ferenc vezetésével 1950-ben felállított bizottság megnevezése – Országos Operatív Pártbizottság –, ami jól mutatja, hogy itt ténylegesen egy pártszervről van tehát szó.²⁷⁹ A testület élén ezt követően a begyűjtést éppen felügyelő tárca vezetője állt. Így mint éllelmezési, majd később mint begyűjtési miniszter, Nagy Imre töltötte be a posztot, akit Tisza József követett, majd Szobek András zárta a sort.²⁸⁰

Az OOB megalakulására rendszerint az aratás megkezdése előtt, júniusban (1953-ban már májusban) került sor. Működése kezdetben csak a „nagybegyűjtésnek” is aposztrofált időszakra, tehát az aratás, majd a cséplés, illetve – a „*Cséplőgéptől a begyűjtőhelyre a gabonát*” jelszavának megvalósítása jegyében – a gabonabegyűjtés fő időszakára terjedt ki, így szeptemberben gyakorlatilag már fel is oszlott.²⁸¹ 1951-től azonban júniustól egészen decem-

²⁷⁶ MOL MK-S 276. f. 55. cs. 75. ö.e. 1949. június 20., 1949. június 27. Lásd még: MOL MK-S 276. f. 55. cs. 88. ö.e. 1949. szeptember 19.

²⁷⁷ MOL XIX-K-7-a. 1954. június 21.

²⁷⁸ Mivel a forrásokban leggyakrabban ez az elnevezés fordul elő, ezért a dolgozat további részében is ez, illetve ennek rövidítése fog szerepelni.

²⁷⁹ MOL MK-S 276. f. 54. cs. 101. ö.e. 1950. május 24., MOL MK-S 276. f. 55. cs. 134. ö.e. 1950. augusztus 28.

²⁸⁰ Nagy Imre 1950. december 16.–1952. január 5. között a begyűjtést ekkor felügyelő Éllezési Minisztériumot irányította, de ebbéli minőségében 1951 júniusától egyúttal az OOB elnöki tisztét is betöltötte (MOL MK-S 276. f. 89. cs. 184. ö.e.), amit mint begyűjtési miniszter (1952. január 5.–1952. november 14.) is tovább birtokolt. (MOL MK-S 276. f. 93. cs. 379. ö.e. Az OOB üléseinek határozatai.) Nagy Imrét 1952 novemberében agrárügyekért felelős miniszterelnök-helyettesé neveztek ki. A begyűjtési tárca élére ekkor került Tisza József, aki 1952. november 14-től 1954. július 6-ig vezette a minisztériumot, és ezzel együtt ő vette át az OOB elnöki posztját is. (MOL MK-S 276. f. 93. cs. 379. ö.e. Az OOB üléseinek határozatai.) Tiszát a minisztérium és az OOB élén is Szobek András váltotta (1954. július 6.–1956. október 24.). (MOL MK-S 276. f. 93. cs. 524. ö.e., 578. ö. e.)

²⁸¹ Mindezt az 1949-ben és az 1950-ben felállított bizottságok elnevezése is jól illusztrálja, hiszen 1949-ben a „*cséplési és beszolgáltatási kampány lebonyolítására kiküldött Operatív Bizottság*” a Szervező Bizottság 1949. szeptember 19-ei határozata (MOL MK-S 276. f. 55. cs. 88. ö.e. 1949. szeptember 19.), míg az 1950-ben létrejött „*az aratást, cséplést és a begyűjtést irányító Országos Operatív Pártbizottság*” működése szintén a Szervező Bizottság határozata értelmében szeptember 1-jével szűnt meg. (MOL MK-S 276. f. 55. cs. 134. ö.e. 1950. augusztus 28.)

berig ülésezett a grémium, s így a kalászosok begyűjtése után az őszi kapásnövények beszolgáltatását érintően, valamint általában az aratást követően már meginduló elszámoltatásokra vonatkozóan is utasításokat adott.

Az OOB tagjai voltak az MDP Központi Vezetősége egyes osztályainak helyettes vezetői, így a Párt- és Tömegszervezetek Osztálya, az Agitációs és Propaganda Osztály, a Mezőgazdasági és Szövetkezeti Osztály, valamint az Államgazdasági Osztálynak egy-egy helyettes vezetője. A Begyűjtési Minisztérium mellett a beszolgáltatás végrehajtásában illetékes további minisztériumok – Földművelésügyi Minisztérium, Belügyminisztérium, Igazságügyi Minisztérium, Pénzügyminisztérium, esetleg még a Népművelési Minisztérium – részéről rendszerint a miniszterhelyettesek jelentek meg a testület ülésein. A tömegszervezetek – a DISZ, a DÉFOSZ és az MNDSZ – is képviseltették magukat főtitkáruk vagy helyettesük révén, de az OOB tagja volt még a SZÖVOSZ (Szövetkezetek Országos Szövetsége) főtitkára, az Országos Tervhivatal, a KSH, a Népgazdasági Tanács Titkársága, valamint az MTI és a Terményforgalmi Egyesülés egy-egy megbízottja, vagy éppen a Szabad Nép szerkesztőségének egy munkatársa.²⁸²

Az egyes tárcáknak a Begyűjtési Minisztériummal koordinálva el kellett készíteniük a begyűjtéssel kapcsolatos intézkedési tervüket, amelyet az OOB elé terjesztettek. Így például a Begyűjtési Minisztériumnak a Belügyminisztériummal együtt kellett meghatároznia a tanácsok és az állandó bizottságok begyűjtési feladatait. A Földművelésügyi Minisztérium a csépléssel kapcsolatos teendőket és a tsz-ek begyűjtési terveit kidolgozta ki, míg a Pénzügyminisztérium a terményadók (földadó, mezőgazdasági fejlesztési járulék), illetve rendszerint a kivett kártérítések behajtásáról adott be előterjesztést. Az Igazságügyi Minisztériumnak a fekete cséplések, a beadásukat nem teljesítők elleni eljárások kidolgozása, s ezeknek a bírósági joggyakorlatban való egységes érvényre juttatása volt a feladata, a Népművelési Minisztériumnak pedig a tömegszervezetekkel együtt természetesen az agitáció és propaganda területén akadtak teendői.²⁸³

Az Országos Operatív Bizottság tehát a begyűjtés egész területét érintően hozhatott határozatokat, amelyek az itt felsorolt szervek mindegyikére nézve kötelező érvénnyel bír-

²⁸² MOL MK-S 276.f. 89. cs. 184. ö.e. Lásd még: MOL XIX-K-7-a. 1953. május 6.

Az egyes években megalakult operatív bizottságok tagságának összetétele némiképp változott, nem mindig az itt felsorolt tisztségek betöltői vettek benne részt, előfordult, hogy ettől szűkebb testület alakult, vagy esetleg további tagokkal bővült a grémium.

²⁸³ MOL XIX-K-7-a. 1953. május 6. Az itt említett feladatok természetesen nem fedik le a begyűjtés menetével kapcsolatos teendők összességét, abból csupán az egyes szerveket érintően egy-egy momentum kiragadására került sor, de ezzel is mintegy érzékeltetve annak szerteágazó voltát.

tak.²⁸⁴ A határozatok végrehajtásáról ezt követően minden szerv jelentéstételi kötelezettségének eleget téve beszámolt az OOB-nak, az pedig ezek alapján készítette el előterjesztését, amelyet a legfelsőbb pártszervek, a Szervező Bizottság, illetve a Titkárság felé kellett benyújtania.

A begyűjtési operatív bizottságokat a közigazgatás minden szintjén meg kellett szervezni, így voltak megyei, járási operatív bizottságok, míg városi és községi szinten társadalmi bizottság elnevezéssel jöttek létre.

A megyei operatív bizottság elnöke a megyei tanács vb elnöke, helyettese a vb elnökhelyettese lett, míg a titkári posztot a megyei begyűjtési osztály vezetője töltötte be. Az imént említett három személyen kívül rész vettek még az üléseken: az Országos Operatív Bizottság küldöttje, a megyei párttitkár, a megyei rendőrkapitány, a DISZ, a DÉFOSZ, az MNDSZ helyi vezetői, a mezőgazdasági osztály vezetője, az Állami Gazdaságok Pest Megyei Központjának és az Állami Mezőgazdasági Gépüzem (ÁMG) küldöttei, valamint a Terményforgalmi Vállalat és a Mezőgazdasági Szövetkezeti Vállalat vezetője. Míg az eddig felsoroltak megjelenése kötelező volt, addig a megyei vb-titkár, a kereskedelmi és a pénzügyi osztály vezetője, a megyei begyűjtési osztály helyettes vezetője, a megyei államügyész, illetve esetenként a megyei pártlap munkatársa meghívottként lehetett jelen. A testület tagjai voltak az ún. miniszteri meghatalmazottak is, akiknek szerepéről a későbbiekben még részletesen szó esik.²⁸⁵

A járási operatív bizottság elnöke a járási tanács vb-elnöke (az elnökhelyettes a vb elnökhelyettese) a titkára pedig a járási tanács begyűjtési csoportjának vezetője lett. A bizottság tagja volt még a járási pártbizottság titkára, a járási tanács mezőgazdasági osztályának a vezetője, a járási rendőrkapitány és a tömegszervezetek helyi vezetői.²⁸⁶

A községi és városi tanácselnökök 1951 júniusának végén utasítást kaptak, miszerint a párt határozata értelmében „operatív bizottságot kell alakítani”. A végül társadalmi bizottság elnevezéssel megalakult szervek, „a termésbetakarítás, a cséplés és a begyűjtés egységes irányítása érdekében, és a begyűjtési tervek maradéktalan teljesítésének biztosítása érdekében,” illetve mondhatjuk inkább, annak szándékával jöttek létre. Tagjai voltak: a községi tanács vb elnöke, aki egyben a társadalmi bizottság elnöke is lett; a párttitkár; a községi begyűjtési állandó bizottság elnöke, aki egyúttal a társadalmi bizottság elnökhelyettese lett; a község területén lévő tsz, esetleg tsz-ek vezetői; a tömegszervezetek helyi vezetői és a földművelőszövetkezet ügyvezetője. A bizottságnak heti rendszerességgel vasárnaponként kellett ülésez-

²⁸⁴ Érdeemes azonban megfigyelni az egyes szervekre vonatkozó határozatok megfogalmazásában a szóhasználatot. Míg a KV egyes osztályait az OOB rendszerint „felkérte” a feladatok elvégzésére, addig a többi szervet, így a minisztériumokat is, általában „utasította”.

²⁸⁵ PML XXIII. 203-a. A Pest Megyei Operatív Bizottság jegyzőkönyvei. Lásd még: MOL MK-S 276.f. 89. cs. 184. ö.e. A begyűjtési miniszter előterjesztése az 1953. évi gabonabegyűjtés megszervezéséhez. 1953. május 3.

²⁸⁶ PML XXIII. 203-a. 520-141/1951-5.

nie, az ott készülő jegyzőkönyvet pedig hétfőre már a járási operatív bizottságokhoz kellett továbbítani.²⁸⁷

Már 1949-ben működtek megyei szinten is operatív bizottságok, ám ezek összetétele a fentiekől némiképp eltérően alakult. Ennek oka pedig elsődlegesen abban keresendő, hogy ekkor még nem alakult ki a pártállam szoros felügyelete alatt tartott tanácsi rendszer, ezért más módját kellett keresni annak, hogy a begyűjtés irányítása ennek ellenére is a kommunis-
ták kezében összpontosuljon. Így az ekkor létrejövő megyei operatív bizottságok elnökletével a megyei népfront bizottságok vezetőit bízták meg, akik egyben az MDP megyei titkárai is voltak. A testületben ekkor még helyet kapott egy-egy kiscgazda-, illetve parasztpárti képviselő is. A bizottság fő feladata az volt, hogy dolgozza ki és hangolja össze a begyűjtési kampány végrehajtásával állami és tömegszervezeti vonalon megbízott szervek munkatervét.²⁸⁸

A községekben a népfront bizottságok lettek a cséplési és beszolgáltatási kampány irányítói. Bár ezekben természetesen ekkor még jelen voltak a kiscgazdák és a parasztpártiak is, ám az MDP megyei bizottságait utasították, hogy ellenőrizzék, megfelelő-e a népfront bizottságok összetétele. Mintegy a látszatot fenntartva elvárás volt az említett két párt delegáltjainak megjelenése, ügyelve ugyanakkor arra, hogy az *„ esetleg bennlévő, oda befurakodott reakciós, kulákbefolyás alatt álló elemeket eltávolítsák ”*.²⁸⁹

Végző soron a megyékben a cséplésért és a beszolgáltatásért az MDP megyei titkára felelt. Ez a tény, valamint a bizottságokkal kapcsolatban megfogalmazottak egyértelműen azt mutatják, hogy a lényeg valójában az volt, hogy a begyűjtés irányítása és ellenőrzése a köz-
igazgatási vonalról mindenképpen kerüljön át az MDP helyi szerveinek felügyelete alá. Jel-
zésértékűnek is tekinthető mindez, ami rávilágít arra, hogy a beszolgáltatást nem csak mint készletgyűjtési forrást tartottak fontosnak, hanem abban igen erősen már ekkor megjelent a politikum.

Amint arról már korábban szó volt, 1954-ben egyáltalán nem hoztak létre operatív bi-
zottságokat, 1952-ben pedig csak országos szinten működött, az alsóbb szinteken azonban nem. Ekkor *„ a begyűjtési tervek maradéktalan teljesítése és határidőre való biztosítása – a párt irányítása mellett – a végrehajtó bizottság feladata ”* volt.²⁹⁰ Ez minden bizonnyal arra vezethető vissza, hogy ebben az évben alakultak meg a megyei begyűjtési osztályok, illetve

²⁸⁷ PML XXIII. 203-a. 520-141/1951. Lásd még: PML XXIII. 203-a. A községi (városi) társadalmi bizottságok működése. é.n., ikt.sz.n.

²⁸⁸ MOL MK-S 276. f. 55. cs. 72. ő.e. 1949. június 3.

²⁸⁹ MOL MK-S 276. f. 55. cs. 72. ő.e. 1949. június 3.

²⁹⁰ PML XXIII. 24. 13-82/1952. A vb-k ez irányú működését azonban az Országos Operatív Bizottság szigorúan felügyelte, megkövetelte ugyanis, hogy a vb-ülések jegyzőkönyveit az ülések után azonnal küldjék el az OOB Titkárságára. PML XXIII. 24. 13-82/1952.

járási csoportok, amelyeket elég erősnek vélték már ahhoz, hogy a begyűjtéssel kapcsolatos feladatokat ellássák.

Az operatív bizottságok között alá-fölérendeltségi viszony volt, a községi a járásinak, az a megyeinek, a megyei pedig az Országos Operatív Bizottságnak tartozott elszámolással, rendszeres jelentéstételi kötelezettséggel.

Az operatív bizottságoknak heti rendszerességgel kellett ülésezniük, amelyek keretében határozatokat hoztak. Legfontosabb feladatuk a helyi, illetve a felsőbb szinten hozott rendelkezések végrehajtása és annak ellenőrzése volt. A „*tervszerű ellenőrzés érdekében*” a járási bizottságok tagjai a községeket, míg a megyei bizottság tagjai a járásokat egymás között felosztották, és azokat elvileg rendszeresen látogatniuk kellett. Ha az ellenőrzés ilyen módjának elvégzéséhez nem rendelkeztek elegendő létszámmal, akkor a párt-, a tömegszervezetek és az állami szervek területéről vonhattak be munkatársakat.²⁹¹ Az ellenőrzés mellett utasításokat is adhattak a tanácsai és a begyűjtésben közreműködő egyéb szervek mellett a rendvédelmi hatóságoknak is.²⁹²

A bizottságok minden hónapra külön munkatervet voltak kötelesek kidolgozni, amelyhez „*begyűjtési naptárt*” is kellett készíteni, ebben napról-napra meghatározták a tanácsok begyűjtési feladatait.²⁹³

A felsőbb szervek az operatív bizottságok működésével rendszerint elégedetlenek voltak, ami több okból fakadt. A testületek tagjai egyrészt nem vették komolyan a rájuk bízott feladatokat. Nem vettek részt az üléseken, vagy esetleg mást küldtek el maguk helyett, habár a testületben való tagság személyhez kötött volt. Különösen fontos lett volna a társadalmi bizottságok megfelelő szerepvállalása, hiszen ezek a legalsó szinten, kis létszámmal működő tanácsai begyűjtési apparátust lettek volna hivatva támogatni. Ez azonban nem valósult meg, olyannyira nem, hogy sok helyen meg sem alakultak ezek a bizottságok. Járási szinten is előfordult ugyanakkor, hogy nem tudták megtartani az üléseket a tagok távolmaradása miatt. Gyakori bírálatként fogalmazták meg azt is, hogy az üléseket nem készítik elő alapos gondossággal, felesleges, meddő vitákat folytatnak, s ezáltal a bizottsági munka sekélyessé válik.²⁹⁴

Az operatív bizottságok feladata főleg az lett volna, hogy elsősorban az OOB, de minden, a felsőbb szintről érkező határozat végrehajtását és annak ellenőrzését biztosítsák. A fenti

²⁹¹ PML XXIII. 203-a. 520-140/1951-5.

²⁹² „*A turai őrs az operatív bizottság utasítására eljárást indított 8 kis- és középparaszt ellen, mert fejenként kb. 1-1 hold zabvetésüket takarmánynak lekaszálták.*” PML XXIII. 24. Rendőrségi napi jelentések. 1951–1953.

²⁹³ PML XXIII. 203-a. 520-140/1951-5.

²⁹⁴ MOL MK-S 276. f. 93. cs. 268. ő.e. Az OOB Titkárságának jelentése az OOB 1951. november 17-ei ülésére. Lásd még: MOL MK-S 276. f. 93. cs. 268. ő.e. Nagy Imrének a tanácselnökök részére 1951. június 23-án rendezett értekezleten elmondott referátuma. További dokumentumokat is lehetne példaként hozni, hiszen gyakran foglalkoztak az operatív bizottságok működésével, ám rendszerint ugyanazok a kritikák fogalmazódtak meg munkájukkal kapcsolatosan.

megfogalmazottakból azonban egyértelmű, hogy az operatív bizottságok – talán a megyéit kivéve – ennek az elvárásnak nem tudtak megfelelni. Az OOB határozatait a megyéken és a járásokon át a községekig el kellett juttatni, ám ez sokszor nem történt meg, vagy olykor csupán mechanikusan továbbították azokat anélkül, hogy az az adott közigazgatási egységre háruló valós feladatokat tartalmazta volna.

Az eredmény ezzel tulajdonképpen az lett, hogy a tanácsok és a pártbizottságok mellett az operatív bizottságok megalakulásával lényegében már három szálon futott a begyűjtés irányítása és ellenőrzése, ami által csak a korra jellemző nagymérvű bürokratizmust erősítették tovább. Az operatív bizottságok életre hívása nem lett volna egy rossz elgondolás, hiszen azok összetétele akár egy hatékony működést is garantálhatott volna, ha nem egy olyan területen, olyan ügy érdekében kell tevékenykedniük, mint a begyűjtés, amelyet amúgy is általános társadalmi ellenállás övezett.

A pártállam helyi begyűjtési megbízottjainak működése

A pártállami vezetés sohasem volt elégedett a beszolgáltatás menetének alakulásával, amiért természetesen mindig felelősöket keresett. Állandó volt a törekvés arra – korabeli szóhasználatlal élve –, hogy „*az állami fegyelem terén meglévő nagyfokú lazaságot*” fel kell számolni, mondván, ez a begyűjtési munka „*leggyengébb láncszeme*”. Bűnbakként pedig általában a „szabotáló kulákok” mellett a begyűjtési végrehajtó apparátust tüntették fel, vagyis azok nem kielégítő munkáját. A hatalom ezért a begyűjtési munkálatok elősegítésének címszava alatt, valójában azonban a begyűjtés szinte minden területén teljhatalommal felruházott pártkatonákat küldött ki a megyékbe és a járásokba. A tanács apparátus, a pártszervek és az imént ismertetett operatív bizottságok életre hívása mellett tehát egy újabb, a bürokratikus rendszert tovább duzzasztó, immár negyedik tényező, szereplő kapcsolódott be ebbe a szinte már alig átlátható apparátusrengetegbe.

A párt és az állam összefonódását nevében is megtestesítő megyei és járási párt- és kormány megbízotti státusz létrehozásáról már 1951 júniusában²⁹⁵ megszületett a döntés, ám kiküldésükre csak november elején került sor.²⁹⁶ Feladatukat pedig a fent leírtak szellemében

²⁹⁵ MOL MK-S 276. f. 89. cs. 184. ö.e. Az MDP KV Államgazdasági Osztályának előterjesztése az 1951/52. évi kenyérgabona és szemestakarmány begyűjtésének megszervezésére. 1951. június 1.

²⁹⁶ MOL MK-S 276. f. 93. cs. 315. ö.e. A begyűjtési munka helyzete a párt- és kormány megbízottak jelentései alapján. K/8/d/2449. 1951. november 21.

elsősorban abban jelölték meg, hogy tegyenek meg mindent a begyűjtés területén az „*állami fegyelem megszilárdítása érdekében*”.²⁹⁷

Minderről Nagy Imre tájékoztatta a megyei vb-elnököket is egy, a részükre rendezett értekezleten. Elmondta, a begyűjtés munkálataihoz azzal akarnak segítséget nyújtani a tanácsok számára, „*hogy a megyékbe és a járásokban párt- és kormány megbízottakat*” küldenek ki „*azzal a feladattal, hogy küzdjenek az állami fegyelem terén megnyilvánuló nagyfokú lazasággal,*” továbbá, „*hogy a párt és kormányzat szemei legyenek*” az adott megyében vagy járásban. „*Ezek független szervek [...], akik együttműködnek a tanácsi és egyéb begyűjtő állami szervekkel, anélkül, hogy akármelyiknek is alá lennének rendelve.*” Nagy Imre igyekezett megnyugtatni a vb-elnököket afelől, hogy „*az irányítás és a felelősség változatlanul továbbra is a megyei-, illetve a járási tanácselnökökre hárul*”.²⁹⁸ Hozzátehetjük, természetesen csak formálisan, hiszen a pártot képviselő megbízott szava, vagy akár egy felsőbb pártutasítás mindent felülírhatott.

A megbízottaknak megérkezésük után fel kellett venni a kapcsolatot az illetékes párt-, tanácsi és begyűjtési szervekkel, valamint rendszeresen jelen lenni az operatív bizottság ülésin. A megyei megbízottak feladatául szabták továbbá, hogy heti rendszerességgel hívjanak össze értekezletet,²⁹⁹ ahol az aktuális problémák és teendők megbeszélésén kívül a járási párt- és kormány megbízottaknak – megadott szempontok szerint, írásban előre elkészített jelentés alapján – be kellett számolniuk a járásukban történekről.³⁰⁰ Ezen értekezleteken általában részt vett a megyei begyűjtési osztály vezetője, esetleg a helyettese is.³⁰¹

Ahogy a járási párt- és kormány megbízottaknak a megyei párt- és kormány megbízott felé, úgy a megyeinek a minisztérium és az Országos Begyűjtési Operatív Bizottság felé kellett rendszeresen jelentést tennie. Míg ez utóbbi heti rendszerességgel írásos beszámolót követelt a határozatok végrehajtásáról és ellenőrzésről,³⁰² addig a minisztérium felé egyik héten írásban, a másik héten pedig telefonon kellett jelenteni a megye begyűjtési munkájáról. A telefonos jelentés szigorú, szabályozott rend szerint zajlott. Meg volt ugyanis szabva, hogy mely megyék, mely napon és milyen számon, illetve időpontban beszélhetnek. Pest megyére

²⁹⁷ MOL MK-S 276. f. 93. cs. 379. ö.e. A Begyűjtési Minisztérium előterjesztése az Államgazdasági Bizottság részére az 1951/52. évi begyűjtés kiértékeléséről. 1952. február 1. K/8/a/340

²⁹⁸ PML XXIII. 24. Nagy Imre beszéde a megyei vb-elnökök részére rendezett értekezleten. 1951. november 20.

²⁹⁹ PML XXIII. 24. Sulyán Györgynek, a Pest megyei párt- és kormány megbízottak távirata a járási párt- és kormány megbízottakhoz, amelyben kéri, hogy az 1951. november 20-án 10 órakor a megyei begyűjtési osztályon tartandó értekezleten jelenjenek meg. 1951. november 15.

³⁰⁰ „*Írásos jelentését elkészítve hozza magával. Írásos jelentése tartalmazza terményenként, hogy a rendeletek és határozatok egyes pontjait hogyan hajtotta végre, továbbá az állami fegyelem kérdését, és mit tett a határozatok végrehajtása érdekében.*” PML XXIII. 24. Sulyán Györgynek, a Pest megyei párt- és kormány megbízott távirata a járási párt- és kormány megbízottaknak. ikt.sz.n. 1951. november 15.

³⁰¹ PML XXIII. 24. A párt- és kormány megbízottak értekezleteinek jegyzőkönyvei. Lásd még: MOL MK-S 276. f. 93. cs. 315. ö.e. A begyűjtési munka helyzete a párt- és kormány megbízottak jelentései alapján. K/8/d/2449. 1951. november 21.

³⁰² PML XXIII. 24. OBT-67/1951. 1951. november 19.

például szerdánként került sor, a 49-es közvetlen állomáson (K-vonal)³⁰³ keresztül személyesen volt köteles megtenni telefonjelentését a megbízott.³⁰⁴

A megyei párt- és kormány megbízottat kötelezték, hogy a járási párt- és kormány megbízottak bevonásával a megyei begyűjtési osztály vezetőjéről, a csoportok vezetőiről, a járási csoportok vezetőiről „*alapos, de rövid politikai és szakmai jellemzést*” készítsen, amelyeket az Élelmezési Minisztérium Begyűjtési és Termeltetési Főosztályához kellett eljuttatnia. „*A jellemzések készítését az Elvtárs mint legbizalmasabb feladatot kezelje, és egyrészt saját tapasztalataira, másrészt a pártszervezetek titkárainak, illetve a tanácsok elnökeinek véleményére támaszkodjon*” – állt az utasításban.³⁰⁵ A megyei párt- és kormány megbízottnak ugyanakkor a járási párt- és kormány megbízottokról is kellett jelentést készíteni.³⁰⁶

A Begyűjtési Minisztérium megalakulását követően a párt- és kormány megbízotti státusz helyett más névvel, de lényegében hasonló céllal és feladattal 1952. március 1-jével minden megyébe és járásba ún. miniszteri meghatalmazottakat neveztek ki.³⁰⁷ A posztokat betöltő személyekről az előzetesen, a megyei pártbizottságoktól kért információk alapján döntöttek. Az így kiválasztott meghatalmazottak szinte kivétel nélkül munkás, illetve paraszti származásúak voltak.³⁰⁸

A Begyűjtési Minisztérium 1952. március 25-ei kollégiumi ülésén foglalkoztak a miniszteri meghatalmazotti szervezettel. A hozzászólásokban megfogalmazódott, hogy amint a tanácselnök az államhatalom képviselője, úgy a miniszteri meghatalmazott egy olyan politikai személy, aki „*a begyűjtés politikai munkájának a felelőse*”, és akinek fő feladata arra ügyelni, hogy a begyűjtés mindenben „*a párt irányvonalának megfelelően bonyolódjon*”. Nagy Imre miniszter kiemelte, hogy a meghatalmazottak döntő szerepe az ellenőrző szerep, amely kiterjed a begyűjtés egész területére, tehát a tanácsok munkáját épp úgy ellenőrzi, mint ahogyan felügyeli a begyűjtéssel kapcsolatos politikai feladatok végrehajtását, illetve annak érdekében tevékenykedik. A tárcavezető hozzátette továbbá, hogy a meghatalmazott „*nem pusztán egy szakmai ügyet képvisel*”, nem egy egyszerű „*begyűjtési figura*”, hanem a minisztert (és nem a minisztériumot) – „*tekintve, hogy [az] nem tud egyszerre 19 helyen lenni*” – személy szerint képviseli.³⁰⁹ Ezen kívül az Országos Begyűjtési Operatív Bizottság az 1952. október 18-ai ülésén kimondták továbbá, hogy az ott hozott, a megyékre, a járásokra és a községekre vonat-

³⁰³ A legfelsőbb vezetők irodáit és lakásait ún. K-vonallal látták el, amelyen keresztül a vidéki párt-, tanács-, vállalati vezetőkkel és a rendőrséggel is kapcsolatot lehetett teremteni. A K-vonal, amely a nép nyelvén csak kádervonalként élt, valójában egy elkülönített közigazgatási távbeszélő hálózatot jelentett. Majtényi György: K-vonal. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2009. 62. o.

³⁰⁴ PML XXIII. 24. 147 950/1951. 1951. november 13.

³⁰⁵ PML XXIII. 24. 148 714/1951. 1951. december 18.

³⁰⁶ PML XXIII. 24. ikt.sz.n. 1951. december 15.

³⁰⁷ MOL XIX-K-7-a. 1952. október 14.

³⁰⁸ MOL XIX-K-7-a. 1952. április 22.

³⁰⁹ MOL XIX-K-7-a. 1952. március 25.

kozó határozatok végrehajtásának eredményét is a meghatalmazottaknak kell ellenőrizniük, amelyekről a begyűjtési miniszternek kötelesek jelentést tenni.³¹⁰

A meghatalmazottaknak a fentiekből következően igen szerteágazó feladatoknak kellett eleget tenniük, éppen ezért azt kérték tőlük, hogy ne töltsék az idejüket apró részletkérdésekkel, hanem elsősorban az irányítással és az ellenőrzéssel foglalkozzanak.

A meghatalmazottak egyik fontos feladata az 1951 decemberében életbe lépett – a jegyrendszert eltörlő, illetve a begyűjtési tervüket 100%-ban teljesítő községek számára a szabadforgalom engedélyezését biztosító – határozathoz kapcsolódott.³¹¹ Az OOB utasítása értelmében az erre vonatkozó engedélyeket a községi tervek teljesítésétől számított három napon belül a miniszteri meghatalmazottaknak kellett kiadniuk.³¹² Lényeges volt továbbá, hogy ellenőrzési jogkörük a „kulákok” helyszíni elszámoltatását végző bizottságokra is kiterjedt, sőt a bizottsági tagok kiválogatását is, szigorúan titkosan ők végezték, ami nem ment éppen könnyen, hiszen meglehetősen nehéz volt olyan embereket találni, akik padlássöprőnek álltak volna.³¹³ A beadási kötelezettségüket időre nem teljesítőkre kivetett kártérítések behajtása eredendően a pénzügyi osztály feladata volt, de nagyon sokszor elhanyagolták ezek beszédését. Az operatív bizottságok és a miniszteri meghatalmazottak ezért rendszeresen felszólították az illetékes pénzügyi osztályt a kintlévőségek behajtására.

Az imént vázolt feladatok súlyát jól mutatja, hogy az OOB figyelmeztette a megyei és járási meghatalmazottakat, hogy „*a gabona szabadforgalmának biztosításáért, az elszámoltató bizottságok feltöltéséért és jó működéséért, az elszámoltatások határidőre való végrehajtásáért és általában a hátralékosokkal szemben a szankciók alkalmazásáért személy szerint is felelősek*”. Mivel ezen munkálatokban oroszlánrésze volt a tanácsi apparátusnak, így a meghatalmazottak munkájának a sikeressége az övéktől függött. Épp ezért a felelősségre vonás elkerülése végett utasították a meghatalmazottakat, kövessenek el mindent annak érdekében, hogy a tanácsok az OOB vonatkozó határozatait maradéktalanul hajtsák végre. Ellenkező esetben a meghatalmazottak a tanács apparátusban nem megfelelően teljesítőket felelősségre vonhatták.³¹⁴

A miniszteri meghatalmazottaknak a tanácsokon kívül minden, a begyűjtésben részt vevő szervvel és személlyel kapcsolatban kellett lenniük, így többek között a tömegszervezetek vezetőivel is. Velük természetesen az agitáció és propaganda területén teendő intézkedé-

³¹⁰ PML XXIII. 24. O.B.0304/17/1952. 1952. november 2.

³¹¹ 1034/1951.(december 2.) MT. hat., amelyet a Minisztertanács az MDP KV-val együtt adott ki a jegyrendszer megszüntetéséről, az ár-és bérrendezésről; és a mezőgazdasági termékek forgalmának felszabadításáról. A határozat a hús- és zsírjegyrendszer megszüntetésére a legkésőbbi határidőnek 1952. február 29-ét jelölte meg.

³¹² PML XXIII. 24. O.B.0304/17/1952.

³¹³ PML XXIII. 24. 148 090/1951. 1951. november 21.

³¹⁴ MOL MK-S 276. f. 93. cs. 379. ö.e. Az OOB 1952. szeptember 13-ai ülésének határozatai.

seket ismertette a meghatalmazott. A párt- és tömegszervezetek vonalán tapasztalt nem kielégítő teljesítmény esetén pedig igénybe vehették a párt fegyelmi erejét.³¹⁵

Az illetékes rendőrhatalmási szervek fokozott mértékű közreműködését is kérhette a miniszteri meghatalmazott a feketézők és a spekulánsok leleplezésére. Szorgalmazhatta továbbá, hogy ezekkel az „*elemekkel*” szemben a „*bíróság hozzon gyors és elrettentő ítéleteket. Az ítéleteket közölje a helyi sajtó és dobolják ki az illetékes községben*”.³¹⁶

Az eddig említetteken kívül fontos volt még, hogy figyelmük kiterjedjen a begyűjtési versenyekre is, az annak keretében történt vállalásokra, illetve azok teljesítésére. Összességében elvárták tehát a meghatalmazottaktól, hogy a begyűjtéssel kapcsolatban minden téren legyenek jól informáltak, s ezekről rendszeres jelentések formájában az OOB-t és a minisztériumot is tájékoztassák.

Mind a párt- és kormány megbízottak, mind a miniszteri meghatalmazottak életének nagy részét tehát a jelentések, jellemzések írása, valamint az értekezletek sokasága mellett a különböző szervekkel való kapcsolattartás, és az ellenőrzés céljából történő kiszállások tették ki. Az egyes szervekkel kapcsolatos tennivalókról „*Intézkedési tervet*”,³¹⁷ illetve ehhez hasonlóan a kiszállásokról pedig heti ütemtervet kellett készíteniük.³¹⁸ Ebből megtudhatjuk például, hogy a gödöllői járási miniszteri meghatalmazott napi rendszerességgel 7 és 8 óra között újságolvasással töltötte idejét, ő ugyanis nemcsak napokra, hanem órákra lebontva megtervezte mindennapjait.³¹⁹

Mondván hogy ezt a „rengeteg” munkát „jól”, csak rendezett körülmények között lehet elvégezni, ezért a jó munka előfeltételeit mindenhol igyekeztek megteremteni mind a párt- és kormány megbízottak, mind a meghatalmazottak számára.³²⁰ Így kérték például, hogy „*legyen az elvtársaknak rendes lakásuk, ne csak egy ágy, hanem egy külön kis bútorozott szoba*”.³²¹ Az 1952 márciusában kiküldött miniszteri meghatalmazottak részére csak a folyó évi szükségleteik fedezésére 9 699 000 Ft-ot biztosítottak. Ebből az összegből fedezték a hivatali helyiségek rendbehozatalát és a berendezéseik költségeit. Mivel az állandó kiszállások meglehetősen sokba kerültek a fizetendő napidíj, az útiköltség és a szálláspénz miatt, a megyei

³¹⁵ PML XXIII. 24. 03/1953. d.n.

³¹⁶ PML XXIII. 24. 148 090/1951. 1951. november 21.

³¹⁷ PML XXIII. 24. A gödöllői járási miniszteri meghatalmazott intézkedési terve. ikt.sz.n. 1953. december 5.

³¹⁸ PML XXIII. 24. Járási miniszteri meghatalmazottak kiszállási ütemterve. ikt.sz.n.

³¹⁹ PML XXIII. 24. Járási miniszteri meghatalmazottak kiszállási ütemterve. ikt.sz.n.

³²⁰ „Ezekről a párt- és kormány megbízottakról a legmesszebbmenően gondoskodni kell. Biztosítani kell számukra a megfelelő munka- és mozgási lehetőséget, mert anélkül annak a feladatnak, amit a párt rájuk bízott, nem igen tudnának megfelelni.” PML XXIII. 24. Nagy Imre beszéde a megyei vb-elnökök részére rendezett értekezleten. 1951. november 20.

³²¹ PML XXIII. 24. A párt- és kormány megbízottak értekezleteinek jegyzőkönyvei. 1951. december 4.

meghatalmazottaknak személygépkocsikat vásároltak, míg a járasiakat motorkerékpárral látták el.³²²

Nagy Imre miniszter levélben fordult Vas Zoltánhoz, az Országos Tervhivatal elnökéhez annak érdekében, hogy a megyei meghatalmazottak autójukat megkaphassák: *„Annak biztosítása érdekében, hogy a megyei meghatalmazottak a rájuk háruló – népgazdasági szempontból is fontos feladatuknak – eredményesen eleget tehessenek, egy-egy személygépkocsit kell rendelkezésükre bocsátani. Kérem ezért Vas elvtársat, járuljon hozzá ahhoz, hogy a Begyűjtési Minisztérium 19 db Skoda³²³ [...] személygépkocsit beszerezhessen.*”³²⁴

Az eddig leírtakon kívül a gépkocsihasználat joga is jelzi a miniszteri meghatalmazottak által betöltött, vagy annak tulajdonított szerep fontosságát, tekintve, hogy az a korban meglehetősen korlátozott volt, hiszen csak a legmagasabb pozícióban lévők kaphattak autót.³²⁵

A begyűjtési káderek nevelése és utánpótlása

Amint arról már szó esett, a begyűjtés nem megfelelő ütemben való alakulása miatt gyakran érte bírálat a végrehajtó apparátust a kormányzat, de még inkább a pártvezetés részéről. A hibák okaként szerepelt rendszerint, hogy a feladatokat túlnyomórészt politikailag és szakmailag alacsonyan képzett hivatalnokok végzik, akik között ráadásul „ellenséges elemek” is találhatóak. Éppen ezért állandó volt a törekvés a bajok orvoslására, vagyis a nem kívánatos személyek eltávolítása mellett fontosnak tartották, hogy az apparátus tagjai bővítsék úgy szakmai, mint politikai ismereteiket.

³²² MOL XIX-K-7-a. 1952. október 14.

³²³ Az ötvenes években a hivatali ügyeket többnyire Skodákkal, Pobjedákkal intézték, amelyeknek a műszaki állapota 1956 végére igencsak leromlott. Ellenben a pártelit kényelmét a jobb műszaki állapotú – számos esetben nyugati gyártmányú – autók biztosították. Majtényi György: *Életstílus és szubkultúra. Az autózás története.* Korall, 2000/1. szám, 113–114. o.

³²⁴ MOL XIX-K-7-a. 1952. január 31. 38-1753/1952

³²⁵ Személyi használatú gépkocsi igénybevételére a rendelet a minisztériumok csoportfőnökeiket és az országos hivatalok vezetőit, a törvényhatóságok első tisztviselőit, Budapest polgármesterét és alpolgármestereit, a kiemelt bérezésű ('A' munkabér-kategóriába sorolt) vállalatok vezetőit jogosította fel, illetőleg mindazokat a vezető állású alkalmazottakat, akiknek a részére az illetékes miniszter ezt engedélyezte. 65/1950. (III.2) MT. számú rendelet. 1955-ben kis mértékben, de tovább szűkítették a jogosultak körét. Az újabb minisztertanácsi rendelet a minisztériumok osztályvezetőit, illetőleg más „hasonló munkakörű” dolgozókat, a megyei és megyei jogú városi tanácsok vb-elnökeiket, a kiemelt bérezésű ('A' munkabér-kategóriába) sorolt vállalatok, intézetek vezetőit jogosította fel gépkocsihasználatra, illetőleg még olyan személyek kaphattak erre engedélyt, akik estében ezt „különleges szempontok (kimagasló munka, kormány-, vagy egyéb kitüntetés, stb.)” indokolták. 66/1955. (XII.1.) MT. számú rendelet a közületi gépjárművek üzemeltetéséről szóló 65/1950. (III.2) MT. számú rendelet módosításáról. In: Majtényi, 2000. 113. o.

Rákosi útmutatása szerint „*az éberséggel kapcsolatban tudni kell, hogy milyen résen tud behatolni az ellenség*”.³²⁶ Az állandó ellenségkeresés, s vele együtt az „éberség fokozására”³²⁷ való állandó intés, mint a rendszer egyik jellemző vonása, ezen a téren is jól tetten érhető. Már 1952 tavaszán – nem sokkal a tanácsok begyűjtési szervezetének kialakítását követően – elrendelték a járási begyűjtési csoportok dolgozóinak és a községi nyilvántartóknak a felülvizsgálatát.³²⁸

A KV Titkársága 1953 januárjában újra napirendre tűzte ezt a kérdést mondván, hogy még mindig jelentős számban vannak jelen az apparátusban a „*kulák és egyéb osztályidegen elemek*”. Ezúttal azonban a tanácsi apparátuson kívül górcső alá kerültek a miniszteri meghatalmazottak is. Az erről szóló határozat kimondta, hogy „*a politikai szempontból nem megfelelő elemek helyébe tisztamúltú, harcos, helytállni tudó kádereket állítsanak, akik következetesen harcolnak a begyűjtési tervek maradéktalan teljesítéséért*”. A Titkárság ezért felülvizsgáló bizottságok létrehozását írta elő, amelyek országosan 4695 főt ellenőriztek. Ebből leváltásra javasoltak 938 főt, akik közül 527 személyt politikai okokból (osztályidegen, kulák, csendőr, politikailag megbízhatatlan), míg 411 főt korrupszág, erkölcstelen magatartás, illetve szakmai képzetlenség miatt menesztettek. A 147 felülvizsgált miniszteri meghatalmazott közül 31-et váltottak le, 7 megyeit és 24 járást. Kiadtak ugyanakkor egy utasítást, hogy a leváltásokat ne a „*nagybegyűjtés alatt foganatosítsák,*” vagyis ne a gabona-betakarítás ideje alatt, nehogy visszavessék ezáltal a begyűjtés menetét.³²⁹

A káderek fő feladata a párt politikájának megvalósítása, mivel „*a jó kádermunka meggyorsíthatja, a gyenge kádermunka lassíthatja a fejlődést*”, azaz a szocializmus építését.³³⁰ A Begyűjtési Minisztérium káderfejlesztésről szóló határozatában megfogalmazták a jó kádermunka feltételét, aminek egyik lényeges pontja, hogy az nem lehet egyoldalú. Úgy vélték, a káderek kiválasztásánál a származás és a politikai megbízhatóság mellett lényeges szempont kell, hogy legyen a szakismeret és a felkészültség.³³¹ Épp ezért nagyon fontos volt,

³²⁶ MOL M-KS 276. f. 89. cs. 213. ö. e. Szempontok a vidéki sajtó részére. 1950. szeptember 2.

³²⁷ „*A kommunista éberség a párt, a proletárdiktatúra, a haza védelmét jelenti [...] Az éberség azt jelenti, hogy meg tudjuk különböztetni a barátot az ellenségtől, hogy munka közben ellenőrizzük az embereket, felfedjük az idegen, ellenséges elemeket, észrevesszük és megakadályozzuk a kártevő, szabotáló tevékenységüket. [...] Ébernek lenni azt jelenti, hogy szakadatlanul őrködünk pártunk politikájának, a tagság és a káderek összetételének tisztaságán és következetesen harcolunk mindenfajta opportunistá elhajlás ellen, pártellenes nézet ellen. Az egész pártnak tanulni kell éberséget Rákosi elvtársától.*” Részlet Kovács István referátumából. Kovács Istvánt 1951. április 21-én bízták meg a Szervező Bizottság vezetésével. MOL MK-S 276. f. 52. cs. 17. ö.e. 1951. május 22.

³²⁸ MOL XIX-K-7-a. 1952. április 1.

³²⁹ MOL XIX-K-7-a. 1953. július 29. Lásd még M-KS 276. f. 54. cs. 227. ö.e. 1953. január 21.

³³⁰ „*A káderek a párt és az állam, a gazdasági élet parancsnoki kara, s ezért a hatalom meghódítása után, a szocializmus építésében egyre nagyobb szerepet játszik a káderkérdés, a parancsnoki kar kialakítása. Ezért fokozott erőfeszítéseket kell tenni a kádermunkánk gyengeségeinek kiküszöbölésére.*” MOL MK-S 276. f. 52. cs. 17. ö.e. 1951. május 22.

³³¹ MOL XIX-K-7-a. A Begyűjtési Minisztérium 12/4/1952. számú határozata a káderfejlesztésről. A Begyűjtési Minisztérium 1952. április 22-ei kollégiumi ülésének anyagában.

hogyan az „ellenséges elemek” eltávolítása mellett az osztályszempontoknak megfelelő kádereket állandó szakmai és politikai képzésben részesítsék, hiszen nagy részük a legelemibb ismeretekkel sem rendelkezett.

Nem sokkal a Begyűjtési Minisztérium megalakulását követő egyik minisztériumi kollegiumi ülésen a tárca káderhelyzetének elemzése kapcsán elhangzott, hogy „*fontos funkciók állnak betöltetlenül, vagy nem megfelelőekkel vannak feltöltve*”. Hozzáadték továbbá, hogy a „*káderek szakmai, politikai felkészültsége hiányos, elvileg alkalmatlanok*”, de helyettük nem tudnak jobbkat találni. Ezzel szemben a káderek szociális összetételét illetően nem merült fel komolyabb kifogás, hiszen azok fele munkás és paraszti származású volt (33% munkás, 17% „dolgozó paraszt”). Ezek túlnyomó többsége pedig osztályvezetői posztot töltött be, az osztályvezetők összességének egyébként 47%-a volt eredetileg munkás. Akadtak egyetemest, főiskolát végezettek is (a káderek 21%-a), ám ezek jórészt nem a kívánt agrár- vagy közgazdász végzettséggel, hanem főként jogi és államtudományi diplomával rendelkeztek. A korban jellemző akadémiai képzés kebeléből kikerült ún. új értelmiség a minisztériumi káderek 5%-át tette ki. A párttagok számarányát viszonylag kedvezőnek ítélték, hiszen a káderek 70%-a párttag vagy tagjelölt volt. Ezen belül különösen jónak számított a főosztályvezetők (83%) de még inkább az osztályvezetők (85%) párttagsági aránya. Alacsony volt ugyanakkor a pártiskolai oktatásban részt vettek száma, mindössze 11%. Ezt azonban igyekeztek kiküszöbölni, ekkor ugyanis a minisztériumi dolgozók 68%-át, köztük pártonkívülieket is, pártiskolára küldték.³³² Problémaként merült ugyanakkor fel, hogy sok káder családi kapcsolatai, a múltjában történt események miatt nem léptethető elő, másoknál viszont hiányolták a szilárd, határozott fellépést, és emiatt ítélték őket komolyabb feladatok elvégzésére alkalmatlannak.

A minisztériumi apparátus mellett a tárca képet szeretett volna kapni a begyűjtési apparátus alsóbb szintjein dolgozó valamennyi hivatalnok képzettségéről, a megyei begyűjtési osztály munkatársaitól egészen a községi nyilvántartókig. Minderre azért volt szükség, hogy a hiányosságokat felmérve megszervezzék a káderek megfelelő oktatását a „*szakmai színvonal emelése céljából*”.³³³

Pest megyében ekkor például a megyei begyűjtési osztályon dolgozó 13 főből öten csak általános iskolai végzettséggel, öten pedig érettségivel rendelkeztek, s mindössze 3 főnek volt felsőfokú végzettsége. Megjegyzendő ugyanakkor – a korra jellemző sajátosságoknak megfelelően –, hogy természetesen a vezető beosztásban lévők, így itt az osztályvezető és a három csoportvezető is csak általános iskolai végzettséggel bírt, míg a felsőfokú végzettségűek előadói, illetve segédelőadói munkakörben dolgoztak.

³³² MOL XIX-K-7-a. 1952. április 22. A Begyűjtési Minisztérium Személyzeti Főosztályának előterjesztése.

³³³ PML XXIII. 24. Kimutatás a Pest megyei begyűjtési (tanácsi) apparátus képzettségi szintjéről. 202/1952. 1952. május

A következő táblázatok Pest megye járásainak, majd községeinek begyűjtési apparátusát mutatják be hasonló szempontok alapján:

	Létszám	Ebből nő
Csoportvezető, főelőadó	11	–
Előadó	47	26
Segédelőadó	–	–
Nyilvántartó ³³⁴	5	5
Összesen	63	31

A járási apparátus létszáma és nemek szerinti megoszlása³³⁵

	8 általános alatt	8 általános	Kereskedelmi érettségi	Gimnáziumi érettségi	Összesen
Csoportvezető, főelőadó	6 ³³⁶	2	1 ³³⁷	2	11
Előadó	11 ³³⁸	30 ³³⁹	1	5	47
Segédelőadó	–	–	–	–	–
Nyilvántartó	1	4			5
Összesen	18	36	2	7	63

A járási apparátus megoszlása iskolai végzettség szerint³⁴⁰

	Létszám	Ebből nő
Csoportvezető, főelőadó	7	2
Előadó	11	7
Segédelőadó	2	1
Nyilvántartó	344	264
Összesen	364	274

A községi apparátus létszáma és nemek szerinti megoszlása³⁴¹

³³⁴ A kiküldött formanyomtatványban mindenhol át van húzva és „gépiró”-ra átírták.

³³⁵ PML XXIII. 24. Kimutatás a Pest megyei begyűjtési (tanácsi) apparátus képzettségi szintjéről. 202/1952. 1952. május

³³⁶ Ebből 3 fő három hónapos begyűjtési iskolát végzett, 1 pedig szaktanfolyamon vett részt.

³³⁷ A kereskedelmi mezőgazdaságira van javítva.

³³⁸ Ebből 1 fő három hónapos begyűjtési iskolát végzett, 1 pedig szaktanfolyamon vett részt.

³³⁹ Ebből egy fő szaktanfolyamon vett részt.

³⁴⁰ PML XXIII. 24. Kimutatás a Pest megyei begyűjtési (tanácsi) apparátus képzettségi szintjéről. 202/1952. 1952. május

	8 általános alatt	8 általános	Kereskedelmi érettségi	Gimnáziumi érettségi	Mezőgazdasági Akadémia	Összesen
Csoportvezető, főelőadó	1	3	1	1	1	7
Előadó	4	7				11
Segédelőadó		1		1		2
Nyilvántartó	76	254 ³⁴²	7	6	1	344
Összesen	81	265	8	8	2	364

A községi apparátus megoszlása iskolai végzettség szerint³⁴³

A begyűjtés területén mutatkozó káderhiány és a meglévő káderek képzetlensége miatt maga a minisztérium is folyamatosan szervezett szaktanfolyamokat. Ezen kívül természetesen az apparátus nagy részének el kellett végeznie a két-, három-, öt- vagy hathónapos, ritkábban az egyéves pártiskolát.

Kezdetben a felső-, majd mind inkább a középkáderek kinevelésére szolgált a már korábban említett akadémiai képzés. A Gazdasági és Műszaki Akadémiát 1949-ben hozták létre azzal a céllal, hogy a népgazdaság számára politikailag szilárd, szakmailag képzett, s egyben természetesen a párthoz hű kádereket neveljenek, akik alkalmasak lesznek vezető gazdasági funkcionáriusokként magasabb pozíciók betöltésére. Az akadémián külön begyűjtési szak működött, s az itt végzett hallgatókat elsősorban minisztériumi osztályvezetőknek, miniszteri meghatalmazottaknak, valamint a begyűjtési osztályok vezetőinek kívánták kinevezni. A hallgatók kiválogatásánál a politikai megbízhatóságon és a munkás származáson kívül fontos szempont volt, hogy a szóban forgó személy már rendelkezzen valamilyen vezetői gyakorlattal is.

Meglehetősen nagy problémát jelentett az oktatók, illetve a megfelelő tananyag biztosítása. A jegyzeteket főként a Begyűjtési Minisztérium dolgozói írták, esetleg szovjet szerzők (Szerebjakov, Dnyeprovskij) munkáit fordították le, továbbá a Szovjetunióban kint járt dele-

³⁴¹ PML XXIII. 24. Kimutatás a Pest megyei begyűjtési (tanácsi) apparátus képzettségi szintjéről. 202/1952. 1952. május

³⁴² Ebből 3 fő három hónapos begyűjtési iskolát végzett.

³⁴³ PML XXIII. 24. Kimutatás a Pest megyei begyűjtési (tanácsi) apparátus képzettségi szintjéről. 202/1952. 1952. május

gációk jelentései alapján készítették azokat. A képzési idő kezdetben egy év volt, amit később másfélre emeltek. A felvett hallgatók képzettségi szintjét illetően igen árulkodó az a tény, miszerint a tanulmányok megkezdése előtt, a hiányosságokat pótlendő, egy egyhónapos tanfolyamot szerveztek számukra, ahol csak magyart és számtant tanítottak nekik. Az akadémiai képzés keretében természetesen a legfontosabb a begyűjtéssel kapcsolatos, valamint a politikai ismeretek oktatása volt, de emellett helyet kapott viszonylag magas óraszámban a matematika és a magyar is. Ez utóbbiból gyenge és erős csoportot szerveztek, amelyek célja lényegében egy elemi szintű helyesírási, fogalmazási készség kialakítása, illetve a helyes magyar beszéd elsajátítása volt.³⁴⁴

Az akadémiai képzés azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Már 1951-ben is a végzett hallgatóknak csak mindössze 50-60%-át lehetett magasabb vezető pozícióba állítani, ami az oktatással, de még inkább a hallgatók elemi műveltségének hiányával kapcsolatban fent leírtak alapján nem meglepő. Az 1953-ban végzettek pedig jobbára csupán közép- és alsó szinten voltak alkalmazhatók. Ekkor ugyanis a felsőbb vezetőknek szánt káderek képzése már az 1951-ben megindult egyetemi levelező oktatás keretein belül zajlott. A belkereskedelmi és begyűjtési szakon egyébként 1953 januárjáig 140-en végeztek, illetve szeptemberig további 78 kádert képeztek ki. Célul tűzték ki ugyanakkor azt is, hogy a csak akadémiai végzettséggel rendelkező felső káderek a Műegyetemen vagy a Közgazdaságtudományi Egyetemen továbbtanulva egyetemi oklevelet szerezzenek.³⁴⁵

A Gazdasági és Műszaki Akadémiát valójában csak átmeneti céllal hozták létre. Már 1951 nyarán szóba került, hogy, amint a vezető káderek képzésére szolgáló egyetemi levelező oktatás beindul, az akadémiai képzés feleslegessé válik.³⁴⁶ Ezt az időpontot először 1955 végében jelölték meg, majd végül az akadémia már 1953 szeptemberében bezárta kapuit. Az alsóbb káderek oktatása ezt követően a technikumokban, illetve a minisztériumok által szervezett szaktanfolyamokon folyt tovább.³⁴⁷

A rendszer oktatási sajátosságává vált, hogy hallgatók ezreit küldték a főiskolák és az egyetemek esti és levelező képzésére. Az ily módon oklevelet szerzők, majd a különféle ér-

³⁴⁴ A másfél éves képzés keretében 2784 óra megtartását tervezték a következő megoszlásban: a begyűjtés gazdaságtana, szervezete és technikája (891 óra), politikai gazdaságtan (504 óra), a marxizmus-leninizmus alapjai (308 óra), számvitel (196 óra), áruismeret (325 óra), számtan (314 óra), földrajz (108 óra), jogi ismeretek (84 óra), magyar (54 óra). MOL XIX-K-7-a. 1952. április 22. A Begyűjtési Minisztérium Személyzeti Főosztályának előterjesztése.

³⁴⁵ „Az akadémiai képzés a rövid tanulmányi idő, valamint a kiküldött káderek alacsony előképzettsége miatt már nem biztosítja a vezető gazdasági kádereknek szükséges színvonalat. Az akadémiai oktatás jelenleg az öthónapos pártiskolánál alacsonyabb színvonalú politikai képzettséget és az ipari tagozatokon a technikus színvonalat megközelítő műszaki képzettséget nyújt.” M-KS 276. f. 54. cs. 226. ö.e. 1953. január 14. Lásd még: M-KS 276. f. 54. cs. 154. ö.e. 1951. augusztus 1.

³⁴⁶ „Ezt a tervet sem az akadémia tanáraival, sem a hallgatókkal nem kell közölni, mert ez az akadémia munkájára dezorganizálóan hatna.” M-KS 276. f. 54. cs. 154. ö.e. 1951. augusztus 1.

³⁴⁷ M-KS 276. f. 54. cs. 154. ö.e. 1951. augusztus 1., M-KS 276. f. 54. cs. 226. ö.e. 1953. január 14.

telmiségi pályákon elhelyezkedők „szakmai és általános műveltségi szintje általában súlyos kívánnivalókat hagyott maga után, s olykor még évek múlva is kifejezetten botránys volt”.³⁴⁸

Különösen nagy hangsúlyt fektettek a párt- és kormány megbízottak, majd a miniszteri meghatalmazottak rendszeres képzésre. Erre azért volt nagy szükség, mert ezeknek a begyűjtés területén oly fontos posztot betöltő pártkatonáknak szakmai és ideológiai, politikai képzettsége súlyos hiányosságokat mutatott. Főként a járási meghatalmazottak esetén tapasztalták, hogy a „szakmai képzettség hiánya [...] erősen érezhető”. A szakmai hiányosság csak a kisebbik probléma volt, mivel ezeknek a személyeknek először is alapvető matematikai, fogalmazási és helyesírási ismereteket kellett elsajátítaniuk, „figyelembe véve, hogy a járási miniszteri meghatalmazottaknál ezen a téren a legelemibb ismeretek sincsenek [meg]”.³⁴⁹

Sulyán György, a Pest megyei miniszteri meghatalmazott nem véletlenül hangsúlyozta, hogy „tanulásra és olvasásra mindig lehet és kell időt szakítani”. Példaként – a kor jó szokásához híven – Sztálint és Rákosit állította a járási meghatalmazottak elé: „Sztálin elvtárs 1924-ben, mikor legjobban dühöngött az osztályharc, akkor fogott hozzá angolt tanulni, valószínűleg nem azért, mert nem volt más dolga, hanem azért, mert helyesen és jól osztotta be idejét.” A következő eset szintén az idő helyes beosztásának illusztrálására szolgált: „Rákosi Mátyásnál a napi norma 500 [sic!] oldal, nagyon jól tudjuk, hogy ezen kívül igen komoly és igen sok feladata van, de az idejét helyesen osztja be.”³⁵⁰

Míg a megyei meghatalmazottak oktatása főként a Gazdasági és Műszaki Akadémia begyűjtési szakán folyt, addig a járásiak részére az akadémia tananyagára épülő levelező tanfolyamokat szerveztek.³⁵¹ Ennek keretében egész napos tanfolyamok, konferenciák megtartására is sor került. Egy-egy ilyen alkalommal a begyűjtéssel kapcsolatos ismereteken kívül az aktualitások is terítékre kerültek. Így például az 1953. május elején rendezett konferencia keretében szó volt az országgyűlési választások jelentőségéről, illetve a begyűjtési munka és a választások sikere közötti összefüggésekről, aminek lényegét a tanfolyam anyagának szerkesztője a következőkben látta: „A begyűjtés kell, hogy biztosítsa közellátásunk, a dolgozók zavartalan ellátását, ezzel is megteremtve azt a biztos gazdasági alapot, ami a választások politikai sikerét elősegíti.”³⁵²

A járási meghatalmazottak mellé egyébként minden megyében kijelöltek egy pedagógust is, akik elsősorban számtanból és magyarból segítettek a funkcionáriusoknak.³⁵³ Ezen

³⁴⁸ „Az esti tagozatos hallgatók száma 1948 és 1954 között ezerről 9 ezerre, a levelezőké pedig 1951 és 1955 között 500-ról 10 ezerre nőtt.” Romsics, 362. o.

³⁴⁹ MOL XIX-K-7-a. 1952. augusztus 26., MOL XIX-K-7-a. 1952. október 28.

³⁵⁰ PML XXIII. 24. A párt- és kormány megbízottak értekezleteinek jegyzőkönyvei. 1952. január 22.

³⁵¹ MOL XIX-K-7-a. 1952. október 28., MOL XIX-K-7-a. 1953. április 29.

³⁵² PML XXIII. 24. 1442/11-55/1953.

³⁵³ MOL XIX-K-7-a. 1952. október 28.

kívül a megyei meghatalmazottnak is ellenőriznie kellett a járási meghatalmazottak tanulását. Az igazolatlanul hiányzókat szigorúan felelősségre vonhatta, súlyos esetben pedig javaslatot tehetett a Begyűjtési Értesítőben³⁵⁴ való közzétételre, esetleg a tanfolyamról való kizárásra.³⁵⁵

A fentiek tükrében érthető az aszódi járási meghatalmazott fogadkozása is, aki az 1953. I. negyedévi munkatervében a tanfolyammal kapcsolatosan a következőkre tett ígéretet: „*A kétéves szakmai oktatást az első negyedévre beütemezve tudásom szerint elsajátítom, a feladott leckéket megoldom. A tanulódelutánokat rendszeresen minden pénteken kiveszem. Egyik héten a számtant tanulom, a másik héten a politikai anyagot. A negyedéves konferencián pontosan megjelenek és felkészülök. Ugyancsak minden tankörön jelen leszek.*”³⁵⁶

Minden évben a begyűjtési rendelet megjelenésével egy időben 10-14 napos, az az évi operatív munkát előkészítő tanfolyamot is szerveztek, amelyeken rendszerint a minisztérium vezető funkcionáriusai vázolták a begyűjtéssel kapcsolatos legfontosabb feladatokat. Legnagyobb nehézséget a nyilvántartók képzése jelentette. Ők főként politikai ismeretek és általános műveltség területén szorultak oktatásra, aminek megszervezése a nagy létszám és a nagymérvű fluktuáció³⁵⁷ miatt különösen nagy gond volt.

Érdeemes megfigyelni, hogy a júniusi fordulat után a begyűjtési káderek képzését továbbra is ugyanolyan fontosnak vélték, mint azt megelőzően. Ezen belül kifejezetten a politikai képzés jelentőségét hangsúlyozták, mondván, hogy mindenképp szem előtt kell tartani a „*begyűjtési munka erősen politikai jellegét*”.³⁵⁸

Erre az időszakra egyébként megnőtt az apparátuson belül a pártiskolát végzettek száma, de például a járási vezetők között felsőfokú végzettségű egyáltalán nem volt, és érettségivel is csak 12%-uk rendelkezett. 1955 tavaszán pedig 12 megyei, valamint 113 járási vezető csak általános iskolai végzettséggel bírt.³⁵⁹

Látható tehát, hogy a rendszer állandóan arra törekedett, hogy a megfelelő szintű kádereket biztosítsa. A begyűjtési és az általános mezőgazdasági ismeretek oktatásán túl különösen nagy hangsúlyt helyeztek a politikai nevelésre. Általános volt ugyanis a vélekedés, hogy a nem kellő színvonalú politikai képzettség miatt nem értik meg az apparátus dolgozói a begyűjtési feladatok politikai célját és jelentőségét, épp ezért „*a végrehajtásban elhanyagolják*

³⁵⁴ 1951–1952 között Begyűjtési és Élelmiszeripari Értesítő címen, majd 1952-től egészen a beszolgáltatási rendszer megszüntetéséig, vagyis 1956-ig, Begyűjtési Értesítő címen jelent meg.

³⁵⁵ PML XXIII. 24. 1442/11-55/1953.

³⁵⁶ PML XXIII. 24. 03/1953.

³⁵⁷ A községi nyilvántartók állandó cserélődésének több oka is volt. Először is a begyűjtés társadalmi megítélése miatt nem szívesen vállalták ezeket a feladatokat. Emellett nem volt megfelelő az alkalmazottak bérezése sem, nem állt egyenes arányban a végzett munkával, ugyanis egy-egy nyilvántartó az ajánlott 350 helyett rendszerint több, mintegy 400-600 termelő nyilvántartását végezte. M-KS 276. f. 54. cs. 227. ő.e. 1953. január 21.

³⁵⁸ MOL XIX-K-7-a. 1954. szeptember 6.

³⁵⁹ MOL XIX-K-7-a. 1954. szeptember 6., MOL XIX-K-7-a. 1955. május 7.

az osztályharcot”, amit pedig a begyűjtési munka egyik legfontosabb politikai feladatának tekintettek.³⁶⁰

³⁶⁰ MOL XIX-K-7-a. 1955. május 7.

*„...ahol a dolgozó parasztság tömegeiben
lelkes versenyhangulat uralkodik,
ott nincs talaja az ellenséges agitációnak.”³⁶¹*

A MEZŐGAZDASÁGI VERSENYEK

Az '50-es évek Magyarországára elképzelhetetlen az élet szinte minden területén megjelenő munkaversenyek, versenymozgalmak nélkül. Bár alapvetően az iparban vált elterjedtebbé, de szerepe nem elhanyagolható a mezőgazdaság területén sem. A gazdaság keretein túllépve fontos kísérőeleme volt a termelés állandó fokozását propagáló kultúrának,³⁶² de megjelent a verseny a hivatalokban, sőt az oktatásban is.

Miért kapott ekkora hangsúlyt a munkaverseny az adott korban? A nagy számok bővületében élve a termelékenység fokozására, a magasabb termésátlag és a kimagasló eredmények elérésére való törekvés a szocializmus egyik meghatározó jellemzője volt. Ennek hajtóerejét pedig a versenymozgalomban látták. Tehát, mivel a termelés fokozását, a tervek teljesítését, illetve túlteljesítését a verseny által vélték biztosíthatónak, ezért a munkaversenyt a szocializmus építése egyik nélkülözhetetlen eszközének tartották.

Jelen fejezet a munkaverseny agrárszektorban történő megjelenésével, annak önmagán túlmutató, az államhatalom által meghatározott és elvárt társadalmi, politikai szerepével foglalkozik. Ezen kívül természetesen azt kívánja feltárni, hogy a versenyeket miként alkalmazták, vagy inkább próbálták alkalmazni mint a begyűjtés előmozdítását biztosítandó egyik meghatározó motivációs tényezőt. Végül a korszak kiemelkedő versenyének bemutatásán túl kísérletet tesz azok menetének felvázolására is.

A munkaverseny-mozgalom eredete, kibontakozása Magyarországon

A munkaverseny a Szovjetunióban már az 1930-as években a tervgazdálkodás kísérőeleme volt. Sztálin 1932 februárjában az SZKP (Szovjetunió Kommunista Pártja) XVII. kongresszusán leszögezte, hogy a második ötéves terv (1933–1937) csak minimálprogram, s azt minden-

³⁶¹ MOL XIX-K-7-a. 1955. április 28.

³⁶² A begyűjtési kötelezettség teljesítése, az egyes mezőgazdasági munkák időben, esetleg idő előtti elvégzése érdekében, a versenyek népszerűsítésére, vagyis a vidéki agitációs munka szervezésére a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége Agitációs és Propaganda Osztályán belül létrehozták a Falusi Agitációs Alosztályt.

képpen túl kell teljesíteni. A terv túlteljesítésében nagy szerepet tulajdonítottak a már létező munkaverseny-mozgalomnak, ezen belül is annak továbbfejlesztett változatának, a sztahanovizmusnak.³⁶³

Magyarországon a II. világháborút követő újjáépítés során hirdettek először versenyt. Az ún. újjáépítési verseny az 1945. február elején megalakult Magyar Szakszervezetek Országos Tanácsának kezdeményezésére június 15-én indult és másfél évig tartott.³⁶⁴ Ez tulajdonképpen a szovjet típusú munkaverseny korai megjelenésének tekinthető, amely azonban már azt kívánta bizonyítani, hogy a gazdasági feladatok megoldhatók akarati úton, politikai jellegű akcióként.³⁶⁵ Házi Árpád – Pest vármegye alispánja – a kezdeményezés lelkes támogatója volt, amit jelzett az is, hogy a megyék közti verseny az ő javaslatára 1946. február 1-jén vette kezdetét. A megyei eredményeket demonstrálandó 1946 szeptemberében egy kiállítás keretében bemutatták a verseny során megújult épületekről, többnyire közintézményekről készült képeket.³⁶⁶

Az államosítás előrehaladtával fokozatosan teremtődtek meg azok a viszonyok, amelyek lehetővé tették a szovjet mintára történő versenymozgalom kibontakozását Magyarországon is. A hároméves terv meghirdetése (1947. augusztus 1.) után több időszakos mozgalom indult.³⁶⁷ Az első országos munkaverseny az 1848-as események századik évfordulójának tiszteletére, a csepeli dolgozók 1948. március 10-i felhívása nyomán vette kezdetét.³⁶⁸ A verseny megszervezésére és irányítására 1948. március 13-án megalakult az Országos Munkaverseny Bizottság az MKP, az SZDP, valamint a kormány és a szakszervezetek vezetőiből. A felhívást követően az ipar területén megjelent élmunkás-mozgalom első látványos demonstrálása az 1948. augusztus 1-jén megrendezett élmunkás kongresszus volt, ahol a legjobb dolgozókat természetesen elismerésben részesítették.³⁶⁹ Az első élmunkásjelvényeket azonban már 1948 májusában kiosztották, majd a sajtóban bemutatott munkáshősökkel a szocialista emberre válást igyekeztek propagálni.³⁷⁰

A csepeli ipari dolgozók kezdeményezése után a mezőgazdaság területén is megjelent a versenymozgalom. Úgy vélték, hogy az újjáépítési verseny ideje alatt szerzett tapasztalatokat sikerrel hasznosíthatják a hároméves terv végrehajtása érdekében a vármegyékben meg-

³⁶³ Horváth Sándor – Majtényi György – Tóth Eszter Zsófia: Élmunkások és sztahanovisták. Munkaverseny a Szovjetunióban és Magyarországon. História. 1998/8. szám, 29. o. (A továbbiakban: Élmunkások és sztahanovisták.)

³⁶⁴ http://faktum.freeweb.hu/dokument/hudok/hukron/1945_1.html [2009. március 20.]

³⁶⁵ Pető, 100. o.

³⁶⁶ PML XXI. 4-k. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának iratai. (1943–)1945–1950. Újjáépítési iratok. 1946–1949. A fondban megtalálhatók a verseny során megújult épületek fotói is.

³⁶⁷ Jandek Géza: A szocialista munkaverseny hazánkban. Táncsics Könyvkiadó, Budapest, 1964. 16–17. o.

³⁶⁸ Jandek, 17. o. Lásd még: Nagy László: Pártszervezeteink a szocialista munkaverseny élén. Pártépítés Kis-könyvtára. 39. szám, Szikra, Budapest, 1953. 4. o.

³⁶⁹ Jandek, 17. o.

³⁷⁰ Élmunkások és sztahanovisták. 31. o.

hirdetett ún. termelési versenyben is.³⁷¹ Ennek szervezeti összefogására az Országos Munkaverseny Bizottság felállította az Országos Mezőgazdasági Termelési Versenyirodát, a megyén belül folyó versenyeket pedig a megyei termelési versenybizottságok irányították. Ez utóbbi tagjai voltak az UFOSZ (Újbirtokosok és Földhözjutottak Országos Szövetsége), FÉKOSZ (Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetsége), MOSZK (Magyar Országos Szövetkezeti Központ), MNDSZ (Magyar Nők Demokratikus Szövetsége) képviselői mellett a vármegyei termelési bizottság egy-egy tagja, két-három megyeszerte ismert „demokratikus gazda”, valamint a vármegyei gazdasági felügyelőség vezetősége és az alispán. A versenybizottság irodáját a gazdasági felügyelőség vezetője irányította. A községekben is meg kellett szervezni a versenybizottságokat a gazdajegyző, a községi jegyző, esetleg valamely szakoktatási intézmény tanára, vagy tanfolyamot végzett gazda vezetésével.³⁷²

A verseny két részből állt: egy szabad és egy kötött versenyből. Az első alatt a gazdák egymás közti versenyét értették, a második pedig a megyék, a községek, a földműves-szövetkezetek, illetve az állami gazdaságok egymással való versenyét jelentette. A verseny szempontjait az Országos Mezőgazdasági Termelési Versenyiroda állapította meg.³⁷³ Megjegyzendő, hogy az országos termelési verseny díjazása során a pontozásnál a munkában folyamatosan elért jó eredmény mellett második szempontként a kitüntetésre javasoltak „demokratikus magatartását” kellett figyelembe venni.³⁷⁴

Az 1948. szeptember elején a Budapesti Őszi Vásár keretében rendezték meg az országos mezőgazdasági termelési versenykiállítását.³⁷⁵ Ez idő alatt, szeptember 8–9-én tartották az országos mintagazda értekezletet a Vasas Székház dísztermében, ahová mintegy 700 főt vártak. A 300 kitüntetésre javasolt mintagazda mellett a meghívottak között szerepeltek a főispánok, alispánok, 20 megyei város polgármestere, a tömegszervezetek, valamint a pártok képviselői, így az MDP részéről Farkas Mihály, Gerő Ernő, Révai József, Hegedűs András, az NPP (Nemzeti Parasztpárt) részéről Erdei Ferenc. Fogadták továbbá az élmunkások küldöttségét is. Az értekezleten beszédet mondott Dobi István és Nagy Imre.³⁷⁶ A kitüntetések átadása mellett egyébként a konferencián már a következő, az őszi termelési verseny meghirdetésére is sor került.³⁷⁷

³⁷¹ PML XXI. 4-I. 1948. I. negyedév.

³⁷² PML XXI. 4-I. 1948. II. negyedév.

³⁷³ PML XXI. 4-I. 1948. II. negyedév.

³⁷⁴ MOL M-KS 276. f. 93. cs. Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége Mezőgazdasági és Szövetkezeti Osztályának iratai. 1948–1956. 21. ő.e. Az országos termelési verseny díjazási rendszere. [hiányos] ikt.sz.n. 1948. július 28.

³⁷⁵ PML XXI. 4-I. 1948. III. negyedév.

³⁷⁶ MOL M-KS 276. f. 93. cs. 21. ő.e. A Földművelésügyi Minisztérium által 1948. szeptember 8–9-én tartandó országos mintagazda értekezlet tervezete. ikt.sz.n., d.n.

³⁷⁷ MOL M-KS 276. f. 93. cs. 21. ő.e. Az őszi mezőgazdasági kampány tervezete. 1948. augusztus 9. ikt.sz.n.

A 300 mintagazdajelvénnel kitüntetett közül 32 gazda volt Pest megyei. A mintagazdákat az élmunkásokhoz hasonlóan a „népi demokrácia, vagyis az egész dolgozó magyar nép” hőseinek tekintették. A Pest Vármegyei Mezőgazdasági Termelési Versenybizottság a mintagazdákat a nagyüzemi dolgozók képviselőjében megjelent pestkörnyéki élmunkásokkal együtt megvendégelte. Az ünnepségen Házi Árpád alispán a mintagazdákat emléklappal tüntette ki, s a vármegye dolgozói által felajánlott ajándékokat nyújtotta át nekik.³⁷⁸

1949 őszén, az őszi versenyszakaszmegindításával egy időben megkezdtek az 1948 és 1949-ben kitüntetett mintagazdák felülvizsgálatát, és azoktól, akikről úgy vélték, hogy „akadályai a mezőgazdaság szocialista átalakulásának”, meg kellett vonni a mintagazda jelvényt.³⁷⁹

A szocialista munkaverseny kezdete Magyarországon

Az 1948-ban meghirdetett versenyeket még nem nevezték szocialista munkaversenynek. A fogalom első megjelenésével a Diósgyőri Vasgyár munkásainak 1949 márciusában közzétett felhívása kapcsán találkozhatunk. A hároméves terv két év és öt hónap alatt való teljesítése érdekében indított „új szocialista versenyhez” a gazdaság szinte minden szektorában csatlakoztak a dolgozók.³⁸⁰ Megjegyzendő, hogy az ekkor kibontakozó versenymozgalom során reálisnak mondható teljesítmények születtek, „amelyeket az átlagos képességű munkás átlagon felüli erőfeszítéssel elérhetett.”³⁸¹

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének 1950. január 22-ei³⁸² határozata már kimondta, hogy 1949 második felében a szocialista munkaverseny a párt vezetésével tömegmozgalommá fejlődött. Ebben nagy szerepet játszott a Sztálin 70. születésnapjának tiszteletére indított munkafelajánlási mozgalom, valamint a december 21-ére szervezett „sztálini műszak”.³⁸³ Az MDP Szervező Bizottsága határozata értelmében az 1949. október 28-a és december 21-e között zajlott munkafelajánlási mozgalom jelentette tulajdonképpen a magyar-

³⁷⁸ PML XXI. 4-I. 1948. III. negyedév.

³⁷⁹ MOL M-KS 276. f. 93. cs. 80. ő.e. Az 1949. évi termelési versenyről. ikt.sz.n. 1949. d.n.

³⁸⁰ Apró Antal: Beszéljünk nyíltan a hibáinkról. In: Szocialista munkaverseny Magyarországon. (cikkgyűjtemény), Szikra, Budapest, 1950. 60. o.

³⁸¹ Gyarmati György – Botos János – Zinner Tibor – Korom Mihály: Magyar hétköznapiak Rákosi Mátyás két emigrációja között 1945–1956. Minerva, Budapest, 1988. 256. o. (A továbbiakban: Magyar hétköznapiak.)

³⁸² A KV-ülés január 20-án fogadta el ezt a határozatot, de január 22-én hozták nyilvánosságra, ezért szinte mindenhol ez utóbbi dátum szerepel. In: Nehéz esztendőkrónikája. Balogh Sándor (szerk.) Gondolat, Budapest, 1986. 209. o. (A továbbiakban: Nehéz esztendőkrónikája.)

³⁸³ Az MDP KV határozata a szocialista munkaverseny eredményeinek megszilárdításáról és továbbfejlesztéséről. In: Szocialista munkaverseny Magyarországon. 292. o.

országi sztahanovista mozgalom kezdetét,³⁸⁴ amelyet a KV imént említett határozata is deklarált.

A mozgalom névadója, Sztahanov, 1935-ben érte el csúcsteljesítményét: 102 tonna szenet fejtett ki, ami a norma 1457%-ának felelt meg. A Szovjetunióban ezzel indult hódító útjára a sztahanov-mozgalom, melyről Sztálin 1935-ben a sztahanovisták első értekezletén elmondott beszédében azt mondta, hogy az a szocialista munkaverseny újabb és magasabb foka.³⁸⁵

A KV határozata értelmében sztahanovista munkásnak kellett tekinteni azt, aki a többi munkással azonos munkafeltételek mellett normáját, vagy egyéni tervét nem csupán egy alkalommal, hanem rendszeresen, egy meghatározott időn át legalább 200 százalékban teljesíti, vagy rendszeresen túlteljesíti, és aki a termelés és termelékenység fokozására ésszerűsítést, újítást valósít meg, valamint a magasabb termelékenységet biztosító munkamódszerét munkatársainak átadja. A sztahanovistával szembeni további kíváncsi volt, hogy anyag-, szerző- és energiafogyasztásnál takarékoskodjon, a megengedettnél kevesebb selejtet, vagy selejtmentesen termeljen, illetve kiváló minőségű munkát végezzen.³⁸⁶

A sztahanovizmushoz szorosan kapcsolódott tehát, annak mintegy előfeltételét jelentette az újítómozgalom. Épp ezért az 1949. október közepén megnyíló Országos Újítókiaállítás, valamint az október 28-án összeülő Újító Kongresszust a kortársak a sztahanov-mozgalom kiindulási pontjának tekintették. Ez utóbbin szovjet sztahanovisták is részt vettek, akik tapasztalataik, munkamódszereik átadásával kívánták segíteni a hazai mozgalmat.³⁸⁷ Ez idő tájt jelent meg Magyarországon egyébként az első sztahanovista kezdeményezés az építőiparban. Pozsonyi Zoltán kőműves a téglafalak építésénél 1350%-ra teljesítette normáját, majd Fabrik József erre válaszul 2000%-ot teljesített.³⁸⁸

Ezekhez hasonló teljesítmények a fentebb már említett 1949. december 21-én meg szervezett „sztálini műszak” során is születtek. A korabeli beszámoló szerint ezen a napon a dolgozók százai érték el 1000%-nál magasabb normateljesítményt. A sztálini műszak kimagasló és rendkívüli jelentőségű politikai esemény volt elsősorban: „*az egész magyar dolgozó nép tömeges kommunista szombatja*”.³⁸⁹

³⁸⁴ Élmunkások és sztahanovisták. 30. o.

³⁸⁵ Élmunkások és sztahanovisták. 29. o.

³⁸⁶ Az MDP KV január 22-ei határozata. In: Szocialista munkaverseny Magyarországon. 296–297. o. Lásd még: A sztahanovista. Népszava, 1950. február 1. In: Szocialista munkaverseny Magyarországon. 386–391. o.

³⁸⁷ Hevesi Gyula: A magyar Sztahanov-mozgalom sajátosságai és feladatai ipari tartalékaink mozgósításában. Megjelent a Társadalmi Szemle 1950. januári számában. In: Szocialista munkaverseny Magyarországon. 361–364. o.

³⁸⁸ Hevesi, 363–364. o. Lásd még: A sztahanovista. Népszava, 1950. február 1. In: Szocialista munkaverseny Magyarországon. 387. o.

³⁸⁹ Hevesi, 365. o. Kommunista szombat: Szovjet mintára bevezetett ingyenmunka, általában valamilyen közösségi cél megvalósításához kötődött, például iskola- vagy óvodaépítéshez, de sokszor a gyárak a kommunista

Bár ma már nincs lehetőség arra, hogy leellenőrizzük a teljesítmények „hitelességét”, az azonban kétségtelen, hogy az átlagnál valóban tehetségesebb, ügyesebb munkások teljesítményüket nemcsak önerőből érték el. Szinte bizonyosra vehető, hogy jó előre biztosították számukra a megfelelő anyagot, felkészített gépekkel rendelkeztek, könnyen elvégezhető feladatokat kaptak, s ott állt mellettük egy soha nem emlegetett kiszolgáló személyzet is.³⁹⁰

1950. február 25–26-án tartották a magyar sztahanovisták első tanácskozását. A Pest Megyei Népújság³⁹¹ ebből az alkalomból egy, a Pravdában 1949 novemberében megjelent cikket közölt, melynek címe Sztálin szavait idézve a sztahanovizmust így jellemezte: „*Korunk legéletképesebb és leglegyőzhetlenebb mozgalma*”.³⁹²

1950-től a szóhasználatban is változások mutatkoztak, ugyanis már nem élmunkás-, hanem sztahanovista-jelvényeket osztottak a munkában kiemelkedő teljesítményt elérőknek. 1948 és 1950 között 16 200 élmunkásjelvényt, 1950 és 1953 között 115 ezer sztahanovista oklevelet osztottak ki. 1953-tól a sztahanovista cím helyét fokozatosan átvette a „*Kiváló Dolgozó*” kitüntetés.³⁹³

A mezőgazdaságban, mivel 1953-tól az egyes szakminiszterek is adományozhattak kitüntetésekkel, a begyűjtési miniszter minden évben odaítélhette „*A begyűjtés kiváló dolgozója*” és a „*Kiváló állatgondozó*” címet.³⁹⁴

Az élmunkások és a sztahanovisták lakóhelyük szerint nagyrészt budapestiek voltak, és a nehéziparban dolgoztak. Arra, hogyan futhatott be karriert egy sztahanovista, példa Pióker Ignác élete. 1949. december 21-én 1470%-os országos csúcsot ért el. 1950-ben Pióker lett a szakma legjobb munkása, vagyis az ország legjobb gyalusa. Februárban részt vett a sztahanovisták első országos kongresszusán, majd 1951. március 15-én Kossuth-díjjal tüntették ki, az 1953. május 17-i országgyűlési választásokon pedig képviselői mandátumot kapott. A sztahanovisták közül sokan lettek művezetők és csoportvezetők, de akadt olyan is, mint például Horváth Ede, aki alig két év alatt eljutott a gyárigazgató posztig, ő került ugyanis a győri Rába Művek élére.³⁹⁵

szombat alkalmával igyekeztek a tervteljesítésben mutatkozó lemaradásukat behozni. Az ezeken való részvétel önkéntes volt ugyan, de aki nem ment el, az számíthatott a vezetés rosszallására. Burget Lajos: Retró szótár. Korfesző szavak a második világháborútól a rendszerváltásig. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2008. 136. o.

³⁹⁰ Magyar hétköznapiak. 257–258. o. Lásd még: Jandek, 36. o.

³⁹¹ A lap elnevezése a korban többször is változott: Észak-Pest Megyei Népújság: 1945. március 4.–1950. január 22.; Pest Megyei Népújság: 1950. január 29.–1953. november 4.; Népújság: 1953. november 7.–1956. október 23.; Valóság: 1956. október 30.–november 4. (Az egyszerűség kedvéért a továbbiakban csak: Pest Megyei Népújság) A sajtóról részletesebben lásd: Tóth Judit: Az állampárti sajtóstruktúra kiépítése Pest megyében. In: Halász Csilla – Tóth Judit Tanulmányok Pest megye múltjából. Pest Megye Múltjából 14., Budapest, 2009.

³⁹² Pest Megyei Népújság, 1950. február 19.

³⁹³ Élmunkások és sztahanovisták. 30. o.

³⁹⁴ 1002/1953. MT. sz. h.

³⁹⁵ Élmunkások és sztahanovisták. 30–31. o.

A szocialista munkaverseny alapjainak megteremtése a mezőgazdaságban

A munkaversenyekről szóló korabeli cikkek, illetve az azok szervezésével, lebonyolításával kapcsolatban keletkezett rendeletek, utasítások és egyéb dokumentumok szinte kivétel nélkül megfogalmazták, hogy a versenymozgalom döntő célkitűzése az előirányzott tervek minden részletben való teljesítése, túlteljesítése, illetve idő előtti teljesítése.

Bár a szocialista munkaverseny, és ezen belül a sztahanovista mozgalom, elsősorban az ipar területén, az üzemekben bontakozott ki, azonban a szervezésnek, a ráhatásnak és a kényszerítésnek mindazon eszközeit, amelyeket „*a terv teljesítése, illetve túlteljesítése érdekében az iparban érvényesítettek, az eltérő sajátosságoknak megfelelően alkalmazták a mezőgazdaságban is*”,³⁹⁶ elsősorban annak szocialista szektorában, vagyis az állami gazdaságokban, a téeszekben és a gépállomásokon. Erdei Ferenc, földművelésügyi miniszter a Pest megyei termelőcsoportok és gépállomások küldötteinek első tanácskozásán elmondott beszédében is hangsúlyozta, hogy „*a szocialista munkaverseny megszervezése éppen olyan motorja a szocialista munkának a mezőgazdaságban, mint az ipari üzemekben*”.³⁹⁷

A versenyek alapját az ún. párosverseny képezte. Ennek során nemcsak a szocialista szektor egységei, hanem a megyék, járások, települések, egyéni gazdák is egymást hívták ki versenyre. Ezen túlmenően szintén szorgalmazták utca utcával, dülő dülővel való versenyét. A kihívásnál alapvető szempontként azt kellett figyelembe venni, hogy a kihívó és a kihívott hasonló adottságokkal rendelkezzen. Megyék esetén jelentette ez elsősorban a hasonló földrajzi- és talajviszonyokat, így Pest megye rendszerint Bács-Kiskun, esetleg Békés megyével állt versenyben.³⁹⁸

Több, a mezőgazdasági versenyekkel kapcsolatban 1949-ban keletkezett dokumentumban problémaként vetődött fel az egyéni gazdák egymás közötti versenye. Ebben ugyanis annak veszélyét vélték felfedezni, hogy az „*az egyéni gazdaságnak a megerősödését, kapitalista irányba való fejlődését*” fogja eredményezni. Éppen ezért az egyéni versenyek helyett a tömegversenyek szervezését szorgalmazták.³⁹⁹

A mindenkori terv teljesítése érdekében állandó hangsúlyt kapott a terméseredmények növelése, a termelékenység fokozása, amelyet a munka helyes megszervezése által láttak biztosítottnak. Mivel a versenyek eredményességét is nagyban befolyásolta a munkaszervezés,

³⁹⁶ Pető – Szakács, 178. o.

³⁹⁷ Pest Megyei Népiújság, 1950. február 12.

³⁹⁸ PML XXIII. 24. A Begyűjtési Minisztérium versenyszervezéssel kapcsolatos rendelkezései a megyék felé. 79/15-154/1/1952. 1952. július 3.

³⁹⁹ MOL M-KS 276. f. 93. cs. 80. ö.e. Az egyénileg dolgozó parasztok versenye. 1949. február 7. Lásd még: MOL M-KS 276. f. 93. cs. 80. ö.e. A mezőgazdasági termelési verseny elvi problémái. 1949. február 14.

ezért előbb meg kellett teremteni az ehhez szükséges feltételeket, aminek alapja az államhatalom térnyerése volt a gazdaság minden szektorában. Az ipar területén az államosítás 1948-ra majdhogynem teljesen befejeződött, s így az egyes üzemekben már ekkora megszerveződtek a brigádok, munkacsapatok. A mezőgazdaság szocialista szektorának kialakítása azonban lényegében ekkor vette kezdetét. A szocialista munkaverseny megjelenése a mezőgazdaságban tehát szorosan összekapcsolandó annak szovjet mintára történő átszervezésével, vagyis a kollektivizálással, valamint az állami gazdaságok és a gépállomások létesítésével.⁴⁰⁰ Megnyilvánult mindez abban is, hogy a szocialista munkaverseny fogalma ennek megfelelően az agrárszektorban később szilárdult meg, mint az ipar területén, 1949-ig ugyanis jobbra a termelési verseny elnevezéssel találkozhatunk.

Amint arról már szó volt, Rákosi 1948. augusztus 20-ai kecskeméti beszédét követően mindenki előtt nyilvánvalóvá vált az a szovjet ráhatásnak köszönhető irányváltás, miszerint a magángazdaságokat minél hamarabb fel kell számolni, s a parasztságot termelőszövetkezetekbe kell kényszeríteni. Ennek szellemében az első ötéves terv legfontosabb agrárpolitikai célkitűzése is a kollektivizálás végrehajtása volt. Mindehhez hathatós eszköznek bizonyult a gazdák adóterheinek folyamatos növelése, a kötelező beszolgáltatás mind több terményfélésegre, illetve nagyobb mennyiségben történő kiterjesztése, valamint a tagosítás.⁴⁰¹

A hároméves terv befejeztével, vagyis 1949 végére, az összes mezőgazdasági művelés alatt álló területeknek már közel egyötöde (17,8%-a) tartozott a szocialista szektorhoz.⁴⁰² Ez a szám 1953-ra a duplájára vagyis 34%-ra növekedett, így a téeszek és az állami gazdaságok kezelésében lévő földterület nagysága 3 750 000 holdat tett ki.⁴⁰³

A Földművelésügyi Minisztérium pártutasításra a kolhozokban kialakult módszereket alapul véve kidolgozta a téeszek számára a munkaszervezésre vonatkozó útmutatásokat. A téeszekben létrejöttek mind a növénytermesztési, mind az állattartási munkák elvégzésére a termelőbrigádok. A termelőbrigádok számára kijelöltek egy állandó földterületet, amelyen minden művelési folyamatot csak a brigád tagjai végezhettek. A brigádokon belül az egyes munkák végzésére munkacsapatokat kellett szervezni. Ez, figyelembe véve az egyes növények termesztésének sajátosságait, főként a kapásnövényeknél volt megvalósítható. A brigádon belül a munka csapatokra, esetleg egyéni szintig való lebontását, míg a kapásnövényeknél hasznosnak ítélték, addig a gabonaféleségeknél ez a gépek gazdaságos kihasználását akadályozta volna. Az állattenyésztésben is fontosnak tartották, hogy egy brigád mindig ugyanazo-

⁴⁰⁰ Borbás Lajos: A munka megszervezése és a munkaverseny kérdései a szocialista mezőgazdaságban. (Az MDP II. kongresszusának tiszteletére.) 1951. 80. o.

⁴⁰¹ Szakács, 1998. 330–337. o. Lásd még: Agrárvilág Magyarországon. 287–293. o.

⁴⁰² Jandek, 23. o.

⁴⁰³ Romsics, 350. o.

kat az állatokat gondozza. A brigádon belül, például egy tehenész-brigádban is lehetett az egyes munkafolyamatokra, így a takarmányozásra, állatgondozásra, fejésre specializálódni.⁴⁰⁴

Pest megyében a munkaszervezésben a zsámbéki Rákosi Tszcs járt az élen. Ez nem véletlen, hiszen Zsámbékon egy mezőgazdasági akadémia is működött, amely segítséget nyújtott a szovjet módszerek gyakorlati átültetésében. 40-80 fős szántóföldi brigádokat alakítottak, illetve azon belül 8-10 főből álló munkacsapatokat szerveztek. A brigádvezetőket és segítőiket, a munkacsapatok vezetőit, a tszcs intézőbizottsága jelölte ki és a tagság hagyta jóvá, ami minden bizonnyal már csak formalitás volt. A választásnál – amint azt a tszcs intézőbizottságának elnöke a Pest Megyei Népújságban megjelent cikkében írta – nemcsak a munkavégzésben való elsőség számított, hanem az is, hogy az adott személy a párt politikáját magáénak érzi-e, s azt alkalmazza-e.⁴⁰⁵

A szovjet mezőgazdaság és a munkaverseny-mozgalom tanulmányozása érdekében első ízben 1949. május 28.–július 3. között utazott egy 80 tagú, majd 1950 nyarán július 16.–augusztus 17. között egy 200 fős parasztküldöttség a Szovjetunióba Erdei Ferenc vezetésével.⁴⁰⁶ A gazdáknak hazaérkezésük után gyűléseken kellett beszámolót tartaniuk a kinti tapasztalatokról, illetve a párt sajtóorgánumaiban rendre jelentek meg az ott látottakról szóló népszerűsítő cikkek.⁴⁰⁷

A mezőgazdasági versenyek szerepe, célja, feladata

Azt a sztálini tanítást, miszerint a munkaverseny és a sztahanov-mozgalom a szocializmus építésének állandó kommunista módszere, a hazai vezetők is fennen hangoztatták.⁴⁰⁸ Ezért tudatosítani kellett, hogy a verseny nem öncél, hanem annak önmagán túlmutató társadalmi és politikai jelentősége van. Épp ezért a munkaverseny kérdését az agitációban, a sajtóban és a mindennapi politikai-szervező munkában össze kellett kapcsolni más fontos feladatokkal is.⁴⁰⁹

A termelés fokozása, a begyűjtés előmozdítása mellett a verseny legfontosabb céljaként a mezőgazdaság szocialista irányba való fejlesztését jelölték meg. Jelentette ez elsősor-

⁴⁰⁴ Borbás, 8–12. o.; 43–44. o.

⁴⁰⁵ Pest Megyei Népújság, 1950. április 9.

⁴⁰⁶ Nehéz esztendők krónikája. 272. o.

⁴⁰⁷ MOL M-KS 276. f. 89. cs. Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége Agitációs és Propaganda Osztályának iratai. 1950–1956. 183. ö.e. [Az őrzési egység csak az 1950-ben kint járt küldöttséggel, illetve a beszámolókkal kapcsolatos iratokat tartalmaz.]

⁴⁰⁸ Ez a megállapítás a munkaversennyel kapcsolatban keletkezett dokumentumok jelentős részében megtalálható.

⁴⁰⁹ MOL M-KS 276. f. 89. cs. 175. ö.e. Javaslat a szocialista munkaverseny továbbfejlesztésére. 1950. d.n. ikt.sz.n. Lásd még: Lenin és Sztálin a szocialista munkáról és a munkaversenyéről. (Szabad Nép, 1950. január 28.) In: Szocialista munkaverseny Magyarországon. 340–355. o.

ban a termelőszövetkezeti mozgalom szélesítéséért folytatott küzdelmet, aminek érdekében állandóan szemléltették a parasztság számára a nagyüzemi gazdálkodás fölényét.

A téeszekről a sajtóban megjelent cikkek is azt példázták, hogy az egyéni gazda, még ha minden erejét latba is veti, akkor sem fog úgy boldogulni, mint az, aki tsz-tag lett.⁴¹⁰ A tsz-eket tagtoborzó versenyekkel is próbálták erősíteni. Olyan felajánlásokat vártak el, mint amilyet a taksonyi tanácselnök-helyettes – aki egyébként egy középparaszt asszony volt – tett. Ő ugyanis azt vállalta, hogy az MDP II. kongresszusáig belép a tsz-be és még további öt tagot beszervez. A már meglévő tsz-ek belső megszilárdítását célozta a Politikai Bizottság 1950. január 26-ai határozat is, amelynek értelmében mindenhol létre kellett hozni a pártszervezetet.⁴¹¹ Ezt szem előtt tartva a Pest megyei tsz-ek vállalták, hogy a kongresszusig mindenhol megalakítják azokat.⁴¹²

A pártépítést azonban nemcsak ily módon segíthették a versenyek. A termelésben kiűnt pártonkívüli dolgozókat ugyanis felvették a párt tagjelöltjei, a tagjelölteket pedig a tagok közé.⁴¹³

A mezőgazdasági versenyeknek társadalmi szempontból volt egy ún. „*egy táborba forrasztó*” jellege.⁴¹⁴ Vagy legalábbis a pártpolitikának ez volt a szándéka. Azaz tudatosítani azt, hogy az MDP szövetségének tekinti a kisparasztok mellett a középparasztságot is, és e két társadalmi csoport csak egymással összefogva érhet el eredményeket a „kulákokkal” szemben.⁴¹⁵ Rákosi szavai szerint ugyanis a szocialista munkaverseny a mezőgazdaságban csak az ellenséggel szembeni következetes harccal valósítható meg.⁴¹⁶ A „kulákokat” rendszerint a „dolgozó parasztság” boldogulását gátló, munkáját halogató, tanácsaival félrevezető, állandó szabotázsokat s ezzel a haza virágzását gátló szerepkörben tüntették fel.⁴¹⁷

A verseny társadalmi vonatkozását tekintve a „kulákok” elleni harc mellett a munkás–paraszt szövetség erősítésére is jó lehetőséget nyújtott. Ennek egyik formája az ún. falujáró mozgalom volt, amelyben csak párttagsággal rendelkező, többnyire ipari munkások vehettek részt. Számuk megközelítette a 13 000-et, s mintegy 1200 községet, tszcs-t, illetve állami gazdaságot látogattak rendszeresen. A falujárókkal szembeni kíváncsi volt, hogy előadása-

⁴¹⁰ Pl.: Sz. Antal nem sajnálja a fáradtságot, de mégsem bírja a versenyt a termelőcsoporttal. Őszre ő is tsz-tag lesz. In: Pest Megyei Népiújság, 1950. május 21.

⁴¹¹ Rákosi Sándor: Az MKP és az MDP szervezeti felépítése 1944–1956. MSZMP KB Párttörténeti Intézetének kiadványa, Budapest, 1964. 57. o.

⁴¹² MOL M-KS 276. f. 89. cs. 134. ö.e. Az MDP Pest Megyei Bizottságának jelentése 1951. január 25. Lásd még: MOL M-KS 276. f. 89. cs. 134. ö.e. ikt.sz.n. 1951. január 8.

⁴¹³ MOL M-KS 276. f. 89. cs. 134. ö.e. A kongresszusi nagygyűlés előkészítésének feladatai. B/6/A/895/2. 1951. január 10.

⁴¹⁴ Pest Megyei Népiújság, 1949. április 10.

⁴¹⁵ A kulákoknak minősített gazdákat egyébként igyekeztek a versenyekből is kizárni. MOL M-KS 276. f. 93. cs. 80. ö.e. A mezőgazdasági termelési verseny problematikája. 1949. d.n.

⁴¹⁶ Borbás, 100. o.

⁴¹⁷ MOL M-KS 276. f. 89. cs. 176. ö.e. A DISZ agitációs terve az őszi mezőgazdasági munkák segítésére. ikt.sz.n. 1950. szeptember 9.

ikkal, egyéni agitációval hívják fel a figyelmet az „ellenség” kártékony munkájára, segítsék elő a párt politikájának megvalósítását, a téjesesítést, szervezzenek népnevelő csoportokat.⁴¹⁸

Kezdetben a falujárók kisebb javítási munkákban segédkezve igyekeztek a falusi emberek bizalmába férkőzni, így különösen a koalíciós években jelentős segítséget nyújtottak az MKP tömegbefolyásának kiszélesítésében, valamint a parasztság ipari munkássággal szembeni előítéletének leküzdésében. Munkájukra főleg addig volt szükség, míg a helyi, járási és falusi pártszervezetek meg nem erősödtek. Egyre inkább növekedett azonban a csak kiránduló, bevásárló, lerészegedő, botrányokat okozó falujárók száma. Emellett a mozgalom rendkívül költségesnek is bizonyult, az államnak havonta mintegy 900 000 forintjába került. Épp ezért a falujárás ezen formáját igyekeztek felszámolni, és helyette az ún. falupatronázs, faluvédnökség intézményét kialakítani. A falupatronázs fő feladatává tették, hogy hatékony segítséget nyújtsanak a mezőgazdaság szocialista átalakításában, a párt és a kormány határozatainak végrehajtásában, a falusi pártszervezetek megerősítésében, illetve a falusi kommunisták nevelésében.⁴¹⁹

Az üzemek, amelyek eddig részt vettek a falujárásban, védnökséget vállaltak egy-egy falu, majd egyre inkább egy-egy tsz, állami gazdaság vagy gépállomás felett. Az üzemi pártszervezeteknek gondoskodniuk kellett arról, hogy 4-5 hetenként az üzem kultúrscsoportja felkeresse a védnöksége alatt állót, s mutassanak be ott olyan műsort, amely a mezőgazdaság szocialista átalakítását, a szocialista munkaverseny jelentőségét megismerteti a helybéliekkel.⁴²⁰ A munkaverseny megismertetésén túl részt vettek annak megszervezésében, segítséget nyújtottak a versenytáblák felállításában, csasztuskákat énekeltek és népszerűsítették az élenjárókat. A „klerikális reakció elleni harchoz” pedig oly módon járultak hozzá, hogy előadásait, vagy éppen a különböző sport- és kultúrrendezvényeket, üzemlátogatásokat a misék idejére szervezték.⁴²¹

A Pest megyei községeket (kb. 150 községet) főként a fővárosi üzemekben szerveződött csoportok látogatták, de több megyei gyár is vállalt ilyen jellegű feladatokat. Így például a Csepel Autógyárból Lórévra, Makádra és Szigetbecsére; a Dunakeszi Járműgyárból Kartalra jártak, a Pomázi Üveggyár pedig három Szentendrei járásbeli községet patronált. Szerveződtek továbbá ilyen csoportok a Váci Fortegyárban, a Váci Kötőszövőben, a Budakeszi Textilművekben, a Gödöllői Árammérőgyárban és a Kistarcsai Fésűsfonóban is.⁴²²

⁴¹⁸ MOL M-KS 276. f. 89. cs. 182. ő.e. Beszámoló jelentés a falujáró mozgalomról. ikt.sz.n.1950. július 21.

⁴¹⁹ MOL M-KS 276. f. 89. cs. 182. ő.e. Jelentés a falujáró mozgalomról és javaslat annak átszervezésére. K/6/b/704/3. 1950. szeptember 22.

⁴²⁰ MOL M-KS 276. f. 89. cs. 182. ő.e. Határozati javaslat a falujárás fokozatos megszüntetéséről és a faluvédnökség bevezetéséről. K/6/b/807/4. 1950. december 6.

⁴²¹ MOL M-KS 276. f. 89. cs. 182. ő.e. Jelentés a falujárás átszervezéséről. K/6/b/688. 1951. június 28.

⁴²² MOL M-KS 276. f. 89. cs. 182. ő.e. Az MDP Pest Megyei Bizottságának jelentése a falujárás átszervezéséről. K/6/b/159. 1951. március 6.

A munkás-paraszt szövetség imént vázolt erősítése mellett egyéni kezdeményezések is akadtak. Így például a felsőbabádi állami gazdaság fiatal munkásai a Pest Megyei Népújság hasábjain keresztül fordultak M. Zoltánhoz, a Csepel Autógyár egyik sztahanovistájához. Nyílt levelükben kérték, hogy látogasson el hozzájuk, és adja át a versenyszervezésben szerzett tapasztalatait. A megkeresésre M. Zoltán (vagyis helyette minden bizonnyal valaki más) a következő címmel írt választ: „*Örömmel fogadom meghívástokat...*”. Az invitálás elfogadása mellett azonban a szerző máris egy jó tanáccsal szolgált, miszerint „*minél eredményesebben harcolunk az ellenség ellen, annál nagyobb sikereket érünk el a termelésben. Felhívom erre figyelmeteket, mert a reakció elleni harc benneteket is erősíteni fog*”.⁴²³

A verseny szakaszai

Mivel a szocialista munkaverseny elsődleges célja a terv teljesítése volt, ezért ez alapvetően meghatározta a verseny fenntartásának folytonosságát. Értendő ez alatt, hogy a verseny nem az év egy-egy hosszabb vagy rövidebb időszakára korlátozódott, hanem tulajdonképpen annak egész folyamán zajlott. Az évet a kor ünnepeinek dátumai (április 4.; május 1.; augusztus 20.; november 7.; december 21.) által szakaszolt egységekre bontották, és az egyes alkalmak tiszteletére rendezett versenyek eredményeit ekkor hirdették ki. A mezőgazdasági termelés időnyellegéhez alkalmazkodva az egyes versenyszakaszokat más-más célok elérése érdekében hirdették meg.

Április 4-e⁴²⁴ alkalmából – melyet egyébként a korban a legnagyobb nemzeti ünnepnek tartottak – az I. negyedévi tej-, tojás-, baromfi-, továbbá hizottsertés, vágómarha, zsír- és borbegyűjtési tervek teljesítése volt az elsődleges cél a „*Hazánk felszabadulásának évfordulóját I. negyedévi begyűjtési tervünk túlteljesítésével ünnepeljük*” – jelmondat alatt.⁴²⁵ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy az év eleje egyben az elszámoltatások egyik fő időszaka is, amikor az előző évben – főként az őszi kapásnövényekben – kötelezettségüket nem teljesítő gazdák elszámoltatására került sor. Április 4-e tiszteletére rendszerint versenyt indítottak a vetéstervek, valamint a tavaszi növényápolási munkák időbeni teljesítése érdekében is.

A május 1-je alkalmából indított versenyek többnyire az előző szakaszhoz hasonló célkitűzéseket fogalmaztak meg, azzal kiegészítve, hogy mivel ekkor már a kaszálások is megkezdődtek, a szénabegyűjtési terv nagy részét is teljesíteni kellett.

⁴²³ Pest Megyei Népújság, 1950. július 2.

⁴²⁴ Az 1950. évi 10. sz. tvr. április 4-ének, Magyarország felszabadulása napjának nemzeti ünnepé nyilvánításáról. „*Április 4. nemzeti ünnep, Magyarország legnagyobb nemzeti ünnepe, a magyar felszabadulás, a megbont-hatatlan szovjet–magyar barátság napja.*” In: Nehéz esztendőkről krónikája. 236. o.

⁴²⁵ MOL XIX-K-7-a. 1953. március 4.

A begyűjtés szempontjából a legfontosabb az augusztus 20-ai verseny volt, amelynek jelentőségére utal, hogy sokszor csak a „nagybegyűjtés” időszakaként emlegették. Az alkotmány ünnepe a június végén megkezdett aratás és cséplés befejezésének a céldátumául szolgált. Annak elérését igyekeztek biztosítani, hogy ekkorra minden termelő közvetlenül a cséplőgéptől maradéktalanul, azaz „szemveszteség nélkül” teljesítse, túlteljesítse gabonabeadási kötelezettségét. A cséplőgépeknél a legszélesebb körű mozgósítás folyt, minden gépnél agitációs brigádokat kellett felállítani, emellett a tanácsok és a pártszervek segítségével gondoskodtak a cséplést megelőző házi agitáció megszervezéséről is. A legtöbb hangzatos jelszót is ebben az időszakban vonultatták fel, amelyek között olyanok szerepeltek mint például: „Az első gabonát a hazának!”; „Cséplőgéptől teljesítsd beadási kötelezettséged, ezzel is erősíted hazádat és véded a békét!” „Gabonabegyűjtési tervünk maradéktalan teljesítésével előre a Minisztertanács, Rákosi elvtárs vándorzászlójáért!” A begyűjtés mellett kiemelt feladatnak tekintették ebben az időszakban a talajművelés terén a tarlólánhántást, valamint a másodnövények elvetését, amelyek minél gyorsabb elvégzése érdekében szintén versenyeket indítottak.⁴²⁶

A „nagybegyűjtés” idejére készült plakát.

Forrás: Mezőgazdasági Múzeum

⁴²⁶ MOL XIX-K-7-a. 1953. március 4.; 1953. május 6., MOL M-KS 276. 89. cs. 176. ő.e. Az MDP KV Agitációs és Propaganda Osztályának ütemterve a Titkárság 1951. évi aratás, cséplési munkákról szóló határozatának végrehajtására. ikt.sz.n. 1951. május 29.

Minden községben ünnepélyes keretek között kellett az „első gabonát” a raktárba szállítani. Erre az alkalomra a gabonaátvevő helyeket, valamint az első szállítmányokkal érkező kocsikat feldíszítették, majd az átadást kultúrműsorral kötötték össze. Itt általában beszédet mondott a helyi vb-elnök, a tsz-elnök, esetleg valamely felsőbb megyei vagy pártvezető.⁴²⁷

Az „első gabona” átadása, a terménybegyűjtési verseny ünnepélyes megkezdése.

Forrás: 1956-os Intézet Közalapítvány adatbázisa

A Pest Megyei Népújság hasábjain is rendszerint beszámoltak ezen eseményekről: „Nagy ünnepre virradt vasárnap a perbáli Dózsa György termelőszövetkezeti csoport tagsága. Jól végzett munkájuk gyümölcset: az első gabonát szállították a földműves-szövetkezet magtárába. A falu dolgozó parasztága gyönyörűen feldíszítette erre az alkalomra a szövetkezet magtárát. A hajnali szélben vörös, nemzeti színű zászlókat fodrozott a szél, amikor az ünnepi felvonulók a földműves-szövetkezethez értek. A traktorok, gépkocsik, cséplőgépek is vörösbe öltöztek ebből az alkalomból. A gépkocsik zúgása, a traktorok puffogása egybeolvadt a traktorok tetején ülő MNDSZ-asszonyok vidám dalolásával. Az asszonyok még a szekereket is felvirágozták erre a napra. Amikor a menet a raktárhoz érkezett, már az egész falu népe kint volt a földműves-szövetkezet előtt. Örömtől sugárzó arcú emberek vették körül a gabonaszákokkal megrakott kocsikat. A zsákok tetejéről boldogan, büszkén néztek le a tszcs-tagok. A raktárnál a tszcs elnöke, Veres Mihály adta át az első idei termést. [...] A falu dolgozó népének a lelkesedése egyre fokozódott. Vidám kultúrműsor tette még emlékezetesebbé a napot. A

⁴²⁷ MOL XIX-K-7-a. 1953. március 4.; 1953. május 6.

*perbáli Dózsa Tszcs tagjai az ünnepség végeztével meglegedetten állapították meg: az élet nálunk egyre szebb, egyre vidámabb lesz.*⁴²⁸

Hasonló jelentőséggel bírt az, amikor július elején az országos versenyt kedvezményező község tsz-ei és gazdái az első gabonaszállítmányt Budapestre vitték. A szállítmányt és az azt kísérőket a pályaudvaron ünnepélyes keretek között fogadták a párt és a kormány képviselői, valamint Budapest élenjáró ipari munkásainak küldöttsége. Erre a célra a MÁV-nak külön biztosítani kellett egy feldíszített szerelvényt. Hasonló szállítmányokat indítottak a nagyobb ipari városokba, így Miskolcra, Győrbe, Pécsre és Sztálinvárosba is. A filmhíradó, a rádió és az újságok kiemelt helyen foglalkoztak ezekkel az eseményekkel.⁴²⁹

Az őszi versenyben a november 7-ére elérendő célok között elsősorban az őszi kapásnövénnyek, vagyis a kukorica, burgonya és a napraforgómag rendeletben meghatározott idő előtti teljesítése, illetve minél több cikkből történő túlteljesítése szerepelt. Jól példázza ezt a következő jelszó is: „Az őszi begyűjtési tervek túlteljesítésével ünnepeljük a Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulóját!” Az egész év folyamán zajló tej-, tojás- és baromfibeadás kiegészült ekkorra a borbeadási kötelezettség teljesítésével is, az őszi munkákban pedig kiemelt jelentőséggel bírt a szántás minél előbbi befejezése.⁴³⁰ Megjegyzendő, hogy az év ezen szakaszában a tervek teljesítésében azonban a legtöbbször az elszámoltató bizottságoknak volt nagy szerepe.

A december 21-ére, vagyis Sztálin születésnapjának tiszteletére indított versenyek célkitűzései nem igen különböztek az előzőétől, tulajdonképpen a november 7-ei vállalásokat kellett megújítani.

Kiemelkedő munkaversenyek

Az imént felsorolt ünnepekhez kapcsolódó versenyeken kívül a vizsgált időszak szinte minden esztendejében egy-két kiemelt jelentőségű munkaverseny is zajlott az adott év meghatározó eseménye, esetleg eseményei tiszteletére.

1950-ben az ötéves terv meghirdetése, valamint a DISZ június 18-ai megalakulása alakalmából⁴³¹ is születtek felajánlások. Október 22-ére, a tanácsválasztás napjára pedig a parasztság vállalta, hogy befejezik az őszi vetést, amit 19 megyéből 17 teljesített is.⁴³²

⁴²⁸ A perbáli tszcs már beadta az első gabonát. In: Pest Megyei Népújság, 1950. július 2.

⁴²⁹ MOL XIX-K-7-a. 1952. május 27.

⁴³⁰ MOL XIX-K-7-a. 1953. március 4.

⁴³¹ MOL M-KS 276. f. 93. cs. 134. ő.e. Jelentés az állami gazdaságok 1950. évi munkaversenyéről. K/8/g/894. 1951. január 6.

⁴³² Rákosi Mátyás: Visszaemlékezések 1940–1956. 2. kötet. Napvilág Kiadó, Budapest, 1997. 846. o.

1951-ben az MDP II. kongresszusának tiszteletére a Hoffher-gyár dolgozóinak kezdeményezésére úgy az iparban, mint a mezőgazdaságban kezdetét vette a korszak talán legnagyobb szabású versenye, az ún. kongresszusi verseny,⁴³³ hangoztatva, hogy ebben részt vesz mindenki, akinek szívügye a párt megerősítése. A kongresszust megelőző napon a Hősök tereén nagygyűlést tartottak. A felvonulók élére a versenyben legjobb eredményt elért, főként ipari munkásokat állítottak. A propaganda-eszközként felvonultatott zászlók (amelyeknek 60%-ban pirosnak kellett lenniük) és a szokásos arcképek mellett megjelentek a kongresszusi felajánlásokat, valamint az elért eredményeket feltüntető táblák is.⁴³⁴

1952-ben a Rákosi 60. születésnapja (március 9.) alkalmából rendezett ünnepségekkel a „*Sztálin legjobb magyar tanítványát*” övező kultusz csúcspontjára hágott.⁴³⁵ Hozzájárult ehhez az is, hogy ebből az alkalomból széleskörű munkaverseny-mozgalmat indítottak. Az agitációban ki kellett hangsúlyozni, hogy a Rákosi „elvtársnak” adott szó, a születésnapja tiszteletére tett vállalások – amelyeket levélben egyébként magához a pártvezérhez kellett elküldeni –, teljesítése becsületbeli kötelesség azért, mert ő is mindig véghezvitte azt, amit a „dolgozó népnek” ígért. Az eredmények ünnepélyes kihirdetésére március 9-én az országszer- te megtartott kultúr műsorokkal összekapcsolt rendezvényeken került sor.⁴³⁶

Az országra ugyanakkor a korszak talán legínségesebb éve köszöntött, a súlyos aszály következtében ugyanis rendkívül rossz volt a termés, így a megnövekedett beszolgáltatási kötelezettséget szinte lehetetlen volt teljesíteni. Ezt a pártállam kényszerhatalmi eszközök tömeges alkalmazásával azonban mindenképp igyekezett biztosítani.⁴³⁷

Az 1953-as év a békeversenyek jegyében telt el, mivel ez év nyarán, június 15–20-a között, a Béke Világtanácsa Magyarországon ülésezett. Ebből az alkalomból például a május 17-ei országgyűlési választások tiszteletére választási békeversenyt, az agrárszektorban pedig külön betakarítási és begyűjtési békeversenyt hirdettek. A felajánlásokat a Béketanács- hoz kellett eljuttatni.⁴³⁸

1954-ben az MDP III. kongresszusa tiszteletére indított verseny már nem volt olyan nagyszabású, mint az 1951-es. Emellett születtek még felajánlások ebben az évben november

⁴³³ „*Méltó módon készülni a kongresszusra egyet jelent azzal, hogy harcolunk a munkafegyelem megszilárdítá- sáért, a termelékenység emeléséért, az 5 éves terv 2. évének sikeres beindításáért.*” MOL M-KS 276. f. 89. cs. 134. ö.e. Az agitációs munka jelentősége. A kongresszussal kapcsolatos feladatok. ik.sz.n., d.n.

⁴³⁴ MOL M-KS 276. f. 89. cs. 134. ö.e. A kongresszusi nagygyűlés előkészítésének feladatai. B/6/A/895/2. 1951. január 10.

⁴³⁵ Romsics, 341. o.

⁴³⁶ PML XXXV. 1. 2/148. ö.e. Rákosi 60. születésnapjával kapcsolatos iratok. 28/5/63/1952. 1952. január 20.; 28/6//162/1952. d.n.; 28/6/205/1952. 1952. február 14.

⁴³⁷ Romsics, 348–349. o.

⁴³⁸ MOL M-KS 276. f. 89. cs. 184. ö.e. Az MDP KV határozata a pártbizottságok és a pártszervezetek feladatira vonatkozóan a gabona-betakarítás és a begyűjtés idején. 1953. június 2.

28-ai tanácsválasztások, illetve a magyar–szovjet barátsági hónap tiszteletére is. Megjegyzendő, hogy ebben az évben a megyék közti versenyt Pest megye nyerte.

1955-ben a „felszabadulás” 10. évfordulójára négy hónapos időtartamra felszabadulási verseny vette kezdetét. Ennek intenzitását, jelentőségét mutatja azonban az a Pest Megyei Tanács VB ülésén elhangzott megállapítás, miszerint *„majdnem teljes egészében hiányzik a begyűjtési tervek teljesítésének egyik legfontosabb segítőeszköze: a versenymozgalom.”*⁴³⁹

Egy-egy versenyszakaszt úgy próbáltak még eredményesebbé tenni, hogy a lezárást megelőző, általában egy hétben, egy végső hajrára került sor, így szerveztek például ún. „felszabadulási hetet”, vagy „kongresszusi hetet”.

A verseny menete

A kihívás

Egy-egy verseny beindítása – akárcsak az első országos munkaversenyé – mindig a Szabad Nép hasábjain történt. A pártlapban egy dolgozó nevében írt levél hívta versenyre egy aktuális cél érdekében az ország összes munkását.⁴⁴⁰ Megyei szinten hasonló mód a megyei lap adott ennek színteret, de a kihívó természetesen nemcsak egy adott személy, hanem községek, járárok, illetve különféle üzemegységek egyaránt lehettek. Pest megyében például 1950 tavaszán a Pest Megyei Népújságon keresztül *„a zsámbéki Rákosi termelőcsoport versenyre hívta ki az ország összes termelőcsoportját”* annak alkalmából, hogy a Földművelésügyi Minisztérium kiváló munkájuk jutalmául engedélyezte, hogy felvegyék Rákosi nevét.⁴⁴¹

A kihívás természetesen történhetett csak a megyén belül is. 1954 februárjában jelent meg a Váci járás kongresszusi versenyfelhívása, amelyben a májusban tartandó kongresszus tiszteletére versenyre hívták ki a megye valamennyi járásának *„dolgozó parasztságát”*. Emellett a Szobi és a Szentendrei járással folytatott párosversenyüket az év végéig meghosszabbították.⁴⁴²

Ugyanebben az évben a püspökhatvani Szikra Tsz kongresszusi felajánlásához 78 tsz csatlakozott a megyéből, valamint a pátyi nyilvántartó párosverseny kihívását 94 község begyűjtési dolgozója fogadta el.⁴⁴³

⁴³⁹ PML XXIII. 2. 31. kötet. 1955. március 9.

⁴⁴⁰ Élmunkások és sztahanovisták. 32. o.

⁴⁴¹ Pest Megyei Népújság, 1950. április 9.

⁴⁴² PML XXIII. 24. 22-12/1954. 1954. február 3.

⁴⁴³ PML XXIII. 2. 27. kötet. 1954. március 1.

A versenykihívásokat a községekben gazdaggyűléseken, kisgyűléseken, békegyűléseken ismertették, ahol meg kellett tenni a gazdáknak az egymást túllícitáló felajánlásaikat. A község csatlakozását a község vb elnökének jelenteni kellett mind a megyei tanács vb begyűjtési osztályához, mind a begyűjtést összefogó megyei operatív bizottság felé.

A tsz-ekben a versenykihívást a közgyűlésen, az állami gazdaságokban és a gépállomásokon pedig értekezletek keretében ismertették.⁴⁴⁴

A versenyekre történő kihívásnál nagyon fontos volt az önkéntesség látszatának a fenntartása. A kihívó bárki lehetett, csak arra kellett odafigyelni, hogy az alulról jövő kezdeményezésnek hasson. Vagyis ez azt jelentette, hogy egy-egy versenyfelhívást úgy tettek közzé a lapok, mintha azt az adott állami gazdaság, tsz, község, esetleg egyén saját maga kezdeményezte volna. Ez persze korántsem így volt, hiszen erről legfelsőbb pártszinten döntöttek. Előre kijelölték, hogy az adott versenyszakaszt melyik megye, község indítsa meg, s azt, hogy ezt milyen módon hozzák nyilvánosságra. A kihívó általában az előző versenyszakaszban győztes megye, illetve község, tsz, valamint a legjobban teljesítő gazda volt, s már a díjátadó ünnepekkel egybekötve meg is hirdették az újabb versenyt, sőt az első felajánlásokat is megtették. Így például az 1951. évi augusztus 20-ai begyűjtési versenyt Madaras község indította július 1-jén, egyúttal kihívta Katymárt párosversenyre. Elsőként a Hajdú megyei Földesnek és Nádudvarnak kellett elfogadnia a kihívást július 3-áig, majd ezt követően 10-éig országszerte a községek a különféle gyűléseken csatlakozhattak. Járási szinten a versenyt a Somogy megyei Nagyatádi járás indította meg kihívva a Barcsi járást, míg a többi járásnak lehetőleg július 15-éig kellett csatlakoznia. A járások vállalását a községi gyűléseken megválasztott községi küldöttek a járási székhelyen összeülő értekezleten vitatták meg. A megyék versenyében Hajdú-Bihar megye volt a kezdeményező, amikor is rendkívüli tanácsülés keretében július 14-én párosversenyre kellett hívnia Békés megye „dolgozó parasztságát”. Az előterjesztés arra vonatkozóan is „javaslattal” élt, hogy melyik megye kit hívjon ki, így Pest megye Bács-Kiskunnal került szembe. A tsz-ek közötti versenyben a túrkevei Vörös Csillag Tsz, az állami gazdaságok közöttiben pedig a mezőhegyesi állami gazdaság volt a kihívó fél.⁴⁴⁵

Nagyon sokszor a versenyek azonban megrekedtek a kihívás szintjén, olyannyira, hogy előfordult, egy adott község, illetve a járás lakossága nem is tudott róla. 1953-ban az augusztus 20-ai verseny során például a Nagykátai járási vb-elnököt és a mezőgazdasági osz-

⁴⁴⁴ Pető – Szakács, 186. o.

⁴⁴⁵ MOL M-KS 276. f. 93. cs. 268. ő.e. Előterjesztés az Országos Begyűjtési Operatív Bizottsághoz az 1951. évi kenyérgabona és takarmánygabona begyűjtési versenyének megszervezése, kiértékelése és jutalmazása tárgyában. ikt.sz.n. 1951. június 29.

tály vezetőjét kivéve senki nem tudott arról, hogy a Dabasi járással versenyszerződést kötöttek.⁴⁴⁶

A Pest Megyei Népújságban megjelent – mai szemmel tekintve igen megmosolyogtató – cikk ugyanakkor arról számolt be, hogy kihívásra sem volt feltétlen minden esetben szükség. A csobánkai Törekvés Tszcs tagjai ugyanis „*néma versenyre*” keltek a helybeli állami gazdaság dolgozóival, amit a kimagasló versenyszellem ékes bizonyítékának tartottak.⁴⁴⁷

A felajánlás

Az önkéntesség látszatának fenntartása jól tetten érhető a versenyekre történő felajánlásokban is. A tervteljesítés és túlteljesítés érdekében indított számtalan verseny ugyanis nemcsak azt a célt szolgálta, hogy minden egyes dolgozó, munkacsoport, műhely, üzem és iparág naponta teljesítse feladatát, hanem azt is, hogy a korábban munkaköri feladatként megjelölt teendőket „önként”, felajánlásként végezzék el.⁴⁴⁸

Az imént említett fórumokon nem csupán az adott versenyhez való csatlakozásáról döntöttek, hanem itt történtek meg az egyéni felajánlások is. Érdeemes megnézni, hogy a szocialista szektorhoz tartozó üzemegységeken belül milyen, tipikusnak mondható felajánlások születtek.

A traktorok állami tulajdonba vételével, a mezőgazdaság szocialista átszervezésének elősegítésére létrejött gépállomásokon a gépi munkák elvégzése mellett rendszerint a munkagépek kijavítására, a géptörések és az önköltség csökkentésére, illetve az anyagtakarékosságra, esetleg a szakképzés előmozdítására vonatkozó vállalásokat tettek. A szocialista szektoron belül a gépállomások vettek részt legnagyobb arányban a munkaverseny-mozgalomban, ezáltal is bizonyítva azt, hogy a gépállomás dolgozói, mintegy az ipari munkásság előretolt bástyájaként fontos pillérét képezik a munkás-paraszt szövetség erősítésének. Az iparban kialakult munkaversenyekhez az itt kibontakozó versenyek hasonlíthatók a leginkább. Tetten érhető ez abban is, hogy javarészt a gépállomásokon, főleg a traktoristák között találkozhatunk sztahanovistákkal, valamint az újító-mozgalom megjelenésével.⁴⁴⁹

⁴⁴⁶ PML XXXV. 1. 1/32. ö.e. Jelentés a megyék mezőgazdasági munkaversenyéről. 1953. július 21.

⁴⁴⁷ „*A csoport tagjai néma versenyre keltek a helybeli állami gazdaság dolgozóival. Egyszerre érkezett ugyanis a tszcs-nek és az állami gazdaságnak is egy-egy vagon takarmány. Egyszerre kezdték kirakni, s így szinte csendesen nemes verseny alakult ki a két gazdaságot képviselő dolgozók között. A munka befejeztével a termelőcsoport boldogan állapította meg, hogy ők ugyanazt a mennyiséget feleannyi idő alatt teljesítették.*” Pest Megyei Népújság, 1950. április 23.

⁴⁴⁸ Pető – Szakács, 177. o.

⁴⁴⁹ „*A tapasztalatcsere mozgalom kifejlesztését döntő mértékben lendített elő az abonyi gépállomáson megrendezett Népszava tanácskozás, melyen az élenjáró traktorosok és gépállomások vezetői, valamint a megyei közpon-*

A Tájékoztató Iroda 1948. júniusi határozatát követően egyre inkább előtérbe került a gépállomások politikai, kulturális és ideológiai feladata. A gépállomásokra már nem csupán technikai bázisként tekintettek, hanem a gépkölcsönzésen túl fontos szerepként hárult rájuk, hogy segítsék az egyéni gazdák tsz-be való beléptetését. Így a gépállomások versenyében figyelembe vették azt is, hogy azok milyen mértékben vállaltak részt a tsz-ek megerősítésében, az ott folyó munkaszervezési formák kialakításában.⁴⁵⁰ A gépállomások és a tsz-ek közötti kapcsolat fontosságára hívta fel Erdei Ferenc is a figyelmet, aki 1950 februárjában részt vett a Pest megyei termelőcsoportok és gépállomások küldötteinnek első tanácskozásán. A Pest Megyei Népújság egy cikkében ismertette a miniszter itt elhangzott beszédét, melyben Erdei kifejtette, hogy a gépállomások és termelőszövetkezetek kapcsolatát minél szorosabbra kell fűzni, mondván, hogy azok édestestvérei egymásnak.⁴⁵¹

A gépállomás dolgozóinak a falusi kultúra terjesztésében is nagy szerepet szántak, tőlük várták, hogy „*a falusi házak sötétjében világosságot gyűjtsanak*”,⁴⁵² vagyis aktívan működjenek közre a parasztság „új típusának” kialakításában. A gépállomások a hivatásukat igazán tehát csak az által tölthették be, ha a gépi munkák elvégzésén túl lényegében a környék termelési és kulturális központjává is váltak. Ennek érdekében igyekeztek azokat rádióval, keskeny-filmvetítővel, újságokkal, folyóiratokkal, népkönyvtárral ellátni. Olykor saját kultúrházat, klubszobákat építettek, kultúrcsoportokat szerveztek. A cél az volt, hogy a kulturális, szórakozási és sportlehetőségek révén a gépállomásokra csábítsák a környező falvak lakóit, főleg a fiatalokat.⁴⁵³

Az állami gazdaságokban és a tsz-ekben hasonló jellegű felajánlások születtek. Gyakori volt, hogy az állatok szakszerű gondozásával, etetésével a tojáshozam, a tejhozam növelésére tettek ígéretet. Így például a Versegi Állami Gazdaság kartali üzemegységének fejősbri-gádja vállalta, hogy ugyanolyan mennyiségű takarmánnyal, csak más etetési módszerrel a napi 8 literes fejésátlagot 10 literre emelik.

tok újtási megbízottjai vettek részt. A tanácskozáson résztvevő traktoristák hozzászólásaiból határozott jó munkakévd és hatalmas lendület bontakozott ki a versenymozgalom kiszélesítése, az új munkamódszerek és az újtások iránt.” MOL M-KS 276. f. 93. cs. 210. ö.e. Jelentés a gépállomásokon folyó szocialista munkaversenyéről. ikt. sz. n. 1950. április 6. A gépállomásokról lásd. részletesebben: Honvári János: A gépállomási hálózat kiépítése 1948–1952 között. Agrártörténeti Szemle, 2002/1–2. szám.

⁴⁵⁰ Honvári, 1996. 524. o. Lásd még: MOL M-KS 276. f. 93. cs. 210. ö.e. Jelentés a gépállomásokon folyó szocialista munkaversenyéről. ikt.sz.n. 1950. április 6.

⁴⁵¹ Pest Megyei Népújság, 1950. február 12.

⁴⁵² Pest Megyei Népújság, 1950. január 1. A gépállomás az új falusi kultúra fejlesztője.

⁴⁵³ Honvári, 2002. 63–64. o.

Nagyobb tejhozam elérésére serkentő plakát.

Forrás: Mezőgazdasági Múzeum

Tipikusnak mondhatók az állatszaporulat emelésére irányuló felajánlások is. Tömegével előfordulnak a zsámbéki Rákosi Tszcs egyik dolgozójának vállalásához hasonlók, aki arra tett ígéretet, hogy egy anyakocától nem 11, hanem 14 malacot nevel fel.⁴⁵⁴

⁴⁵⁴ MOL M-KS 276. f. 89. cs. 135. ó.e. Az MDP Pest Megyei Bizottságának jelentése a kongresszusi versenyvállalásokról. ikt.sz.n. 1951. február 9.

A sertésállomány növelésére serkentő plakát.

Forrás: Mezőgazdasági Múzeum

A tsz-ek megalakulását követően viszonylag hamar megszerveződtek az építőbrigádok,⁴⁵⁵ amelyeknek feladata silók, istállók építése volt. Erre vonatkozólag rendszerint a tápiószentmártoni tszcs dolgozóinak vállalásával – miszerint társadalmi munkával egy 25 000 Ft költséggel járó istállót 8000 Ft-ból felépítenek – nagyjából megegyező felajánlások születtek.⁴⁵⁶ Ezeken kívül tisztasági, faültetési vagy éppen a gazdasági épületek megjavítása érdekében is indítottak versenyt.

⁴⁵⁵ Borbás, 37. o.

⁴⁵⁶ MOL M-KS 276. f. 89. cs. 135. ö.e. Az MDP Pest Megyei Bizottságának jelentése a kongresszusi versenyváltásokról. ikt.sz.n. 1951. február 9.

Silóépítést szorgalmazó plakát.

Forrás: Mezőgazdasági Múzeum

A községek, járások, megyék egymás közti párosverseny-kihívásaiban felajánlásként általában a begyűjtési tervek határidő előtti teljesítése, illetve túlteljesítése, valamint az egyes időnyomok, főként a vetéstervek mielőbbi teljesítése szerepelt.

Agitáció és propaganda

A versenyek sikerességének biztosítása érdekében nagy hangsúlyt fektettek az agitációs és propagandamunkára, amelynek állandó célkitűzése a versenyek tömegmozgalommá történő szélesítése volt.

Ebben kiemelkedő szerepet tulajdonítottak a személyes példamutatásnak, vagyis alapvető elvárás volt, hogy a falusi funkcionáriusok, párttagok élen járjanak a kötelezettségek teljesítésében, hiszen Rákosi szerint „nem lehet jó pártmunkás az, aki rosszul termel”.⁴⁵⁷ A jelentések azonban sokszor fájó megállapításként olyan mondatokat tartalmaztak, mint például: „Az egyéni példamutatás terén, úgy a pártszervezetek, mint a tanácsok vonalán rossz a

⁴⁵⁷ Rákosi Mátyás: Nagyobb munkafegyessel, fokozott egyéni felelősséggel a termelékenység emeléséért. Rákosi Mátyás beszéde az MDP nagybudapesti pártválasztmányi ülésén. (1949. augusztus 31.) In: Szocialista munkaverseny Magyarországon. 14. o.

helyzet”,⁴⁵⁸ vagy „*A begyűjtési verseny nem vált még a falusi funkcionáriusok, párttagok és tanácstagok tömegmozgalmává sem.*”⁴⁵⁹ Ilyen esetekben gyakran megtörtént, főleg a nagy lemaradást mutató községeknél, hogy a tanácselnököt vagy a párttitkárt felelősségre vonták.

Az agitációs munka középpontjába mindvégig az egyéni agitációt állították, vagyis a személyes meggyőzést, amelyben fontos szerepük volt a népnevelőknek, az állandó bizottságoknak és aktívahálózatuknak. A meggyőzés további szinterei a különféle gyűlések voltak: kisgyűlések, röpgyűlések, dűlőértekezletek vagy éppen a kultúragitációs brigádok⁴⁶⁰ előadásai. A kultúragitációs brigádok számára a Népművészeti Intézet műsorfüzeteket adott ki, amelyből a 2. számú melléklet egy kérdezőgatos játékot mutat be.⁴⁶¹ Az agitációs munkába a Begyűjtési Minisztérium színészcsoportokat is bekapcsolt, akik természetesen Pest megyében is tartottak előadásokat. (3. számú melléklet)

Az agitáció és propaganda állandó eszközei a plakátok, röplapok, amelyekkel kapcsolatban azonban sokszor problémaként merült fel, hogy nem váltják be a hozzájuk fűzött reményeket, mert legtöbbször csak a tanácsházán vagy a párthelyiségben függesztették azokat ki. Jól jellemzi ezt a helyzetet egy 1951-es jelentésből származó megállapítás, miszerint „*megfelelően szervezett agitációval és felvilágosító munkával alig lehet találkozni. A begyűjtési propaganda lényegében alszik.*”⁴⁶²

A versenyre való mozgósítás mellett legalább olyan fontos volt a kötelezettségüket teljesítők, túlteljesítők propagálása. Csasztuskákat énekeltek róluk, képeiket elhelyezték az üzletek kirakataiban, dobolás,⁴⁶³ hangoshíradó útján népszerűsítették őket. Az élenjáró gazdáknak nótát küldtek, megjelentek a sajtóban róluk szóló cikkek. A lapok, így a Pest Megyei Népiújság is, elsősorban természetesen a „nagybegyűjtés” időszakában, heti rendszerességgel a címlapon közölte a járások rangsorát, ösztönző cikket mellékelve a lemaradók részére, illetve dicsérőt a jól teljesítők kiemelésére. Az újságok mellett a megyék rendszeresen, különböző színvonalon, Begyűjtési Híradót⁴⁶⁴ (4. számú melléklet) jelentettek meg, amelyek a legfonto-

⁴⁵⁸ MOL M-KS 276. f. 93. cs. 268. ö.e. Jegyzőkönyv az Országos Begyűjtési Operatív Bizottság 1951. augusztus 11-ei üléséről.

⁴⁵⁹ MOL M-KS 276. f. 93. cs. 268. ö.e. Az Élelmezési Minisztérium Begyűjtési Főosztályának jelentése a kenyérgabona és a takarmánygabona begyűjtésének versenyéről. ikt.sz.n. 1951. július 20.

⁴⁶⁰ A kultúragitációs brigádokról lásd bővebben: Halász Csilla: Kultúragitációs brigádok működése a Rákosi-korszakban. In: Memoria Rerum, Tanulmányok Bán Péter tiszteletére. Szerkesztette: Oborni Teréz – Á. Varga László, Eger, 2008.

⁴⁶¹ „Így lesz a béke mind erősebb.” Műsoranyag a begyűjtési agitációs munkában résztvevő kultúrbrigádok számára. Művelt Nép Könyvkiadó, 1951. 30–32. o.

⁴⁶² MOL M-KS 276. f. 93. cs. 268. ö.e. Az Élelmezési Minisztérium jelentése az aratás, cséplés és begyűjtés helyzetéről. ikt.sz.n. 1951. július 13.

⁴⁶³ A dobolás jelentőségéről lásd: Gaálné Barcs Eszter: 1945 utáni dobolási könyvek Pest megyéből. In: Levéltári Szemle 2010/4. szám.

⁴⁶⁴ PML XXIII. 24. A fondban több Begyűjtési Híradó is található. Ezek közül azonban csak egy olyan van – a júniusi határozat után megjelenő begyűjtési rendeletet népszerűsítendő –, ami nyomtatott formátumban jelent meg. A többi jóval ennek színvonala alatt van, javarészt ugyanis kézzel készített, szinte gyerekesnek mondható rajzokat tartalmaznak, amelyeket stencilezett példányokban terjesztettek.

sabb tudnivalók mellett kipellengéreztek a lemaradókat, és megdicsérték a kimagasló eredményt produkálókat.

A tanácsi szervek agitációs és propaganda munkája mellett meg kell említeni a párt- és tömegszervezetek ebbéli tevékenységét is. Csak a legjellemzőbbeket felsorolva a DÉFOSZ feladata volt rendszerint a falusi kisgyűlések megszervezése, a DISZ fiataljai vezették a községi versenytáblákat, míg az MNDSZ tagjaitól elsősorban a tej-, tojás és baromfibeadásban való példamutatást várták el.

Egyéni és brigádversenytábla

Forrás: 1956-os Intézet Közalapítvány adatbázisa

A jelentőszolgálat⁴⁶⁵

A versenyek szervezésébe, lebonyolításába mind a közigazgatási, mind pedig pártvonalon rengeteg szerv kapcsolódott be, mivel az egyes szinteken zajló versenyekért más-más tartozott felelősséggel. Míg az egyéni gazdák közötti versenyt elsősorban a helyi tanácsok, addig a községek és a járások közöttit a megyei tanácsok irányították. Ez utóbbiak felett pedig a Begyűjtési Minisztérium Igazgatási Főosztálya állt. A tsz-ek közötti versenyt a mezőgazdasági

⁴⁶⁵ A jelentőszolgálat bemutatása során szinte kizárólag a begyűjtési versenyekkel kapcsolatos szervek kerülnek említésre.

osztályok, s mint felettes szerv a Földművelésügyi Minisztérium felügyelte. A tanácsok vonalán a minisztériumig eljutó jelentéseket tovább kellett küldeni az OOB felé, és csak annak jóváhagyása után kerülhettek az adatok nyilvánosságra.⁴⁶⁶ Ez azonban nemcsak országos, hanem megyei szinten is így zajlott, azaz a megyei sajtóban sem jelenhetett meg például a járások versenyének sorrendje, míg a megyei operatív bizottság elnöke, aki egyébként személyében is felelős volt ezért, azt nem engedélyezte.⁴⁶⁷

Se szeri, se száma nem volt azoknak a jelentéseknek, amit az egyes szervezetek a felettes szerveik felé továbbítani kellett. Az egyes járási vagy a megyei tanácsok, és sok esetben a pártszervezetek is, külön-külön összeállításban és feldolgozásban kértek kimutatásokat a kiadott rendelkezésekben megköveteltekén kívül.⁴⁶⁸ A megyei jelentések többek között tartalmazták, hogy az egyes cikkekből hol, mennyit adták már be, a községek, járások rangsorát, kiemelve az élenjárókat, valamint szóltak arról is, hogy a begyűjtést érintően történt-e valami rendkívüli esemény.

Az írásban leadottakon kívül – az imént felsorolt pontoknak megfelelően – telefonon is jelentéseket kellett tenni, amelyeknek szigorú, szabályozott rendje alakult ki. Ennek érdekében a postaügyi miniszter utasította a postagazgatóságokat, hogy az illetékes begyűjtési szervezetekkel állapodjanak meg a beszélgetések rendszeres kapcsolásában, illetve arra kössenek bérleti szerződést. Így a Pest Megyei Tanács VB Begyűjtési Osztálya a Budapesti Helyközi Távbeszélő Központtal kötött megállapodása értelmében a járási tanácsok begyűjtési csoportjainak hetente kétszer, olykor naponta, 10 percnként egymást követve egy hatperces beszélgetés keretében kellett beszámolójukat megtenni a megyei tanács irányába.⁴⁶⁹ Ugyanez a szisztéma érvényesült természetesen a megyék esetén a minisztérium felé, Pest megye például – amint arról már szó esett – a 49-es közvetlen számon hetente egyszer számolt be a begyűjtéssel kapcsolatos legfontosabb információkról.⁴⁷⁰

⁴⁶⁶ MOL M-KS 276. f. 93. cs. 268. ő.e. A cséplés és begyűjtés irányítására alakított operatív bizottság munkaterve. ikt.sz.n. 1950. [1951.] június 9.

⁴⁶⁷ MOL M-KS 276. f. 93. cs. 268. ő.e. Az OOB július 28-ai határozatai. K/8/d/833. 1951. július 30.

⁴⁶⁸ MOL M-KS 276. f. 93. cs. 268. ő.e. Az OOB Titkárságának jelentése. ikt.sz.n. 1951. szeptember 7.

⁴⁶⁹ PML XXIII. 24. 202-40/b/1952. 1952. június 20.; 202-46/1952. 1952. július 4.

⁴⁷⁰ PML XXIII. 24. 791/202-70/3/1952. 1952. szeptember 20.

A legjobb eredményt elért megyéket, járásokat, községeket, városokat, tsz-eket, földműves-
szövetkezeteket, illetve egyéni gazdákat, valamint a begyűjtés irányításában és végrehajtásá-
ban kiemelkedő munkát végző igazgatási dolgozókat továbbá a felvásárlókat jutalomban ré-
szesítették.

A díjazást egyben politikai fegyvernek is tekintették, amely a hatalom eszköze lehet
„*a falun folyó osztályharcban, a dolgozó parasztnak a kulákokról való leválasztásában*”.
Épp ezért nemcsak a termelésben elért eredményeket vették figyelembe, hanem döntően poli-
tikai szempontoknak kellett érvényesülniük. Ez egyet jelentett azzal, hogy az egyéni gazdák
között csak azok kaphattak kitüntetést, akik földjüket túlnyomórészt saját és családtagjaiknak
munkájával művelték meg, akik „*nem antidemokratikus magatartásúak*”, továbbá eleget tet-
tek minden állammal szembeni kötelezettségüknek. A versenynek az a már korábban említett
ún. „*egy táborba forrasztó*” jellege a jutalmazás során is jól tetten érhető. Törekedtek arra –
főleg kezdetben –, hogy a díjazottak között szép számmal legyenek középparasztok, amivel a
hatalom igyekezett demonstrálni azt, hogy a parasztság ezen rétegét is szövetségeseinek tekin-
ti.⁴⁷¹

A jutalom egyébként lehetett anyagi, azaz pénz- vagy tárgyjutalom, esetleg egy üdü-
lés, de emellett nagy jelentőséget tulajdonítottak az eszmei értékkel bíró oklevelek és különfé-
le zászlók adományozásának is. Már 1950-ben előírták azt, hogy minden „dolgozó paraszt”,
aki beszolgáltatási kötelezettségét 200%-on felül teljesítette, díszoklevelet kapjon.⁴⁷²

⁴⁷¹ MOL M-KS 276. f. 93. cs. 80. ö.e. A mezőgazdasági termelési verseny díjazása. 1949. d.n.

⁴⁷² MOL M-KS 276. f. 89. cs. 184. ö.e. K/6/4/424. 1950. augusztus 17.

200% feletti teljesítés teljesítéséért járó díszoklevél

Forrás: PML XV. 3. Kisnyomtatványok gyűjteménye

A jutalmazásra felhasználható pénzösszeget a begyűjtést szabályozó rendeletek határozták meg, amely éves szinten 2 és 5 millió Ft között mozgott. Itt érdemes megemlíteni, hogy az egy-egy verseny kapcsán szétosztott pénzzutalmak jelentős részét nem a begyűjtési kötelezettségüket teljesítő gazdák, települések, tsz-ek kapták meg, hanem a begyűjtési apparátus dolgozói. Előfordult, hogy a pénzzutalmat OTP-betétkönyv formájában adták ki.

A jutalomtárgyak között könyv, rádió, zenegép lemezekkel, sportfelszerelés, filmvetítő, bicikli egyaránt szerepelt. A tsz-ek részére viszont kisebb mezőgazdasági gépeket is adtak, mint például permetező, daráló, gabonarosta, kukoricamorzsoló, szecsakázó.

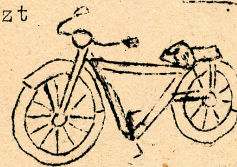
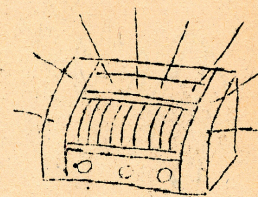
tárgyjutalomban

részesülnek a beadásban élenjáró dolgozó parasztek, akik példát mutattak a kapásbeadás határidő előtti teljesítésében, akik aktívan bekapcsolódtak a begyűjtés agitációs munkijába, népnevelőként igyekeztek meggyőzni gazdatársaikat, vagy jól működtek a begyűjtési állandó bizottság munkájában.

Megyénk területén 20 élenjáró dolgozó paraszt részesül jutalomban 10.000.-Ft értékben. Jutalmazásuk kerül 4 kerékpár, 11 rádió, 3 falióra, 2 kukoricamorzsoló.

Élenjáró dolgozó parasztjaink közül, - a járási tanácsok javaslata alapján - jutalomban részesül:

Szilágyi István turai, Lévés Pál galgagyörki, Osztovcics Enil szálhalmabattai, ifj. Boskó József dánszentmiklósi, Fűbelni József ceglédberceli, Batta Albert abonyi, Doricsák Ferenc örkényi, ifj. Panyik János ócsai, Szira János vácszentlászlói, Bene József vaskói, Szőlősi bándor tápiószelci, Bacska János tápiószőlősi, Vörös András áporkai, Adám László szigetszentmiklósi, Prigl Rudolf budakalászi, Perenovics György márianosztrai, özv. Salamon Józsefné örszentmiklósi és Novozánszki József váradukai dolgozó parasztek.

Részlet egy Begyűjtési Híradóból

Forrás: PML XXIII. 24. ikt.sz.n.

1951-ben a versenyben győztes község jutalmazását illetően a Népművelési Minisztérium mintegy 100 000 Ft értékű kultúrotthon felállítását és berendezésének biztosítását helyezte kilátásba, az Országos Tervhivatal pedig ígéretet tett, hogy a legjobb eredményt elért községek közül öt helyen, ahol még nincs villany, ott gondoskodnak annak bevezetéséről.⁴⁷³ Az ilyen és ehhez hasonló tervek megvalósítása érdekében 1953-ban létrehozta egy községfejlesztési alapot,⁴⁷⁴ amelyből elsősorban a begyűjtésben élenjáró községek részesülhettek, amint azt az alább látható karikatúra is jól illusztrálja.⁴⁷⁵

⁴⁷³ MOL M-KS 276. f. 93. cs. 268. ö.e. Előterjesztés az OOB-hoz a begyűjtési versenyek jutalmazása tárgyában. 1951. július 6. ikt.sz.n.

⁴⁷⁴ 1077/1953. MT. sz. h.

⁴⁷⁵ PML XXIII. 24. Begyűjtési Híradó. 1954. január ikt.sz.n.

– Kultúrház! Egészségház! Iskola! Mozi! Autóbusz!
Hogy sikerült ezt mind elérni?
– Úgy, hogy mindig éljenjárunk a begyűjtésben!!!...

A begyűjtési tervek teljesítésének egyik ösztönzőjeként vezették be az ún. premizálást, ami a begyűjtésben élénjárók iparcikkkel való jutalmazását jelentette. Erre éves szinten hatalmas összegeket fordítottak, de azzal a megkötéssel, hogy ennek keretében csak olyan árucikkeket lehet kiosztani, amelyek a vidéki üzletekben nem vásárolhatók meg szabadon, mert egyébként elveszítené ösztönző erejét.⁴⁷⁶

Az anyagi jellegű juttatások között szerepelt a begyűjtésben élénjárók üdültetése is. Ennek egyik kedvelt helyszíne volt a parádfürdői Szabadság Üdülő, ahol 1953-ban például nyolc héten keresztül az ország beadásban legjobb eredményt elért gazdáit nyaralhattak. A kellemes időtöltésről, szórakoztató programok biztosításáról a Szakszervezetek Országos Tanácsa gondoskodott.⁴⁷⁷ Meg kell ugyanakkor azt is jegyezni, hogy szép számmal akadtak olyan gazdák, akik a visszautasították a számukra kiadott beutalót.⁴⁷⁸

Az országos versenyek jutalmazására a Begyűjtési Minisztérium különböző gyáraktól⁴⁷⁹ és a Képzőművészeti Alap Képcsarnokától⁴⁸⁰ is rendelt propagandacélokat is betöltő ajándékokat. A Dunai Vasmű a szocialista város miniatűrjét készítette el, a Kiskunfélegyházai Tollüzemben ötágúcsillag alakú piros selyempárnát varrtak, míg a Szegedi Cukrász Sütőipari Szakosztály dolgozói Rákosi nagy mézeskalácsból készült képét ajánlották fel. A Képzőművészeti Alaptól pedig olyan – köztük Kossuth- és Munkácsy-díjas – művészek alkotásait kapta meg a minisztérium, mint például: Galkó József: Agitátor a mezőn; Jánoska Tivadar: Arat a kombájn.

⁴⁷⁶ MOL M-KS 276. f. 93. cs. 268. ő.e. A Belkereskedelmi Minisztérium jelentése az OOB-nak a begyűjtés premizálásával kapcsolatos kérdésekről. ikt.sz.n. 1951. szeptember 13.

⁴⁷⁷ MOL XIX-K-7-c. Begyűjtési Minisztérium Igazgatási (Szervezési) Főosztálya. 1952–1956.. 79/15-1/11/1953. d.n.

⁴⁷⁸ PML XXIII. 24. 14-10/1952. 1952. január 28.

⁴⁷⁹ MOL M-KS 276. f. 89. cs. 134. ő.e. Feljegyzés a vidéki üzemekben készülő kongresszusi ajándékokról. ikt.sz.n., d.n.

⁴⁸⁰ MOL XIX-K-7-c. 79/15/Vegy-119/1/1953. d.n.

A rádión keresztül gyakran küldtek ajándéknótákat. Ezt nemcsak egy személy kaphatta, hanem egy-egy település is. A Pest Megyei Tanács VB Begyűjtési Osztályának vezetője a Magyar Rádióhivatalhoz írt levelében kért nótát Dunakeszi községnek az elért eredményeik jutalmaként.⁴⁸¹ Ezeket a zeneszámokat például az „Egy falu, egy nóta” és a „Jó munkáért szép muzsikát” című adásokban játszották le.⁴⁸²

A mezőgazdasági versenyek „hozadéka”

A párt és a kormányzat részéről tett erőfeszítések ellenére sem vált azonban a munkaversenymozgalom olyan jelentőssé, mint az iparban. Bár az államhatalom kezében lévő szocialista szektort sikerült valamelyest mozgósítani, a parasztság nagy része távol tartotta magát ezektől a kezdeményezésektől, s így a mezőgazdasági versenyek nem töltötték, nem tölthették be azt a szerepet, amit ettől a begyűjtés előmozdításában reméltek. A vizsgált időszak egészét illetően helytálló egy 1955-ben keletkezett dokumentum megállapítása, miszerint a verseny „*még távolról sem vált a dolgozó parasztok tömegmozgalmává*”. Ezt viszont nemcsak a parasztság hibájául rótták fel, hanem a tanácsokat érintően is bírálattal éltek, mondván, hogy azok „*nem szervezik megfelelően a begyűjtési versenyt, és nem mozgósítják a dolgozó parasztok tömegeit a beadás mielőbbi maradéktalan teljesítésére*”.⁴⁸³

Az iménti idézeteket támasztják alá azok a jelentések, amelyek tájékoztatnak a kor egyik legnagyobb versenyében, az 1951-es kongresszusi versenyben résztvevők számáról. Ezek szerint 2557 tszcs-ből 1446, 384 állami gazdaságból 341, 361 gépállomásból pedig 337 állt párosversenyben.⁴⁸⁴ Míg a gépállomásokat érintően kiemelték, hogy a vállalásokban, a szocialista szektoron belül is ezek állnak az élen, addig fő hiányosságként megfogalmazták, hogy kevés egyénileg „dolgozó paraszt” tesz felajánlást.⁴⁸⁵

Szintén 1951-ben, de már nem a kongresszus, hanem a „nagybegyűjtés” idején rendezett verseny alkalmából⁴⁸⁶ az 1–25 kh közötti birtokkal rendelkező 1 239 500 gazda közül

⁴⁸¹ PML XXIII. 24. 1952. november 19. 13/6-11/1952

⁴⁸² MOL XIX-K-7-a. 1955. január 12.

⁴⁸³ MOL M-KS 276. f. 89. cs. 184. ö.e. Az MDP KV Mezőgazdasági és Szövetkezeti Osztályának javaslata a begyűjtési agitáció megjavítására. 1955. augusztus 4. K/8/a/619

⁴⁸⁴ MOL M-KS 276. f. 89. cs. 135. ö.e. Az MDP KV Mezőgazdasági és Szövetkezeti Osztályának jelentése a kongresszusi versenyről. 1951. február 17.

⁴⁸⁵ MOL M-KS 276. f. 89. cs. 135. ö.e. Az Agitációs és Propaganda Osztály kongresszusi versennyel kapcsolatos feljegyzése. 1951. január 27.

⁴⁸⁶ MOL M-KS 276. f. 93. cs. 268. ö.e. Az Élelmezési Minisztérium Begyűjtési Főosztályának jelentése a kenyérgabona és takarmánygabona begyűjtési versenyről. 1951. július 20. ikt.sz.n.

összesen 55 143-an⁴⁸⁷ tettek felajánlást, míg Pest megyében 106 800-ból 1200-an, azaz alig több mint a gazdák 1%-a.⁴⁸⁸ A községeknél és a járásoknál már jobb volt a helyzet, hiszen itt átlag 80-90%-ban születtek vállalatok. Pest megyét érintően azonban érdekes, hogy míg a községek 100%-a (185) versenyzett, addig a 11 járás közül csak 2.⁴⁸⁹

A munkaverseny-mozgalomban mutatkozó hibák és hiányosságok között sorolták fel annak öncélú és bürokratikus voltát.⁴⁹⁰ Több helyen előfordult, hogy a tanácselnökök reális alappal nem bíró, komolytalan vállalatokat tettek, elsősorban azért, hogy ezzel leplezzék a saját munkájukban fennálló hiányosságokat.⁴⁹¹ Sokszor pedig – amint azt egy korábbi példa is mutatta – csak a vezetők kötöttek egymással szerződéseket, majd azt bürokratikusán, különböző nyomásokkal próbálták a dolgozók között megvalósítani. Egy jelentés megállapítása szerint ez a verseny lejáratahoz vezetett.⁴⁹²

Az OOB is több határozatában, utasításában próbálta érvényre juttatni, „*hogy a verseny ne a papíron kimutatott számokban, hanem a dolgozó parasztság tényleges vetélkedésében jusson kifejezésre*”.⁴⁹³ A próbálkozás azonban meddő maradt, mert a jelentések a versenyt egyre-másra úgy jellemzik, hogy az még „*nem vált a dolgozó parasztsók tömegmozgalmává*”, vagy a „*versenyt élővé kell tenni*”. A pártállami vezetés minden szintjén tisztában voltak az- zal, hogy vidéken hatékony, eredményes munkaversenyeket bonyolítani, és ezáltal a „szocializmus építése” terén előrejutni csak a „dolgozó parasztság” átnevelésével lehet. A legtöbb megyében – amint azt egy jegyzőkönyvben önkritikus módon megállapították – „*ezen a téren még nem sok eredményt értünk el*”.⁴⁹⁴

⁴⁸⁷ Komárom, Szolnok, Szabolcs-Szatmár és Borsod-Abaúj-Zemplén megyék nem küldték el jelentésüket, így az 55 143-tól minden bizonnyal országosan azért valamivel több gazda tett felajánlást.

⁴⁸⁸ Országos viszonylatban ez a 16. helyet jelentette. Heves megye járt az élen, ahol a parasztság közel 1/3-a tett vállalatot, azt követte Vas megye 24,1%-kal, majd Fejér megye 12,4%-kal.

⁴⁸⁹ Pest (18%) és Somogy megyét (25%) kivéve mindenhol a járások 100%-a tett vállalatot.

⁴⁹⁰ MOL M-KS 276. f. 89. cs. 175. ö.e. Jelentés a KV január 20-ai határozatának végrehajtásáról. 1950. augusztus 10. ikt.sz.n.

⁴⁹¹ PML XXIII. 24. Az OOB 1952. október 17-ei határozatai.

⁴⁹² MOL M-KS 276. f. 89. cs. 180. ö.e. A falusi agitációs munka hiányosságai és feladatai. 1953. augusztus 25. ikt.sz.n.

⁴⁹³ XXIII. 24. Az OOB 1952. október 17-ei határozatai.

⁴⁹⁴ MOL M-KS 276. f. 89. cs. 178. ö.e. Jegyzőkönyv az Agitációs és Propaganda Osztály által tartott tájértekezteltről. 1951. február 2.

A BESZOLGÁLTATÁS TERÜLETÉN ALKALMAZOTT KÉNYSZERHATALMI ESZKÖZÖK

A beszolgáltatás nem teljesítésének szankcionálása 1945–1947 között

Amint arról már szó volt, az 1945–46-os gazdasági évben a közellátás biztosítása a jelentős készlethiány miatt igen nagy nehézségekbe ütközött, ráadásul a termés számottevő részét a jóvátételre, valamint a SZEB és a Magyarországon állomásozó megszálló hadsereg ellátására kellett fordítani. Mindezek következtében főleg a városi lakosság ellátása vált kimondottan problematikusá. Elkerülhetetlenné vált tehát a készletgazdálkodásba való állami beavatkozás, amelynek egyik megkerülhetetlen sarokköve a kötelező beszolgáltatás volt.

Már 1945-től kezdve sorra jelentek meg azok a rendelkezések, amelyek a kötelező beszolgáltatást szabályozták. A mindenkor gazdasági helyzet indokolta megszorítások, esetleges enyhítések mellett azonban megállapítható, hogy a kötelezettségek teljesítésének módja lényegében nem változott. Vagyis már 1945-től érvényben volt, hogy a földadóra és járulékaikra⁴⁹⁵ beadott terményért a gazdálkodó nem kapott ugyan pénzt, de az így beadott mennyiséget a beszolgáltatásba is beszámították. Az ezen felüli, a kötelező beszolgáltatás fejében beadott terményekért az állam hatósági árat fizetett,⁴⁹⁶ amely természetesen messze elmaradt a piaci ártól.

A beszolgáltatást szabályozó rendeletek már 1945-től tartalmaztak olyan paragrafusokat – de külön rendeletek is megjelentek – amelyek a nem teljesítők szankcionálásáról intézkedtek. Jóllehet ezeket a megtorló intézkedéseket 1948-ig nem túl gyakran alkalmazták, a büntetés lehetősége azonban már ott lebegett az emberek feje fölött.⁴⁹⁷

A 102 900/1945. K.M. sz. rendelet alapján a községi előjáróságoknak kellett ellenőrizniük, hogy a gazdálkodók eleget tettek-e a nyilvántartásokban⁴⁹⁸ foglalt beszolgáltatási kötelezettségüknek. Amennyiben ez nem történt meg, az előjáróság felszólította a gazdát, hogy nyolc napon belül igazolja a beszolgáltatási kötelezettség teljesítését. Ellenkező esetben

⁴⁹⁵ 4300/1945. ME. sz. r. 7. §. „A földadó után járó állami, vármegyei és községi pótdát, útdát és mezőgazdasági kamarai illetéket 1945. évi január hó 1. napjától kezdődőleg szintén búzában kell kivetni és természetben leróni.”

⁴⁹⁶ L. 4040/1945. ME. sz. r., 2340/1946. ME. sz. r., 3440/1947. ME. sz. r.

⁴⁹⁷ Nagy, 2002. 359. o.

⁴⁹⁸ A községi előjáróságokon vezették a beszolgáltatással kapcsolatos alapnyilvántartásokat, amelyek közül a legfontosabb a gazdajstrom volt. A gazdajstrom tartalmazta az egyes gazdaságok területét – művelési ágak szerinti megosztásban –, a szántók aranykorona értékét és a hozzá kapcsolódó beszolgáltatási kötelezettség mértékét. A gazdák pedig ugyanezekkel az adatokkal kitöltött gazdakönyvet kaptak.

a polgármester a járási főjegyzőnek tartozott jelentést tenni, aki akár karhatalom igénybevételeéről is rendelkezhetett.

A beszolgáltatott termékek mennyisége 1945-ben a várt alatt maradt, aminek következtében a közellátási helyzet az év folyamán végig kritikus volt, ezért rendelet mondta ki, hogy büntettet követ el és öt évig terjedő fegyházzal büntetendő az, aki 1945. október 31-ig nem tesz eleget kenyérgabona beszolgáltatási kötelezettségének.⁴⁹⁹

A helyzet ennek ellenére is egyre csak súlyosbodott, ezért a közellátási miniszter 1946 elején elszámoltatási bizottságok felállításáról döntött. Az öt tagból álló rekviráló bizottságnak (nemzeti bizottság 2 tag, termelési bizottság 2 tag, községi eljáróság 1 tag) házról házra járva kellett meggyőződnie arról, hogy a család a hatóságilag megállapított szükségletein és a vetőmagon kívül rendelkezik-e felesleggel. Amennyiben a gazda nem tett eleget kötelezettségeinek, a terményét még akkor is zárolhatták, ha a család szükségletei nem voltak biztosítottak. A zár alá vételt akkor is végrehajtották, ha a gazda teljesítette kötelezettségét, de felesleggel rendelkezett, az elkobzott terményért viszont hatósági árat fizettek. Az eljárások során természetesen karhatalom igénybevétele is kérhették. Az elszámoltató bizottságoknak 1946. február végéig be kellett fejezniük tevékenységüket, utána automatikusan feloszlottak.⁵⁰⁰

Az 1946-os évben meglehetősen nagy aszály pusztított, emiatt a kormány a beszolgáltatást érintő mérsékléseket léptetett életbe, ám az ínséges hónapok beköszöntével párhuzamosan újabb kényszerintézkedésekre került sor. Nagy Ferenc kispap miniszterelnök a kialakult helyzettel kapcsolatban megjegyezte, hogy a mezőgazdaság ugyan minden nélkülözhetőt átadott, de további áldozatokra lesz szükség.⁵⁰¹

A kényszerintézkedéseket illetően elsősorban az 1946 nyarán megjelent, a gazdasági rend büntetőjogi védelme tárgyában kiadott 8800/1946. ME. sz. rendeletet kell megemlíteni. Ez volt az az egyik meghatározó jogszabály, amely a korszak szinte egésze alatt (Nagy Imre első miniszterelnökségének időszakát kivéve) a közellátási bűncselekmények miatt indított eljárások alapjául szolgált. A rendelet az árdragító visszaélések büntetése mellett részletezi, hogy mely esetek minősülnek a közellátás érdekét veszélyeztető cselekményeknek: ha valaki nem tesz eleget készletbejelentési és beszolgáltatási kötelezettségének, illetve ha a gazda terményét a beszolgáltatás helyett egyéni céljaira használja, esetleg forgalmi rendbe ütköző módon értékesíti. Ezek fennforgása esetén a vétkes öt évig terjedő börtönbüntetést kaphatott, aki viszont egyszer már volt büntetve, azt akár tíz évig terjedő fegyházra is ítélték. Halálbüntetést a gazdasági rend érdekét súlyosan veszélyeztetőkkel szemben helyeztek kilátásba.

⁴⁹⁹ 9490/1945. ME. sz. r.

⁵⁰⁰ 15 410/1946. K.M. sz. r.

⁵⁰¹ Erdman, 26. o.

Hasonló mód büntetendők voltak azok a közhivatalnokok is, akik a közellátási feladatok ellátása során kötelességüket szándékosan megszegték. Ennek szellemében Rajk László belügyminiszter utasította a főispánokat, hogy lépjenek fel azon helyi hatóságok ellen, ahol a közellátási rendeleteket nem tartják be. A mulasztó tisztviselők ellen fegyelmi eljárás indulhatott, de a főispán akár felmentésüket is javasolhatta.⁵⁰²

Az 1946. évi terméseredmények tehát ismét a várakozás alatt maradtak, ezért a közellátási miniszter – Eröss János – 1947 elején bejelentette, „*hogy a válságos helyzetben a kormány kenyércsatát indít. A csata jegyében az előírásokat nem teljesítőkkal szemben szigorú bírságolást helyezett kilátásba, illetve ígérte a túlteljesítők jutalmazását*”.⁵⁰³ A közellátási felügyelőségek is felszólították a községi előjáróságokat, tegyék közhírré, hogy a gazdák „*az ország szűkös kenyérellátása miatt [...] az elszámoltatást megelőzően igyekezzenek a várható súlyos büntetésekre tekintettel saját érdekükben még az utolsó órákban teljesíteni gabona, burgonya és olajosmag beszolgáltatási kötelezettségüket*”.⁵⁰⁴

A községi előjáróságok már 1947 januárjában utasítást kaptak, hogy a nem teljesítők ellen – a pénzbírság kirovásával egyidejűleg – indítsanak kihágási eljárást. A kötelezettségeiket teljesítő gazdáknak ugyanakkor lehetőséget biztosítottak, hogy ha még rendelkeznek felesleggel, azt magasabb ár, ún. „prémium” ellenében adják át. A gazdák mellett a mulasztó előjáróságokat és a közellátási előadókat is pénzbírsággal sújtották, amennyiben a községi nyilvántartások felülvizsgálata során a közellátási felügyelőség ellenőrei, illetve a minisztériumból kiküldött főellenőrök rendellenességet állapítottak meg.⁵⁰⁵

Ezek a lépések sem bizonyultak ugyanakkor elégségesnek, hiszen egy 1947 februárjában kelt rendelet⁵⁰⁶ ismét elszámoltató bizottságok felállításáról intézkedett. A községi előjáróságoknak négy tagból álló bizottságokat kellett felállítaniuk (termelési bizottság 1 tag, nemzeti bizottság 1 tag, közellátási bizottság 1 tag, községi előjáróság 1 tag), oly módon, hogy minden ötszáz gazdálkodóra, tanyahelyen esetleg kevesebbre, jusson egy bizottság. A közellátási miniszter szükség esetén a bizottságok működésének irányítására és ellenőrzésére – ami eredetileg a községi előjáróság feladata volt – biztosokat küldhetett ki. Ezen kívül az elszámoltatási bizottságok helyszíni ellenőrzésére elszámoltatási ellenőrök alkalmazását is elrendelhetette, amennyiben azt a községi előjáróság kérte. Ez utóbbiakat a közellátási kormánybiztos és a közellátási felügyelőség javaslata alapján nevezték ki, de sohasem abból a községből, ahol az ellenőrzést végezni kellett. Az elszámoltatási biztosokat és ellenőröket napidíjban és

⁵⁰² „Valamennyi rendelkezésére álló törvényes eszközzel hasson oda, hogy a központi kormányhatalom rendeletei a joghatósága alá tartozó területen maradéktalanul végrehajtottassanak.” PML XXI. 1-c. 2589/1946.

⁵⁰³ Kis Újság, 1947. január 10. Idézi: Erdmann, 1992. 38. o.

⁵⁰⁴ PML XXIV. 602. 510/1947.

⁵⁰⁵ PML XXIV. 602. ikt.sz. n. 3. sz. Tájékoztató, 1947. január 20.

⁵⁰⁶ 300 750/1947. K.M. sz. r.

jutalomban, míg a bizottsági tagokat csak jutalomban részesítették. Az elszámoltatás során az elv ugyanaz volt, mint az előző évben, vagyis a gazdáknál lévő minden, a háztartási és a gazdasági szükségleten felüli terményt zár alá kellett helyezni. Megszabták azt is, hogy az egyes terményeket mivel lehet helyettesíteni, így ha valakinek gabonából volt hátraléka, de azzal nem rendelkezett, akkor azt kiegyenlíthette például kukoricával. A bizottságok a hátralékos gazdákat először készleteik önkéntes feltárására kérték, szükség esetén viszont karhatalmi intézkedéseket is igénybe vehettek.

Mód nyílt a beszolgáltatás mértékének csökkentésére is abban az esetben, ha a gazda önhibáján kívül nem tudta megművelni a földjét, és ezt a helyi termelési bizottság igazolta. Így például Kiskunhalason egy özvegyasszonynak a burgonya-beszolgáltatás mérséklésére vonatkozó kérelmét jóváhagyta a közellátási kormánybiztos, mert a helyi termelési bizottság is úgy látta, hogy az adott személy körülményei ezt indokolják.⁵⁰⁷ A gabonabeszolgáltatási kötelezettség mérsékléséért folyamodhattak azok a települések, ahol búzából az 1946-ban learatott átlagtermés a 4 q-t nem érte el. Az ilyen községekben az a gazda, akinek átlagtermése még a 2,5 q-t sem tett ki, a beszolgáltatás elengedését kérhette az előljárástól.⁵⁰⁸

A szóban forgó rendelet alapján az elszámoltatások során kiszabott bírságokat is lehetett csökkenteni, de szintén ugyanilyen kedvezmény igénybevételére voltak jogosultak azok, akiknél kapásnövényekben legalább 80%-os aszálykárt állapítottak meg.⁵⁰⁹ Pilis község is a 23 639/1946. K.M. sz. körrendelet értelmében gabonabeszolgáltatási mérséklésben részesült. Így az egyik helyi gazda 253 Ft-os bírságának felét elengedték.⁵¹⁰ Nem járt ilyen szerencsével viszont az a püspökhatvani özvegyasszony, aki hasonló kéréssel fordult a közellátási kormánybiztoshoz. Az asszony elpanaszolta, hogy 7 holdas földjét 80 éves apósával együtt műveli, s a megfelelő munkaerő hiánya mellett az aszály is súlyos károkat okozott, az elvermelt burgonyájuk pedig megrohadt. Ez utóbbi tényt bár a helyi termelési bizottság is igazolta, a kérelmet ennek ellenére elutasították, mondván, hogy a község beszolgáltatási mérséklésben nem részesült, illetve a pénzügyi hatóságok sem állapították meg a kapásnövényekben keletkezett 80%-os aszálykárt. Épp ezért – amint az indoklásban fogalmaztak – „*nem forognak fenn azok a feltételek, amelyek a bírság 50%-os elengedését lehetővé teszik*”. Az asszonyt ezért az 541 Ft-os összeg megfizetésére kötelezték.⁵¹¹

Bírság kiszabása mellett közellátási bűncselekmény miatti eljárást indítottak abban az esetben, ha a hátralékos gazda azért nem tett eleget beszolgáltatási kötelezettségének, mert

⁵⁰⁷ PML XXI. 1-c. 306/1946.

⁵⁰⁸ 23 639/1946. K.M. sz. körrendelet

⁵⁰⁹ 300 750/1947. K.M. sz. r.

⁵¹⁰ PML XXI. 1-c. 3056/1947.

⁵¹¹ PML XXI. 1-c. 3103/1947.

terményét rendeletbe ütköző módon értékesítette. Egy ceglédi gazdaasszony esete⁵¹² ugyanakkor jól példázza, hogy az elszámoltatások nemcsak büntetés kirovásával végződhetnek. A kiszabott bírságot ugyanis törölték, miután az elszámoltató bizottság megállapította, hogy a tulajdonában nincs elkobozható készlet, valamint beszolgáltatási kötelezettség teljesítésére alkalmas terményt korábban sem értékesített.⁵¹³

Az elszámoltatások során kiderült, hogy egyes vidéki iparosok (kovács, bogár, kerégyártó stb.), kereskedők, orvosok és állatorvosok birtokában nagyobb mennyiségű kenyérgabona található, amelyet nevezettek munkadíj, illetve orvosi honorárium címén kaptak a gazdálkodóktól. A Közellátási Minisztérium ezért felhívta a felügyelőségek figyelmét, hogy a szóban forgó személyek elszámoltatását, amennyiben arra még nem került sor, haladéktalanul szervezzék meg. A közellátás érdekeire hivatkozva őket is – bár eredendően tehát beszolgáltatási kötelezettségük nem volt – elszámoltathatták, terményüket zár alá vehették, illetve feljelentést is tehettek ellenük, sőt a gabonakészletek felkutatása érdekében a Gazdasági Főtanács egy határozata értelmében akár a gazdasági rendőrség kirendelésére is mód nyílt.⁵¹⁴

A községi előjáróságok minden héten jelentették a területileg illetékes felügyelőségnek az elszámoltatott gazdák számát és az elkobzott termény mennyiségét, majd a felügyelő-ségen ezt összesítették, és továbbították a minisztérium felé, de tájékoztatást küldtek a közellátási kormánybiztosnak is.

Az elszámoltatásokat követően az Észak-Pest Vármegyei Közellátási Felügyelőség vezetője 1947. április havi helyzetjelentésében az alábbiakat közölte a közellátási kormánybiztossal: „Az elszámoltatás során felajánlott és elkobzott termények begyűjtésének, illetőleg kereskedőkhöz való átadásán kívül egyéb beszolgáltatás alig történt. [...] Az elszámoltatás során 51 900⁵¹⁵ hátralékos gazdát számoltattak el. Önkéntes felajánlás során 4024,62 q gabonaértéknek megfelelő terményt szolgáltattak be. Elkoboztak 3008,05 q gabonaértékre átszámított terményt. [...] A hátralékos gazdáknál szükségleten felüli készlet nem maradt, sokan jogos fejadagjukból eszközöltek beszolgáltatást a bírságolás elkerülhetése végett. [...] Április hónapban érkezett büntető iktatmányok száma 370 db, mintegy 1400 kihágási ügyirattal.”⁵¹⁶ A felügyelőség vezetője a közellátási miniszternek írt 1947. május havi beszámolójában pedig a következőkről tett jelentést: „A közellátással szemben nem nyilvánult meg általános, vagy akár szélesebb körű panasz. A hangulat nyomott, de nem nyugtalanító. [...] Ütemes beszol-

⁵¹² PML XXI. 1-c. 2966/1947.

⁵¹³ 300 750/1947. K.M. sz. r. alapján

⁵¹⁴ PML XXIV. 602. 202 781/1947. Lásd még: PML XXIV. 602. 4949/1947., 300 750/1947. K.M. sz. r.

⁵¹⁵ Ez a gazdáknak valamivel több mint 50%-át jelentette (kb. 57%), ugyanis a beszolgáltatásra kötelezett gazdák száma Pest megyében ekkor 90 000 körül lehetett. (1948 decemberében 90 268 volt a beszolgáltatásra kötelezett gazdák száma. XXI. 1-c. Az Észak-Pest Vármegyei Közellátási Felügyelőség közellátási kormánybiztoshoz megküldött 1948. december havi jelentése. ikt.sz.n.)

⁵¹⁶ PML XXIV. 602. 5820/1947.

gáltatásról e hónapban beszélni nem lehet. Az elszámoltatás és a pénzbírság kiszabása során ugyanis még április hónapban előjött a jogtalanul visszatartott készlet. Május hóban már csak itt-ott eszközöltetett kisebb mérvű terménybeadás részben előlegként az 1947/48. évi beszolgáltatási köteleességre. [...] A beérkezett büntető iktatmányok száma 238 volt [...] 1638 ügyirattal. Ezek közül 550 db rendőri büntetőbíróvási és 978 db járásbíróvási ügyirat volt.”⁵¹⁷

Az egyszerűbb kihágási esetek miatt indított eljárások a közigazgatási hatóságnak, mint rendőri büntetőbíróvási a hatáskörébe tartoztak. Súlyosabb esetekben az ún. uzsorabíróvási⁵¹⁸ jártak el. Uzsorabíróvási kellett alakítani minden törvényszéken és minden nagyobb járásbíróvási. A háborút követően hatáskörét a gazdasági rend büntetőjogi védelme tárgyában kiadott 8800/1946. ME. sz. rendelet szabályozta, azaz az árdragító visszaélések és a magyar forint értékállóságát sértő bűncselekmények mellett tehát a közellátási büntettek esetén is eljárta.⁵¹⁹ Az 1947. évi XXIII. tc. pedig már az uzsorabíróvási külön tanácsok felállításáról intézkedett. Ide utaltak a felsorolt tárgykörökben minden olyan esetet, ahol az elkövető visszaesőnek minősült, vagyis aki 1945. július 1-je után már büntetve volt, és büntetésének leteltétől számítva az újabb cselekmény elkövetéséig öt év nem telt el.

Összességében elmondható tehát, hogy 1945 és 1947 között is alkalmaztak különféle szankciókat, sor került elszámoltatásokra. Ezek az intézkedések azonban még nem a későbbiekben tapasztalható megtorló célzattal történtek, és nem a megfélemlítés, illetve az ellenségnek bélyegzett társadalmi csoportok korlátozásnak eszközéül szolgáltak, hanem elsődleges célként a készletek begyűjtésére irányultak.

A cséplési, beszolgáltatási rendeletek betartatásának módjai 1948 nyarán

A Szervező Bizottság utasítása értelmében a cséplésre és a beszolgáltatásra vonatkozó rendeletek végrehajtásának ellenőrzésére a megyékben és a községekben külön bizottságokat kellett szervezni. Tagjaik a pártok képviselői közül kerültek ki, de mellettük az UFOSZ és a FÉKOSZ vezetőinek, a közigazgatás vezető tisztviselőinek és a közellátási megbízottnak is jelen kellett lennie.⁵²⁰ A hatékony ellenőrzés kulcsát pedig elsősorban abban látták, hogy az ellenőrző bizottságok megszervezése során az irányítás a közigazgatási vonalról kerüljön át pártvonalra, azaz ne a főjegyzők, hanem a pártszervezetek kezében legyen.⁵²¹

⁵¹⁷ PML XXIV. 602. 1947. május ikt.sz.n.

⁵¹⁸ Az 1920. évi XV. tc. alapján jöttek létre.

⁵¹⁹ A magyar állam szervei. 1944–1950. II. kötet. 668. o.

⁵²⁰ MOL MK-S 276. f. 55. cs. 9. ö.e. 1948. július 16.

⁵²¹ PML XXXV. 1. 1/5. ö.e. 1948. július 21.

Bár alapvetően a cséplés és a begyűjtés végrehajtása a közellátási szervek, valamint a FÉKOSZ hatáskörébe tartozott, az MDP ugyanakkor pártfeladatnak tartotta, hogy az ezek feletti felügyeletet biztosítsa, munkájukat összefogja, illetve ellenőrizze. Ezen kívül már ekkor nagy hangsúlyt fektettek az elsősorban a „*kulákság elszigetelésére*” összpontosító agitációra és propagandára. Minderre azért volt szükség, mert a párt vezető szerveiben úgy vélték, hogy a begyűjtésre vonatkozó rendeletek végrehajtása a hároméves terv megvalósításának is nélkülözhetetlen alappillért képezi, épp ezért ezen intézkedések betartatását „*elsőrendű politikai*” feladatként kezelték.⁵²²

A beszolgáltatást azért is tekintették politikai szempontból kiemelten fontosnak, mert egyre inkább úgy látták, „*hogy falun az osztályharc kiélesedett, és a kulákság – amelyet elsősorban sújtanak a cséplés ellenőrzésére, a progresszív beszolgáltatásra és a progresszív földadóra vonatkozó rendeletek – ezeknek a rendeleteknek a megtámadásán keresztül igyekszik a maga befolyását, nem is sikertelenül, a dolgozó parasztság széles tömegeire kiterjeszteni és őket a demokráciával, főként pártunkkal szembeállítani*”.⁵²³ Ezt pedig a Magyar Dolgozók Pártja vezetősége az egyre nyilvánvalóbb agrár-, és ezzel együtt megvalósítandó parasztpolitikájának szellemében nem hagyhatta.

Az MDP Agrárpolitikai Bizottságának javaslatára született meg az a döntés, miszerint a rendeletek végrehajtását és a „kulákok” elleni fellépést „frontfeladattá” kell tenni. Ennek megfelelően Szobek András 1948. július 12-én a Közellátási Hivatalban pártközi értekezletet hívott össze, amelyen az MNFF pártjai mellett az UFOSZ és a FÉKOSZ küldöttei határozati javaslatban fogadták el, hogy „*elsőrendű nemzeti feladatnak tekintik a beszolgáltatás végrehajtását, és hogy legszigorúbban lépnek fel minden olyan tagjuk ellen, aki ez ellen uszít*”.⁵²⁴ Ez valójában egyet jelentett azzal, hogy bármelyik párt tagjával szemben fel lehetett lépni, aki a kommunisták parasztpolitikájával szembehelyezkedett.

Pár nappal ezt megelőzően, 1948. július 7-én pedig az MDP tagsággal rendelkező főispánokat és alispánokat hívták értekezletre a fővárosba, ahol a terménybeszolgáltatással kapcsolatos teendőket közölték velük. Utasítást kaptak továbbá, hogy a vármegyékben 3-4 tagú „repülőbizottságokat” szervezzenek, „*melyek a cséplési szabálytalanságokat, a mezőgazdasági munkákban tapasztalt hiányosságokat, a terménybeszolgáltatás elmaradásának okait tárják fel, és tegyenek javaslatot megszüntetésükre*”.⁵²⁵ Ennek szellemében Pest megyében is sor került ilyen jellegű bizottság megszervezésére, azzal a céllal, hogy ellenőrizzék azokat a területeket, ahonnan a napi jelentések sorozatosan a beszolgáltatással kapcsolatos problémák-

⁵²² MOL MK-S 276. f. 55. cs. 9. ő.e. 1948. július 16.

⁵²³ MOL MK-S 276. f. 55. cs. 9. ő.e. 1948. július 16.

⁵²⁴ MOL MK-S 276. f. 55. cs. 9. ő.e. 1948. július 16.

⁵²⁵ Farkas Gábor: A megye, a város és a község igazgatása Magyarországon 1945–1950. A Magyar Országos Levéltár kiadványai III. Hatóság és hivataltörténet 10. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992. 194. o.

ról, visszaélésekről számolnak be, valamint ahol „*a cséplési eredmény jóval túlhaladja a beszolgáltatást*”. Különös figyelemmel kísérték továbbá a „*szabad parasztságot, szabad cséplést*” jelszavát hangoztató gazdákat, valamint az e mellett kiálló papokat.⁵²⁶

Mindezekkel egy időben a beszolgáltatás ellenőrzése érdekében helyi szinten is törtétek intézkedések. Első lépésként az alispán tisztí értekezletet hívott össze, amelyre berendelt minden, a beszolgáltatással kapcsolatban fontos funkciót betöltő személyt.⁵²⁷ Utasítást adott arra vonatkozóan, hogy az esetleges visszaéléseket nyomban telefonon jelentsék neki, illetve, hogy a vétkes gazdákat azonnali hatállyal internálják.⁵²⁸

Az alispán utasítására a főjegyzők a helyi népi szervekkel együtt ún. parasztüléseket tartottak a megye településein. A jegyzőknek az előadásukban arról kellett beszélniük, hogy amíg a kisparasztot az állam megvédi, addig azok esetén, „*akik az állammal és annak érdekeivel szembehelyezkednek a legszigorúbban*” fognak eljárni. Az alispán azt is kilátásba helyezte, hogy azokat a főjegyzőket, akik ebben a kérdésben „*nem úgy állnak ki, mint kellene,*” le fogják váltani.⁵²⁹ A gyűlések megszervezésére természetesen a helyi pártszervek közreműködésével zajlottak. A nagykőrösi gyűlésről a következőket olvashatjuk az MDP Pest Megyei Bizottságának jegyzőkönyvében: „*Nagykőrösön a hangulat nem volt jó, a résztvevők egy része a kulámparasztokból tevődött össze. A városban kb. 300-ra tehető azoknak a száma, akiknek 200 holdon felüli föld volt birtokukban, vagy kulámparaszt, és ezek, valamint a Kisgazda Párt – mely részben kulák vezetés alatt áll –, ezt a hangulatot táplálják.*”⁵³⁰

Mivel a begyűjtés hatékony végrehajtása nagyban függött az eredményes csépléstől, így nemcsak ekkor, de a későbbiek folyamán is kiemelt figyelmet fordítottak annak felügyeletére, ezért a gépekhez cséplési ellenőröket állítottak.⁵³¹ A tisztségnek tulajdonított jelentőséget jól mutatja, hogy például 1951-ben Nagy Imre a cséplési ellenőröket az aratási és a begyűjtési munka központi figuráiként nevezte meg, akiken „*igen sok múlik*”.⁵³² Ezt támasztja alá az is, hogy a cséplési ellenőröknek külön esküt kellett tenniük, amelyben megfogadták, hogy feladataikat „*mindig pontosan, lelkiismeretesen, a nép érdekeinek*” szolgálatában látják el.⁵³³ A

⁵²⁶ PML XXXV. 1. 1/5. ö.e. 1948. július 7.

⁵²⁷ Így többek között jelen lehetett a két közellátási felügyelőség vezetője, a közellátási, a közigazgatási bizottság 1-1 tagja, a megyei rendőrkapitány, illetve az államügyész, a MOSZK helyi vezetője, a megyei gazdasági felügyelőség vezetője stb. PML XXXV. 1. ö.e. 1948. július 7.

⁵²⁸ PML XXXV. 1. 1/5. ö.e. 1948. július 7.

⁵²⁹ PML XXXV. 1. 1/5. ö.e. 1948. július 7.

⁵³⁰ PML XXXV. 1. 1/49. ö.e. 1948. augusztus 12.

⁵³¹ „*A cséplés ellenőrzésének célja, hogy minden szem gabona állami nyilvántartásba kerüljön.*” PML XXIII. 24. Kérdések és a szükséges feleletek vázlata a cséplési oktatási anyag szemináriumi feldolgozásához. 1953. június 10.

⁵³² MOL MK-S 276. f. 93. cs. 268. ö.e. Nagy Imre referátuma az 1951. június 23-án a vb-elnökök részére rendezett értekezleten. ikt.sz.n.

⁵³³ A cséplési ellenőrök esküje: „*Én (név)i lakos esküszöm, hogy mint hatóságilag megbízott cséplési ellenőr az 1951. évi gabonatermés cséplésével és a cséplési könyvek vezetésének ellenőrzésével kapcsolatos kötelességeimet mindig pontosan, lelkiismeretesen, a nép érdekeinek szolgálatában*

cséplési ellenőr feladta az volt ugyanis, hogy a beadási könyv alapján a kötelezettségeket megállapítsa és az ennek megfelelő mennyiséget az elcséplelt gabonából külön lemérve bezsákolja, majd a zsákokat állami plombával ellássa.⁵³⁴

A cséplőgéptől való beadás jelentősége miatt ügyeltek arra, hogy ellenőrnek csak „politikailag megbízható, harcos dolgozót” állítsanak be, aki „ugyanakkor megfelelő számolási és adminisztrációs gyakorlattal” is rendelkezett. Az ellenőrzésbe be lehetett vonni – sőt előszeretettel alkalmazták is – az agráregyetemek, mezőgazdasági főiskolák hallgatóit, illetve a mezőgazdasági technikumok 17 évnél idősebb tanulóit, de tanítók, üzemi, vállalati és tanácsi, valamint tömegszervezeti dolgozók szintén elláthatták ezt a feladatot.⁵³⁵

A gabonacséplésre és a gabonacséplés ellenőrzésére vonatkozó rendelkezések betartását a begyűjtést felügyelő miniszter által megbízott körzeti cséplési ellenőrök vizsgálták felül.⁵³⁶ Ezzel kapcsolatban figyelemre méltó az a leirat, amelyben a Begyűjtési Minisztérium értesítette a Pest Megyei Tanács VB Begyűjtési Osztályát a kinevezett körzeti ellenőrök személyét illetően. Ezek nagy része a Közgazdasági Egyetemről és a Műegyetemről került ki, de voltak köztük a ceglédi gimnáziumban akkor érettségizett tanulók is.⁵³⁷

A cséplési ellenőrök kiválasztása 1948 nyarán elsősorban a FÉKOSZ feladata volt, de természetesen csak a pártbizottsággal való szoros együttműködésben kerülhetett erre sor. A Pest megyei termelési felelős nem véletlen sérelmezte, hogy a Váci, a Budakörnyéki és a Szentendrei járásban az ellenőrök kijelölése a pártszervezetek tudta és beleegyezése nélkül történt. A helyzetet a legrosszabbnak a Váci járásban ítélte, mivel ott a FÉKOSZ-titkár parasztpárti volt, aki – mint mondta – „ráadásul jobboldali és összejátszik a kulákokkal”.⁵³⁸ A cséplési ellenőrök leváltására is több helyen sor került, mint például Gyálon, ahol egy gabonakereskedő töltötte be ezt a tiszteket, aki korábban feketézésért már volt internálva. Más helyen pedig kizárt párttagot tettek meg ellenőrnek, de akadtak olyanok is, akik önszántukból léptek vissza, mert „nem akartak rossz fiúk lenni a cséplőtető gazdák előtt”.⁵³⁹

A megye területén a cséplés a kedvezőtlen időjárás miatt csak július második felében kezdődhetett meg, mintegy 1630 cséplőgép beállításával. Cséplési visszaélések miatt 1948.

teljesíteni [fogom]. A cséplőtetőket, a cséplőgép felelős vezetőjét és általában az egész cséplést lelkiismeretesen ellenőrzöm, a hatóságok utasításait megtartom és minden tőlem telhetőt megteszek, hogy a gabonacséplés zavartalanságát biztosítsam.” 252 800/1951. (VI. 10.) Élm.M. sz. rendelet az 1951. évi cséplés szabályozása tárgyában

⁵³⁴ MOL XIX-K-7-a. 1953. május 6. A cséplési ellenőrök feladatait részletesebben l.: 252 800/1951. (VI. 10.) Élm.M. sz. rendelet az 1951. évi cséplés szabályozása tárgyában.

⁵³⁵ MOL XIX-K-7-a. 1953. május 6.

⁵³⁶ 252 800/1951. (VI. 10.) Élm.M. sz. rendelet az 1951. évi cséplés szabályozása tárgyában.

⁵³⁷ PML XXIII. 24. 14-50/1952. 1952. június 25.

⁵³⁸ PML XXXV. 1. 1/5. ö.e. 1948. július 28.

⁵³⁹ PML XXXV. 1. 1/49. ö.e. 1948. augusztus 12.

július 28-ig Pest megyében 59 cséplőgépet foglaltak le és 185 embert vettek őrizetbe,⁵⁴⁰ 1948. augusztus 12-én pedig már 80 lefoglalt gépről és 200 őrizetbe vett személyről szoltak a jelentések.⁵⁴¹ Köztük voltak pártonkívüliek, illetve kispapárhoz tartozó személyek, de a letartóztatottak „*jelentős részét kulákpasztok*” tették ki. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a letartóztatottak között MDP-tagok is akadtak, akik főleg a cséplési ellenőrök közül kerültek ki.⁵⁴² Ez azonban nem meglepő, mert a párt álláspontja szerint mindenkire le kellett sújtani, aki valamely rendeletbe ütközött tett, tekintet nélkül arra, hogy a szóban forgó személy esetleg párttag-e vagy sem.⁵⁴³

A megyében több esetben internálásra is sor került, elsősorban a gabona házi cséplése miatt.⁵⁴⁴ A Szervező Bizottság azonban a kisparasztok jelentéktelen kihágásai miatti internálások ellen felemelte szavát, és szükségesnek tartotta ezen gyakorlat felfüggesztését.⁵⁴⁵

Szintén a cséplésnek tulajdonított jelentőséget mutatja az a tény, hogy annak ellenőrzésébe az MDP Pest Megyei Bizottságának tagjait is bevonták. Sok helyen előfordult ugyanis, hogy a gazdák kiverték a kévéből a búzát, majd visszatették az asztagba. Emiatt csak Kőröstiméntelenen 80 embert akartak őrizetbe venni. Hasonló esetek tömegével jelentkeztek, ezért amnesztiát hirdettek, vagyis ha a megvádolt gazda a megadott határidőn belül bejelentette, hogy ilyen módon mennyi gabonához jutott, mentesülhetett a büntetés alól. A pártbizottság tagjai elsősorban azokat a területeket látogatták meg, amelyek ilyen szempontból kiemelten problémásnak mutatkoztak. Nyers Rezső⁵⁴⁶ egy ilyen útja után szintén megerősítette, hogy a legnagyobb baj a kévecseplés, ami úgy a Ráckevei, mint a Nagykőrösi járásban nagy méreteket öltött.⁵⁴⁷

A csépléssel kapcsolatos visszaéléseknek úgy próbálták elejét venni, hogy alispáni rendelet kertében intézkedtek a cséplőgépek ún. rajonírozásáról, vagyis a megye területén megszabott rend szerint történő elosztásukról. Ezzel akarták elkerülni, hogy a gazda esetleg összejátsszon a cséplőgép tulajdonosával, valamint az ellenőrzést is hatékonyabban lehetett így végezni.⁵⁴⁸

Házi Árpád ugyanakkor sérelmezte azt, hogy a járásbírók a cséplés során felmerülő visszaélések kapcsán nem mindenhol mutatnak megfelelő együttműködési készséget, sokszor

⁵⁴⁰ PML XXXV. 1. 1/5. ö.e. 1948. július 28. Egy hét alatt 80 embert vettek őrizetbe, ugyanis az 1948. július 21-ei értekezleten még csak 105 őrizetesről számoltak be.

⁵⁴¹ PML XXXV. 1. 1/49. ö.e. 1948. augusztus 12.

⁵⁴² PML XXXV. 1. 1/49. ö.e. 1948. augusztus 12.

⁵⁴³ „...mert a párt helyesli a rendelet ellen vétők letartóztatást, még akkor is, ha azok tagjai.” PML XXXV. 1. 1/5. ö.e. 1948. július 21.

⁵⁴⁴ PML XXXV. 1. 1/49. ö.e. 1948. augusztus 12.

⁵⁴⁵ MOL MK-S 276. f. 55. cs. 12. ö.e. 1948. július 27.

⁵⁴⁶ Ekkor mint szervező titkár az MDP Pest Megyei Bizottságának tagja volt.

⁵⁴⁷ PML XXXV. 1. 1/5. ö.e. 1948. július 28.

⁵⁴⁸ PML XXXV. 1. 1/49. ö.e. 1948. augusztus 12.

ugyanis „*ellenkező ítéletet hoznak*”, azaz nem a párt szándéka szerinti döntések születtek az egyes ügyekben. Így előfordult például, hogy olyan ítéletet hoztak, amelynek eredményeként már elkobzott cséplőgépeket visszaadtak a tulajdonosaiknak. Az ilyen esetek természetesen nem maradhattak annyiban, ezért továbbították azokat a Rákosi Titkárság vagy a Központi Ellenőrző Bizottság elé.⁵⁴⁹

Másrészt a Szervező Bizottság felhívta az Igazságügyi Minisztérium figyelmét, hogy a bíróságok kisparasztokat is tömegével ítélnék el jelentéktelenebb kihágások miatt. Így utasítást adtak ennek a gyakorlatnak mielőbbi megszüntetésére, ezzel együtt pedig megfogalmazták, hogy „*az igazságügyi hatóságok feladata az, hogy a beszolgáltatási és cséplési rendeleteket megsértő gazdagabb parasztok⁵⁵⁰ ellen hozzanak súlyos ítéleteket*”.⁵⁵¹

A Szervező Bizottság a Belügyminisztériumon keresztül a rendőrségnek is hasonló szellemben adott utasítást, vagyis, hogy „*a rendőrségi nyomozásnál és őrizetbe vételnél fokozottabban vegyék figyelembe az osztályszempontokat*”. A kisparasztokat illetően pedig úgy intézkedtek, hogy ellenük apróbb szabálytalanságok miatt ne indítsanak eljárást. Őket csak idézzék be és figyelmeztessék arra, hogy törvénysértést követtek el, amit azzal tehetnek jóvá, hogy a beszolgáltatási kötelezettségeiknek eleget tesznek.⁵⁵²

A rendőri szervek is aktívan felléptek tehát a cséplési, beszolgáltatási rendeleteket megsértők ellen. Az Aszódi Járási Nemzeti Bizottság a Pest Megyei Nemzeti Bizottsághoz írt előterjesztésében a járás területén szolgálatot teljesítő rendőröket terjesztett fel elismerésre a „*felekezeti iskolák államosítása, a cséplés és a gabonabeszolgáltatás [...] tökéletes keresztülvitele érdekében kifejtett példaadó munkájukért*”. Az indoklásban az szerepelt, hogy a rendőrök éjt nappallá téve ellenőrizték a járás községeit, hogy megakadályozzák a cséplési szabálytalanságok elkövetését. Az egyes esetek felderítése során összesen 24 cséplőgép elkobzásáról számoltak be. Ezen kívül a rendőrök munkáját tovább dicsérendő leírták, hogy a szóban forgó személyek tevékenységükkel nemcsak „*a gabonabeszolgáltatás ütemének meggyorsítását*” érték el a járás területén, hanem a „*kötelezően előírt mennyiségnek önkéntes túlteljesítését is előmozdították*”. A rendőrök azonban az egész testületnek járó elismerésen kívül külön dicséretben mégsem részesültek, mondván, „*nevezettek kimagasló érdemeket kötelezettségük teljesítésén kívül nem szereztek*”.⁵⁵³ Más járásokban viszont nem voltak ilyen elégedettek a rendőrséggel. A Váci, Szentendrei és a Ráckevei járásokkal kapcsolatosan ugyanis arról szá-

⁵⁴⁹ PML XXXV. 1. 1/5. ö.e. 1948. augusztus 11.

⁵⁵⁰ Érdemes megfigyelni, hogy az ekkor keletkezett dokumentumokban az ellenségesnek bélyegzett paraszti réteg megnevezésére – a későbbiekkel ellentétben – a kulák kifejezés még nem vált általánossá, hiszen a fent jelzett szóhasználaton kívül több helyen találkozhatunk még például a nagygazda minősítéssel is.

⁵⁵¹ MOL MK-S 276. f. 55. cs. 12. ö.e. 1948. július 27.

⁵⁵² MOL MK-S 276. f. 55. cs. 12. ö.e. 1948. július 27.

⁵⁵³ PML XVII. 1-b. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegyei Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949(–1950). I.455/NB.

moltak be, hogy „nem megy jól a visszaélések leleplezése”. A ráckevei rendőrkapitány ráadásul épp az aratás idején ment el szabadságra, „hogy ne kelljen ott lennie”.⁵⁵⁴

Az elszámoltatások sem maradtak el ebben az évben sem, amibe bekapcsolták az 1948 júliusában⁵⁵⁵ megalakult népi bizottságokat is. Szobek András, az Országos Közellátási Hivatal főtitkára utasította a megyei közellátási felügyelőségeket, hogy azok „egy kiküldött tisztviselője a helyi beszolgáltatási népi bizottsággal együttesen [...] a napraforgómag készlettel rendelkező nagygazdák [az aláhúzás az eredeti dokumentum alapján] elszámoltatását haldéktalanul indítsa meg”.⁵⁵⁶ Ugyanebben a tárgykörben 1948. december végén egy újabb O.K.H. rendelet jelent meg, amely már nemcsak a nagygazdák, hanem a 15 holdon aluli birtokosok elszámoltatását is napirendre tűzte. Az Észak-Pest Vármegyei Közellátási Felügyelőség ezzel megbízott tisztviselője ismertette a rendeletet a vármegyei népi bizottság 1949. január 3-ai ülésén, ahol ezt követően határozatot hoztak, amelyben a községi népi bizottságokat kötelezték, hogy az elszámoltatás sikere érdekében a propagandamunkába is aktívan kapcsolódjanak be.⁵⁵⁷

Az 1948 júniusában, a pártegyesüléssel betetőzött fordulat hatása már az az évi cséplés, majd azt követően a beszolgáltatás végrehajtása során jól tetten érhető. Megmutatkozott ez egyrészt abban, hogy az ezek feletti felügyelet, ellenőrzés már nem a közigazgatási egységek, hanem főként a pártszervek kezében összpontosult. Másrészt a fordulatot követően egyre inkább tapasztalható, hogy az egyes mezőgazdasági munkálatok, illetve a készletgyűjtés biztosítása során felmerülő szabálytalanságokat többnyire már a „kulákok” szabotázsaiikként tüntették fel, amelyeket így fel lehetett használni az ellenük való fellépésre. Az ellenségkeresés azonban nem csak ilyen formában jelentkezett. A kulákoknak minősítettekkel szembeni fellépés alkalmas volt arra is, hogy a még meglévő pártok szerveiből eltávolítsák azon személyeket, akik nem fogadták el az MDP parasztpolitikáját.

⁵⁵⁴ PML XXXV. 1. 1/49. ö.e. 1948. augusztus 12.

⁵⁵⁵ Egyes vélemények szerint bár „a helyi népi bizottságok megalakulását nem lehet országosan egységes időponthoz kötni”, elmondható, hogy „általánosan 1949-től működtek”. (A magyar állam szervei. 1944–1950. II. kötet. 525. o.) PPSK vármegyében a megyei népi bizottság már 1948. július 19-én megalakult, és főispáni rendelet írta elő, hogy a községek is minél előbb alakítsák meg ezeket. PML XXXV. 1. 1/49. ö.e. 1948. augusztus 12.

⁵⁵⁶ PML XXI. 1-c. 216 585/1948.

⁵⁵⁷ PML XXI. 1-c. 190 547/1948.

Szankciók alkalmazása a begyűjtés „klasszikus” formájának időszakában

A begyűjtés klasszikus formájaként is aposztrofált időszaknak az 1950 és 1953 közötti éveket tekintjük, hiszen azok a köztudatban is meglévő sajátosságok, amelyek ezen gyűlöltté vált intézménnyel összefonódnak, leginkább ekkor jutottak kifejezésre. Tetten érhető ez elsősorban a parasztsággal szemben alkalmazott törvénytelen ségek, kegyetlen szankciók sorozatában, amelyet a gazdák jó része saját bőrén tapasztalhatott, s amelyek leginkább nagy padlássöpítés idején, 1952/53 telén csúcsosodtak ki.

A beszolgáltatást szabályozó rendelkezések – amint arról már szó esett – megszabták azoknak a rendeltetteknek és szankcióknak a körét, amelyeket a kötelezettségeiket nem teljesítő gazdákkal szemben alkalmazni kellett. Az itt vizsgált időszak alatt két olyan rendelet volt érvényben, ami alapján a súlyosabbnak mondott ügyekben az ítéletet kiszabhatták. Az egyik a korábban már említett, a gazdasági rend büntetőjogi védelméről szóló 8800/1946. évi ME. sz. rendelet. A másik a sokszor hivatkozott, és szintén a korszak büntetőbíráskodásával összeforrott, az 1950. január 1-jével életbe léptett 4. tvr., a tervgazdálkodás büntetőjogi védelméről. Ennek értelmében öt évig terjedő fegyházzal volt büntethető az, aki a népgazdasági terv megvalósítását veszélyeztette. A büntetés azonban tíz évig terjedő fegyház is lehetett, ha az adott cselekményt a népgazdasági terv megvalósítása szempontjából súlyos sérelemmel járónak mondták ki. A különösen súlyos sérelemmel járó cselekmények esetén pedig a rendelet végül halálbüntetés kiszabását is lehetővé tette.

A begyűjtést szabályozó rendeletek azonban nemcsak a bíróság elé utalt ügyek esetén kiszabható büntetési tételekkel foglalkoztak, hanem a különféle szankciók egymás után alkalmazható fokozatait is számba vették. Ezek közül elsőként említik a gazda kötelezettségeinek felemelést, majd kártérítés kivetését írják elő, végül pedig a bírósági eljárás megindítása szerepel. Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy a padlássöpítésként is emlegetett elszámoltatások lefolytatására lehetőségét biztosító paragrafust magukban a begyűjtési rendeletekben nem találunk, hiszen azokat a párt iránymutatásának megfelelően a minisztérium külön utasításai szabályozták.

Az 1950–51-es gazdasági évben a terménybeadás során felhalmozódott hátralékok begyűjtése érdekében végrehajtott elszámoltatások több hullámban zajlottak, s több hónapon keresztül elhúzódtak, a várt eredményt azonban mégsem hozták meg. A hibák okát abban látták, hogy a szankciók alkalmazásának nem volt kidolgozott rendszere, valamint hiányzott a megfelelő központi irányítás és ellenőrzés. Ezért született meg az a határozat,⁵⁵⁸ amely előírta, hogy a beadási kötelezettség teljesítését alapvetően háromféle szankció igénybevételével kell

⁵⁵⁸ MOL MK-S 276. f. 54. cs. 157. ö.e. 1951. augusztus 22.

biztosítani: a kötelezettségek felemelésével, kártérítések kiszabásával és az elszámoltatásokkal. Bár a határozat ekkor nem foglalkozott a bírósági eljárásokkal, de nyugodtan hozzátehetjük, hogy negyedik eszköznek ezt tekinthetjük. Így rajzolódik ki tehát a szankcióknak az az alapvetően négypillérű rendszere, amely ezen időszak alatt teljesen bevetté vált.

A rendszer alapjait 1951 nyarán fektették le. Az Államgazdasági Osztály előterjesztése nyomán a Titkárság által meghozott határozat az Élelmezési majd a Begyűjtési Minisztérium utasításain keresztül jutott el a megyei, illetve az alsóbb tanácsi szervek végrehajtó bizottsága-ihoz. Ennek értelmében mindazoknak a gazdáknak, akik a megállapított határidőn belül nem adták be a szükséges mennyiséget, a beadási kötelezettségüket a hátralékuk 5%-ával fel kellett emelni, majd 15 napi késedelem esetén további 5%-kal. A helyi tanácsnak kötelessége volt erről az érintetteket írásban értesíteni. Az osztályszempontokat azonban már ennek során is figyelembe kellett venni, hiszen külön-külön szövegezésben készítették el az értesítőket a „dolgozó parasztok” és a „kulákok” számára. Megjegyzendő, hogy a rendelkezés hatálya az esetleges hátralékos termelősövetkezetekre és termelősövetkezeti csoportokra is kiterjedt.⁵⁵⁹

Bár – amint látható – az osztályszempontok már a kötelezettségek felemelésénél kiküldött értesítőknél sem voltak mellőzhetők, de még inkább érvényre jutottak a szankciók következő fokozatainál. Megnyilvánult ez azok társadalmi hovatartozáson alapuló eltérő alkalmazásában, hiszen külön eljárási szabályokat kellett megállapítani a „dolgozó parasztok” és külön a „kulákok” teljesítésének ellenőrzésére és elszámoltatására nézve.

Azokat a kis- és középparasztokat, akik a kiküldött felszólítások után sem teljesítették kötelezettségüket, irodai úton számoltatták el, ami nem jelentett mást, minthogy behívták a gazdát a tanácsházára. Ha oda az illető mégsem ment el, akkor rendszerint sor került egy második idézésre. Amennyiben a gazda az ezt követő nyolc napon belül sem tett eleget kötelezettségeinek, kártérítést szabtak ki a hátralékok után. A kártérítés összegét a szabadpiaci árakhoz igazították, így búzakilogrammonként minimum egy, maximum két forinttal lehetett számolni. Az összegek közadók módjára történő behajtása a helyi tanácsok pénzügyi osztályainak a feladata volt. A „dolgozó parasztok” helyszíni elszámoltatása csak ezeknek a lépcsőfokoknak a megtétele után következhetett, de minden hátralékos gazda elszámoltatására ekkor sem kerülhetett sor. (5. számú melléklet) Bár az ily módon szankcionálható gazdák számát a községi tanács javaslata alapján a járási tanács hagyta jóvá, de nem léphették túl azt az irányszámot, amit a Titkárság javaslatára az Élelmezési majd a Begyűjtési Minisztérium határozott meg. Érdeemes azonban megfigyelni, hogy ezek az irányszámok hogyan változtak. Az elszá-

⁵⁵⁹ MOL MK-S 276. f. 54. cs. 157. ö.e. 1951. augusztus 22. Lásd még: MOL MK-S 276. f. 93. cs. 315. ö.e. Az Élelmezési Minisztérium Begyűjtési Főosztályának 1951/52. évi 5. számú utasítása a beadási kötelezettség teljesítésének biztosítása tárgyában. K/8/d/2077. 1951. augusztus 28. Ez az oly sokszor hivatkozott, a Titkárság határozata alapján készült 5. számú utasítás Nagy Imre aláírásával került az alsóbb szervekhez.

moltatások természetesen sohasem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Példaként az 1951-es évet tekintve jól látható, miszerint ezen oly módon is igyekeztek segíteni, hogy a kis- és középparasztoknál is folyamatosan emelték a helyszínen elszámoltatható hátralékos gazdák számát, így míg október elején 10%-ban,⁵⁶⁰ november végén már 15%-ban szabták meg ennek arányát.⁵⁶¹

A „kulákoknál” a kis- és középparasztoknál említett ún. irodai elszámoltatást egyáltalán nem alkalmazták, náluk ugyanis a hátralékuk 5, majd 10%-os felemelését követően egyből kártérítés kivetésére került sor. Az osztályszempontokat itt többszörösen érvényre juttatták. Egyrészt magasabb összegeket állapítottak meg, mint a „dolgozó parasztoknál”, mivel búzakilogrammonként minimum 1 Ft 50 fillérrel, maximum 3 Ft-tal lehetett számolni. Ugyanez az elv érvényesült más terményeknél, termékeknél is, hiszen legalább 25-30%-kal magasabb árak alapján határozták meg a kártérítések összegét. Másrészt a beszédre megszabott idő is rövidebb volt, ugyanis míg itt a kivetéstől számított 10 napon, addig a fentebbiek esetén 20 napon belül kellett megkezdeni a behajtást.⁵⁶²

A Begyűjtési Minisztérium 1952 februárjában elkészítette az Államgazdasági Bizottság részére az előző évi begyűjtés kiértékelését. Ebben a kritika hangján szólva ismertették az egyes büntető szankciók alkalmazásának hatásait, és összegzésként megállapították, hogy ezek „*nem biztosítják azt az eredményt, amelyet ténylegesen el kellett volna érni*”. Az 5-10%-os felemeléseket, hasonlóan a kártérítések kivetését, a tanácsok elkésve és hiányosan hajtották végre, elsősorban a pontatlan nyilvántartások miatt, de nem gondoskodtak a kivetett kártérítések behajtásáról sem. Az ezzel megbízott pénzügyi szervek „*komoly lazaságának*” tulajdonították azt, hogy az előző évben kiszabott 161 milliós nagyságot kitevő kártérítésekből mindössze 22 milliót hajtottak csak be. A helyzet 1950-ben sem mutatott kedvezőbb képet, mivel akkor a mintegy 100 millió forintra rúgó kártérítésből alig 10 millió forint folyt be. Úgy vélték, „*a behajtás igen komoly mértékű lazasága ténylegesen akadályozta az állami fegyelem megszilárdítását s ilyen esetben a kártérítések kivetése nemhogy előmozdítja, hanem a legtöbb esetben akadálya lett az állami fegyelem megszilárdításának*”.⁵⁶³ A Pest megyében 1952-ben

⁵⁶⁰ Bár már ekkor is lehetőség volt arra, hogy a községi tanács a járási tanácson keresztül a megyei tanács vb-elnökétől kérjen engedélyt a „dolgozó parasztok” további 10%-ának elszámoltatásához. MOL MK-S 276. f. 93. cs. 315. ö.e. Az Élelmezési Minisztérium Begyűjtési Főosztályának 1951/52. évi 8. számú utasítása. 1951. október 1. K/8/d/2098

⁵⁶¹ MOL MK-S 276. f. 54. cs. 157. ö.e. 1951. augusztus 22., Lásd még: MOL MK-S 276. f. 93. cs. 315. ö.e. Az Élelmezési Minisztérium Begyűjtési Főosztályának 1951/52. évi 5. számú utasítása. 1951. augusztus 28. K/8/d/2077, Az Élelmezési Minisztérium Begyűjtési Főosztályának 1951/52. évi 8. számú utasítása. 1951. október 1. K/8/d/2098, Az Élelmezési Minisztérium Begyűjtési Főosztályának 1951/52. évi 10. számú utasítása. 1951. november 27. K/8/d/2480

⁵⁶² MOL MK-S 276. f. 93. cs. 315. ö.e. Az Élelmezési Minisztérium Begyűjtési Főosztályának 1951/52. évi 5. számú utasítása a beadási kötelezettség teljesítésének biztosítása tárgyában. K/8/d/2077. 1951. augusztus 28.

⁵⁶³ MOL MK-S 276. f. 93. cs. 329. ö.e. Az 1951/52. évi begyűjtés kiértékelése. A Begyűjtési Minisztérium előterjesztése az Államgazdasági Bizottság részére. K/8/a/340. 1952. február 1.

felszaporodott hátralékosok számáról és a rájuk kivetett kártérítéseket a 6. számú melléklet mutatja.

A kártérítések összege tehát évről évre csak halmozódott, ami oda vezetett, hogy 1953 nyarára már 400 millió forintra rúgott a be nem hajtott kivetések nagysága. A hátralékok és kártérítések kirovása során tapasztalható adminisztrációs kuszaság miatt sokszor még maguk a gazdák sem tudtak arról, hogy mennyi a tartozásuk.

A kártérítések kivetését követően került tehát sor a helyszíni elszámoltatásokra, amelyek megszervezése az államhatalom részéről nem kevés erőfeszítést követelt, hiszen legtöbbször nem volt könnyű olyan embereket találni, akik ezt a munkát elvégezzék.⁵⁶⁴ Rendszerint három tagból álló bizottságokat kellett szervezni. A bizottságok személyi összetétele függött attól, hogy kis- és középparasztokat vagy „kulákokat” érintett az elszámoltatás. Előbbiek esetén ugyanis megyei szinten (a bizottság elnökét a megyei vagy a járási tanács apparátusából a megyei tanács vb elnöke jelölte ki, a másik két tagot pedig a helyi vb-elnök a helyi tanács tagjaiból), míg utóbbiaknál egy minisztériumi kiküldött irányításával (a másik két tag itt is a helyi tanács tagjai közül került ki) kellett a bizottságokat megalakítani. Sokszor azonban a nyilvántartókra hárították ezen feladatokat, akik többségükben fiatal lányok voltak.⁵⁶⁵

Egy-egy elszámoltatási kampányban több ezer fő vett részt. Az 1951 telén lefolytatott rekvirálások során mintegy 10 000 főt állítottak csatornába.⁵⁶⁶ Csak Pest megyében 180 bizottság megalakítását vették tervbe, amelyek közül a legtöbbet a módosabb paraszti rétegek által sűrűbben lakott járásokban, így elsősorban a Ceglédi, továbbá a Ráckevei, Dabasi, Nagykátai és a Monori járásokban vetettek be.⁵⁶⁷ (Lásd még 7. számú melléklet.)

A „kulákok” elszámoltatásánál már 1950-ben is, majd azt követően 1951-ben is alapelvnek tekintették, miszerint kenyérgabonából a hátralékkal megemelt beadási kötelezettség mértékével megegyező mennyiséget lehetett lefoglalni, a többi termény esetén – így 1950-ben takarmánygabonára, burgonyára, kukoricára, 1951-ben minden gabonaneműre vonatkozóan – a felesleget, tehát „*az igazolt háztartási és gazdasági szükségleten felüli*” részt is elvitték.⁵⁶⁸ A következő évben azonban a padlássöprők már ez utóbbi kitételnek sem tettek eleget, hiszen

⁵⁶⁴ A hatalom részéről ezt általában a következőképp fogalmazták meg: „...a bizottságok falusi tagjai népszerűtlen feladatnak tekintik az elszámoltatást [...]. Szakmailag nem ismerték eléggé feladataikat és sok esetben politikailag sem bizonyultak elég szilárdnak.” MOL MK-S 276. f. 93. cs. 329. ö.e. Az 1951/52. évi begyűjtés kiértékelése. A Begyűjtési Minisztérium előterjesztése az Államgazdasági Bizottság részére. K/8/a/340. 1952. február 1.

⁵⁶⁵ MOL MK-S 276. f. 93. cs. 315. ö.e. Az Élelmezési Minisztérium Begyűjtési Főosztályának brosúrája: Hogyan kell a helyszíni elszámoltatást lefolytatni? 1951. augusztus 31. ikt.sz.n. Lásd még: MOL MK-S 276. f. 93. cs. 315. ö.e. Az Élelmezési Minisztérium Begyűjtési Főosztályának 1951/52. évi 8. számú utasítása. 1951. október 1. K/8/d/2098

⁵⁶⁶ Szabó – Virágh, 160. o.

⁵⁶⁷ PML XXIII. 24. A dolgozó parasztok helyszíni elszámoltatásának előkészítése. 1951. december 6. ikt.sz.n.

⁵⁶⁸ MOL MK-S 276. f. 93. cs. 315. ö.e. Az Élelmezési Minisztérium Begyűjtési Főosztályának brosúrája: Hogyan kell a helyszíni elszámoltatást lefolytatni? ikt.sz.n. 1951. augusztus 31. Lásd még: Závada, 185. o.

mint az köztudott, 1952/53 fordulóján a parasztság mintegy kétharmadának, azaz kb. 800 ezer gazdának sem a teljes fejadag, sem a szükséges mennyiségű tavaszi vetőmag nem állt rendelkezésre.⁵⁶⁹

Az elszámoltatások – amelyek az aratási munkák befejeztével már szeptemberben megindultak – időben is eltértek egymástól, hiszen a rekvirálásokat mindig a „kulákok” portáin kezdték meg, majd pár hét eltolódással folytatták a többi gazda udvarán. Miután a bizottság tagjai megérkeztek az adott gazdához, először közölni kellett az illetővel, hogy el fogják számoltni, majd a helyszínre kivitt nyilvántartási lapok alapján megmondani, hogy mennyi a hátraléka. Megjegyzendő, hogy az elszámoltatásokat akkor is lefolytatták, ha a gazda nem volt otthon. A készletek számbavétele során az elszámoltatók részéről alapvető hozzáállásként elvárták a „kulákkal” szembeni maximális bizalmatlanságot, vagyis azoknak minden szavát kétkedve kellett fogadni: *„Természetesen nem szabad elfogadni e tekintetben a kulák által bementett adatokat, hanem a leggondosabban körül kell nézni a kulák házában, gazdasági épületeiben, udvarában, kertjében esetleg elrejtett készletek után. A szomszédos szegényparasztoktól érdeklődni kell, nem rejtette-e el a kulák szomszédnál vagy rokonnál.”*⁵⁷⁰ Minderre azért volt szükség, mert a felsőbb szervek részéről gyakran fogalmazták meg a bizottságok munkájával kapcsolatos kritikaként azt, miszerint felületese elszámoltatást végeznek, vagyis nem vizsgálják felül a helyszínen, hogy a hátralékos „kulák” milyen terményekkel, termékekkel rendelkezik. Ezért felhívták a figyelmet arra, hogy az elszámoltatások során nem lehet megelégedni azzal, ha átkutatják a szobákat, padlást, hanem meg kell vizsgálni a kamrát, a pajtát, a szérűskertet, a pincét is.⁵⁷¹

Köztudomású, hogy példák sokaságát lehet állítani, amikor nemcsak átvizsgálták az adott helyiségeket, hanem valósággal feldúlták a házat elrejtett készletek után kutatva. Egy 1951 márciusában a tanácsi vezetők részére rendezett értekezleten Nagy Imre az elszámoltatások terén elkövetett „túlkapásokat” illetően Borsod mellett Pest megyét, azon belül is a Nagykátai járást emelte ki, ahol tömegével fordultak elő házkutatások, melyek során még az ágyakat is felforgatták.⁵⁷²

A rekvirálók kötelesek voltak tájékoztatni a gazdát arról, hogy az elrejtett készleteket minden ellenszolgáltatás nélkül el fogják kobozni. Olyan esetekben, amikor meglehetősen nagy hiány mutatkozott, szinte kézenfekvőnek vették, hogy ennek oka csak az lehet, hogy a szóban forgó gazda letagadja, vagy elfeketézte terményét, illetve, ha esetleg az elszámoltatás alkalmával arra derült fény, hogy nagyobb mennyiségű árucikket halmozott fel, úgy ezeket

⁵⁶⁹ Romsics, 348–349. o.

⁵⁷⁰ Závada, 185. o.

⁵⁷¹ PML XXIII. 24. Tájékoztató a kulákszámoltnak hiányosságairól. ikt.sz.n. 1953. március 6.

⁵⁷² PML XXIII. 2. 6. kötet. 1951. március 21.

azonnal jegyzőkönyvbe kellett venni, majd az ügyet a rendőrségnek továbbítani. A bizottság, vagy annak legalább egy tagja addig nem hagyhatta el a gazda portáját, amíg a lefoglalt termények a kocsira nem kerültek, amit aztán rendszerint a „kuláknak” saját igaerejével kellett az átvevőhelyre szállítani.⁵⁷³ Nem egy helyen – így például Örkényben is volt rá eset –, hogy a gazdákat oly módon is megalázták, hogy ünneplőbe kellett öltözniük, amikor a terményüket bevitték az átvevőhelyre.⁵⁷⁴ A hatékonyabb kulákelszámoltatások érdekében azok ellen, akik az előírt terménymennyiséget nem szállították be, a legszigorúbban fel kellett lépni, így sok esetben „*karhatalommal történő hatósági beszállítás*” foganatosítására került sor.⁵⁷⁵ Sőt arra is akadt példa, hogy ha már nem volt mit lefoglalni, elkobozni, „*az egyetemesség elvére hivatkozva*” akkor a rokonokon hajtották be a „kulák” tartozásait.⁵⁷⁶

Fontos volt, hogy mivel a „kulákok” helyszíni elszámoltatása megelőzte a „dolgozó parasztokét”, ezért az elrettentés céljával a hangoshíradón és a korban bevett egyéb módokon, ismertették a leplezett gazdák neveit, tudatosítva ezáltal, hogy mi vár azokra, akik készleteiket rejtegetik.⁵⁷⁷ Szintén a megfélemlítés és a példastatuálás okán a tanácsoknak külön utasítást adtak arra nézve, hogy az első elszámoltatásokat mindenképpen olyan „kulákoknál” hajtsák végre, „*ahonnan feltételezhető eredményt is várnak*”.⁵⁷⁸

A beszolgáltatás nem teljesítése miatt internálásokra is sor került. A rendőrhatalom őrizetként is emlegetett internálásokat a jogszolgáltatás hagyományos eljárásain kívül alkalmazták a hatalom által ellenségnek minősített személyek, így természetesen a „kulákok” ellen.⁵⁷⁹ Többnyire visszaemlékezésekből ismert, hogy árdrágító tevékenységgel, árurejtegetéssel, különféle szabotázsokkal vádolt kulákokat Recskre, Tiszafüredre, Nyíregyházára és a „Békeváros” építésére, Kazincbarcikára hurcoltak.⁵⁸⁰

Sokakat ugyanakkor a Hortobágyra és a tiszántúli állami gazdaságokba telepítettek ki.⁵⁸¹ A lakóhelyükről kitelepített kulákokat a tiszántúli állami gazdaságokban hét telepen helyezték el, ahol rendőrségi felügyelet, az állami gazdaságok részéről kinevezett üzemegy-

⁵⁷³ Závada, 185–186. o., MOL MK-S 276. f. 93. cs. 315. ö.e. Az Élelmezési Minisztérium Begyűjtési Főosztályának brosúrája: Hogyan kell a helyszíni elszámoltatást lefolytatni? ikt.sz.n. 1951. augusztus 31.

⁵⁷⁴ PML XXIII. 2. 6. kötet. 1951. március 21. Lásd még: „*Ilyen módszerek voltak, hogy hazamanet az ember a munkából és behívták a tanácsházára. Ott meg azzal fogadták, menj haza te piszkos gané, öltözz fel a legszebb ruhádba, hogy mertél így élénk gyünni.*” Magyar Bálint: Dunaapáti. Dokumentumszociográfia. I–III. Művelődéskutató Intézet és Szövetkezetkutató Intézet, 1986. II. kötet. 493. o.

⁵⁷⁵ PML XXIII. 24. A kulákelszámoltatások eredményének fokozása. ikt.sz.n. 1951. november 24.

⁵⁷⁶ Béres Katalin: Egy zalai kis falu, Ozmánbük az 1950-es években. In: Zalai Múzeum 16. In memoriam Kerecsényi Edit. Zalaegerszeg, Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2007. 242. o.

⁵⁷⁷ PML XXIII. 24. Tájékoztató a kulákelszámoltatás hiányosságairól. 1953. március 6. ikt.sz.n.

⁵⁷⁸ PML XXIII. 24. A Begyűjtési Minisztériumtól a megyei miniszteri meghatalmazottaknak a kulákelszámoltatásokkal kapcsolatban küldött körlevél. 1953. február 26. ikt.sz.n.

⁵⁷⁹ Pál Zoltán: Internálások Magyarországon (1945–1953). In: Kommentár, 2010/2. szám, 61. o.

⁵⁸⁰ Kávási Klára: Kuláklista. Agora Könyv- és Lapkiadó, 1991. 56–57. o.

⁵⁸¹ Honvári, 1996. 549. o. Részletesebben lásd: Füzes Miklós (szerk.): Kiteszítették. Dokumentumok a hortobágyi zárt táborokból 1950–1960. Alterra, Svájci–Magyar Kiadó Kft., Budapest, 2002.

ség-vezetők, valamint brigádvezetők ellenőrzése alatt – az állami gazdaságokban érvényben lévő normák alapján – dolgoztatták őket. Elhelyezésüket gazdasági épületekben és barakkokban oldották meg, egyes üzemegységekben az állami gazdaságok költségén tömeglakásokat építettek. Egy 1951-es feljegyzés beszámol arról, hogy a telepések 90-95%-a az állami gazdaságokban dolgozik, átlagos kerestük eléri a 60-80 Ft-ot, de vannak, akik nem dolgoznak, és a magukkal hozott pénzből élnek. A jelentés készítői ugyanakkor azt is megemlítik, miszerint *„több üzemegységben az a tapasztalat, hogy megfelelő ellenőrzés mellett sokan közülük jobban dolgoznak és jobb minőségű munkát végeznek, mint az időszaki munkások. A munkabérek kifizetését egyes helyeken felületesen végzi a gazdaság vezetősége, ami kihatással van a munka elvégzésére”*. A vezetőségek munkáját más szempontból is bírálták, a tiszafüred-kocspusztai telepen például azért, mert nem tartatták be a telepésekre vonatkozó mozgásterület-korlátozást, ugyanis 4-5 fő felügyelet nélkül járt vásárolni a közeli földműveszövetkezetekbe és a környező tanyákba. Ezt pedig azért tartották nagyon veszélyesnek, mert az ott lakókban szánalmat, sajnálatot keltettek, ami természetesen veszélyeztette „az osztályharc vitelét”. A telephelyek környékén ezért párnapokat tartottak kimondottan azzal a céllal, ismertessék, *„kik ezek az ellenséges elemek és milyen céljaik voltak”*.⁵⁸²

Itt kell még szólni arról, a talán kevésbé köztudott tényről, miszerint 1951–1956 között sorköteles férfiakat vittek el munkaszolgálatra származásuk miatt, ők voltak az ún. C-legények. A Honvédelmi Minisztérium a politikailag megbízhatatlannak minősített sorköteleseket a hadsereg fegyveres alakulataihoz ugyanis nem hívta be, hanem ún. C kategóriába sorolták őket a szülők osztályhelyzete és azok múltbeli cselekedetei alapján. A C osztályba sorolást az Osztályhelyzetet Megállapító Bizottság döntötte el, amelynek a sorozott lakhelye szerint illetékes tanácselnök, az ÁVH, a rendőrség és a honvédség egy-egy megbízottja volt a tagja. Ceglédről jó néhány kuláknak bélyegzett férfi került így munkaszolgálatos századokhoz és zászlóaljokhoz, amelyeket 1952-től építődandároknak neveztek. Az ily módon besorozottak sem elméletileg, sem gyakorlatilag nem voltak katonák, hanem nagyberuházásokon, esetleg bányákban dolgoztatták őket.⁵⁸³ A C-legények száma csaknem húszezerre tehető.⁵⁸⁴

⁵⁸² MOL MK-S 276. f. 65. cs. Feljegyzés az állami gazdaságokba telepített kulákokról. ikt.sz.n. 1951. április 20.

⁵⁸³ Kocsis Gyula – Nagy Varga Vera: Alkalmazkodás, ellenállás, mobilitás. Ceglédi Füzetek 30., Cegléd, 1995. 80. o. A kötetben számos, köztük munkaszolgálatosokkal (muszos) készült visszaemlékezés található.

⁵⁸⁴ Kinyó F. Tamás: "C"- legények – Katonák, fegyver nélkül. Dokumentumfilm. 2005.

Enyhülés és visszarendeződés

A nem teljesítőkkel szemben a Nagy Imre-kormány által hozott begyűjtési rendelet is szankciók alkalmazását írta elő, ám azok a korábbi gyakorlathoz képest lényegesen méltányosabb bánásmódot biztosítottak. Továbbra is életben maradt, hogy ha egy gazda saját hibájából nem tesz eleget beszolgáltatási kötelezettségének, akkor 10%-kal (a kétlépcsős, előbb 5, majd 10%-os felemelést megszüntették) meg kell emelni a beadandó mennyiséget. A beadási kötelezettség elmulasztása esetén ugyanakkor azt a rendeletet,⁵⁸⁵ ami korábban 5, illetve visszaesés esetén akár 10 év börtönbüntetést helyezett kilátásba, csak súlyosabb esetekben⁵⁸⁶ lehetett alkalmazni. A 80/1952. MT. sz. rendeletet, amely a begyűjtés körében elkövetett kihágás esetén hat hónapig terjedő elzárást vagy ötezer forintig terjedő pénzbüntetést szabott ki, hatályon kívül helyezték. Az 1953. évi 27. tvr. előírta, hogy a hátralékos tartozását közadók formájában kell behajtani. Az ennek módját szabályozó rendelet⁵⁸⁷ ugyanakkor engedélyezte annak lehetőségét, hogy ha a gazdának a hátralék rendezésére alkalmas mezőgazdasági terméke egyáltalán nincs, sem kézpénzzel nem rendelkezik, akkor ingóságai – a közadónak megfelelő értékben – lefoglalhatók.

A visszarendeződést követően 1955 márciusától bármely kötelezettség elmulasztása súlyos szankciók alkalmazását vonta maga után. Ezek szabályozásával rendeletek sora foglalkozott. Az első intézkedés már 1955 áprilisában megjelent, amely „*a sertésbeadási kötelezettségüket nem teljesítő egyénileg gazdálkodó termelőkkel szemben*” lehetőséget biztosított azok ház-, illetve földingatlanának elárverezésére. Még a rendelet szinte meg sem jelent, Nagykőrösön máris 12 „kulák” házának lefoglalására került sor.⁵⁸⁸ Egy későbbi jegyzőkönyvből ugyanakkor az derül ki, hogy az ily módon árverésre bocsátott házakat – mintegy tüntetőleg, vagy szolidaritást vállalva – senki sem vette meg.⁵⁸⁹

1955 júniusában újabb szabályozás⁵⁹⁰ jelent meg, amely hatályon kívül helyezte, helyesebben súlyosbította a 2/1954. évi rendeletet. E szerint, már „*csekély mennyiségű mezőgazdasági*” termékkel való visszaélés szabálysértésnek minősült, amiért 500 Ft-ig terjedően róttak ki pénzbírságot. Ugyanilyen tételű büntetést kapott az is, aki „*a beadási kötelezettség teljesítéséhez szükséges mezőgazdasági termékek termeléséről vagy előállításáról megfelelő időben*” nem gondoskodott. A Pest Megyei Begyűjtési Hivatal a járások felé intézett levelé-

⁵⁸⁵ 8800/1946. ME. sz. r.

⁵⁸⁶ 2/1954. MT. sz. r. értelmében a 8800/1946 ME. sz. rendelet alapján csak akkor lehet büntető eljárást indítani, ha valaki „*beadási köteletségének teljesítését szándékos cselekménnyel oly módon hiúsítja meg, hogy terményét (termékét) fogyasztásra alkalmatlanná teszi, illetőleg megsemmisíti vagy a beadás előtt üzletszerűen elvonja*”.

⁵⁸⁷ 3/1954. Bgy.M. sz. r.

⁵⁸⁸ PML XXIII. 2. 32. kötet. 1955. április 20.

⁵⁸⁹ PML XXIII. 2. 32. kötet. 1955. május 20.

⁵⁹⁰ 30/1955. MT. sz. r.

ben ugyanakkor felhívta a figyelmet arra, hogy a „30/1955. MT. sz. r. nem nyújthat alapot tömeges feljelentések megtételére”. Feljelentést csak a megyei hivatal vezetője tehetett, a járási hivatalok vezetői csupán javaslattételi jogkörrel bírtak. Az eljárásra felterjesztettek esetén elsődlegesen a gazda osztályhelyzetét kellett figyelembe venni. Előírták ugyanis, hogy „dolgozó paraszttal szemben csak különösen indokolt esetben – ilyenkor is elsősorban szabálysértés címén – lehet feljelentést tenni”.⁵⁹¹

A megyétől érkezett újabb utasítás ismét arra figyelmeztette a járásokat, hogy elsősorban a „kulákokat” számoltassák el, s tanúsítsanak velük szemben sokkal szigorúbb fellépést. A megye részéről sérelmezték azt is, hogy sok helyen csak azokat a „kulákokat” számoltatták el, s azokkal szemben alkalmaztak csak szankciókat, akik mezőgazdasági fejlesztési járulékot fizettek. Ez ugyanis „súlyosan hátráltatja az osztályharc vitelét”, hiszen kuláknak kellett tekinteni minden olyan gazdát, aki valaha is szerepelt a kuláklistán. Büntetést azonban nemcsak a nem teljesítő termelő kaphatott, hanem az ellenőrzést nem kellő szigorral végző begyűjtési megbízott is. Intő például állították az alsónémedi begyűjtési megbízottat, aki nem számoltatta el a községben az 1954. évi hátralékkal rendelkező „kulákokat”, s ezért fegyelmi úton elbocsátották.⁵⁹²

1955 júliusában újabb szigorítás következett. A 39/1955. MT. sz. r. az aratással és csépléssel kapcsolatos szabálysértésekről rendelkezvén kimondta, hogy szabálysértést követ el az, és 1000 Ft-tal bírságot kaphat, aki „még eltűrhető szemvesztéségnél” nagyobbat idéz elő, továbbá, aki engedély nélkül kézi erővel végez cséplést, vagy éppen, aki a cséplés megkezdése előtt nem adja le beadási könyvét a cséplőgép vezetőjének. Ezen kevésbé nyomom követhető, vagy alig felgöngyölhető ügyek feltárását oly módon igyekeztek motiválni, hogy a „jogerős bírói ítélettel elkobzott terménymennyiség állami szabadfelvásárlási árának 10%-át” a feljelentőnek adták.

1955 nyarán egymást érték tehát a nem teljesítő termelőkkel szembeni eljárásokról szóló rendelkezések, hisz minden hónapra jutott egy. Augusztustól már arra is kötelezték a gazdákat, hogyha a hátralék fejében lefoglalható mezőgazdasági termékkel egyáltalán nem rendelkeznek, akkor azokat nyolc napon belül vásárolják meg, s így tegyenek eleget kötelezettségeiknek. Amennyiben a gazda nem vásárolta meg a hiányzó terméket, akkor a hatóságok egyes ingóságait, illetve ingatlanait lefoglalták.⁵⁹³

A „rendet teremtünk a begyűjtés vonalán” jelszavát hangoztatva, már a fenn említett rendeleteket megelőzően, a régi-új hatalom egy nagy elszámoltatási hullámmal söpört végig az országon. Tették mindezt arra hivatkozva, hogy bizonyos „kapitalizálódó elemek” a pa-

⁵⁹¹ PML XXIV. 613-a. 0014/1955.

⁵⁹² PML XXIV. 613-a. 004/1955.

⁵⁹³ 7/1955. Bgy.M. sz. r.

rasztság elől a szabadpiacon felvásárolják a takarmányt, majd az így keletkező hiányból származó áremelkedéssel a saját hasznukat keresik. A begyűjtési és a pénzügyminiszter ezért közös utasítást adott ki „*a forintosított beadási hátralékok behajtásáról és a spekulációs célra vásárolt kukorica igénybevételeiről*”.⁵⁹⁴

A beadási hátralékok helyszíni elszámoltatásának az volt a célja, hogy a gazda lehetőleg azzal a cikkel egyenlítse ki tartozását, amiből hátraléka volt, ha pedig ez nem volt megoldható, akkor más terménnyel helyettesítse azt. Amennyiben a természetbeni behajtás egyáltalán nem volt lehetséges, akkor a tartozást úgynevezett forintosítással, vagyis pénzben kellett kiegyenlíteni.

A Pest megyei gazdák összes tartozása 1955 márciusára közel 17 millió Ft-ra rúgott (16 949 000 Ft). Ezen belül a legtöbb hátralék a Nagykáta (5 036 000 Ft) és a Dabasi járásban (2 000 000 Ft), valamint Nagykőrös városában (2 500 000 Ft) halmozódott fel. Egy pénzügyminisztériumi rendelet⁵⁹⁵ azonban lehetővé tette, hogy a fenti összeg valamivel több, mint felét (8 970 000 Ft) elengedjék. A törölhető összeget a járások és a városok hátralékainak arányában osztották szét. A Pest Megyei Begyűjtési Hivatal azonban előírta, hogy ebben a kedvezményben a notórius nem teljesítők nem részesülhetnek, sőt kívánatosnak tartották ezen személyek ingatlanainak – amennyiben ingósággal nem rendelkeznek – elárverezését, hogy ily módon a „*beadási morál megjavuljon*”.⁵⁹⁶

A hátralékok beszedésére gyorsított eljárások keretében került sor. Mivel kiderült, hogy sok helyen azok a gazdák is rendelkeznek valamilyen terménnyel, akiknek már a hátralékát pénzre átszámították, ezért elsődlegesen a megbúvó készletek – főként kukorica és takarmánygabona – lefoglalására törekedtek. Minden megyére vonatkozóan megállapítottak egy irányszámot, hogy hány eljárást kell lefolytatni. Ezt a megyei begyűjtési hivatal elnöke a megyei tanács vb elnökével egyetértésben tovább osztotta járásokra, majd a járásokban ugyanígy községekre. A pénzügyi és begyűjtési dolgozókból brigádokat szerveztek, akiknek naponta 4-6 helyszíni elszámolást kellett végezni. Az akció sikerességét a minisztérium oly módon próbálta biztosítani, hogy azokat a begyűjtési hivatalokat, ahol az eljárások az előírt eredményt elérik, esetleg meghaladják, jutalomban részesítik.⁵⁹⁷

A Szentendrei járásban a járási pártbizottság, a begyűjtési hivatal és az ügyészség vezetőjéből, a vb-elnökből, valamint a városi vezetők közül alakult bizottság intézkedési tervet készített az elszámoltatásokkal kapcsolatos teendőkről. Négy települést választottak ki, s meghatározták azt is, hogy egy-egy helyen hány gazdát kell elszámoltatni: Pilisszántó: 35 fő;

⁵⁹⁴ PML XXIV. 613-a. 009/1955.

⁵⁹⁵ 21/1955/VIII. Á. sz. r.

⁵⁹⁶ XXIV. 611. Pest Megyei Begyűjtési Hivatal iratai. 1951–1956. Jegyzőkönyv a forintosított hátralékok behajtása tárgyában. ikt.sz.n. 1955. március 14.

⁵⁹⁷ PML XXIV. 613-a. 009/1955.

Pilisszentkereszt: 2 fő; Pomáz: 10 fő; Tahitótfalu 3 fő. A munka elvégzésére öt brigádot (egy brigád két főből állt) hoztak létre. Megjegyzendő, hogy a tagok között két nő is volt. A brigádok számára az eljárások megkezdése előtt oktatást is tartottak a követendő módszerekről.⁵⁹⁸

A fent említett községekben – Pilisszentkeresztet kivéve – végzett elszámoltatásokról készült jelentésekből kiderül, hogy főleg ingóságok lefoglalására került sor. Található ezek között állatokon kívül (pl.: sertés: 6 db; marha: 5 db; ló: 2 db;) például 3 db rádió, 1 motorke-rékpár, illetve 2 db kerékpárváz. Terményből kukoricát (148 kg) és őszi árpát (229 kg) koboztak el, valamint bort (260 l), a begyűjtésből fennálló forintosított hátralékból pedig 12 000 Ft jött össze három nap alatt. Sor került ez idő alatt Pilisszántón egy egynapos tojásbegyűjtési akcióra is, melynek eredményeként 107 kg tojás gyűlt össze. A legkirívóbb esetek ugyanakkor Pomázon történtek. Itt ketten is meg akarták akadályozni, hogy terményüket elszállítsák. Az egyik gazda például bezárta a szállítást végző kocsi előtt a kaput, majd a brigád tagjainak azt mondta, „*hogya életébe is kerül, az udvarából a terményt nem vihetik el*”. Egy nappal később karhatalom igénybevételel a lefoglalt terményt elszállították.⁵⁹⁹

Egy, a begyűjtési munka állásáról szóló 1955 decemberében készült jelentés megállapítása szerint az elszámoltatások, a hátralékok behajtása korántsem haladt az elvárt ütemben. Különösen igaz volt ez Baranya mellett Pest megyére, ezért mindkét megyei hivatal vezetője miniszteri figyelmeztetést kapott.⁶⁰⁰

⁵⁹⁸ PML XXIV. 613-a. 009/1955.

⁵⁹⁹ PML XXIV. 613-a. 009/1955

⁶⁰⁰ MK-S 276. f. 93. cs. 524. ő.e. K/8//a/1198. 1955. december 18.

A BÍRÓSÁGI ÍTÉLKEZÉS

„A bírság a népi demokrácia őre és a szocializmus építésének eszköze.”⁶⁰¹

A bíróságok a szocialista törvényesség szolgálatában

A Rákosi-korszak jogszolgáltatási szervezetének megalapozása már a koalíciós időszak alatt megkezdődött, az MDP 1948-ban kiadott programnyilatkozatából pedig egyértelművé vált, hogy az igazságszolgáltatás és a jogrendszer gyökeres átalakítása az egyik fő cél. Az életbe lépett változásokat az 1949-es alkotmány is rögzítette, amelyben a VI., a bírói szervezet ismertetéséről szóló rész a következő, ún. rendes ítélkező fórumokat sorolta fel: a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága, felsőbbbíróságok, a törvényszékeket felváltó megyei bíróságok, valamint a változatlan névvel fennmaradó járásbíróságok. Az alkotmányt módosító 1950. évi IV. törvény a felsőbbbíróságokat megszüntette, így létrejött a tanácsrendszer területi beosztásával megegyező háromszintű bíráskodás. Amint a többi megyei bíróság, így a Pest megyei is a 177 000/1950. (XII. 10.) I.M. számú rendelet megjelenését követően 1951. január 1-jei hatállyal kezdte meg működését. Felügyelete alá 9 járásbíróság tartozott.⁶⁰²

A szovjet minták követésének a jogszolgáltatás területén is érvényt kellett szerezni. Így Magyarországon a hagyományos jogelvekkel radikálisan szakító, a sztálini modell megvalósulása eredményeképp létrejövő jogalkotás a büntetőjogban az ülnökbíráskodáson⁶⁰³ és a háromfokozatú bírósági rendszeren át érvényesült és „*a Rákosi-Gerő-féle diktatórikus berendezkedés egyik leglényegesebb alrendszerét képezte*”.⁶⁰⁴

A Rákosi-éra jogszolgáltatását az ún. büntető bíráskodás túlsúlya jellemezte, amelynek elsőrendű feladatává tették, hogy a diktatúra célkitűzéseinek megvalósításához minden segítséget megadjon. A napi gyakorlatban mindez kiváló lehetőséget biztosított arra, hogy az egyes államhatalmi és államigazgatási szervek a rájuk háruló igazgatási és termelési feladataikat – amit a rendelkezésükre álló eszközökkel nem tudtak végrehajtani – bírósági útra terelve, büntetőeszközök igénybevételével oldják meg.⁶⁰⁵ E mögött azonban sokkal több rejlett. Az ítélkező bírácoknak ugyanis sohasem lehetett szem előtt téveszteniük a politikai szemponto-

⁶⁰¹ PML XXV. 1-a-2. Pest Megyei Törvényszék iratai. Elnöki iratok. Bizalmas iratok. 1949–1954. Biz. 99/77. 1953. június 15.

⁶⁰² Gaálné Barcs Eszter: A bírósági rendszer változásai 1945 után Pest megyében. A tanulmány a Pest Megyei Levéltár 2009. november 26-ai tudományos ülésén elhangzott előadás szerkesztett változata. 1–3. o.

⁶⁰³ A népi ülnökök alkalmazását a bíráskodás egész területén az 1949. évi XI. tv. vezette be.

⁶⁰⁴ Zinner Tibor: Büntetőjog és hatalom. In: Múltunk, 1998/2. szám, 192. o.

⁶⁰⁵ Törvénytelen szocializmus. 60. o. Lásd még: Zinner, 195–196. o.

kat, a büntető igazságszolgáltatás általános céljait és az ezzel elérni kívánt eredményeket. A büntető bíraskodást ugyanis a hatalom valójában a társadalom strukturális átalakítására, a tulajdonviszonyok megváltoztatására, az ideológiai arculat átformálására, és végül, de nem utolsósorban a politikai ellenfelek megsemmisítésére használta. A tárgyalt kérdéskört illetően a feladat tehát végső soron nem más volt, mint az MDP parasztpolitikájának megvalósítása, ami az osztályszempontú ítélkezésben öltött testet.⁶⁰⁶

Szükség volt ehhez egy megfelelő végrehajtó apparátusra is. Lényegében már 1949-re a hatalom mindent megtett annak érdekében, hogy a bírói kart megtisztítsa azoktól az elemektől, „*akik régi kapitalista felfogást hoztak magukkal és ettől nem tudtak szabadulni*”.⁶⁰⁷ He-lyükre elsősorban munkás-paraszti származású kádereket ültettek, majd jellemezővé vált, hogy az ún. akadémiai képzés⁶⁰⁸ keretében népi ülnökökből egy év alatt képeztek bírákat, akik ugyan csak büntető ügyekben ítélkezhetek, de közülük aztán többen gyors karriert futottak be.⁶⁰⁹

Molnár Erik igazságügy-miniszter megfogalmazása szerint a bíró munkája „*lényegében politikai tevékenység*”,⁶¹⁰ olyan ítélkezőkre volt tehát ezért szükség, akik alá tudták vetni magukat a hatalom által támasztott elvárásoknak. Az MDP II. kongresszusán e kérdés megvitatása kapcsán hangzott el Kovács István hozzászólásában a személyi szelekció azon fontosnak ítélt tétele miszerint „*olyan kádereket kell kiválasztani, [...] akik megértik és becsületbeli kötelességüknek tartják a párt, a kormány határozatainak végrehajtását*”.⁶¹¹

A sztálini modellt megvalósítani kívánó pártállami rendszer teljes mértékben megszüntette a hatalmi ágak szétválasztását, ezáltal a bíróság betagozódott az igazgatási apparátusba. A párt és más igazgatási szervek direkt módon beavatkozhattak az ítélkezésbe, így ennek jegyében az Igazságügyi Minisztérium a bírácoknak közvetlenül az ítélkezést irányító titkos utasításokat adott. Ezek a hatályos, nyilvános jogszabályokkal teljesen ellentétes követelményeket támasztottak, és az elrettentés céljai fogalmazódtak meg bennük. A független bíróság és a független bíró fogalma tehát – mint a sztálinista állammodelltől idegen elem – eltűnt a magyar ítélkezésből, „*s a bíróság egy lett a pártállam akaratát végrehajtó apparátus részle-*

⁶⁰⁶ Kahler Frigyes: *Joghalál Magyarországon 1945–1989*. Zrínyi Kiadó, 1993. 140. o. Lásd még: *Törvénytelen szocializmus*. 60. o., Zinner, 195–196. o., Gaálné, 5. o.

⁶⁰⁷ Kahler Frigyes: *Az ítélkezés irányítása Magyarországon 1949–1956*. In: Kahler, 1999. 10. o.

⁶⁰⁸ Az 1949. évi 4181. sz. korm. rendelet hívta életre a Büntetőbírói és Államügyészi Akadémiát. Gaálné, 4. o. Az egy év alatt végzett akadémisták csak büntető anyagi- és eljárásjogi képzést kaptak. Később másfél-két évre emelték a képzés időtartamát, s akkor már polgári jogi alapismereteket is oktattak. Grád András: *Egy nyugalmazott megyei bírósági elnök visszaemlékezései*. In: *Bírák Lapja*, 1991/2. szám, 25. o.

⁶⁰⁹ Zalka Károlynak a Pest Megyei Bíróság elnökének visszaemlékezései szerint a 10-12 akadémista dolgozott a Pest Megyei Bíróság keretein belül „*mintegy politikai erősítésként is*”. Az elnök elmondása szerint akadt köztük egy pár kiváló tehetségű, akik később valóban jelentős pályát futottak be, de „*volt aztán egy középhad, amely úgy lassan belejött a bíraskodásba*”. Grád, 25. o. Lásd még: Gaálné, 4–5. o.

⁶¹⁰ Kahler, 1999. 9. o.

⁶¹¹ *Törvénytelen szocializmus*. 101. o.

gei közül”, vagyis a jogalkotás a politikai célok alárendeltjévé vált. Itt érdemes megjegyezni, hogy Molnár Erik a bírói függetlenség kérdésének egy igen sajátos válaszát adja, mivel vélekedése szerint: „Népi demokráciánk abban a tudatban ismeri el a bírák függetlenségét, hogy a független bírókra nyugodtan rábízhatja az osztályharcos szocialista igazságszolgáltatást.”⁶¹²

Jellemzővé vált, hogy visszaesett a nyomozási munka színvonala is, alaptalan büntető-eljárások sokasága indult, illetve bírói ítéletek születtek a megfélemlítés és az elrettentés céljával. Mindezek az állampolgárok igen széles tömegét érintették, s egyúttal növelték a bizalmatlanságot az állammal szemben.⁶¹³ A hatalom ugyanakkor a bíróságra a nép és az állam ellenségével szembeni védelmezőjeként tekintett, amely így betölthette a mottóban megfogalmazott szerepét, vagyis a népi demokrácia őrévé és a szocializmus építőjévé válhatott.⁶¹⁴

„A jog eszközzé vált, s terrorhoz vezetett”,⁶¹⁵ azaz a hatalom lecsapott mindazokra, akiket a rendszer, a gazdasági rend fennállására nézve veszélyesnek ítélt. A parasztág elleni törvénytelen ségek sorozatába a pártállami vezetés akaratát kiszolgáló igazságügyi szervek, valamint a pártbizottságok és a tanácsok mellett a rendvédelmi szervek is bekapcsolódtak.

Így az ÁVH-n belül egy külön apparátus alakult, többek között a „kulákok” sakkban tartására. Péter Gábor 1950. december 23-ai parancsában elrendelte ugyanis, hogy az ún. szabotázselhárító csoporton belül az addig működött mezőgazdasági alosztályt két alosztályból álló önálló osztállyá szervezzék. Az osztály feladata lett „az operatív hálózati munka az elleneséges tevékenység felderítésére és elhárítására a Földművelésügyi Minisztériumban, az állami gazdaságokban, a traktor- és gépállomásokon, a termelőszövetkezeti csoportokban, a mezőgazdasági magánszektorban és különösképpen a kulákság körben”.⁶¹⁶ Péter Gábor imént idézett parancsa elrendelte továbbá az ÁVH megyei osztályain mezőgazdasági alosztályok szervezését, amelyek felderítő és elhárító munkájukat a „kulákokon” és a szocialista szektor egyes ágazatain kívül a mezőgazdaság megyei csúcsszerveire is ki kellett, hogy terjesszék. Mindemellett a gazdákat az országot teherautókon járó kulákverő csoportok tartották rettegésben, akik a gazdák fizikai bántalmazásán kívül a kulákellenes hangulat szítására is törekedtek.⁶¹⁷

Az MDP II. kongresszusát követően a terror még inkább fokozódott. A felemelt ötéves terv végrehajtásával együtt, illetve az azzal szemben megnyilvánuló ellenállás megtörése érdekében emelkedett a kényszerintézkedések – így a letartóztatottak, a bírósági elítéltek mellett

⁶¹² Kahler, 1999. 7–9. o., 40. o. Lásd még: Zinner, 191–192. o.

⁶¹³ Törvénytelen szocializmus. 60. o. Idézi: Zinner, 195–196. o.

⁶¹⁴ PML XXV. 1-a-2. Jelentés a PMB munkájáról. 1953. Biz. 99/77. 1953. június 15.

⁶¹⁵ Zinner, 191–192. o.

⁶¹⁶ Kiszely Gábor: ÁVH. Egy terrorszervezet története. Korona Kiadó, Budapest, 2000. 318. o. Lásd még: Törvénytelen szocializmus. 87–88. o.

⁶¹⁷ Törvénytelen szocializmus. 88. o.

a kitelepítettek, az internáltak – száma. Ennek az irányvonalnak az MDP II. kongresszusának határozata is hangot adott, mondván, hogy „erősíteni kell az osztályellenség felfedésére és leküzdésére szolgáló állami szerveket”. Bár a szaporodó eljárások nem csak a gazdákat érintették, de az 1951 utolsó és az 1952 első negyedében börtönbüntetésre ítélt 24 281 főből 7674 főt tett ki, azaz 31%-ra rúgott, a „dolgozó parasztság” aránya. Ezen belül az egy évet meg nem haladó börtönbüntetések száma 19 543, ebből 6734 (35%), míg az egy évet meghaladó ítéleteknél 4738 elítéltből 890 (19%) volt „dolgozó paraszt”.⁶¹⁸

Zalka Károlynak⁶¹⁹, a Pest Megyei Bíróság elnökének beszámolójában is tetten érhető a fokozódó terror: „... bíróságainknak kötelességük [...] az osztályharcban aktívan részt venni. Ítélezésünk éle minden téren, de különösen és legközvetlenebbül a közellátás területén támadó osztályellenség ellen irányul. Ítélezésünk általában osztályharcos. A hibák ellenére is a fejlődés kétségtelen. Szemlélteti ezt a börtönbüntetések aránya.” Sajnos a jelentésből nem derül ki, hogy pontosan hányan álltak 1952-ben, illetve 1953 első felében a megyében a bíróság előtt, a büntetések szigorára azonban kétségtelen, jól rávilágítanak a következő adalékok: míg 1952-ben a „kulákok” 28%-a, addig 1953 első félévében már 52%-uk kapott egy éven felüli börtönbüntetést. Ezen belül 1953 áprilisában 64% volt ez arány. Zalka hozzátette továbbá, hogy „kirívó esetekben súlyos büntetéseket, sőt halálbüntetést is szabunk ki. Az irányzat a magasabb büntetések felé igazodik”. Megtudható ugyanakkor a szóban forgó jelentésből, hogy a megyében 1952-ben több mint 2000, 1953 első öt hónapjában pedig több mint 600 volt azoknak a gazdáknak a száma, akiket előzetes letartóztatásba helyeztek, illetve bíróság elé állítottak, majd aztán felmentettek. A gazdáknak ezt a – korabeli kifejezéssel élve – „felesleges zaklatását” a párt parasztpolitikájára nézve mindenképp károsnak tartották.⁶²⁰

1951 és 1953. május 1. között a rendőrség, mint kihágási bíróság 850 000 esetben szabott ki büntetést. Ebből 831 000 főt sújtottak pénzbírsággal (ezen belül is 760 000 volt 100 forinton aluli bírságok száma), illetve 19 000-et ítélték elzárásra, bár ezek jó részét felfüggesztették. A bíróságok 1950–1953. I. negyede között 650 000 ember ügyével foglalkoztak, és 387 000 személy ellen hoztak marasztaló ítéletet. Mindehhez járult még, hogy a beszolgáltatási kötelezettség elmulasztásáért közel 400 millió forint összegű kártérítést vetettek ki tör-

⁶¹⁸ Törvénytelen szocializmus. 99–101. o.

⁶¹⁹ Zalka Károly, aki egyébként harminc évig volt a Pest Megyei Bíróság elnöke, bírósági elnöki ars poeticáját a következőképp fogalmazta meg: „...a bírói eskünkhöz híven, törvényesen és lehetőleg mindig igazságosan. Ma is véleményem az, hogy a törvényesség nem feltétlenül esik egybe mindig az igazságossággal. A törvények minden fölött állnak, még az igazságosság fölött is.” Ezzel kapcsolatban talán sokakban felmerülhet a kérdés, hogy a törvényeket sokszor felülíró párt- és minisztériumi utasítások ebben az értékrendben hol foglaltak helyet? Az elnök később hozzáteszi: „...az eskühöz híven mindig törvényesen jártam el. Embert anélkül nem ítélttem el, hogy az a tényállás, ami az akkori törvény szerint bűncselekményt merített ki, nem bizonyosodott volna be a terhére.” Grád, 23. o.

⁶²⁰ PML XXV. 1-a-2. Jelentés a Pest Megyei Bíróság munkájáról. Zalka Károly beszámolója. ikt.sz.n. 1953. július 2.

vénytelen és igazságtalan módon.⁶²¹ Ezek alapján nem véletlen, hogy ezt az időszakot a „*totalis elhárítás*” érvényesülésének időszakaként is emlegették.⁶²²

Ez ellen emelte fel szavát a Nagy Imre-féle új vezetés, amelyet a júniusi határozatban is deklaráltak: „...*Magyarországon olyan mértékben alkalmaznak adminisztratív eszközöket a lakossággal szemben, ami népi demokráciában, dolgozó nép államában megengedhetetlen.*”⁶²³ A júniusi határozatban kimondták továbbá, hogy „*fel kell számolni a törvénytelen ségek és törvénysértések gyakorlatát a rendőrség az államvédelmi és igazságügyi szervek, valamint a tanácsok munkájában*”. Az Országgyűlés elé törvényjavaslatot kell terjeszteni az amnesztiáról, és az amnesztiatörvény alapján pedig szabadon kell bocsátani mindazokat, akiknek bűne nem olyan súlyos, hogy szabadon bocsátásuk az állam biztonságát, vagy a köz- és vagyonbiztonságot veszélyeztetné. Meg kell szüntetni az internálások rendszerét és feloszlalni az internálótáborokat, továbbá meg kell vonni a rendőrség bíraskodási funkcióját. „*Minden téren, minden eszközzel helyre kell állítani a megrendült törvényességet.*”⁶²⁴

A júniusi határozatban foglaltak szerint 1953. július 22-én a Politikai Bizottság határozattal hozott az amnesztiáról, ami alapján megszületett a közkegyelemről szóló, 1953. évi 11. törvényerejű rendelet. Ezek értelmében a 39 547 elítélt, illetve előzetes letartóztatásban lévő személy közül közkegyelemben részesültek a két évig terjedő szabadságvesztésre ítélték, a fiatalok, a terhes nők és a gyermekes anyák, valamint az 50. életévüket betöltött nők, illetve a 60. életévüket betöltött férfiak, azaz összesen 24 935 fő.⁶²⁵

Az „új szakasz” politikájának szellemében változások következtek be a bíraskodásban is. A kormányprogramnak az igazságügy területén megmutatózó hatásairól Molnár Erik 1955 januárjában készített egy jelentést, amelyben az agrárszektorban jelentkező törvénysértéseket illetően megállapította, hogy sokkal szűkebbre szorították a beadási kötelezettség nem teljesítése, valamint a termelési kötelezettség elmulasztása miatt indítható eljárásokat. Ez megmutatkozott az elítéltek számának csökkenésében, ezen belül is nagymérvű apadás jelentkezett a közellátási bűncselekményeknél. Míg 1953 első felében 14 204 vádlottat ítélték el ezen a címen, addig 1954 első felében már csak 2241-et.⁶²⁶

A Pest megyei helyzetet értékelve Zalka Károly is megfogalmazta, hogy a júniusi fordulatot követően „*a bírsági vonalon komoly eredményeket*” értek el, ami elsősorban az eljárások számának csökkenésében öltött testet. A megyében 1953 első felében 6089 személy állt bíróság előtt, ezzel szemben a második félévben már csak 2976. A közellátási bűncselekmé-

⁶²¹ Az MDP határozatai. 193. o.

⁶²² Törvénytelen szocializmus. 100. o.

⁶²³ Az MDP határozatai. 193. o.

⁶²⁴ Az MDP határozatai. 202–203. o.

⁶²⁵ Az MDP határozatai. 207–208. o. Lásd még: Törvénytelen szocializmus. 134. o.

⁶²⁶ Törvénytelen szocializmus. 230. o.

nyeknél ez a következőképpen alakult: az első félévi 1445 terhelttel szemben a másodikban már csak 296-an kerültek a vádlottak padjára. Mindemellett lerövidültek a bírósági eljárások, és a felesleges zaklatások megszüntetésében is előrelépés történt, hiszen sokkal kevesebb lett azoknak az ügyeknek a száma, ahol az előzetes letartóztatások után felmentő ítéletekre került sor.⁶²⁷

Az „új szakasz” büntetőpolitikája kezdetben csak arra irányult, hogy a kialakult helyzetben, amennyire módja volt rá, valamelyest enyhítsen. Az MDP PB 1954. május 12-án fogadta el az ún. új irányelveket, amely a büntetőpolitika középpontjába „*a társadalmi tulajdon határozottabb védelmét, a termelés zavartalanságának és a szabadpiac forgalmának biztosítását, a dolgozók ellátottságáról való gondoskodást és az állampolgárok alkotmányos jogainak védelmét*” állította.⁶²⁸

Meg kell jegyezni, hogy a Nagy Imre-féle fordulat után a bíróságok feladatainak meghatározásában még mindig ott szerepelt, hogy azok a társadalmi és a gazdasági rend védelmezői, amelyek továbbra is fellépnek az osztályellenséggel szemben, ezen kívül nevelik „*a megtevedt dolgozókat a társadalmi együttélés szabályainak megtartására*”, valamint a törvények és a rendelkezések tiszteletére.⁶²⁹ A júniusi határozatot követően sem változott tehát az az elv, miszerint a szocialista törvényesség nevében a bíróságoknak egyik meghatározó feladata az ellenségnek bélyegzett személyek elleni harc.

Már 1954 őszén megjelentek viszont azok a hangok, amelyek az „új szakasz” büntetőpolitikájának túl liberális voltát bírálták. Ez a hangvétel egyre hangsúlyosabbá vált, s vezetett 1955 tavaszára a fordulat előtti visszarendeződéshez. Így felerősödött a bíróságokkal szembeni azon kíváncsosság – Molnár Erik alapvetéséhez híven –, miszerint azok „*nem csupán szakmai, hanem politikai testületek is, a »proletárdiktatúra« funkcionáriusai, s ennek megfelelően kell cselekedniük*”.⁶³⁰ Mindez egyet jelentett azzal, hogy a felülről érkező politikai útmutatás maradéktalan végrehajtása lett újra a bíróságok fő feladata, amelynek középpontjába „*a felbátorított osztályellenséggel*” szembeni fellépés állt.⁶³¹

⁶²⁷ PML XXV. 1-a-2. Zalka Károlynak, a Pest Megyei Bíróság elnökének „A törvényesség érvényesülése a kormányprogram óta” című beszámolója. ikt.sz.n. 1954. január 21.

⁶²⁸ Törvénytelen szocializmus. 197. o.

⁶²⁹ PML XXV. 1-a-2. 1954. Biz. 99/100. 1954. november 11.

⁶³⁰ Törvénytelen szocializmus. 253. o.

⁶³¹ Törvénytelen szocializmus. 250. o.

Az igazságügyi szervek kapcsolata a tanácsokkal és a pártszervekkel

Az igazságügyi szerveknek az ún. kampányfeladatok – azaz a különféle mezőgazdasági munkák, illetve a begyűjtés – sikerességének biztosítása érdekében minden segítséget meg kellett adniuk a tanácsok számára. Az Igazságügyi Minisztériumból érkező leiratok és egyéb utasítások ezért gyakran foglalkoztak a tanácsok és a bíróságok, illetve az államügyészségek közötti kapcsolattal, szorgalmazva annak minél szorosabb és hatékonyabb kiépítését. Házi Árpád belügyminiszter 1951 nyarán a tanácsokhoz küldött leiratában szintén ennek fontosságát hangsúlyozta: *„A helyi tanácsoknak fel kell ismerniük, hogy az osztályharcban a büntető igazságszolgáltatás éles fegyver, és az ügyészségek és a bíróságok az osztályharcnak rendkívül fontos szervei. Ha ezek a szervek jól működnek, néhány elrettentő ítélettel példát statuálnak, a tanácsok munkáját nagyban elősegítik, ha pedig munkájukat a tanácsoktól elszakadva végzik, úgy sokat árthatnak és gátolhatják a tanácsok munkáját.”*⁶³²

A megyei bíróságok, illetve az államügyészségek elnökei havi rendszerességgel beszámoltak munkájukról a megyei tanács vb előtt. A belügyminiszter szükségesnek tartotta, hogy ezt a gyakorlatot fokozatosan terjesszék ki a járásokra is. Házi Árpád kívánatosnak ítélte továbbá azt is, hogy az igazságügyi szervek vezetőit, valamint a bírákat és az ügyészeket minél nagyobb számban vonják be – ha tanácsstagok, tagokként, amennyiben nem, aktívaként – a helyi tanácsok állandó bizottságaiba. Ezek közül főként azokba, amelyek az igazságügyi szervek hivatali munkáját eredményesen segíthetik, így elsősorban a begyűjtési, a mezőgazdasági és a kereskedelmi állandó bizottságokba.⁶³³

Az ügyészségek, a bíróságok és a helyi tanácsok kapcsolatának további fejlesztése tárgyában 1951 decemberében kiadott újabb belügyminiszteri utasítás ismét az igazságügyi szervek tanácsok munkájába történő bevonását sürgette, mondván hogy erre a legtöbb helyen még nem került sor kellő mértékben.⁶³⁴

A Pest Megyei Bíróság elnöke 1952 elején az Igazságügyi Minisztériumba küldött január havi beszámolójában azonban már arról írt, hogy személyes közreműködésének eredményeként ezen a téren előrelépés történt, hiszen a Ceglédi Járási Tanácsba dr. Cs. E. járásbírói elnököt, a Monori Járási Tanácsba dr. B. I. járásbírói elnököt és dr. R. J. monori járásbírói elnököt folyó hó 20-án tanácsstagként behívták. Kiemelte továbbá, hogy ezáltal *„nevezettek*

⁶³² PML XXV. 1-a-2. 1951-99/2. 1951. július 13.

⁶³³ PML XXV. 1-a-2. 1951-99/2. 1951. július 13. Lásd még: PML XXV. 1-a-2. Biz. 1951/0099/18. 1951. december 22.

⁶³⁴ PML XXV. 1-a-2. Biz. 1951/0099/18. 1951. december 22.

tanácsstagi minőségükben még eredményesebben szolgálják a bíróságok és a helyi tanácsok közötti kapcsolat szorosabbá tételét és következésképp munkánk eredményességét".⁶³⁵

A bíróságok mellett a tanácsoknak az államügyészségekkel is együtt kellett működniük, tájékoztatni azokat a mezőgazdasági munkálatok állásáról, illetve az azok végrehajtására kitűzött határidőkről. Azért volt mindez nagyon fontos, hogy az ügyészségek ennek tudatában az időben megtett vádemeléssel segítsék az idénymunkák sikerét, valamint az „*ellenség elleni harcot*”.⁶³⁶

A tanácsok mellett még fontosabb volt a bíróságoknak a helyi pártszervekkel való kapcsolat megteremtése. A Budapesti Felsőbíróság elnöke 1950 szeptemberében felhívta a bíróságok, így a Pestvidéki Törvényszék vezetőjének is a figyelmét annak szükségszerűségére, hogy fűzzék kapcsolatukat szorosabbra a párttal. Ennek érdekében keressék fel a megyei pártbizottság tagjait, kérjék a támogatásukat a maguk, illetve a járásbíróságok vezetői számára. Az utasításban benne foglaltatott továbbá, hogy a jelentősebbnek számító bűnügyekben kérjék ki az MDP illetékes helyi szervének álláspontját, ami igazodási pontként szolgálhatott ezt követően az ítélelhozatal során.⁶³⁷

Az Igazságügyi Minisztérium a bíróságoknak olyan utasítást is adott, hogy bizonyos esetekben a járásbíróság elnöke azért lépjen érintkezésbe a járási pártbizottsággal, hogy tisztázza, a feljelentésben foglaltak alapul szolgálnak-e a bűnvádi eljáráshoz.⁶³⁸

A Gödöllői Járásbíróságon olyan eset is előfordult – amely minden bizonnyal a korban nem volt egyedülálló –, hogy az ítélelhozatal előtt, mivel az ügy iránt a „*járási pártbizottság részéről érdeklődés mutatkozott*”, az ülnökök kérték a bírót, hogy mehessenek el megtudakolni a helyi pártbizottság álláspontját, és ennek tükrében hozzák meg döntésüket. Az ülnökök, miután „*a helyi politikai követelményekről tájékozódtak*” elsősorban ehhez igazodva, másodsorban „*a bűnösség megállapításához szükséges bizonyítékok alapján*” mondták ki a végső szót.⁶³⁹ Kahler Frigyes szerint az ítélelkezési gyakorlatot figyelembe véve megállapítható, hogy bizonyos alkalmakkor nem bízott a bíróságra annak megítélése, hogy „*a feljelentett személy élvez-e a hatalom védelmét,*” ezért kerülhetett sor ilyen és ehhez hasonló esetekre.⁶⁴⁰

A bíróságok és a pártszervek közötti kapcsolat lazulását a júniusi fordulatot követően sem túrték meg. Kifejezésre jut ez Erdei Ferenc igazságügy-miniszternek a kormányprog-

⁶³⁵ PML XXV. 1-a-2. Biz. 1952/0099/22. 1952. január 23.

⁶³⁶ PML XXV. 1-a-2. A Pest Megyei Államügyészség tájékoztató jelentése a Pest Megyei Tanács VB számára az államügyészség 1951. október havi tevékenységéről. ikt.sz.n. 1951. november 14. „*Az őszi kapások begyűjtését az államügyészségeknek minden megyében és minden járásban továbbra is központi feladatként kell kezelni és minden segítséget meg kell adni a tanácsoknak ahhoz, hogy november 7-ére a begyűjtés befejezhető legyen.*” PML XXV. 1-a-2. 1952/82/78/5. 1952. október 20.

⁶³⁷ PML XXV. 1-a-2. 1950/65. 1950. szeptember 14.

⁶³⁸ Kahler, 1999. 12. o.

⁶³⁹ PML XXV. 1-a-2. 1950/46-6/16-3. 1950. október 9.

⁶⁴⁰ Kahler, 1999. 12. o.

rammal kapcsolatban a bíróságok munkájában tapasztalt hibák és hiányosságok tárgyában küldött leiratában is. A tárca vezetője hangsúlyozta, meg kell akadályozni annak elharapózását, „mely szerint a jövőben a kormányprogram értelmében szükségtelen a pártszervekkel a szorosabb vagy állandó kapcsolat fenntartása”. Vélekedése szerint „ily módon a bíróságok önmagukat fosztják meg a párt elvi irányításának nélkülözhetetlen segítségétől”, miközben ez a kormányprogram igazságügyi feladatainak megvalósításához mindenképp szükséges.⁶⁴¹

Hogyan, milyen módon szolgálták a bíróságok a beszolgáltatás végrehajtását?

Amint arról már szó esett az 1950-es éveket jellemző büntető igazságszolgáltatás középpontjában az államhatalmi és államigazgatási szervek igazgatási és termelési feladatainak büntetőeszközökkel való megoldása állt.⁶⁴² Hogy mit jelentett mindez a mezőgazdaságot érintően, azt jól illusztrálja az alábbi idézet: „Bíróságainknak át kell érezni azt a felelősséget, amely a mezőgazdasági munkák jó, pontos és gyors elvégzésének biztosításával kapcsolatban bíróságainkat terheli. Ezt a felelősségtudatot bírói karunkban erősíteni kell. Bízom benne, hogy az Elnök kartárs vezetése alatt álló bíróságok az ítélezést népi demokráciánk érdekeinek megfelelően, a kormányunk által követett parasztpolitika szellemében látják el.”⁶⁴³

A közellátás zavartalan biztosításának fontosságát hangsúlyozva, annak álarca mögé bújva, a hatalom valójában megragadott minden alkalmat arra, hogy a még mindig jelentős területen gazdálkodó „kulákok”, de sokszor a kis- és középparasztok ellen is, fellépjen. Könnyű volt olyan ürügyet találni, amivel közellátási büntett címén perbe lehetett fogni a gazdát. Közellátási bűncselekményt követte el ugyanis az, aki bármely a termelésre vonatkozó rendeletekben előírt kötelezettségének nem tett eleget. Így eljárást indíthattak bárki ellen, aki nem a vetéstervben meghatározott területen, nem az előírt növényt ültette, esetleg nem a megfelelő technikát alkalmazta (például nem tartotta be a megszabott sor vagy tőtávolságot, s ezáltal okozott termés kiesést). A vetésen kívül a különféle tavaszi és őszi talajmunkák nem időben, illetve nem megfelelő minőségben való elvégzése szintén szankcionálás alá esett.

Az aratás, a cséplés ugyancsak rengeteg olyan lehetőséget rejtett magában, ami alapján a hatalom gazdák sokaságát ítélhette el. Az 1950. április 30-án megjelent 16 046/1950. F.M. sz. rendelet 6. §-ának /1/ bekezdése akként intézkedett, hogy amennyiben a cselekmény súlyosabb büntető rendelkezés, különösen a gazdasági rend büntetőjogi védelméről szóló 8800/1946. ME. sz. rendelet 2. §-a, vagy a tervgazdálkodás büntetőjogi védelméről szóló

⁶⁴¹ PML XXV. 1-a-2. 126/7/1953. 1953. szeptember 12.

⁶⁴² Törvénytelen szocializmus. 195–196. o. Lásd még: Zinner, 195–196. o.

⁶⁴³ PML XXV. 1-a-2. 1951-Biz./98/1. 1951. július 27.

1950. évi 4. tvr. 4. §-a alá nem esik, kihágást követ el és hat hónapi elzárással büntetendő, aki a cséplőgépet cséplésre alkalmas állapotba nem hozza, vagy a cséplést nem a cséplőgép felhasználási terv szerint végzi. Legmagasabb összegként akár 24 000 Ft bírságot is ki lehetett ilyen esetekben szabni, illetve az a cséplőgép, amellyel kapcsolatban a kihágást elkövették, elkobozhatóvá vált.⁶⁴⁴

Az eddig említetteken kívül kampányszerűen indultak eljárások feketevágások, engedély nélküli terményszállítások miatt, de legnagyobb számban természetesen a begyűjtési kötelezettség nem, vagy nem időben való teljesítése esetén.⁶⁴⁵

A terménybeszolgáltatási kötelezettség nem teljesítése következtében született bírósági ítéletek sokszor valójában a gazda vagyonának megnyirbálását, olykor teljes ellehetetlenítését célozták. A bíróságoktól azt várták, hogy „*megfelelő súlyú ítélezésükkel*” ériék el, hogy a parasztságra, ezen belül is főként a „kulákokra”, a bírósági ítéletek elrettentő erővel hassanak, és ezáltal felismerjék a beszolgáltatási kötelezettség teljesítésének jelentőségét, illetve az annak elmulasztásához fűződő súlyos következményeket. Mindez tehát elsősorban a „kulákok” ellen irányult, akiket úgy igyekeztek beállítani, hogy azok ellenséges magatartásukkal mindent elkövetnek a beszolgáltatási kötelezettség kijátszása vagy csökkentése érdekében.⁶⁴⁶

Az elkövetett cselekményekkel rendszerint összhangban nem lévő büntetésektől azt várták – vagy legalábbis annak hite élt az állampárti vezetésben –, hogy ezáltal orvosolhatók azok, a más eszközzel már nem megoldható társadalmi problémák, aminek középpontjában az osztályellenségnek bélyegzett kulákok álltak.⁶⁴⁷ A hatalmi elit köreiből általános volt ugyanis az a nézet, miszerint „*Magyarországon a kizsákmányoló osztályok legerősebb és utolsó képviselője a kulák*”.⁶⁴⁸

Ez a szemlélet került az Igazságügyi Minisztérium leirataiba, az elrettentés céljai fogalmazódtak meg a különböző, titkos határozatokban, utasításokban, tájékoztatókban, amelyek sokszor a hatályos, nyilvános jogszabályokkal teljesen ellentétes követelményeket támasztottak a bíróságokkal szemben. Az ítélezés az ezekben foglaltaknak megfelelően, lényegében tehát megrendelésre történt, amelynek keretében a hatalom tudomására adta az illetékeseknek, hogy milyen büntetőeljárások megindítására tart igényt, azokat milyen számban, és a társadalom mely részével szemben kívánja foganatosítani, érzékeltetve egyúttal azt is, hogy milyen eredményt, azaz milyen büntetést vár a bíróságoktól.⁶⁴⁹

⁶⁴⁴ PML XXV. 1-a-2. 1950/46/1. 1950. június 9.

⁶⁴⁵ Kahler, 1999. 18–19. o.

⁶⁴⁶ PML XXV. 1-a-2. 1951/82/24/26. 1951. június 19.

⁶⁴⁷ Kahler, 1999. 14. o.

⁶⁴⁸ PML XXV. 1-a-2. Az igazságügy miniszter 1952. szeptember havi beszámolója. 1952.Biz.135/3. d.n.

⁶⁴⁹ Kahler, 1999. 14. o.

Az osztályszempontú ítélkezés

A bíróságokkal szembeni kíváncsi volt tehát, hogy az állampárti vezetés elvárásaihoz, azaz az MDP parasztpolitikájához igazodó ítéleteket prezentáljanak. Ez egyet jelentett azzal, hogy meghatározott társadalmi csoportból meghatározott számú gyanúsítottak kellett a vádlottak padjára kerülnie, azaz az osztályhelyzet alapján történő elvszerű válogatás mellett annak számszerűségére is utasításokat adtak.⁶⁵¹

Mindebből adódóan a bírónak elsődleges feladata volt, hogy a vádlott osztályhelyzetét helyesen állapítsa meg, mivel „*sem a vádlott cselekménye, sem a kiszabandó büntetés mértéke nem ítélhető meg helyesen az osztályhelyzet kellő ismerete nélkül*”.⁶⁵² Vagy egy másik megfogalmazás szerint az „*ítélet helyes vagy helytelen voltát a cselekmény nagyfokú társadalmi veszélyességén kívül az dönti el, hogy terheltnek milyen az osztályhelyzete*”.⁶⁵³ Nem volt azonban elegendő az, ha a terhelt aktuális helyzetét tisztázták, hanem annak múltját is górcső alá kellett venni.⁶⁵⁴

Egy, az Igazságügyi Minisztériumból érkezett leirat a bíróságok szemére vetette, hogy sok esetben felületesen járnak el akkor, amikor a vádlott osztályhelyzetét kell megállapítani. Előfordult, hogy teljesen elmulasztották, vagy épp nem a tényeknek megfelelő következtésekre jutnak.⁶⁵⁵ Érdekességképp álljon itt egy – nem igazán tipikusnak, de a rendszer visszaságait talán jól tükröző, s ugyanakkor talán sokakat megmosolyogtató – eset, annak illusztrálására, hogy egy-egy bíró milyen nehéz helyzetbe kerülhetett, amikor a vádlott osztályhelyzetét kellett megítélnie.

Az egyik járásbíróság 4 hónap börtönre és 400 Ft pénzmellékbüntetésre, valamint egy év közügyektől eltiltásra ítélte azt a volt csendőrt, aki egy „kulák” családba házasodott be. A „kulák” após halála után ő vezette a gazdaságot, és jelentős mennyiségű (755 liter [??]) tej beszolgáltatását elmulasztotta. Az ítélet indoklásában a bíróság a következőket rögzítette: „a

⁶⁵⁰ PML XXV. 1-a-2. 1951/82/22/15. 1951. május 26.

⁶⁵¹ Kahler, 1999. 16. o.

⁶⁵² PML XXV. 1-a-2. 1951/82/24/26. 1951. június 19.

⁶⁵³ PML XXV. 1-a-2. 1952/129/2-4. 1952. augusztus

⁶⁵⁴ Az egyes periratokban az osztályhelyzet minősítésével kapcsolatban a következő tipikusnak mondható formulák találhatók: „*osztályhelyzete folytán személyében kisebb fokú társadalmi veszélyesség rejlik*” [A szóban forgó személy kisparasztnak minősült.] „*...olyan büntetést szabott ki, amely a járásbíróság megítélése szerint alkalmas a terheltnek a társadalmi együttélés szabályainak betartására való nevelésére és igazodik a terhelt cselekményében és személyében rejlő társadalmi veszélyességhez.*” „*...szocializmust építő népi demokráciánknak osztályhelyzeténél fogva ellensége.*” „*Ami vádlott személyét illeti, osztályhelyzeténél fogva rosszul viszonylik demokratikus államrendszerünkhöz, tehát személyében is veszélyes elem.*” „*A cselekmény akár a jelentős mennyiség [beszolgáltatandó termény] miatt, akár a vádlott személyében rejlő okok miatt súlyosnak minősül.*”

⁶⁵⁵ PML XXV. 1-a-2. 1951/82/24/26. 1951. június 19.

vádlott nem tekinthető kuláknak, tehene tejbeszolgáltatás szempontjából kulák tehénnek minősíthető, mert kulák takarmánnyal eteti, a tejhozamot a kulák anyós háztartásában fogyasztják el. Ilyen körülmények között a tehenet kell kulák tehénnek minősíteni.” A bíróság tehát a volt csendőrt felmentette a „kulákság” vádjára alól, ugyanakkor kárpótlásul osztályharcot folytatott a „kulák” tehen ellen. A megyei bíróság az ítéleten annyiban változtatott, hogy a 4 hónap szabadságvesztést felfüggesztette, a pénzbüntetést viszont 1500 Ft-ra emelte. Az indoklásban az szerepelt, hogy a járásbíróság helyesen ismerte fel, hogy a vádlott saját személyében nem „kulák”, csupán tehene esik ilyen mérvű beszolgáltatás alá.⁶⁵⁶

A járásbíróságok elnökeit ebben a munkában segíthette a tanácsokkal való hatékony kapcsolat kialakítása, de emellett elvárták azt is, hogy saját maguk térképezzék fel a bíróság hatáskörébe tartozó községek viszonyait, hiszen, ezáltal olyan ismeretek birtokába juthattak, amelyek nélkülözhetetlenek bizonyultak a „helyes” ítélkezéshez. Utasításba adták nekik, hogy látogassanak el az egyes településekre, lépjenek érintkezésbe a helyi pártszervezet vezetésével. Tájékoztassanak az ottani politikai viszonyokról, a lakosság körében uralkodó hangulatról, a társadalmi tagozódásról, ennek keretében a „kulákbefolyás” mértékéről, a kis- és középparasztok helyzetéről. Mérjék fel azt is, hogy a párt politikája mennyiben jut érvényre az adott helyen, s ennek arányában milyen mértékben és vonatkozásban van szükség a bíróság „támogatására”. Fontos volt továbbá a helyi tsz-vezetéssel való kapcsolat kiépítés is, így szereve információkat arról, hogy hány tagja van a tsz-nek, mekkora területen gazdálkodnak, s ezt figyelembe véve szükséges-e büntető ítéletek által kimondott ingatlanelkobzásokkal a csoport művelése alatt álló terület növelése. A terménybeszolgáltatási kötelezettség teljesítésének elmulasztása miatt indított bűnügyek helyes elbírálása érdekében pedig előzetesen – tehát a beszolgáltatási határidő letelte előtt – állapítsák meg, hogy a község határában elterülő ingatlanokat – különös tekintettel a kis- és középparasztokét – érték-e olyan természeti csapások (aszály, jégkár, stb.), amelyek következtében a tulajdonos kötelezettségeinek előreláthatóan nem, vagy csak csökkentett mértékben tud eleget tenni.⁶⁵⁷

Természetesen ez utóbbi társadalmi csoporthoz tartozó vádlottak más megítélés alá estek az ítélethozatal során. Abból indultak ugyanis ki, hogy az ő esetükben „*eseti bűnözésről van szó, míg a kulákoknál szervezett, egységes politikai támadásról*”. Épp ezért, „*ennek a különbségnek kell kifejezésre jutnia a büntető igazságszolgáltatásban. Ha tehát a kis- és középparaszt ügyében ítélkezik a bíróság, a marasztaló ítélet általában nevelő hatást célozzon, ne legyen megtorló jellegű*”.⁶⁵⁸ Az ítélkezés tehát alapvetően kétféle lehetett: megtorló az osz-

⁶⁵⁶ PML XXV. 1-a-2. Az igazságügy miniszter 1952. szeptember havi beszámolója. 1952. Biz.135/3. d.n.

⁶⁵⁷ PML XXV. 1-a-2. 1950/65. 1950. szeptember 16.

⁶⁵⁸ PML XXV. 1-a-2. 1950/46/4. 1950. augusztus 4.

tályellenséggel szemben, illetve nevelő a „dolgozó parasztsággal” szemben, bár ez utóbbi esetben nem egyszer összemosdott a megtorló és a nevelő funkció.⁶⁵⁹

A nevelő hatás azonban nemcsak a vádlottra, vagyis nemcsak annak a jövőbeni hasonló bűncselekmények elkövetésétől való visszatartására irányult, hanem az ítélethozatallal az általános nevelő hatásra is törekedni kellett. Ezzel kifejezésre kívánták juttatni, hogy a hatalom szem előtt tartja azt az alapelvet, miszerint „*az osztályellenséggel ellentétben [...] a dolgozókat az építő munkából ne zárja ki és anyagilag elviselhetetlenül ne sújtsa*”. Felhívták ugyanakkor arra is a figyelmet, hogy ezeknek az elveknek a szem előtt tartása nem vezethet odáig, hogy a büntető igazságszolgáltatás „*súlytalanná váljék és komoly társadalmi veszélyességű tevékenység esetén is már-már egyenesen »jelképesen« ítélkezzen a bíróság*”.⁶⁶⁰ Vonatkozott ez különösen olyan esetekre, amikor egyes bűncselekmény-típusok országosan vagy helyileg túlzott mértékben szaporodtak el.

A nevelő hatást főként enyhébb börtönbüntetésekkel, azoknak esetleges felfüggesztésével, vagy pénzbüntetésekkel kívánták elérni.⁶⁶¹ Az ítéletek nagy részében valóban 1-3 hónapos börtönbüntetések kiszabására került sor, ahogy az egyik jelentésben fogalmaztak, ez volt „a norma”. A pénzbíráóságokat illetően pedig sérelmesnek vélték, hogy a bíróságok „*a megengedettnél nagyobb százalékban szabnak ki alacsony összegű, 500 Ft-on aluli pénzbüntetést*”, amit úgy ítélték, hogy igen sokszor nem állt arányban „*a jogtalanul elért, vagy elérni kívánt nyereséggel*”. Zalka Károly, a Pest Megyei Bíróság elnöke, ugyanakkor megnyugvással állapította meg a szóban forgó jelentésben, hogy ezen a téren „*Pest megye bíróságai irányt vettek a hiba kiküszöbölésére*”.⁶⁶²

Zalka Károly egy későbbi, 1953-as beszámolójában megjegyzi, hogy hibás volt az az addigi gyakorlat is, miszerint a nevelés eszközének csak a felfüggesztett börtönbüntetést tartották. Hozzáteszi ezt követően: „*az utóbbi időben ismertük fel csak azt, hogy a szocializmust építő hazánkban a végrehajtandó szabadságvesztés büntetés is a nevelést szolgálja*”.⁶⁶³

Felmerül a kérdés, hogy a júniusi határozatot követően történt-e változás az osztályszempontú ítélkezés terén?

A legfőbb ügyész 1953 szeptemberében utasította az ügyészségeket, „*hogy a beszo-
gáltatás megtagadása vagy makacs nem teljesítése esetén, elsősorban a beszo-
gáltatást elmu-
lasztó kulák, vagy egyéb ellenséges elemekkel szemben*” indítsanak eljárást. Hozzáfűzte to-

⁶⁵⁹ Gaálné, 5–6. o.

⁶⁶⁰ PML XXV. 1-a-2. 1951/82/22/15. 1951. május 26.

⁶⁶¹ PML XXV. 1-a-2. Jelentés a Pest Megyei Bíróság munkájáról. Zalka Károly beszámolója. ikt.sz.n. 1953. július 2.

⁶⁶² PML XXV. 1-a-2. Biz. 1952/0099/29. 1952. február 20.

⁶⁶³ PML XXV. 1-a-2. Jelentés a Pest Megyei Bíróság munkájáról. Zalka Károly beszámolója. ikt.sz.n. 1953. július 2.

vábbá, hogy emellett olyan egyéb termelőket is szükséges perbe fogni, akik például a terményükkel üzérkednek.⁶⁶⁴

Ugyanekkor az Igazságügyi Minisztérium is arra hívta fel a bíróságok figyelmét, hogy a vádlottak *„osztályhelyzetét fokozott gonddal kell mérlegelni, és az ellenséges elemek megfelelő megítélése mellett legyenek figyelemmel arra is, hogy az ilyen cselekményeket elkövető dolgozó parasztok esetében is a szocialista törvényesség éber alkalmazásával”* járjanak el, azaz elsősorban azokkal szemben kell fellépni, *„akik az osztályellenséggel együttműködnek, illetőleg erőszakos vagy kihívó cselekményeket követnek el”*.⁶⁶⁵

Amint tehát arra már korábban utalás történt az „új szakasz” büntetőpolitikájának eredményeként az eljárások száma és a gazdák „felesleges zaklatása” csökkent ugyan, de a szocialista törvényesség nevében elsődlegesen még mindig a rendszer ellenségeinek tekintett „kulákokkal” szemben kellett fellépni.

A „megrendelés”

A bírósági ítéletek tehát az MDP parasztpolitikájának szellemiségéhez igazodva az osztályszempontú ítélkezésben öltöttek testet. A hatalom azonban nem bízta a véletlenre ennek sikeres megvalósítását, hiszen állandó jelleggel tudatta elvárásait az igazságügyi szervekkel, azaz – ahogy az már fentebb is szerepelt – utasításokat, szempontokat adott az illetékeseknek az esetek elvszerű és számszerű kiválogatásához. Míg az előző részben az elvszerűségről, vagyis az osztályszempontok érvényre juttatásáról volt szó, addig itt a megrendelések számszerűségére vonatkozó elvárásokról. Bár a büntető igazságszolgáltatás célkeresztjében tehát a „kulákok” álltak,⁶⁶⁶ de meghatározott számban kis- és középparasztokkal szemben is kellett megfelelő ítéleteket hozni példastatuálás végett.

Amint arról már korábban szó esett a bírósági eljárásokkal olyan feladatok végrehajtását igyekeztek biztosítani, amit más eszközökkel már nem tudtak elérni, így a büntetőeljárások tulajdonképpen az egyes kampányfeladatok megoldásának eszközeivé váltak. Ehhez a hatalom részéről annak a képzete társult, hogy az elrettentő példák állításával visszaszoríthatók mindazon cselekmények, amelyek a napi politika megítélése szerint nem kívánatosak.⁶⁶⁷

⁶⁶⁴ PML XXV. 1-a-2. 1953/155/2. 1953. szeptember 30.

⁶⁶⁵ PML XXV. 1-a-2. 1953/155/2. 1953. szeptember 30.

⁶⁶⁶ „Nyilvánvaló, hogy ezekben az ügyekben a büntető igazságszolgáltatás élének a kulákok ellen kell irányulnia, mert a kulákság akarja az osztályhelyzetéből eredő politikai céljai érdekében megghiúsítani, hogy a természetakarítás az elérhető legjobb eredménnyel járjon. Ebből nem az következik, hogy egyetlen kulákot is el kell ítélni, bár nem követett el törvénybe ütköző cselekményt. Azonban ha a kulák bűncselekményt követ el, akkor megfelelő szigorral meg kell büntetni.” PML XXV. 1-a-2. 1950/46/4. 1950. augusztus 4.

⁶⁶⁷ Kahler, 1999. 20. o.

Ez a beszolgáltatás előmozdítása során miben jelentkezett?

A tanácsokat gyakran illették annak vádjával, hogy a begyűjtésre, a mezőgazdasági munkák elvégzésére vonatkozó rendeletek végrehajtásának alapos előkészítése, illetve megszervezése helyett a számukra könnyebbik utat választják, és tömeges büntető feljelentésekkel akarják inkább a gazdákat kötelezettségeik teljesítésére rábírní. A tanácsok ezen gyakorlatát a felsőbb szervek, így például az Országos Begyűjtési Operatív Bizottság is, helytelenítették. Hangoztatták, a tanácsok feladata elsősorban az, hogy a kötelezettségek felemelésével és a kártérítések kiszabásával, illetve behajtásával, majd az elszámoltatások során szorítsák rá a gazdákat a beszolgáltatási kötelezettségük teljesítésére.⁶⁶⁸

Ha mégis bírósági perre került a sor, a feljelentést rendszerint a tanácsoknak kellett megtenniük, azonban sokszor minderre alapos megfontolás nélkül, olykor tömegével került sor. Kérték ezért a tanácsokat, hogy csak azokat az ügyeket továbbítsák a bíróság elé, amelyek valóban megfelelően bizonyíthatók. Arra is figyelmeztették őket, hogy a feljelentéseket gondosan készítsék elő, és azokat ne csak a nyilvántartásokra alapozva tegyék meg. Ezek ugyanis sok esetben pontatlanok, megbízhatatlanok voltak, mint ahogyan arról már szó esett. Éppen ezért felhívták a figyelmet, arra, hogy *„a büntető igazságszolgáltatásnak, mint harci fegyvernek helyes felhasználása semmiképpen sem abban jelentkezik, hogy a tanácsok minél több feljelentést tesznek”*. Gyakran a mulasztás súlyát, valamint az adott személynek a *„népi demokráciához való”* viszonyát nem kellő gondossággal mérlegelték, és így kis- és középparasztok tömegét jelentették fel, holott ezeket elég lett volna államigazgatási úton (bírságot, kihágási eljárás) büntetni. Azt sem tartották ugyanakkor kizárhatónak, *„hogy csekély súlyú mulasztások esetében a kulákokkal szemben is kihágási eljárást tegyenek folyamatba”*.⁶⁶⁹

Az, hogy mely ügyek kerültek a bíróságok elé, alapvetően tehát a tanácsokon, illetve az államügyészségeken múlt. Állandó jelleggel utasították ezért mindkét szervet, hogy az ügyeket ne ötletszerűen ráncigálják elő, hanem azokat csak alapos megfontolás és körültekintés után tereljék jogi útra. Mindezzel el kívánták kerülni azt, hogy esetleg felmentő ítéletek sokasága szülessen, mert úgy vélték, hogy ez *„az osztályellenséggel szemben vesztett csatát jelent az osztályharc területén, dolgozóval szemben pedig fölösleges meghurcolást”*.⁶⁷⁰ A *„gondos kiválogatás”*⁶⁷¹ elvét kellett épp ezért érvényre juttatni, mivel úgy gondolták, hogy a *„rosszul kiválasztott ügyek bíróság elé vitele [...] egyenesen lejárhatja az állam tekintélyét”*.⁶⁷²

⁶⁶⁸ PML XXV. 1-a-2. 1952/82/76. 1952. augusztus 2.

⁶⁶⁹ PML XXV. 1-a-2. Biz. 1951/0099/17. 1951. december 22. Lásd még: PML XXIII. 751-d. Halásztelek község iratai. Tük-iratok. 5/1952.

⁶⁷⁰ PML XXV. 1-a-2. A Pest Megyei Államügyészség tájékoztató jelentése a Pest Megyei Tanács VB számára az államügyészség 1951. október havi tevékenységéről. 1951. november 14. ikt.sz.n.

⁶⁷¹ PML XXV. 1-a-2. 1951/82/39. 1951. szeptember 7.

⁶⁷² PML XXV. 1-a-2. 1952/82/76. 1952. augusztus 2.

A rosszul kiválasztott, vagyis a felmentéssel végződő ügyek mellett ugyanúgy tekintélyrombolónak tartották azt, amikor „dolgozó parasztra” túl súlyos, „kulákra” pedig enyhe ítéletet szabtak ki, mondván, hogy így nem „biztosítják az osztályharc sikeres vitelét”. Nem egyszer előfordult, hogy kis- és középparasztokat a „kulákokkal” egyenlően, vagy még súlyosabban büntettek. Az egyik bíróság például késedelmes aratásért egy 10 holdas gazdálkodó vádlottat 3 évi, egy 16 holdas gazdálkodót 1 évi börtönre, míg egy 46 holdas „kulákot” viszont csak 6 hónapi börtönre ítelt. Úgy vélték a „dolgozó paraszttal szemben hozott túlzó ítéletek a kulákokhoz sodorják” a középparasztokat, és egyúttal zavart kelthetnek az egyes településeken. Ezen kívül ez a fajta gyakorlat „ugyanolyan szembehelyezkedés a törvény szellemével, mint az indokolatlan enyhesség a bűnöző kulák vádlottakkal szemben”. Az efféle büntetéskiszabás pedig amellet, hogy az alkotmány szellemének sem felelt meg, úgy ítélték, hogy az egyenesen a szocializmus építésének gátját jelenti a falvakban.⁶⁷³

Probléma volt az is, hogy olykor a szükségesnél több „dolgozó parasztot” állítottak bíróság elé, máskor pedig azt nehezményezték, ha az ezen társadalmi csoporthoz tartozók ügyeiben többnyire csupán kihágási eljárást alkalmaztak. A minisztériumi leiratok ezért főként olyan útmutatást fogalmaztak meg, hogy a „megfelelően súlyos ügyeket” tereljék csak bírósági útra. A beadási kötelezettségek elmulasztása miatt ugyanis kampányszerűen indítottak évről évre eljárásokat, amiktől természetesen a beszolgáltatás előmozdítását várták. Elsősorban azok ellen a „kulákok”, illetve egyéni gazdák ellen kellett vádat emelni, akik a tanácsi intézkedések dacára a kiszabott bírságot nem fizették ki, vagy a felemelt beadási kötelezettségüknek nem tettek eleget.⁶⁷⁴ A bíróságok elé kerülő ügyek „kiválogatásában” azonban – amint az az alábbiakban látható lesz – más tényezők is nagy súllyal estek latba.

Egy 1951 júliusában a bíróságokhoz érkezett leirat arra adott utasítást, hogy akik a beadási kötelezettségüknek csak 1-2 napos késedelem után tettek eleget, vagyis az ilyen „jelentéktelenebb ügyekben [...] dolgozó paraszttal szemben előreláthatólag nem kerül sor tömeges vádemelésre, mert ezen ügyeket az arra illetékes hatóságok kihágási eljárás útján fogják elbíráltatni. Csupán kevés számú, kirívó esetet fognak az államügyészségek a bíróságok elé hozni, ha a terhelt politikai beállítottsága rossz. Ezen ügyekben megfelelő, példamutató büntetés kiszabása mutatkozik indokoltnak.”⁶⁷⁵

Az Igazságügyi Minisztérium Ügykezelési Csoportja – a Földművelésügyi Minisztérium „megrendelése” alapján – 1951 szeptemberében az államügyészségeket ebben a kérdésben már úgy utasította, hogy „amennyiben egyes járásokban a dolgozó parasztnál a beadási

⁶⁷³ PML XXV. 1-a-2. 1950/46/3. 1950. július 27.

⁶⁷⁴ PML XXV. 1-a-2. A Pest Megyei Államügyészség tájékoztató jelentése a Pest Megyei Tanács VB számára az államügyészség 1951. október havi tevékenységéről. ikt.sz.n. 1951. november 14.

⁶⁷⁵ PML XXV. 1-a-2. 1951-Biz./98/1. 1951. július 27.

kötelezettség megtagadása nagy számban fordul elő”, az államügyészségek a gyanúsított személyek gondos kiválasztása után tegyék csak meg a vádemelést. A kis- és középparaszti származású gyanúsítottak közül így elsősorban azokat kellett bíróság elé idézni, akiket úgy ítélték meg, hogy rendszerellenesek, „kulák” vagy „klerikális befolyás” alatt állnak, notórius késlekedők, vagy terményét elfekettézte. Az utasítás azt is rögzítette továbbá, hogy a bíróság elé kerülő esetek száma azonban megyénként ne haladja meg a 2-3 ügyet.⁶⁷⁶ A szóban forgó utasítás ugyanakkor arra is kitért, hogy a *„helyi pártszervezettel, a tanácsokkal és a rendőrséggel való szoros összeműködésben az államügyészségek megyénként válogassák ki azt a hat-nyolc kulákügyet – az indult ügyek számához mérten –, melyeket jól előkészítve előállítással visznek bíróság elé”*.⁶⁷⁷

A példastatuálás végett szükségesnek tartották tehát kis- és középparasztok megfelelő súlyú büntetését is, de soha nem tévesztették azonban szem elől azt a követendő elvet, miszerint a büntető igazságszolgáltatásnak elsősorban a „kulákok” ellen kell irányulnia. Velük kapcsolatban szinte megingathatatlan tézisként kezelték, hogy *„a beszolgáltatási kötelezettség elmaradása az esetek túlnyomó részében köztudomás szerint nem természeti okokban, hanem abban keresendő, hogy a kulák ott igyekszik kibújni kötelezettségei alól, kárt okozni, megrövidíteni az államot, a dolgozók közösségét, ahol tudja. Valahányszor ilyen kifogás felmerül, a legalaposabban ki kell vizsgálni az esetet, nem szabad felülni kulákmeséknek, nem szabad, hogy bíránk éberségét a kulákok sirlamai elaltassák. [...] ... a gyakorlatban ki fog derülni, hogyha a kulák nem szolgáltat be előírt mennyiséget, ezért rendkívül kivételes esettől eltekintve valóban ő a felelős. Ha [...] mégis az derülne ki, hogy nem róható fel a mulasztás a kuláknak, akkor fel kell őt menteni. Hangsúlyozom azonban, hogy ez elenyésző kis százaléka lehet az eseteknek.”*⁶⁷⁸

A bíróságokat az egyes ügytípusokban hozandó ítéletek megfelelő időben való kimondására nézve szintén rendszeresen utasították. Ez több szempontból is lényeges kérdésnek bizonyult. Egyrészt azért, mert azt remélték, hogy az idénymunkák kezdetén született kemény ítéletekkel, határozott, gyors megtorlással kedvezően befolyásolhatók a munkálatok, valamint elkerülhetők a további visszaélések. Különös gonddal figyeltek erre az aratással, csépléssel, terménybegyűjtéssel kapcsolatban, mondván, hogy az időben tett intézkedések példamutató szigora alkalmas arra, hogy *„elrettentse népgazdaságunk ellenségeit”*.⁶⁷⁹ Úgy vélték továbbá, hogy *„a beszolgáltatási kötelezettséget elmulasztókkal szemben a bünvádi eljárás tehát harc kérdése. Ezt a harcot az igazságszolgáltató szervek csak akkor vívhatják meg, ha gondoskod-*

⁶⁷⁶ PML XXV. 1-a-2. 1951/82/39. 1951. szeptember 7. Lásd még: Kahler, 1999. 16–17. o.

⁶⁷⁷ PML XXV. 1-a-2. 1951/82/39. 1951. szeptember 7. Lásd még: Kahler, 1999. 16–17. o.

⁶⁷⁸ PML XXV. 1-a-2. 1950/46/11. 1950. december 8.

⁶⁷⁹ PML XXV. 1-a-2. 1951-Biz./98/1. 1951. július 27.

nak a bűnvádi eljárások gyors befejezéséről és a bűnösökkel szemben hozandó ítéletek megfelelő súlyosságáról”.⁶⁸⁰ Sokszor illették kritikával az ügyészségeket azért, mert nem tették meg időben a vádemelést, illetve a bíróságokat azért, mert elhúzódtak a perek és kitolódott az ítélethozatal ideje. Sérelmezték ezzel, hogy így nem biztosítható a kívánt hatás, azaz a késlekedéssel az igazságügyi szervek nem segítik egy-egy fontos kampánymunka menetét.⁶⁸¹ Másrészt, nem tartották elfogadhatónak a bíróságoknak azt a fajta gyakorlatát sem, hogy a nyári mezőgazdasági munkálatok kellős közepén más ügyek, például feketevágások miatt, hozzanak számos gazda ügyében ítéletet. Ezen belül is jelentős volt a szabadságvesztés kiszabása, amely mint fogalmaztak „ilyen időszakban nem tekinthető kívánatosnak”. Döntően azért, mert a legnagyobb dologidőben sok munkáskéz esett ki ezáltal, de úgy vélték, hogy mindez károsan befolyásolja, és zavarólag hat az elítélt gazda hozzátartozóinak munkájára is.⁶⁸²

Különösen az ún. kampányidőszakban – azaz a mezőgazdasági munkák dömpingjének ideje alatt – a tanácsoknak is felrőtték azt, ha az esetleg saját hatáskörben elintézhető ügyek sokaságát terelték bírósági útra. A bíróságokat szintén rendszeresen figyelmeztették arra, hogy az aratási, valamint az őszi munkák alatt „osztályhelyezetre való tekintet nélkül előzetes letartóztatást” ne rendeljenek el, mivel azzal az egyes feladatok elvégzése került veszélybe. Főként a nyári hónapok szinte nem múlhattak el anélkül, hogy ne jelentek volna meg a tárgyalások leállításáról szóló intézkedések, amelyek háttérben alapvetően a hatalomnak ezen féllelmei érhetők tetten.⁶⁸³

A bírósági ítéletek „megrendelésére” nemcsak a legfelsőbb szervektől érkezhettek utasítások, hanem gyakran a tanácsok is jelezték ebbéli igényeiket. Így például 1951 júniusában a Pest Megyei Tanács VB titkára a Pest Megyei Bíróság elnökéhez intézett levelében kiemelte, hogy a növényápolási munkák területén főleg a „kulákok” földjein jelentős a lemaradás. Kérte ezért a bíróság vezetőjét, hogy „a növényápolási munkálatok elszabotálása miatt feljelentett kulákokra egy-két esetben munkáljon ki, illetve mérjen példamutató súlyos büntetés”, ezáltal is elősegítve annak mielőbbi befejezését.⁶⁸⁴

Arra is találunk példát, hogy nemcsak a gazdákkal, hanem a szocialista szektor – elsősorban a gépállomások, esetleg az állami gazdaságok – dolgozóival szemben is felléptek bírósági úton. Így 1951 őszén a Pest Megyei Tanács VB a „szántás ütemének fokozása érdekében” szorgalmazta, hogy traktorosokat is helyezzenek vád alá. A megyei államügyészség ennek az igénynek eleget is tett, hiszen 8 traktorvezetőt állítottak bíróság elé, akikkel szemben olyan vádakot hoztak fel, hogy azok „rossz munkájukkal és egy-két esetben ellenséges beállí-

⁶⁸⁰ PML XXV. 1-a-2. 1950/77. 1950. október 14.

⁶⁸¹ PML XXV. 1-a-2. Biz. 1951/95/1. 1951. augusztus 22.

⁶⁸² PML XXV. 1-a-2. 1951/82/31. 1951. július 5.

⁶⁸³ Kahler, 1999. 21. o.

⁶⁸⁴ PML XXV. 1-a-2. Biz. 1951/95/2. 1951. június 8.

tottságra valló magatartásukkal hátráltatták a munkát,” továbbá, hogy *„rongálták a traktorokat,*” vagy épp *„teljesen silány szántást végeztek”*. Ezekben az ügyekben 3 hónaptól egy évig terjedő börtönbüntetéseket szabtak ki, amitől a hatalom azt remélte, hogy ezáltal a gépállomások és az állami gazdaságok dolgozóinak munkafegyelme megszilárdul.⁶⁸⁵

A Pest Megyei Tanács VB kérte továbbá azt is, hogy az egyes tanácsoknál a pénzügyi osztályokon szolgálatot teljesítő tisztviselőket is ítéljen el a bíróság. Velük szemben főleg az volt a kifogás, hogy mulasztásokat vagy visszaéléseket követtek el az adóbehajtás terén.⁶⁸⁶ Egy, az igazságügy-minisztertől érkezett leirat is felhívta a bíróságok figyelmét a vb-elnökök által az egyes tanácsi funkcionáriusok ellen terménybegyűjtéssel kapcsolatos visszaélések ügyeiben tett feljelentésekre. Ezekben az esetekben szintén kemény büntetések kiszabását tartották indokoltnak mondván, hogy ezáltal lehetséges csak *„az ellenség kísérleteit, melyekkel az apparátuson belül akar az állami érdek ellen támadni”* meggátolni és a tervfegyelmet megszilárdítani.⁶⁸⁷

Nemcsak a pénzügyi osztály, hanem természetesen a begyűjtési osztályok dolgozói, a begyűjtési nyilvántartók ellen is rendre indítottak eljárásokat közhivatalnoki minőségben elkövetett közellátás érdekét veszélyeztető büntett címén. A felelősségre vonás előtt a vb-elnökök, vb-titkárok sem menekülhettek. Többször találkozhatunk a helyi vezetőket érintő olyan váddal, miszerint a szóban forgó személy *„a kulákokkal szemben megalkuvó magatartást tanúsított”*.⁶⁸⁸ Máskor viszont teljesen nyilvánvaló, hogy példastatuálás, esetleg valamely ki nem mondott vád, a hatalom érdekeit sértő ok miatt, mondvacsinált ürüggyel fogtak perbe helyi vezetőket. A terménybegyűjtés szabotálása miatt kezdeményezett például bűnvádi eljárást – egyben fegyelmi eljárást is indított – a Pest Megyei Tanács VB a tápiószecsői községi vb-titkár ellen. Őt azzal vádolták, hogy nem oktatta ki a begyűjtéssel kapcsolatos feladataikról az aktívákat, illetve a népnevelőket, ehelyett *„egy kizárt jobboldali szociáldemokratánál volt disznótoros vacsorán”*.⁶⁸⁹

⁶⁸⁵ PML XXV. 1-a-2. Biz. 1951/0099/8. d.n., PML XXV. 1-a-2. A Pest Megyei Államügyészség tájékoztató jelentése a Pest Megyei Tanács VB számára az államügyészség 1951. október havi tevékenységéről. ikt.sz.n. 1951. november 14.

⁶⁸⁶ PML XXV. 1-a-2. Biz. 1951/0099/8. d.n.

⁶⁸⁷ PML XXV. 1-a-2. 1951/84. 1951. február 4.

⁶⁸⁸ Pl.: PML XXV. 2-b. Pest Megyei Bíróság iratai. 1951–1961. Büntető perek. 1951–1957. 1667/53.

⁶⁸⁹ PML XXIII. 2. 6. kötet. 1951. február 21.

A „megfelelő súlyú ítékezés”

„Bíróságaink megfelelő súlyú ítékezésükkel hatékonyan kötelesek oda hatni, hogy a beszo-
gáltatásra kötelezettek a megfelelő súlyú ítéleteken át is felismerjék a beszo-
gáltatási kötele-
zettség jelentőségét és az elmulasztásához fűződő súlyos következményeket. Vonatkozik ez
elsősorban a kulákságra, amely ellenséges magatartása folytán mindent elkövet, hogy a be-
szolgáltatási kötelezettségét kijátssza vagy csökkentsse.”⁶⁹¹

Mit is jelent ez a „megfelelő súlyú ítékezés”?

Alapvetően azt jelentette – amint azt rendszerint hangsúlyozták is – „az ítéleteknek
olyanoknak kell lenniük, hogy a megkívánt célt elérjék”.⁶⁹² A „megkívánt cél” pedig végső
soron nem volt más, mint az MDP parasztpolitikájának érvényre juttatása a bírói ítékezésben,
ami az osztályszempontú ítékezés által valósult meg.

Az, hogy mely társadalmi csoporthoz tartozó elkövető az egyes büntetéstípusokból mi-
lyen mértékben részesüljön, annak kiszabása természetesen szintén a felsőbb utasításoknak
megfelelően történt. A megyei bíróságok elnökei a járási jelentések alapján ún. „véleményes
jelentést” küldtek az Igazságügyi Minisztériumba.⁶⁹³ Ezeket kiértékelve küldte meg a tárca a
saját észrevételeit a megyei bíróságok felé. Az „észrevételekben” alapvetően a bíróságoknál
az egyes ítélet típusokkal kapcsolatban tapasztalt hiányosságokra, túlkapásokra, helytelen íté-
kezési módra hívták fel a figyelmet. A hibák taglalását követően az egyes megyei, illetve já-
rásbírói példákkal támasztották alá a megfogalmazott kritikát. Mindezzel valójá-
ban a bíróságok ítélezési gyakorlatához adtak útmutatásokat, azaz ily módon szabták meg a
„megfelelő súlyú ítékezés” irányát.

A bíróságok, csak miután tisztázták a vádlott társadalmi hovatartozását, mondhatták
tehát ki az ítéletet. A „dolgozó parasztsággal” szemben meghozandó ítéletek büntetési mér-
tékének a megállapításánál a bíróságoknak alaposan mérlegelniük kellett azt a határt, ameddig
az ítélet a megkívánt nevelő célzatot, vagy a kellő súlyú büntetés kiszabása az általános visz-

⁶⁹⁰ PML XXV. 1-a-2. Biz. 1951/0099/17. 1951. december 22.

⁶⁹¹ PML XXV. 1-a-2. 1951/82/24/26. 1951. június 19.

⁶⁹² PML XXV. 1-a-2. Biz. 1951/0099/8. d. n.

⁶⁹³ A jelentésekben az egyes ügycsoportok A-tól H-ig külön kategóriákba sorolva találhatók. Mindjárt az A-ba
tartoztak a mezőgazdasággal kapcsolatos cselekmények, amelyeket tovább bontottak:

- a) Minden beszo-
gáltatással kapcsolatos ügy, ide értve az elszámoltatást, termények kezelését
- b) A mezőgazdasági munkálatok elvégzésével kapcsolatos ügyek (szántás, cséplőgép karbantartás, aratási,
szerződés-kötéssel kapcsolatos ügyek stb.)
- c) Engedély nélküli felhasználással kapcsolatos cselekmények (feketevágás, fakivágás, feketeórlés)
- d) Szállítással kapcsolatos cselekmények

Felhívták a jelentéskészítők figyelmét arra is, hogy az „A” kategóriába tartozó esetekről készült kimutatásoknál
– a könnyebb áttekinthetőség érdekében hivatkozva – előbb a kulákügyek szerepeljenek, és a többi csak ezek után
következzen.

szatartást eredményesen biztosította.⁶⁹⁴ Ennek betartására rendszeresen felhívták a bíróságok figyelmét, mert „elhajlások” mindkét irányba mutatkoztak, olykor az ítéleteket tekintve elmosódtak a határok a két társadalmi csoport között, azaz az egyéni gazdákkal szemben néha túl súlyos, míg a „kulákok” ellen túl enyhe ítélet született. Természetesen legsúlyosabb hibának ez utóbbit – tehát az ellenséggel szemben megnyilvánuló liberalizmust – tartották. Összességében azonban elmondható, hogy a kis- és középparasztok elleni ítéletekkel inkább az elretentést igyekeztek biztosítani, míg a kulákok esetén sokkal inkább ezen társadalmi csoport ellehetetlenítését célozták meg.

Közellátási ügyekben főbüntetésként főként börtönbüntetést alkalmaztak, amelyek között sok volt az egy évet meg nem haladó szabadságvesztés kiszabása, de igen gyakran csak 1-6 hónap közötti elzárásról szóltak az ítéletek. Felmerül a kérdés, hogy az ilyen rövidebb idejű börtönbüntetésekkel valójában mi lehetett a hatalom célja? Minden bizonnyal maguk az ítélkezés irányítói sem hittek a börtön mindenhatóságában és nevelő hatásában. Sokkal inkább szolgálhatták az ilyen típusú ítéletek az általános félelemkeltést és a megtorlást. *„A börtönbüntetés tehát valójában nem nevelt és különösen nem javított meg senkit sem, hanem megsemmisített, megtorolt és általános rettegést tartott fenn.”*⁶⁹⁵

Az osztályellenségnek bélyegzett vádlottakkal szemben a közellátási perekben a szabadságvesztés büntetésén kívül a leghatásosabbnak a vagyonek kobzást tartották, amelyet mint mellékbüntetést alkalmaztak. Ennek a sokszor a főbüntetésnél is fontosabb mellékbüntetésnek gyakori alkalmazása arra enged következtetni, hogy több esetben kimondottan ez lehetett az eljárás célja. Ezekben az ügyekben szoros összefüggés állhatott fenn az eljárás megindításának oka és a vagyonek kobzás elrendelése között, vagyis a büntetőeljárás eszközével kívánt az állam hozzájutni a magántulajdonban lévő ingatlanhoz, ingóságához. A vagyonek kobzás lehetett egy meghatározott összeget kitevő, ám sor kerülhetett teljes körű vagyonek kobzásokra is. Mindez nem egyszer előfordult a megsemmisítésre kiszemelt „kulákokkal” szemben, s vezetett egyúttal családok visszafordíthatatlan ellehetetlenítéséhez.⁶⁹⁶

A Btá. [Büntető törvénykönyv általános része] 38. §-ára hivatkozva megfogalmazták, hogy a 6 hónapi és azon felüli börtönbüntetések már olyan súlyos büntetéseknek tekintendők, amelyek a vagyonek kobzás mellékbüntetésként való alkalmazását is maguk után kell, hogy vonják. Hangsúlyozták ezen felül, hogy *„a súlyosabb közellátási bűncselekményeknél az ítélettől megkívánható megtorló [kiemelés az eredeti szöveg alapján] jelleg éppen a vagyonek kobzás megfelelő mértékben történő alkalmazásával jut kifejezésre”*.⁶⁹⁷

⁶⁹⁴ PML XXV. 1-a-2. 1951/82/22/15. 1951. május 26.

⁶⁹⁵ Kahler, 1993. 190–191. o.

⁶⁹⁶ Kahler, 1993. 192. o.

⁶⁹⁷ PML XXV. 1-a-2. 1951/82/22/15. 1951. május 26.

A vagyonekhozás kimondása esetén a bíróságoknak előzetesen tájékozódniuk kellett a helyi párt- és államigazgatási szerveknél, hogy az elkobzandó föld megművelése biztosított-e, azaz a helyi tsz-ek, valamint állami gazdaságok rendelkeznek-e megfelelő kapacitással a szóban forgó terület hasznosítását illetően: „...*az elítélt kulákok vagyonának teljes vagy részleges elkobzása, a kulákoknak vagyoni hátránnyal sújtása részben attól is függ, hogy a szóban lévő területen milyen erős a szocialista gazdálkodás.*”⁶⁹⁸

Ez a probléma már 1950-től terítéken volt, de ezt követően még hangsúlyosabban jelentek meg e kérdéssel kapcsolatban utasítások az egyes miniszteri leiratokban, tájékoztatókban. Már csak azért is, mert mint ismert, az állami tartalékföldek területe hatalmasra duzzadt, művelésükről pedig nem tudtak gondoskodni, ami igen nagymérvű termés kiesést eredményezett. Épp ezért ezen büntetés kiszabása előtt különös körültekintéssel kellett tehát a bíróságoknak eljárniuk, és mérlegelni azt, hogy az ítélet szigorának alátámasztását mennyiben szolgálja a vagyonekhozás.⁶⁹⁹

Egyes megyei bíróságok területén – a kiadott utasítások ellenére – továbbra is felelőtlenül kobozták el a „kulák” vádlottak földjeit. Egy 1953 májusában keltezett igazságügy-miniszteri leirat ezért már úgy rendelkezett, hogy a bíróságok lépjenek érintkezésbe az illetékes tanács mezőgazdasági osztályának vezetőjével, és a földelkobzást csak abban az esetben alkalmazzák, ha a tanácsi szervek annak megművelését biztosítottak látják.⁷⁰⁰

A következő peranyagban nagyon hatásosnak tűnő indoklását találjuk annak, hogy a szóban forgó gazdának – akiről természetesen megállapították, hogy „*osztály helyzeténél fogva rosszul viszonylik demokratikus államrendszerünkhöz, tehát személyében is veszélyes elem*” –, miért kellett az összes mezőgazdasági ingatlanát elkobozni. A vád ellene az volt, hogy sertés, illetve baromfi beadási kötelezettségének nem tett eleget, valamint állatállomány helyreállítási kötelezettségét elmulasztotta, ami által a közellátás érdekeit veszélyeztető büntetést követett el. Ez utóbbi mulasztás azért esett kimondottan nagy súllyal a latba, mivel az állatok beállításának elmulasztása a beszolgáltatási kötelezettség jövőbeni teljesítésére is kihathatott, azaz úgy ítélték, hogy a vádlott „*cselekményének tehát nemcsak a múlt tükrében, hanem a jövő vonatkozásában is nagy a társadalmi veszélyessége*”. A bíróság szerint ezért a „*vádlott cselekménye nemcsak mint befejezett cselekmény bír jelentőséggel, de előrevetíti az árnyékát újabb közellátási cselekmény elkövetésének is. Vádlott 74 éves, aki koránál fogva nem képes olyan szorgalommal dolgozni, mint ahogy gazdaságának eddigi hanyagsága következtében beállott leromlása megkövetelné. A termelés érdeke és népgazdasági tervünk ma-*

⁶⁹⁸ PML XXV. 1-a-2. 1950/65. 1950. szeptember 14.

⁶⁹⁹ PML XXV. 1-a-2. 1950/77-10. 1950. november 16. Lásd még: PML XXV. 1-a-2. 1951-Biz./98/1. 1951. július 27.

⁷⁰⁰ PML XXV. 1-a-2. 1953/82-8. 1953. május 6.

*radéktalan keresztülvitelének érdeke azt indokolják, hogy vádlott kezéből a bíróság vegye ki a gazdaság irányítását. Vádlott eddigi működésével gazdaságának területét bűncselekmény elkövetésére használta fel, és jelenlegi életviszonyai arra engednek következtetni, hogy ez a helyzet lényegesen nem is javulhat. A bíróságnak kormányzatunk felfogásával azonos elvű elgondolása szerint a földnek olyan kézben kell lenni, amely kéz azt okszerűen és a növekvő szükségletnek megfelelő termelési móddal művelni képes. Ez a mód a köztulajdonba vétel. A bíróság ilyen megfontolás alapján vádlott összes mezőgazdasági művelésű ingatlanát elko-bozta.*⁷⁰¹

Itt érdemes megjegyezni, hogy az állatbeadás nem teljesítését nem pusztán a mulasztás ténye miatt, vagy épp az engedély nélküli sertésvágásokat nemcsak az állatállomány fejleszté-sének akadályozása miatt kezelték súlyos vétségnek, hanem azért is mert a „*terhelt nem tar-totta szem előtt a dolgozók érdekeit [...] és ezzel megsértette a társadalmi együttélés szabá-lyait*”. Vagyis – amint az ítéletek indoklásaiban olvashatjuk – nevezettek mulasztásukkal aka-dályozták a „*dolgozók hús- és zsírellátásának tervszerű megvalósítását,*” veszélyeztetve ezzel az életszínvonal emelkedését.⁷⁰²

Hasonló mód a tejbeadás elmulasztása címén elkövetett közellátás érdekét veszélyez-tető büntettek esetén is jól megideologizált magyarázatokkal szolgáltak az ítélkezők. Ilyen és ehhez hasonló indoklásokkal találkozhatunk ugyanis: „*[...] terhelt [...] veszélyeztette a köz-ellátást, mert a városi tejellátatlanok tejszükségletének kielégítésében zavar állhat elő, ami különösen a gyermekek és csecsemők táplálása terén, a jövő generáció fejlődése szempontjá-ból jelent különösebb veszélyt. Szocialista társadalmunk építésénél minden dolgozó egészsé-gére és erejére szükség van, a tej pedig fiatal korban fő táplálék s arra minden mennyiségben szükség lehet.*”⁷⁰³

A pénzbüntetés önálló előfordulása nagyon ritka volt, főként mellékbüntetésként al-kalmazták. Az Igazságügyi Minisztérium a pénzbüntetések nem megfelelő kirovása miatt is felemelte szavát. A tárcánál úgy látták, hogy a bíróságok sokszor egyáltalán nem szabtak ki pénzmellékbüntetést, amikor az indokolt lett volna, vagy olyan alacsonyan állapították meg annak mértékét, hogy azzal a kitűzött célt nem érték el.⁷⁰⁴ Kívánatosnak ugyanis azt tartották, hogy a kiszabott pénzbüntetés „*a kulák vádlott vagyoni és jövedelmi viszonyaival arányban álljon és annak súlyát a vádlott valóban meg is érezze*”.⁷⁰⁵ Tévesnek ítélték a bíróságok azon

⁷⁰¹ PML XXV. 2-b. B 1662/1953.

⁷⁰² PML XXV. 21. Dabasi Járásbíróság iratai. (1941–)1945–1959. 20 032/1952., 20 034/1952.

⁷⁰³ PML XXV. 21. 20 031/1952.

⁷⁰⁴ PML XXV. 1-a-2. 1951/82/22/15. 1951. május 26.

⁷⁰⁵ PML XXV. 1-a-2. 1950/77-10. 1950. november 16.

gyakorlatát is, amikor a kis- és középparasztok esetében mellőzték a pénzbüntetést, mivel annak jelentős visszatartó erőt és nevelő hatást tulajdonítottak.⁷⁰⁶

A minisztériumból érkezett észrevételek egyik fejezetében foglalkoztak a közellátási bűncselekmények kapcsán hozott ítéletek egyéb hiányosságaival, amelyek között említést tettek a közügyektől való eltiltásnak mint mellékbüntetésnek indokolatlan mellőzéséről. Szóvá tették ebben a dokumentumban, hogy a bíróságok „*könnyedén feledkeznek meg ennek a politikai szempontból jelentős mellékbüntetésnek az alkalmazásáról*”. A Btá. 39.§-a értelmében ugyanis a közügyektől való eltiltást ki kellett mondani, ha az elkövetővel szemben a bíróság egy évnél hosszabb tartamú börtönbüntetést vetett ki, vagy ha – mint fogalmaztak – „*az elkövető a közügyekben való részvételre méltatlannak mutatkozik*”. Felmerül persze a kérdés, hogy ennek megítélésre milyen alapon kerülhetett sor, amelyre a válasz nem kétséges. Hozzáteszik ugyanis, hogy jelentősebb közellátási visszaéléseknél, így természetesen a „kulákok” „*közellátási bűncselekményei esetében a bíróságnak feltétlenül meg kell állapítania egy évi börtönbüntetésnél kisebb büntetés kiszabása esetén is, hogy a vádlottak a közügyekben való részvételre méltatlannak mutatkoznak*”.⁷⁰⁷

Jóllehet nagy politikai tartalmat tulajdonítottak ennek a büntetéstételnek, ám az adott viszonyok között ez különösebb hatással nem bírt. Gyakorlati jelentősége csak azoknál az idős embereknél volt, akik ennek folytán egyetlen megélhetési forrásukat, a nyugdíjukat veszítették el.⁷⁰⁸ Bár a közügyektől való eltiltás időtartama rendszerint 2-3 évnél nem rúgott többre, az előbbieket tudatában mégsem meglepő az az ítélet, amikor is egy 78 éves gazdát – összes mezőgazdasági ingatlanának elkobzása mellett – 8 évre eltiltották a közügyek gyakorlásától.⁷⁰⁹

Kifogás alá esett az is, hogy több helyen meglehetősen nagy számban kerültek vádlottként a bíróságok elé közellátási bűncselekményekkel kapcsolatban olyan „öreg kulákok”, akiknek a kora meghaladta a hetven évet. A bíróságoknak ezért feladatuk adták, hogy az „öreg kulákok” közellátási bűncselekményeinek megítélésénél gondosan vizsgálják meg, hogy tényleg a gazdaság valódi vezetője került-e a vádlottak padjára, „*avagy a kulákcsalád a bűncselekmény felfedése alkalmával azt a családtagot tolja előtérbe, aki a büntetés kiszabásánál a legnagyobb »számalomra« számíthat*”. Épp ezért utasították a bíróságokat, hogy a tárgyalásokon tisztázzák, ki tekinthető a valós elkövetőnek, és így elkerüljék, hogy „*a valódi bűnösök helyett »strohmannokat« [strómanokat] ítéljenek el*”.⁷¹⁰

⁷⁰⁶ PML XXV. 1-a-2. 1951/82/22/15. 1951. május 26.

⁷⁰⁷ PML XXV. 1-a-2. 1951/82/24/26. 1951. június 19.

⁷⁰⁸ Kahler, 1993. 193. o.

⁷⁰⁹ PML XXV. 2-b. B 1010/1953.

⁷¹⁰ PML XXV. 1-a-2. 1951/82/24/26. 1951. június 19. Lásd még: PML XXV. 1-a-2., 1951/82/22/15. 1951. május 26.

ÖSSZEKÉZÉS

„A kötelező beadás szükségességét tehát megokolják hazánkban a felszabadulás után végbe-ment gyökeres politikai és gazdasági változások.”⁷¹¹ Azt hiszem, a beszolgáltatás szerepének, illetve az azzal szemben támasztott elvárásoknak a vizsgálatához jó kiindulópontul szolgálhat ez a korabeli cikkből származó mondat, amely az akkor élt és alkotó közgazdász szemével láttatja, igaz még csak jelzésértékűen, mintegy felvillantva azokat a tényezőket, amelyek a rendszer szempontjából legitimálták ezen gyűlöltté vált intézmény meglétét.

A háború alatt folytatott kényszergazdálkodás, s vele együtt a kötelező beszolgáltatás fenntartását a korábban már vázolt okokkal (jóvátétel, hadseregellátás, közellátás) indokolták. A gazdasági életbe való ilyen mérvű beavatkozás további fenntartása mögött azonban már más motivációk is kellettek, hogy meghúzódjának, mint ahogyan erre rávilágít Csendes Béla fent idézett mondata is. A kötelező beszolgáltatásnak a pártállami szándék szerinti működtetése mindenképp összetett tényezők, vagyis politikai, gazdasági, társadalmi aspektusok együttes vizsgálatának tükrében érthető csak meg igazán. Ezeket figyelembe véve kirajzolódik az a bevezetőben már ismertetett hármas célrendszer, amelynek megvalósítása érdekében a hatalom nem mondhatott le a kötelező beszolgáltatásról.

Bár az egykorú megfogalmazás a „*nép táplálékának biztosítását*”⁷¹² nevezte meg a beszolgáltatás okaként, valójában azonban sokkal több húzódott meg e mögött. A végrehajtás során a hatalom részéről tanúsított magatartás, a kényszerhatalmi eszközök jogtalan alkalmazása, gazdák sokaságának meghurcolása, nyomorba hajszolása túlmutat a közellátás érdekeire hivatkozott beszolgáltatás fenntartásán.

Jóllehet megszüntetéséről még 1947-ben is beszéltek, ezt követően azonban már csak annak hangsúlyozásával találkozhatunk, miszerint „*a begyűjtés nem átmeneti rendszabály, hanem népgazdaságunk erősítésének, a falu fejlődésének, az egész ország ellátásának fontos eszköze*”.⁷¹³ A tervgazdálkodás kereteibe illesztett kötelező beszolgáltatás az állami készletgyűjtésnek – mint arról szó esett – a föld- és egyéb adók, az állami szektorból befolyt termékek, termékek, valamint a természetben fizetett gépállomási munkadíjak, a cséplési, őrlési

⁷¹¹ Csendes Béla: A mezőgazdasági termékek állami begyűjtésének szükségessége. In: Közgazdasági Szemle, 1955/6–7. szám, 923. o.

⁷¹² A kifejezést a Pártunk parasztpolitikája című kiadványból idézve Szakács Sándor használja, de a beszolgáltatással kapcsolatos forrásokban szintén sokszor találkozhatunk ezzel a szófordulattal. Szakács Sándor: A mezőgazdasági termelés és néhány történeti jellegű befolyásoló tényezője (1945–1955). In: Balogh Sándor – Pölöskei Ferenc (szerk.): Agrárpolitika és agrárátalakulás Magyarországon (1944–1962). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 86. o.

⁷¹³ MOL MK-S 276. f. 89. cs. 184. ö.e. b/1167. 1952. december 20. Lásd még: Csendes, 915. o.

díjak, illetve a szerződéses termeltetésből és a szabad felvásárlásból eredő készletek mellett csak az egyik, ugyanakkor legfőbb pillére volt.

	Összbe gyűjtés	Terület utáni beadás	%
1951	493 922	236 298	47,8
1952	531 832	393 922	74
1953	487 019	286 125	58,7
1954	476 777	248 316	52

*A terület utáni beadás összbe gyűjtésen belüli alakulása*⁷¹⁴

	1951	1952	1953	1954
Búza	44,8	58,2	48,6	47,4
Rozs	47,9	57,8	50,4	44,6
Kukorica	15,8	26,1	12,8	12,2
Burgonya	13,6	26,7	16,3	17,1
Napraforgó	94,9	91,4	97,4	106,3 ⁷¹⁵

*Az egyes termények összbe gyűjtés által igénybe vett hányada (%-ban)*⁷¹⁶

Míg 1947–1948-ban az egyes termények 10-20%-át vitte el a beadás, 1950-ben az összes állami rendelkezésű központi készletnek is még csak körülbelül 22%-át, addig 1952-re az összbe gyűjtésnek mintegy háromnegyede már ebből a forrásból eredt, így a kötelező beszolgáltatás a mezőgazdasági készletgyűjtés legfőbb eszközévé vált és maradt is egészen 1956-ig.⁷¹⁷

Az ország szovjetizálása, az ennek keretében megvalósítandó gyors ütemű iparosítás jelentős beruházásokat igényelt, amihez a szükséges források jó részét a mezőgazdaságból vonták el. Ennek jól bevált módja az volt, hogy a beszolgáltatott termékekért csak jelképes, még az önköltséget sem fedező átvételi árat fizetett az állam, majd az így keletkező jövedelmek egy részét a nehézipar fejlesztésére fordították.⁷¹⁸ Már a hároméves terv idején kialakult a mezőgazdaság úgynevezett hármass árrendszere, amelyben a begyűjtési árakat kizárólagosan az állami akarat határozta meg. A szerződéses felvásárlási áraknál már némi ösztönzési szán-

⁷¹⁴ MOL XIX-A-16-h. Országos Tervhivatal iratai. Berei Andor iratai. ikt.sz.n. 1955. április 14. 1. doboz

⁷¹⁵ Az előző évi maradványok szabadfelvásárlási eladásával emelkedett.

⁷¹⁶ MOL XIX-A-16-h. ikt.sz.n. 1955. április 14. 1. doboz

⁷¹⁷ Szakács, 1979. 86. o. Szakács Sándor a táblázatban foglalt adatoktól némileg eltérő, ám közel azonos %-arányokat ad meg: 1951-ben 46,8%-ra, 1952-ben pedig 73,3%-ra teszi a kötelező beadás összbe gyűjtésből való részesedését. Lásd még: Honvári, 1996. 551–552. o.

⁷¹⁸ Így a búzának például 60Ft/q volt az átvételi ára, miközben az önköltsége mintegy 280 Ft-ra rúgott, a szabadpiaci ára pedig 300 Ft körül mozgott. Honvári, 1996. 553. o.

dék is megjelent, míg a piaci árakat pedig – többnyire a hiányzó termények, termékek esetében – a kereslet és a kínálat adta lehetőségek szabták meg.⁷¹⁹

Az államnak nem volt érdeke, sőt egyenesen károsnak ítélte azt, hogy a gazdák kezén komoly felesleg maradjon, mert azt a rendszer ideológiájából fakadóan már a kapitalizálódás irányába mutató folyamatnak ítélték. A szabad piac nem szűnt ugyan meg teljesen, de minden törekvés azt igyekezett biztosítani, hogy a piac, mint gazdaságot működtető tényező helyébe az állam gazdaságirányító szerepe kerüljön. Tisztában voltak ugyanakkor azzal is, hogy teljesen nem lehet felszámolni a „maga ura” parasztságot, hiszen az árutermelés jelentős hányada tőlük származik. Ez a szándék öltött testet a beszolgáltatás progresszivitáson alapuló rendszerének kidolgozásakor is. A korszakban sokszor hangoztatott lenini hármasszót alapul véve – *„Támaszkodj a szegény parasztra, harcolj a kulák ellen, és szövetkezz a középparaszttal”* – legalábbis kezdetben, ennek szellemében igyekeztek terhelni az egyes birtokkategóriákba tartozó gazdákat. Ám az elv hamar sérült, hiszen a módosított ötéves terv teljesítése érdekében a beszolgáltatási kötelezettséget az 1951/52-es gazdasági évre jelentősen megemelték, amit a következő évben – az 1951-es jó terméseredményeken felbuzdulva – tovább növeltek.

		1950	1951	1952	1953	1954
	tsz-ek	74	57	183	206	150
egyéni gazdák	1–3 kh	48	44	95	136	119
	3–5 kh	48	73	147	188	164
	5–8 kh	63	110	200	235	205
	8–10 kh	72	145	250	295	244
	10–15 kh	101	181	283	316	261
	15–20 kh	135	225	316	328	271
	20–25 kh	155	268	348	347	287
	„kulák” 25 kh felett	198	301	380	358	313

*A terménybeadási norma alakulása 1950–1954 között búzakilogrammban.*⁷²⁰

Mindebből adódóan a beszolgáltatás alkalmas volt tehát arra, hogy az ily módon a gazdáktól elvett terménymennyiséget az állam saját céljaira használja, és a szocializmus építésének szolgálatába állítsa, vagyis az így elvont jövedelmet a nehézipar nagyarányú fejlesztésére fordítsa.

⁷¹⁹ Pető – Szakács, 132. o.

⁷²⁰ MOL XIX-A-16-h. A magyar mezőgazdaság növénytermelésének fontosabb adatai. 1955. március 22. 3. doboz

A kötelező beszolgáltatás az állami készletgyűjtés legfontosabb oszlopa volt,⁷²¹ de emellett politikai fegyverként is rendelkezésre állt és jól funkcionált, mint a kollektivizálás előmozdításának és az ellenségnek minősített kulákok megtörésének, ellehetetlenítésének eszköze. A hatalom ezért mindent megtett a végrehajtása érdekében. A dolgozat nagy részében azt vizsgálom, hogy az egyre növekvő terhek behajtása érdekében a parasztságot hogyan, milyen eszközök igénybevételel törték meg, amely a kötelezettségektől való szabadulása érdekében, földjétől menekülve kényszerült a közös gazdálkodás útjára, vagy esetleg hagyományos életformájától teljesen megválva az iparban keresett megélhetést.

A beszolgáltatási rendszer kialakulása és működése című fejezetben csupán egy történeti vázlatot szerettem volna adni a már a második világháború alatt meglévő kötelező beszolgáltatásról, illetve annak további fenntartásáról. Igyekeztem rávilágítani arra, hogy a fordulat éveiben végbement politikai, gazdasági változások után a hatalom a rendszer szerves velejárójaként kezelte a kötelező beszolgáltatás fenntartását, s így annak megszüntetése már egyáltalán fel sem merült. A meglévő szakirodalmi munkák alapján tudvalevő, hogy a beszolgáltatás milyen súlyos terheket rakott a gazdák vállára. Így azokat a jórészt másutt mély alaposággal elemzett tényeket érintőlegesen, valóban csak áttekintő szándékkal vettem számba, hiszen elsődleges célom nem ezek ismertetése, hanem az ennek végrehajtása érdekében alkalmazott eszközök, sajnos igen gazdagra nőtt tárházának bemutatása, illetve ennek kapcsán a végrehajtáshoz szükséges apparátusrendszer felvázolása volt.

Mivel a rendszer igen nagy elvárásokat támasztott a kötelező beszolgáltatással szemben és igen nagy eredményeket remélt attól, ezért roppant nagy, ugyanakkor jó néhányszor meddő erőfeszítéseket tett a végrehajtása érdekében, amihez egy hatalmasra duzzasztott, ám hatékonyan korántsem mondható apparátust hívott életre.

A minisztériumoktól kezdve le egészen a községi nyilvántartókig több tízezer embert tett ki a hivatalnoki kar. Bár a hierarchia rendszerét betartva először a legfelső irányítást ellátó párt- és államigazgatási szerveket ismertettem, de részletesebben, nagyobb hangsúlyt fektetve, a máshol eddig kevésbé taglalt, megyei, illetve alsóbb szinteken megszervezett beszolgáltatási hivatali rendszer működését vázoltam.

Ezen belül először a háborút követően a közigazgatás helyreállításával létrejött közel-látási-beszolgáltatási apparátust vizsgáltam, amelyben a szakigazgatási szerveken kívül fontos szerep jutott a főispánnak és az alispánnak is. Az 1945 és 1950 közötti éveket tekintve mindenképpen szólni kell arról a folyamatról, amikor is lényegében annak lehetünk tanúi, hogy bár a meglévő szakigazgatási szervek az egyes feladatok végrehajtói (a kommunista befolyás

⁷²¹ Az öszsbe gyűjtés különböző forrásainak viszonyrendszerével nem foglalkoztam, mivel úgy vélem, hogy ezek pontos feltárása további részletekbe menő kutatások eredményeként valósulhat meg csupán, amelyek feltárására jelen dolgozat keretében nem vállalkoztam.

növekvő térnyerése természetesen a hivatalokon belül is tetten érhető), de az ellenőrzést igyekeznek a kommunisták, kezdetben még a látszatot fenntartva a koalíciós pártokkal együtt, majd kizárólagosan gyakorolni.

A tanácsrendszer létrejöttével a begyűjtés végrehajtásának irányító szervei helyi szinten a tanácsok lettek, a begyűjtési terv maradéktalan végrehajtásáért – az egyes közigazgatási egységeknek megfelelően – a megyei, a járási, a községi tanács elnöke felelt. A tanácsok munkája azonban nem merülhetett ki a pusztá végrehajtásban, hanem a terv megvalósítása érdekében a parasztság széles tömegeinek mozgósításával és komoly politikai feladatokkal társult. A feladatok ellátása érdekében 1952-ben önálló begyűjtési osztályokat szerveztek, amelyek az országosan meghatározott keretszámok egyénekig történő lebontásán, a nyilvántartások vezetésén túl az elszámoltatásokban is részt vettek. A felülről érkező rendeletek, utasítások szövevényében az illetékes tanácsi szerveknek meglehetősen nehéz volt eligazodniuk, azokat betartani, illetve betartatni, ezért sokszor őket okolták, ha a begyűjtés menete nem a kívánt ütemben haladt. Munkájukért nemcsak a felettes tanácsi szervnek tartoztak elszámolással, hanem a korszakban az élet minden területén jellemző kettős irányítás megléte miatt természetesen a megfelelő pártszerveknek is.

A begyűjtési osztályon kívül fontos szerep jutott még az ún. „társosztályoknak”. Ez alatt a tanács azon osztályait értjük, amelyekre a begyűjtés végrehajtása kapcsán valamilyen feladat hárult. Így például itt említendő a mezőgazdasági osztály, amely többek között a tsz-ek beszolgáltatását, illetve a cséplést ellenőrizte, valamint a pénzügyi osztály, amely a földadó és a kártérítések behajtását végezte. Egy alfejezet erejéig sor került a tanácsok ún. segítő szerveinek, az állandó bizottságoknak a bemutatására. Működésükről megállapíthatjuk, hogy a hatalom által tőlük elvárt feladatoknak nem tudtak eleget tenni, a megalakításuknak tulajdonított elvi jelentőségen túl gyakorlati hasznuk nem igen mutatkozott meg.

Természetesen a begyűjtést érintően megyei, illetve az alsóbb szinteken is megkerülhetetlen volt a helyi pártbizottság, hiszen bármikor elszámoltathatta a tanácsot, jelentést kérhetett a munkák állásáról, valamint utasításokat is adhatott. Mindemellett a párt korabeli tömegszervezetei (Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége [DÉFOSZ], Dolgozó Ifjúság Szövetsége [DISZ], Magyar Nők Demokratikus Szövetsége [MNDSZ]) szintén ki kellett, hogy vegyék részüket a begyűjtéssel kapcsolatos teendők ellátásból, elsősorban az agitáció és a propaganda terén.

Az apparátusrendszer felvázolásában az ún. operatív bizottságok tevékenységének ismertetése jelent leginkább az új vonást, mivel ezek életre hívásáról a szakirodalom eddig nem, vagy csak említés szintjén olvashattunk. A begyűjtés fő időszaka alatt – azaz a nyári hónapoktól ősziig, de akár decemberig is – működő bizottságok mind országos, mind megyei

szinten a legfontosabb irányító szerepkört töltötték be. Hasonlóképp nóvumnak nevezhető a központilag a megyékbe és a járásokba kirendelt párt- és kormány megbízottak feladataink ismertetése. A később miniszteri meghatalmazottaknak nevezett káderek révén a tanácsi apparátus, a pártszervek és az imént említett operatív bizottságok mellett tehát egy újabb, a bürokratikus rendszert tovább duzzasztó, immár negyedik tényező, szereplő kapcsolódott be ebbe a szinte már alig átlátható apparátusrengetegbe. Lényeges kérdés volt a káderek nevelése és utánpótlása, amelynek vázolására a fejezet zárásaként került sor.

Azt gondolom, hogy az apparátusrendszer ilyen részletekbe menő bemutatása fontos lehet a további kutatások miatt, akár mások számára is, hiszen eligazodási pontként szolgálhat ahhoz, hogy a beszolgáltatás egyes szakaszainak, illetve mozzanatainak vizsgálatakor mely szervek fondjainak iratanyagához kell nyúlni.

A következő fejezettől a végrehajtás érdekében alkalmazott különféle eszközöket, módszereket vizsgáltam, ezen belül is először – a fokozatosság elvét betartva – a ráhatás enyhébb válfajaként megjelenő munkaversenyeket. A munkaversenyekkel, különösen annak agrárszektorban történő megjelenésével a szakirodalom eddig nem, vagy jobbra csak említés szintjén foglalkozott. Épp ezért a soron következő fejezetben a levéltári források mellett főleg az adott korban keletkezett cikkeket, tanulmányokat kellett felhasználni, amelyek többnyire a munkaverseny hatékonyságát fokozó, annak minél szélesebb „tömegmozgalommá” való ki szélesítésére ösztönző fejtegetéseket, valamint a munkaversenyek szervezésében mutatkozó hibák oroszlószarvát tartalmazzák. Az '50-es évek Magyarországa elképzelhetetlen az élet szinte minden területén megjelenő munkaversenyek, versenymozgalmak nélkül, amelyet tervteljesítés nélkülözhetetlen pillérének, hajtóerejének vélték. Hatékonyágának, eredményességének fokozatával a rendszernek már a kezdetektől szembesülnie kellett, ennek ellenére 1951-ben az ötéves tervszámok felemelésekor a belső tartalékok egyik legfontosabb elemeként a munkaverseny- és újjátómozgalmakat nevezték meg.⁷²²

Az államosítás előrehaladtával fokozatosan teremtődtek meg azok a viszonyok, amelyek lehetővé tették a szovjet mintára történő versenymozgalmak kibontakozását Magyarországon is, olyannyira, hogy az MDP Központi Vezetőségének 1950. január 22-ei határozata ugyanakkor már kimondta, hogy 1949 második felében a szocialista munkaverseny a párt vezetésével tömegmozgalommá fejlődött. Bár a szocialista munkaverseny, és ezen belül a sztahanovista mozgalom, elsősorban az ipar területén, az üzemekben bontakozott ki, azonban a szervezésnek, a ráhatásnak és a kényszerítésnek mindazon eszközeit, amelyeket a terv teljesítése érdekében az iparban érvényesítettek, az eltérő sajátosságoknak megfelelően alkalmazták a mezőgazdaságban is. Ezen belül is elsősorban annak szocialista szektorában, azaz az

⁷²² Pető – Szakács, 177. o.

állami gazdaságokban, a gépállomásokon és a téeszekben. A termelés fokozása mellett a verseny legfontosabb céljaként a mezőgazdaság szocialista irányba való fejlesztését jelölték meg. A párt és a kormányzat részéről tett erőfeszítések ellenére sem vált azonban a munkaversenymozgalom a mezőgazdaság területén olyan jelentőssé, mint az iparban. Bár az államhatalom kezében lévő szocialista szektort sikerült valamelyest mozgósítani, a parasztság nagy része távol tartotta magát ezektől a kezdeményezésektől.

Ennek a fejezetnek, egy klasszikussal élve, akár a Vanitatum vanitas címet is adhattam volna. Jóllehet a versenyeket a tőlük elvárt szerep ellenére valóban csupán „hiábavalóságok hiábavalóságának” nevezhetjük, amivel minden bizonnyal a hatalom birtokosai is tisztában voltak, ám azt a rendszer mindvégig a szocializmus elválaszthatatlan részeként kezelte.

Ez a rész bőséggel kínált lehetőséget a kor sajátosságainak képi úton való illusztrálására is, amit igyekeztem az adott keretek között kihasználni, illetve korabeli sajtócikkkel gazdagítani a leírtakat.

Az osztályszempontokat már a versenyek során is figyelembe vették, hiszen a hatalom a gyarapodás további lehetőségétől tartva a „kulákokat” kizárta abból. A következő fejezetben tárgyalt egyes szankciók alkalmazása során azonban az osztályszempontok szem előtt tartása még inkább dominánssá vált. Az állam a hátralékban lévő gazda minden lehetséges készletére próbálta a kezét rátenni. Ám míg kezdetben az ennek érdekében alkalmazott szankciókkal valóban főként a gazdánál kint lévő készletek begyűjtését célozták, addig a későbbiekben mindinkább párosult ez a gazdák megfélemlítésével.

A fejezeten belül is kiemelendő a begyűjtés klasszikus formájaként is aposztrofált időszaknak, az 1950 és 1953 közötti éveknek a vizsgálata, hiszen azok a köztudatban is meglévő sajátosságok, amelyek ezen gyűlöltté vált intézménnyel összekapcsolódnak, leginkább ekkor jutottak kifejezésre. A begyűjtést szabályozó rendeletek minden esetben foglalkoztak a különféle szankciókkal, illetve számba vették azok egymás után alkalmazható fokozatait. Ezek közül a rendeletek elsőként említik a gazda kötelezettségeinek felemelést, majd kártérítés kivételét írják elő, végül pedig a bírósági eljárás megindítása szerepel. A parasztsággal szemben alkalmazott törvénytelen ségek, kegyetlen szankciók sorát a gazdák jó része saját bőrén tapasztalhatta, amelynek kicsúcsosodására 1952/53 telén a nagy padlássöprések idején került sor. Ekkorra a kulákgazdaságok minden holdjára már annyi tartozás esett (1431 Ft), ami megfelelt egy hold teljes évi jövedelmének.⁷²³ Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy a padlássöprésként is emlegetett elszámoltatások lefolytatására lehetővé tevő paragrafust magukban a begyűjtési rendeletekben nem találunk, ugyanis ennek lebonyolítását leginkább a központi pártszervek határozatai nyomán született utasítások szellemében kellett fogatosítani.

⁷²³ Honvári, 1996. 549. o.

Bár a dolgozat e részében elsősorban a kártérítések kiszabásáról, az elszámoltatásokról esik szó, de röviden igyekeztem kitérni, némely esetben jobbára csak utalás szintjén, a főként a „kulákokat” sújtó internálásokra, kitelepítésekre, illetve C-legényeknek soroltak révén a munkaszolgálat egy sajátos formájának megjelenésére.

Az utolsó fejezetben, a talán legnagyobb érdeklődésre számot tartó, bírósági ítélezés kerül terítékre, amelyben igyekeztem a megállapításokat források sokaságának felsorolásával még inkább alátámasztani. Érdeemes megjegyezni, hogy azoknak a dokumentumoknak a jelentős hányada, amelyeket a jogszolgáltatással kapcsolatban ismertetett szakirodalmi munkákban a szerzők felhasználtak, megtalálhatók a megyei iratok között is.

A sztálini modellt megvalósítani kívánó pártállami rendszer teljes mértékben megszüntette a hatalmi ágak szétválasztását, ezáltal a bíróság betagozódott az igazgatási apparátusba. A Rákosi-éra jogszolgáltatását az ún. büntető bíraskodás túlsúlya jellemezte, amelynek elsőrendű feladatává tették, hogy a diktatúra célkitűzéseinek megvalósításához minden segítséget megadjon. Ennek jegyében középpontjában az államhatalmi és államigazgatási szervek igazgatási és termelési feladatainak büntetőeszközökkel való megoldása állt. A párt- és más igazgatási szervek direkt módon beavatkozhattak az ítélezésbe, így az Igazságügyi Minisztérium a bírának közvetlenül az ítélezést irányító titkos utasításokat adott. Ezek a hatályos, nyilvános jogszabályokkal teljesen ellentétes követelményeket támasztottak, és az elrettentés céljai fogalmazódtak meg bennük. Az ítélezés az ezekben foglaltaknak megfelelően, lényegében tehát megrendelésre történt, amelynek keretében a hatalom tudomására adta az illetékeseknek, hogy milyen büntetőeljárások megindítására tart igényt, azokat milyen számban, és a társadalom mely részével szemben kívánja foganatosítani, érzékeltetve egyúttal azt is, hogy milyen eredményt, azaz milyen büntetést vár a bíróságoktól. A bíróságokkal szembeni kívánalom volt tehát, hogy az állampárti vezetés elvárásaihoz, azaz az MDP parasztpolitikájához igazodó ítéleteket prezentáljanak. Ez egyet jelentett azzal, hogy meghatározott társadalmi csoportból meghatározott számú gyanúsítottak kellett a vádlottak padjára kerülnie, vagyis az osztályhelyzet alapján történő elvszerű válogatás mellett annak számszerűségére is utasításokat adtak.

A közellátás zavartalan biztosításának fontosságát hangsúlyozva, annak álarca mögé bújva, a hatalom valójában megragadott minden alkalmat és eszközt arra, hogy, a rendszer egyik legfőbb ellenségének tartott „kulákokkal” szemben fellépjen, ellehetetlenítse őket. De nem maradtak érintetlenek a kis- és középparaszti réteghez tartozók sem, hiszen a szankciók elől ők sem menekülhettek, jelezve ezzel, hogy számukra a boldogulásnak csak egyetlen, a hatalom által kijelölt útja, a kollektív gazdálkodás jelentheti a jövőt.

A piacgazdaság keretei között a magyar parasztember teherbírása, akaratereje, földhöz való ragaszkodása és szeretete minden bizonnyal rövid időn belül képes lett volna a mezőgazdasági termelést növekvő pályára állítani és jól jövedelmező ágazattá tenni. Ehelyett viszont minden módon, ahogy csak lehetett korlátozták, kizsigerelték, büntették, elvették a gazdák kedvét a termeléstől, megsemmisítették a hagyományok által rögzült mindennapi életüknek közegét, pedig a magyar parasztembernek „*a szántóvető életmód nem foglalkozása volt, lételeme és léthatára*”.⁷²⁴

⁷²⁴ Für Lajos: Búcsú a parasztságtól. In: Alföld, 1987/6. szám, 62. o.

SZAKIRODALOM

BALOGH SÁNDOR: A felszabadulás utáni agrárpolitika és agrárátalakulás kérdései történeti irodalmunkban. In: Balogh Sándor – Pölöskei Ferenc (szerk.): Agrárpolitika és agrárátalakulás Magyarországon (1944–1962). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.

BALOGH SÁNDOR: Politikai reformpróbálkozások és kudarcaik 1953 és 1956 között. In: Társadalmi Szemle, 1989/8–9. szám.

BARLA SZABÓ ÖDÖN: Gazdaságpolitika és gazdasági fejlődés az MDP KV 1953. júniusi ülése után. In: Párttörténet Közlemények, 1981/2. szám.

BÉKÉS JÓZSEF (szerk.): Pest megye sajtóbibliográfiája 1794–1975. Pest Megyei Művelődési Központ és Könyvtára, Budapest, 1977.

BÉRES KATALIN: Egy zalai kis falu, Ozmánbük az 1950-es években. In: Zalai Múzeum 16. In memoriam Kerecsényi Edit. Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága, Zalaegerszeg, 2007.

BORBÁS LAJOS: A munka megszervezése és a munkaverseny kérdései a szocialista mezőgazdaságban. (Az MDP II. kongresszusának tiszteletére.)

BORECZKY BEATRIX (főszerk.): A magyar állam szervei 1944–1950. I–II. kötet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985.

BORECZKY BEATRIX (főszerk.): A magyar állam szervei 1950–1970. Központi szervek. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1993.

BURGET LAJOS: Retró szótár. Korfestő szavak a második világháborútól a rendszerváltásig. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2008.

CSENDES BÉLA: A mezőgazdasági termékek állami begyűjtésének szükségessége. In: Közgazdasági Szemle, 1955/6–7. szám.

D. MOLNÁR ERZSÉBET: A jótétel hatása a magyar mezőgazdaságra. In: Századok 1996/6. szám.

DONÁTH FERENC: Demokratikus földreform Magyarországon 1945–1947. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969.

DONÁTH FERENC: Reform és forradalom. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.

ERDMANN GYULA: A beszolgáltatási rendszer Magyarországon 1949–1953. In: Agrártörténeti Szemle, 1987/3–4. szám.

ERDMANN GYULA: Begyűjtés, beszolgáltatás Magyarországon 1945–1956. Tevan Kiadó, Békéscsaba, 1992.

ESTÓK JÁNOS – FEHÉR GYÖRGY – GUNST PÉTER – VARGA ZSUZSANNA (szerk.): Agrárvilág Magyarországon 1848–2004. Argumentum Kiadó, Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest, 2008.

- FARKAS GÁBOR: A megye, a város és a község igazgatása Magyarországon 1945–1950. A Magyar Országos Levéltár kiadványai III. Hatóság és hivataltörténet 10. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.
- FÜR LAJOS: Búcsú a parasztságtól. In: Alföld, 1987/6. szám.
- GAÁLNÉ BARCS ESZTER: 1945 utáni dobolási könyvek Pest megyéből. In: Levéltári Szemle 2010/4. szám.
- GAÁLNÉ BARCS ESZTER: A bírósági rendszer változásai 1945 után Pest megyében. A tanulmány a Pest Megyei Levéltár 2009. november 26-ai tudományos ülésén elhangzott előadás szerkesztett változata.
- GERGELY JENŐ – IZSÁK LAJOS: A huszadik század története. Magyar századok sorozat. Pannonica Kiadó, Budapest, 2000.
- GRÁD ANDRÁS: Egy nyugalmazott megyei bírósági elnök visszaemlékezései. In: Bírák Lapja, 1991/2. szám.
- GYARMATI GYÖRGY – BOTOS JÁNOS – ZINNER TIBOR – KOROM MIHÁLY: Magyar hétköznapiak Rákosi Mátyás két emigrációja között 1945–1956. Minerva, Budapest, 1988.
- HALÁSZ CSILLA: Kultúragitációs brigádok működése a Rákosi-korszakban. In: Memoria Rerum, Tanulmányok Bán Péter tiszteletére. Szerkesztette: Oborni Teréz, Á. Varga László, Eger, 2008.
- HONVÁRI JÁNOS (szerk.): Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig. Aula Kiadó, Budapest, 1996.
- HONVÁRI JÁNOS: A gépállomási hálózat kiépítése 1948–1952 között. Agrártörténeti Szemle, 2002/1–2. szám.
- HONVÁRI JÁNOS: A klasszikus begyűjtési rendszer változása az „új szakasz” meghirdetésétől a beadás megszüntetéséig (1953–1956). In: Agrártörténet – agrárpolitika. Tanulmányok Szuhay Miklós emeritus professzor tiszteletére. Gazdaság és társadalomtörténeti kötetek 4. Budapest, 2006.
- HORVÁTH SÁNDOR – MAJTÉNYI GYÖRGY – TÓTH ESZTER ZSÓFIA: Élmunkások és sztahanovisták. Munkaverseny a Szovjetunióban és Magyarországon. História, 1998/8. szám.
- IZSÁK LAJOS: Az ellenzéki pártok a fordulat évében. In: Feitl István – Izsák Lajos – Székely Gábor (szerk.): Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000.
- JANDEK GÉZA: A szocialista munkaverseny hazánkban. Táncsics Könyvkiadó, Budapest, 1964.
- KAHLER FRIGYES: Az ítélkezés irányítása Magyarországon 1949–1956. In: Kahler Frigyes: Szentől szembe a múlttal. Válogatott írások. Kairosz Kiadó, Budapest, 1999.

- KAHLER FRIGYES: Joghatalom Magyarországon 1945–1989. Zrínyi Kiadó, 1993.
- KÁVÁSI KLÁRA: Kuláklista. Agora Könyv- és Lapkiadó, 1991.
- KISZELY GÁBOR: ÁVH. Egy terrorszervezet története. Korona Kiadó, Budapest, 2000.
- KOCSIS GYULA – NAGY VARGA VERA: Alkalmazkodás, ellenállás, mobilitás. Ceglédi Füzetek 30., Cegléd, 1995.
- MAJTÉNYI GYÖRGY: Életstílus és szubkultúra. Az autózás története. Korall, 2000/1. szám.
- MAJTÉNYI GYÖRGY: K-vonal. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2009.
- MÜLLER VERONIKA (főszerk.): A magyar állam szervei. A tanácsigazgatás szervei 1950–1970. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1988.
- NAGY JÓZSEF: A paraszti társadalom felbomlásának kezdetei 1945–1956. Politikatörténeti Füzetek. XXX. Napvilág Kiadó, Budapest, 2009.
- NAGY JÓZSEF: A parasztság elleni megtorló intézkedések az 1950-es években (1948–1956) Agrártörténet – agrárpolitika. Tanulmányok Szuhay Miklós emeritus professzor tiszteletére. Budapest, 2006.
- NAGY JÓZSEF: A parasztság helyzetének változása az első Nagy Imre-kormány idején (1953–1955). In: Acta Academiae Paedagogicae Agriensis, Sectio Historiae XXXIII. Eger, 2006.
- NAGY JÓZSEF: Adalékok a parasztság társadalmi átrétegződéséhez az 1950-es években. In: Acta Academiae Paedagogicae Agriensis, Sectio Historiae XXII. Eger, 1995.
- NAGY JÓZSEF: Kényszergazdálkodás a mezőgazdaságban a II. világháború után (1945–1948) In: Agrártörténeti Szemle, 2002/3–4. szám.
- NAGY LÁSZLÓ: Pártszervezeteink a szocialista munkaverseny élén. Pártépítés Kiskönyvtára. 39. szám, Szikra, Budapest, 1953.
- ORBÁN SÁNDOR: Két agrárforradalom Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.
- PÁL ZOLTÁN: Internálások Magyarországon (1945–1953). In: Kommentár, 2010/2. szám.
- PAPP ISTVÁN: A Begyűjtési Minisztérium az 1956-os forradalom idején és a begyűjtési rendszer felszámolása 1956–57-ben. In: Századok, 2002/1. szám.
- PETŐ IVÁN – SZAKÁCS SÁNDOR: A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985. I. Az újjáépítés és a tervutasításos irányítás időszaka 1945–1968. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985.
- PETŐ IVÁN: A gazdaság „átpolitizálása”, a politika hatalma. In: Standeisky Éva – Kozák Gyula – Pataki Gábor – Rainer M. János (szerk.): A fordulat évei 1947–1949. 1956-os Intézet, Budapest, 1998.
- RAINER M. JÁNOS: Nagy Imre. Politikai életrajz II. 1953–1958. 1956-os Intézet, Budapest, 1999.

- RÁKOSI SÁNDOR: Az MKP és az MDP szervezeti felépítése 1944–1956. MSZMP KB Párttörténeti Intézetének kiadványa. Budapest, 1964.
- ROMSICS IGNÁC: Magyarország története a XX. században. Osiris, Budapest, 2000.
- SZABÓ BERÉNY (összeáll.): [A] Tanácsok begyűjtési feladatai. Élelmiszeripari és Begyűjtési Könyv- és Lapkiadó Vállalat, én.
- SZABÓ KÁROLY – VIRÁGH LÁSZLÓ: A begyűjtés klasszikus formája Magyarországon (1950–1953). In: Medvetánc, 1984/2–3. szám.
- SZAKÁCS SÁNDOR: A földreformtól a kollektivizálásig 1945–1956. In: Gunst Péter (szerk.): A magyar agrártársadalom a jobbágyság felszabadításától napjainkig. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998.
- SZAKÁCS SÁNDOR: A mezőgazdasági termelés és néhány történeti jellegű befolyásoló tényezője (1945–1955). In: Balogh Sándor – Pölöskei Ferenc (szerk.): Agrárpolitika és agrárátalakulás Magyarországon (1944–1962). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.
- SZAKÁCS SÁNDOR: A népi demokratikus agrárfejlődés kezdetei Magyarországon 1945–1948. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971.
- TÓBIÁS ÁRON (szerk.): In memoriam Nagy Imre. Emlékezés egy miniszterelnökre. Budapest, Szabad Tér Kiadó, 1989.
- TÓTH JUDIT: Az állampárti sajtóstruktúra kiépítése Pest megyében. In: Halász Csilla – Tóth Judit Tanulmányok Pest megye múltjából. Pest Megye Múltjából 14., Budapest, 2009.
- URBÁN KÁROLY: Nagy Imre első miniszterelnöksége. In: Társadalmi Szemle, 1992/6. szám.
- VALUCH TIBOR: Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Osiris, Budapest, 2001.
- VARGA ZSUZSANNA: A falusi társadalom feszültségócai az 1950-es évek közepén. In: Múltunk, 2006/4. szám.
- VARGA ZSUZSANNA: Hatalom és agrárkérdés Magyarországon a Kádár-korszakban. In: Gergely Jenő (szerk.): Fejezetek az új- és jelenkori magyar történelemből. L'Harmattan Kiadó, ELTE Történettudományok Doktori Iskola, Budapest, 2006.
- VIRÁGH LÁSZLÓ: Kötelező beszolgáltatás Hajdú-Biharban 1950 és 1956 között. In: Gazdag István (szerk.): Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve. 14. kötet. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen, 1987.
- ZÁVADA PÁL: Kulákprés. Magvető, Budapest, 2006.
- ZINNER TIBOR – SZAKÁCS SÁNDOR – HABUDA MIKLÓS – SVÉD LÁSZLÓ – SZOMSZÉD IMRE – MARKÓ GYÖRGY – BALOGH MARGIT: Törvénytelen szocializmus. A Tényfeltáró Bizottság jelentése. Zrínyi Kiadó és Új Magyarország, 1991.
- ZINNER TIBOR: Büntetőjog és hatalom. In: Múltunk, 1998/2. szám.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR (MOL) MK-S 276. f. 52. cs. MDP Központi Vezetőségének iratai. 1948–1956.
- MOL M-KS 276. f. 53. cs. MDP Politikai Bizottságának iratai. 1948–1956.
- MOL M-KS 276. f. 54. cs. MDP Titkárságának iratai. 1948–1956.
- MOL M-KS 276. f. 55. cs. MDP Szervező Bizottságának iratai. 1948–1953.
- MOL MK-S 276. f. 65. cs. A Rákosi Titkárság iratai. 1948–1956.
- MOL M-KS-276. f. 89. cs. MDP KV Agitációs és Propaganda Osztályának iratai. 1950–1956.
- MOL M-KS-276. f. 93. cs. MDP KV Mezőgazdasági és Szövetkezeti Osztályának iratai. 1948–1956.
- MOL M-KS 276. f. 110. cs. MDP KV Sajtó Osztálya. 1948–1949.
- MOL XIX-A-16-h. Országos Tervhivatal iratai. Berei Andor iratai.
- MOL XIX-K-7-a. Begyűjtési Minisztérium kollégiumának ülései. 1952–1956.
- MOL XIX-K-7-c. Begyűjtési Minisztérium Igazgatási (Szervezési) Főosztályának iratai. 1952–1956.
- PEST MEGYEI LEVÉLTÁR (PML) XV. 3. Kisnyomtatványok levéltári gyűjteménye. 1744–1960.
- PML XVII. 1-b. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegyei Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949(–1950).
- PML XXI. 1-c. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye főispánjának iratai. 1945–1949. Közellátási kormánybiztos iratai. 1945–1949.
- PML XXI. 4-l. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának iratai. (1943–)1945–1950. Alispáni évnegyedes jelentések. 1945–1949.
- PML XXI. 4-k. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának iratai. (1943–)1945–1950. Újjáépítési iratok. 1946–1949.
- PML XXIII. 2. Pest Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei. 1950–1990.
- PML XXIII. 3-a. Pest Megyei Tanács VB Titkárságának iratai. Általános iratok. Iktatatlan iratok. (1949–)1950–1973.
- PML XXIII. 24. Pest Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága Begyűjtési Osztályának iratai. (1949–)1950–1956.
- PML XXIII. 203-a. Aszódi Járási Tanács VB Titkárságának és Igazgatási Osztályának együttesen kezelt iratai. 1950–1965.
- PML XXIII. 378-b. Ráckevei Járási Tanács VB Titkárságának iratai. 1950–1970.

- PML XXIII. 715. Budakeszi Község Tanácsának iratai. 1950–1990.
- PML XXIII. 727-a. Dány Község Tanácsának iratai. Tanácsülési jegyzőkönyvek. (1949–) 1950–1970.
- PML XXIII. 751-d. Halásztelek község iratai. Tük-iratok. 1952–1957.
- PML XXIII. 774. Kőröstetétlen Község Tanácsának iratai. Külön kezelt iratok. 1951–1970.
- PML XXIV. 451. Pest Megyei Kereskedelmi Igazgatóság iratai. 1950–1955.
- PML XXIV. 602. Észak-Pest Megyei Közellátási Felügyelőség iratai. 1945–1950.
- PML XXIV. 611. Pest Megyei Begyűjtési Hivatal iratai. 1951–1956.
- PML XXIV. 613-a. Szentendrei Járási Begyűjtési Hivatal iratai. Titkos és szigorúan titkos iratok. 1954–1956.
- PML XXV. 1-a-2. Pest Megyei Törvényszék iratai. Elnöki iratok. Bizalmas iratok. 1949–1954.
- PML XXV. 2-b. Pest Megyei Bíróság iratai. 1951–1961. Büntető perek. 1951–1957.
- PML XXV. 21. Dabasi Járásbíróság iratai. (1941–)1945–1959.
- PML XXXV. 1. MDP Pest Megyei Bizottságának iratai. 1948–1956.

EGYÉB FORRÁSOK ÉS FORRÁSKIADVÁNYOK

- BALOGH SÁNDOR (szerk.): Nehéz esztendőkrónikája. (Dokumentumok.) Gondolat Kiadó, Budapest, 1986.
- FÜZES MIKLÓS (szerk.): Kitaszítottak. Dokumentumok a hortobágyi zárt táborokból 1950–1960. Alterra, Svájci–Magyar Kiadó Kft. Budapest, 2002.
- HORVÁTH JULIANNA – SZABÓ ÉVA – SZÜCS LAJOS – ZALAI KATALIN (szerk.): Pártközi értekezletek 1944–1948. Napvilág Kiadó. Budapest, 2003.
- „Így lesz a béke mind erősebb.” Műsoranyag a begyűjtési agitációs munkában résztvevő kultúrbrigádok számára. Művelt Nép Könyvkiadó, 1951.
- IZSÁK LAJOS (főszerk.): A Magyar Dolgozók Pártjának határozatai 1948–1956. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998.
- KINYÓ F. TAMÁS: "C"-legények – Katonák, fegyver nélkül. Dokumentumfilm. 2005.
- MAGYAR BÁLINT: Dunaapáti. Dokumentumszociográfia. I–III. Művelődéskutató Intézet és Szövetkezeti Intézet, 1986.
- Magyar Közlöny 1946–1956.
- Mezőgazdasági Múzeum Plakátgyűjteménye

Pest Megyei Népújság 1949–1956.

RÁKOSI MÁTYÁS: Visszaemlékezések 1940–1956. 2. kötet. Napvilág Kiadó, Budapest, 1997.

RÁKOSI SÁNDOR – SZABÓ BÁLINT (szerk.): A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai 1944–1948. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979.

Szocialista munkaverseny Magyarországon. (Cikkgyűjtemény.) Szikra, Budapest, 1950.

www.mek.niif.hu Magyar életrajzi lexikon. 1000–1990.

www.ogyk.hu Nemzetgyűlési almanach, Országgyűlési almanach.

1956-os Intézet Közalapítvány adatbázisa

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

áb – állandó bizottság

ÁMG – Állami Mezőgazdasági Gépüzem

DÉFOSZ – Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége

DISZ – Dolgozó Ifjúság Szövetsége

FÉKOSZ – Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetsége

FKGP – Független Kisgazdapárt

GF – Gazdasági Főtanács

kh – kataszteri hold (katasztrális hold)

KSH – Központi Statisztikai Hivatal

KV – Központi Vezetőség

MINSZ – Magyar Ifjúság Népi Szövetségét

MNDSZ – Magyar Nők Demokratikus Szövetségébe

MDP – Magyar Dolgozók Pártja

MKP – Magyar Kommunista Párt

MNFF – Magyar Nemzeti Függetlenségi Front

MOSZK – Magyar Országos Szövetkezeti Központ

MSZDP – Magyarországi Szociáldemokrata Párt

MTI – Magyar Távirati Iroda

NPP – Nemzeti Parasztpárt

OOB – Országos Operatív Bizottság

OKH – Országos Közellátási Hivatal

OT – Országos Tervhivatal

PB – Politikai Bizottság

PPSK – Pest-Pilis-Solt-Kiskun

SZDP – Szociáldemokrata Párt

SZÖVOSZ – Szövetkezetek Országos Szövetsége

UFOSZ – Újbirtokosok és Földhözjutottak Országos Szövetsége

UNRA – United Nations Relief and Rehabilitation Administration (Egyesült Nemzetek Segítő és Újjáépítő Szervezete)

vb – végrehajtó bizottság

Közellátásügyi Minisztérium

Faragho Gábor: 1944. december 22.–1945. június 21.

Bárános Károly: 1945. november 15.–1946. november 20.

Eröss János: 1946. november 20.–1947. szeptember 24.

Szabó Árpád: 1947. szeptember 24.–1947. december 31.

Országos Közellátási Hivatal (Földművelésügyi Minisztérium alárendeltségében)

Mátéffy Géza: 1947. december 31.–1948. december

Belkereskedelmi Minisztérium

Bognár József: 1949. január–1950. december

Élelmezési Minisztérium

Nagy Imre: 1950. december 16.–1952. január 5.

Begyűjtési Minisztérium

Nagy Imre: 1952. január 5.–1952. november 14.

Tisza József: 1952. november 14.–1954. július 6.

Szobek András: 1954. július 6.–1956. október 24.

Gyenes Antal: 1956. október 24.–1956. október 31.

Gyenes Antal: 1956. november 4.–1956. december 31.

MELLÉKLETEK

1. Az 1953. évi 27. tvr-rel kiadott begyűjtési rendeletet népszerűsítő szórólap. PML XXIII. 3-a. Iktatatlan iratok. 7. doboz
2. Országgyörgy: Kérdezetős játék. In: „Így lesz a béke mind erősebb.” Műsoranyag a begyűjtési agitációs munkában résztvevő kultúrbrigádok számára. Művelt Nép Könyvkiadó, 1951.
3. A Begyűjtési Minisztérium kultúrcsoportja tervezett műsorainak időpontja. PML XXIII. 3-a/2. 87-10/1956. 1956. július 16.
4. A Pest Megyei Tanács VB Begyűjtési Híradója. PML XXIII. 24. ikt.sz.n. 1953. április 29.
5. Jelentés a dolgozó parasztek helyszíni elszámoltatásának előkészítéséről. PML XXIII. 24. ikt.sz.n. 1951. december 6.
6. Hátralékos gazdákról és a rájuk kivetett kártérítésekről készített kimutatás. PML XXIII. 24. 202-30/1952. 1952. június 6.
7. Jelentés a dolgozó parasztek helyszíni elszámoltatásának előkészítéséről. PML XXIII. 24. ikt.sz.n. 1951. november 26.

Az új begyűjtési rendeletben

kifejezésre jut termelőszövetkezeteinknek az eddiginél fokozottabb segítsége és támogatása pártunk és kormányzatunk részéről.

Az új rendelet, amely a mezőgazdasági termelőszövetkezeteknél

*a terménybeadási kötelezettséget 25%-kal,
a sertés- és marhabeadási kötelezettséget 30%-kal,
a baromfi- és tojásbeadási kötelezettséget 50%-kal,
a tejbeadási kötelezettséget 30%-kal,
a borbeadási kötelezettséget 50%-kal
csökkentette,*

újabb hatalmas segítséget nyújt a termelőszövetkezetek gazdaságának további megerősödésében, a tagság további jólétének emelésében.

Az új rendelet értelmében például a biatorbágyi «Dózsa» termelőszövetkezetnek egyedül a terménybeadási kötelezettsége közel 14 vagonnal lesz kevesebb évente. Ennyivel több jut a közös gazdaságra, ennyivel több jut a tagságnak.

Nem kisebb jelentőségű a rendelet azon pontja sem, amely szerint a termelőszövetkezetek tagjainak háztáji gazdasága után a tejbeadási és borbeadási kötelezettsége megszűnik, a baromfi- és tojásbeadási kötelezettség pedig 40%-kal csökken.

Most termelőszövetkezeteinken a sor, hogy pártunk és kormányzatunk hatalmas támogatásával, a nagyfokú előnyök és kedvezmények alapos kihasználásával tovább fejlesz-
szék a közös gazdaságot és magas fokra emeljék a tagság anyagi jólétét.

2. számú melléklet

Ország György: Kérdeztetés játék

(Virágéknál ég a villany [sic!] dallamára)

Hat kérdést teszek fel nektek,
Hogyha tudtok, feleljetek!
Ha néped
Szereted,
Könnyű lesz a felelet!

Mondjátok meg, mi a fontos,
Ha a gazda rendes, gondos?
Használj az
Eszedet,
S könnyű lesz a felelet!

(felelet)

Beszolgáltatásod pontos
Időben vidd, ez a fontos!
Ki a népét
Szereti,
Az biztos ezt feleli.

Gépet gyárt a város népe.
Mit ad a falu cserébe?
Használj az
Eszedet,
Egyszerű a felelet.

(felelet)

A munkás gyárt traktort, kombájnt,
Paraszt szállít érte búzát!
Szövetért
Cserébe
Gabonát ad kenyérre.

Hallgassátok új kérdésem,
S feleljetek tüstént nekem:
Hány fajta
Terményből
Adhatsz be most – és régen?

(felelet)

Tizenhárom adtál régen,
Harminché lehet ez évben!
Hamarabb

Letudja
Könnyebb a paraszt dolga!

És, ha pontosan beadtál,
S marad, amit eladhatnál,
Mondd meg, hogy
Mit teszel?
Gondolkozz és úgy felelj!

(felelet)

Ha terményed marad bőven,
Eladhatod a jövőben.
Piacon
Megveszik,
Jó pénzzel kifizetik.

A sok rémhírt kik terjesztik,
Mitől mások eszük vesztik?
Használj az
Eszedet,
S könnyű lesz a felelet!

(felelet)

Rémhírmondó mákvirágok
Nem mások, mint a kulákok!
S ki rémhírt
Elhisz, az
Nem él ésszel – szentigaz!

Utoljára választ kérünk:
Miért harcol dolgos népünk?
Felelet
Egy lehet:
Védjük, mint az életet!

(felelet)

Válaszotok szívből fakadt:
Békét akar munkás, paraszt!
Szónál szebb
Csak a tett,
Így védjük a békét meg!

3. számú melléklet

PESTMEGYEI BEGYŰJTÉSI MINISZTERIUM
BUDAPEST, VII. TANÁCS-KRT. SZ. H. 50.
Javaslalom száma: 148.511-

2500
...../1956.

Flores
VII. 16. Dajka

Tárgy: Kulturműsorok időpontjának közlése.

Pestmegyei Tanács VB.
Dajka elvtársnak
elnökhelyettes,
B u d a p e s t.

A Begyűjtési Minisztérium színész-csoportja:

Balázs János
Völcssey Rózsi
Lorencz Kornélia
Mednyánszky Ágnes
Bodó György
Császár József
Groll Ottó
Béres Ferenc

az elmúlt évekhez hasonlóan, ez évben is tart megyénkben, a begyűjtés elősegítését célzó előadásokat. Az előadások időpontját és helyét egyrészt tájékoztatásul, másrészt azzal a kéréssel közlöm, hogy tanácsi vonalon szíveskedjék intézkedni, hogy megfelelő segítséget adjon az érdekelt községi tanács az előadás sikeres lebonyolítása érdekében.

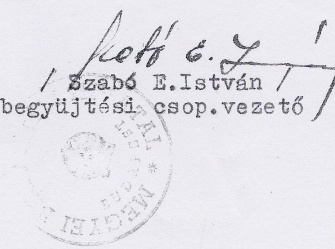
Az előadások helye és időpontja:

J á r á s :	időpont:	H e l y s é g :
Monori	VII.24. este 7 óra " 10 "	Monor község Pilis "
Pili Ceglédi	VII.23. este 7 óra " 10 "	Abony község Törtel "
Dabasi	VII.22. este 7 óra " 10 "	Alsónémedi község Ocsa "
Nagykátai	VII.21. este 10 óra " 7 "	Nagykátai község Tápiószentmárton

Kérem az Elvtárs fentiekre vonatkozó intézkedését.

Budapest, 1956. július 16.

Koltó E. I.
Szabó E. István
begyűjtési csop. vezető

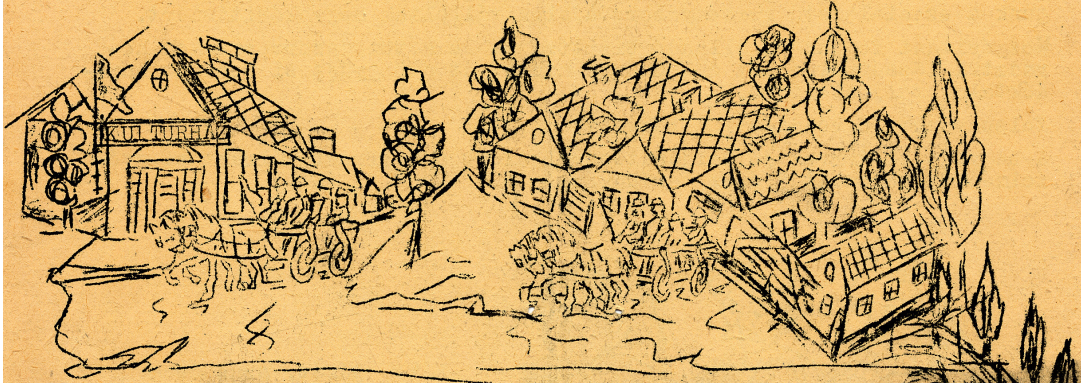
A Begyűjtési Minisztérium kultúrscsoportja tervezett műsorainak időpontja.

VÁLASZTÁSI BÉLKÉPVERSENNYEL ELORE A BEGYUJTESI TERVEK HATARIDO
ELOTTI TELJESITESEERT!

Pestmegyei Tanács V.B.

Begyűjtési-híradója

Hogy kell megszervezni a begyűjtési versenyt?:

/Követendő példa községeink részére!/

Halló! Elnök elvtárs?

Itt a párosversenytárs község begyűjtési állandó bizottságának elnöke beszél!

„Elnök elvtárs! A mezőgazdasági és begyűjtési áll. biz. bevonásával gazdaggyűlést hívjon össze.”

A mezőgazdasági és begyűjtési állandó bizottságunk és kiváló teljesítő aktívaink átme gyünk a gazdaggyűléstűkre.

Megkötjük az egész évre szóló szocialista versenyszerveződést.

Vállaljuk, hogy a kukoricát négyszer megkapáljuk,
a burgonyát háromszor feltöltögetjük,

a begyűjtés terén:

I. félévi tervünket V. 17-ig,†

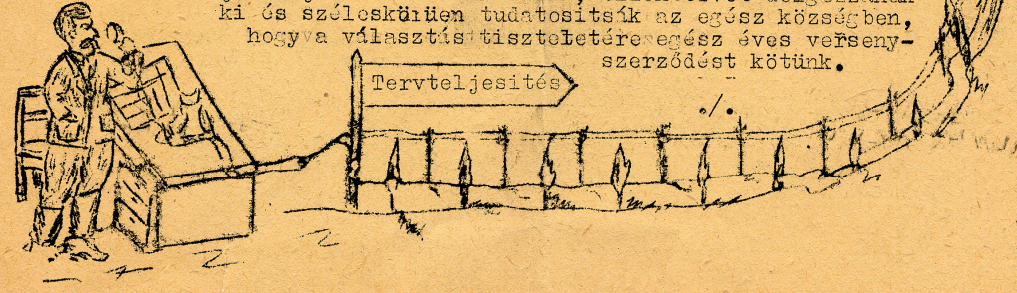
gabonabegyűjtési tervünket VIII. 18-ig,

begyűjtési tervünket kapásokból XI. 7-ig teljesítjük.

Készüljenek jól fel az elvtársak, ellentervet dolgozzanak

ki és széleskörűen tudatosítsák az egész községben,

hogyva választás tiszteletére egész éves versenyszerveződést kötünk.

Tervteljesítés

Begyűjtési Híradó.

5. számú melléklet

Megyei Párt és Kormány meghatalmazott

Élelmezési Minisztérium.
Begyűjtési Főosztály
148.156/1951.

Tárgy: A hátralékos dolgozó parasz-
tok helyszíni elszámoltatá-
sának előkészítése.

Valamennyi megyei tanács Begyűjtési Osztályának,
S z é k h e l y é n .

A hátralékos dolgozó parasztok helyszíni elszámoltatását elsősorban azokkal a bizottsági elnökökkel kell lefolytatni, akik a kulákeltszámoltatásnál résztvettek és így kioktatásuk révén már ismerik a begyűjtési rendelet alapelveit és a nyilvántartásokat.

Ez vonatkozik a Minisztérium által kiküldött dolgozókra épp úgy, mint a megyei tanács elnöke által kijelölt bizottsági elnökökre.

A fentiekre tekintettel felhatalmazom a begyűjtési osztályt, hogy a Budapestről kiküldött dolgozók közül azokat, akik jó munkát végeztek, visszatartsa. A meg nem felelő dolgozókat azonban munkahelyükre irányíthatja. Ezeknek nevét azonban soronkívül közölje a begyűjtési főosztály szervezési osztályával, nehogy ismét kirendeljék őket. Azokat a dolgozókat, akik időközben az elszámoltatást befejezték és már visszatértek Budapestre, a hátralékos dolgozó parasztok helyszíni elszámoltatására vissza fogjuk küldeni.

A jelenleg még kintlévő dolgozók közül azokat, akik munkájukat már befejezték, a megyei begyűjtési osztály csoportosítsa át olyan körzetbe, ahol még folyik az elszámoltatás. Ha az elszámoltatás mindenképp befejeződik, akkor a begyűjtési osztály használja fel a kiküldött dolgozókat a községi nyilvántartások rendbehozatalára, és a kulákeltszámoltatások felülvizsgálatára.

Értesítem a Begyűjtési Osztályt, hogy a hátralékos dolgozó parasztok elszámoltatásával kapcsolatban a bizottsági elnökök kioktató értekezletét december hó 3-án, hétfőn d.e. 9 órakor kell megtartani. A Budapestről kiküldött dolgozók a fenti időben fognak a Begyűjtési Osztálynál jelentkezni.

Budapest, 1951. november hó 26-án.

A kiadmány hitelesül :

Bányai
irodavezető.

Szabó Borény s.k.
osztályvezető.

Jelentés a dolgozó parasztok helyszíni elszámoltatásának előkészítéséről.

6. számú melléklet

PESTMEGYEI TANÁCS VB
BEGYŰJTÉSI OSZTÁLYA

202-30/1952.

BEGYŰJTÉSI MINISZTERIUM
/Oláh elvtárs részére/

A járásokból beérkezett jelentések alapján a 7911-99/1/1952.sz. utasításra a jelentésem felterjesztem.

Budapest. 1952. június. 6.

Solymosi
/Pálcsi Miklós/
a begyűjtési osztály
vezetője

PEST M.

JELENTÉS A 794-99/1/1952.sz.UTASÍTÁSÁRA.

Jelentés adatai	T e j fő	B a r o m f i fő	T o j á s fő
1./ A hátralékosok száma	6.632 fő	14.862 fő	16.554 fő
2./ Az 1951. évi hátralék	383.157 lit.	82.749 kg.	766.459 db.
3./ Az 1952.I.n.évi fele- meléssel együtt	561.194 lit.	118.829 kg.	1.259.542 db.
4./ A kártérítések ösz- szege	2.094.354 Ft.	1.073.019 Ft.	1.803.493 Ft.

Budapest. 1952. június. 6.

Solymosi

Hátralékos gazdákról és a rájuk kivetett kártérítésekről készített kimutatás.

J e l e n t é s .

Dolgozó parasztek helyszíni elszámoltatásának előkészítése.

Jelentem, hogy a dolgozó parasztek helyszíni elszámoltatásának a kulakelszámoltatásban résztvevő bizottsági elnökökből 51-et tartottunk vissza, akiket folyó hó 3-án kiiktató értekezlet után indítottunk ki a területre.

A Váci járásban heten,
A ráckevei járásban 7
A nagykátai járásban 7
A szobi járásban 5
A ceglédi járásban 17 küldöttünk ki.

A Megyei Tanács Begyűjtési Osztályától 4 munkatárs dolgozik kinn a területén, mint járási csoportvezetők.

Az elszámoltatás megkezdéséig folyó hó 10-ig a kiküldött elvtársak a helyi tanácsoknál nyújtanak segítséget. A kiküldött elvtársak ehhez a munkához rövid szempontokat kaptak írásban.

Az elszámoltatási elnökök kiiktató értekezleteit a járásek székhelyeink megszerveztük, egyidejűleg járásonként a bizottságoknak kiegészítését is megszerveztük. Ennek alapján

A váci járásban 18 bizottsági elnök fog dolgozni
A szobi járásban 10
Dabasi járásban 20
Bödüllői járásban 6
Az aszódiban 10
Ráckevei járásban 20
N. kátai járásban 20
Budai járásban 15
Szentendreiben 6
Mónori járásban 20
Ceglédi járásban 32

Összesen; a megye területén 180 bizottságot vettünk be, akik a helyszíni elszámoltatást fogják végezni.

Az elszámoltató bizottságok elnökeinek kiiktatására a Megyei Tanács Begyűjtési Osztályáról az előadókat kijelöltük, és az elnökök részére a megbízóleveleket elkészítettük,

A Járási Tanácsok Begyűjtési Csoportjainak a hátralevő dolgozó parasztek helyszíni elszámoltatásával kapcsolatban írásbeli szempontokat és szervezési szempontokat adtuk ki, melyet a járási begyűjtési csoportvezetők szívesen vettek át a Megyei Tanács Begyűjtési Osztályánál, és egyidejűleg a begyűjtéssel kapcsolatos munkálatokat, és azoknak vitelét a járási begyűjtési csoport vezetőikkel átbeszéltük.

Megszerveztük az elszámoltatás ellenőrzését, és a járásonkénti segítségnyújtást, valamint a csoportvezetők kijelölését.

A Járási Tanácsok Begyűjtési Csoportjainak a jelentőszolgálatok megszerveztük.

Budapest, 1951. december 6.

Jelentés a dolgozó parasztek helyszíni elszámoltatásának előkészítéséről.

